

Cilt/Volume: 42 | Sayı/Issue: 1 | Yıl/Year 2022

ISSN 1304-4680
E-ISSN 2602-2982

PSİKOLOJİ ÇALIŞMALARI

STUDIES IN PSYCHOLOGY

PSİKOLOJİ ÇALIŞMALARI STUDIES IN PSYCHOLOGY

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

Dizinler / Indexing and Abstracting

Web of Science - Emerging Sources Citation Index (ESCI)

TÜBİTAK-ULAKBİM TR Index

Türk Psikiyatri Dizini

DOAJ (Directory of Open Access Journals)

SOBIAD

EBSCO Academic Search Ultimate

EBSCO Central & Eastern European Academic Source

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hayati Develi
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Faculty of Letters, Istanbul, Turkiye

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Doç. Dr. H. Özlem Sertel Berk
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Faculty of Letters, Istanbul, Turkiye

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü
BALABANAĞA MAH. ORDU CAD. NO:6 34459, LALELİ - FATİH/İSTANBUL, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212)455 57 00 / 15793
E-mail: sp@istanbul.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iupcd>
<https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/sp/home>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,
Fatih / İstanbul - Türkiye
Phone / Telefon: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed by

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.
2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,
İstanbul - Türkiye
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 17845

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.
The publication languages of the journal are Turkish and English.

Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında, yılda üç sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published triannually in April, August and December.

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. İlknur ÖZALP TÜRETGEN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – ilknuroz@istanbul.edu.tr

Baş Editör Yardımcısı / Co-Editor in Chief

Arş. Gör. Dr. Nermin TAŞKALE, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – nermin.taskale@istanbul.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Esin TEMELOĞLU ŞEN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – esin.sen@istanbul.edu.tr

Yönetici Editör / Managing Editor

Arş. Gör. Dr. Esin TEMELOĞLU ŞEN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – esin.sen@istanbul.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Zeynep Büşra Coşar YILMAZ, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
– zeynep.cosar@istanbul.edu.tr

Yazı Kurulu Üyesi / Editorial Management Board Member

Prof. Dr. Sevim CESUR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – cesur@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. İlknur ÖZALP TÜRETGEN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – ilknuroz@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Sema KARAKELLE, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – semakara@istanbul.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Esin TEMELOĞLU ŞEN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – esin.sen@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Arsun Uras YILMAZ, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, İstanbul, Türkiye – auras@istanbul.edu.tr

Alan Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Sevim CESUR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – cesur@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Sema KARAKELLE, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – semakara@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Nuran AYDEMİR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – aydemir@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üy. Göklem TEKDEMİR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – tekdemir@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üy. Hayriye GÜLEÇ, Bursa Uludağ Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bursa, Türkiye – hayriyegulec@uludag.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

Alan James NEWSON – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – alan.newson@istanbul.edu.tr

İstatistik Editörü / Statistics Editor

Doç. Dr. H. Özlem SERTEL BERK, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – osberk@istanbul.edu.tr

Editöryal Asistan / Editorial Assistant

Arş. Gör. Gül Deniz DERİN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – gul.derin@istanbul.edu.tr

Arş. Gör. Canan ÇELİKADAM, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – canan.cellkadam@istanbul.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Tefvik ALICI, Bursa Uludağ Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bursa, Türkiye – alici@uludag.edu.tr
- Doç. Dr. Nuran AYDEMİR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – aydemirn@istanbul.edu.tr
- Assist. Prof. Gökçe BASBUG, Sungkyunkwan University, GSB Faculty, Seoul, Korea – gokce@skku.edu
- Doç. Dr. Mahmut BAYAZIT, Sabancı Üniversitesi, Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye – mbayazit@sabanciuniv.edu
- Prof. Dr. Charissa CHEAH, The University of Maryland, College of Arts, Humanities, and Social Sciences, Department of Psychology, Baltimore, USA – ccheah@umbc.edu
- Prof. Dr. Sevim CESUR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – cesur@istanbul.edu.tr
- Doç. Dr. Anastasia EFKLİDES, Aristotle University of Thessaloniki, Faculty of Philosophy, School of Psychology, Thessaloniki, Yunanistan – cathan@psy.auth.gr
- Prof. Dr. Ulas Basar GEZGIN, Duy Tan University, Faculty of Arts & Humanities, Danang, Vietnam – ulasbasar@gmail.com
- Prof. Dr. Aylin KÜNTAY, Koç Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – akuntay@ku.edu.tr
- Prof. Dr. Gökhan MALKOÇ, İstanbul Medipol Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – gmalkoc@medipol.edu.tr
- Prof. Dr. Ian PARKER, University of Leicester, School of Management, Leicester, United Kingdom – discourseunit@gmail.com
- Doç. Dr. H. Özlem SERTEL BERK, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – osberk@istanbul.edu.tr
- Prof. Dr. Emma SORBRING, Höögskolan Väst / West University, Division of Psychology, Pedagogy and Sociology, Trollhättan, Sweden – emma.sorbring@hv.se
- Prof. Dr. Diane SUNAR, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – diane.sunar@bilgi.edu.tr
- Dr. Öğr. Üy. Göklem TEKDEMİR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – tekdemir@istanbul.edu.tr
- Prof. Dr. Şeyda TÜRK SMITH, Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – seyda.turk@acibadem.edu.tr
- Prof. Dr. Pınar ÜNSAL, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – pinsal@istanbul.edu.tr
- Dr. Orkun YETKİLİ, University of Westminster, College of Liberal Arts And Sciences, Department of Psychology, London, United Kingdom – o.yetkili@westminster.ac.uk

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme Makaleleri / Review Articles

- Tekrarlama Krizi ve Psikoterapi Etkililik Çalışmaları
The Replication Crisis and Psychotherapy Efficacy Studies
Kutlu Kağan Türkarlan 1
- Dijital Nöropsikoloji: Yaşlı Bireylerin Bilişsel İşlevlerinin Değerlendirilmesinde
Kullanılan Teknolojik Yaklaşımlar
*Digital Neuropsychology: Technological Approaches for the Assessment of
Cognitive Functions in Older Adults*
Elif Yıldırım 43

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) Ölçeği: Sosyal Medya Bağlamına Uyarlanması
ve Psikometrik Özelliklerinin Sınanması
*Fear of Missing Out (FoMO) Scale: Adaptation to Social Media Context and Testing
its Psychometric Properties*
Fatih Çelik, Behçet Yalın Özkara..... 71
- Ebeveynlik Motivasyonu ile Ahlaki Yargı Arasında Meta-İlişkisel Tehdit
Hassasiyetinin Aracı Rolü
*The Mediating Role of Meta-Relational Threat Sensitivity on the Relationship
between Parental Motivation and Moral Judgments*
Beyza Tepe, Sena Cüre Acer..... 105
- Yemeden Beklentiler Ölçeği ile Zayıflıktan ve Yemeyi Kısıtlamaktan Beklentiler Ölçeğinin
Türkçeye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi
*Adaptation of the Eating Expectancy Inventory and Thinness and Restricting Expectancy
Inventory to the Turkish, and Examination of Psychometric Properties*
Seda Sapmaz Yurtsever, Serap Tekinsav Sütcü..... 133
- A Helix of Anxiety: A Qualitative Analysis of the Personal Experiences of Individuals
with Health Anxiety
Kaygı Sarmalı: Sağlık Kaygısı Olan Bireylerin Kişisel Deneyimlerinin Nitel Bir İncelemesi
Burcu Pınar Bulut, Özlem Bozo 165
- Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeğinin (ÇDCÖ) Yeniden Gözden Geçirilmesi: Korumacı
Cinsiyetçiliğin Yapı Geçerliliği ve ÇDCÖ'nün Ölçüm Değişmezliği
*Re-visiting Ambivalent Sexism Inventory (ASI): Construct Validity of Benevolent Sexism
and Measurement Invariance of ASI*
Timuçin Aktan, Bilge Yalçındağ 199
- Mizofoni Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Sınama Çalışması
Validity and Reliability Testing Study of the Turkish Version of the Misophonia Scale
Merve Deniz Sakarya, Eda Çakmak 231

Tekrarlama Krizi ve Psikoterapi Etkililik Çalışmaları

The Replication Crisis and Psychotherapy Efficacy Studies

Kutlu Kağan Türkarıslan¹

¹Arařtırma Görevlisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji, Ankara-Türkiye

ORCID: K.K.T. 0000-0002-2440-3977

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Kutlu Kağan Türkarıslan,
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji,
Ankara-Türkiye

E-posta/E-mail:
kutlu.turkarıslan@metu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 29.06.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
14.09.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
14.02.2022

Kabul/Accepted: 05.03.2022

Online Yayın/Published Online: 08.04.2022

Citation/Atf: Türkarıslan, K.K. (2022).
Tekrarlama krizi ve psikoterapi etkililik
çalışmaları. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in
Psychology*, 42(1): 1-41.
<https://doi.org/10.26650/SP2021-959170>

ÖZ

Son 10 yıldır psikoloji alanında kendini gösteren ve alanı derinden sarsan tekrarlama krizi, psikolojinin her alt alanını, araştırma bulgularını ve genel kabullerini yeniden değerlendirmesi için harekete geçirmiştir. Klinik psikoloji alanının geç de olsa tekrarlama krizi tartışmalarına katılmaya başladığı görülmektedir. Uzun yıllardır gerçekleştirilen psikoterapi etkililik (efficacy) çalışmaları, klinik psikoloji içindeki başlıca deneysel alanlardan birini oluşturmaktadır. Psikoterapi etkililik çalışmaları çeşitli psikolojik tedavilerin psikolojik rahatsızlıklar üzerindeki etkilerini değerlendirmek için gerçekleştirilmektedir. Tekrarlama krizi bağlamında ortaya çıkan bulgular, psikoterapilerin etkililiklerini değerlendirmek için sıkça kullanılan seçkisiz kontrollü çalışmaların ve bu çalışmaların sonuçlarının toplu olarak değerlendirilmesine yardımcı olan meta-analizlerin pek çok yöntemsel problem ve yanlılık içerdiğini ortaya çıkarmıştır. Seçkisiz kontrollü çalışmalar düşük örneklem sayısı, bağlılık yanlılığı, seçici sonuç raporlama, örnekleme dahil etme ya da dışarıda bırakma kriterlerinin katılığı, kontrol grubu olarak bekleme listesi kullanımı, seçkisizleştirme ve körleştirme sorunları, çalışmayı bırakan katılımcıların analizlere dahil edilmemesi ve psikoterapist etkilerinin ihmal edilmesi gibi problemler ve yanlılıklar içermektedir. Meta-analizler ile ilişkili başlıca sorunlar ise yayın yanlılığı ve düşük kaliteli çalışmaların meta-analizlere dahil edilmesidir. Tüm bu durumlar psikoterapilerin olumlu etkilerini olduğundan daha yüksek gösterirken, edinilen bulguların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini engellemektedir. Uzun yıllardır gerçekleştirilen çalışmalar, psikoterapilerin çeşitli psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde tercih edilebilecek etkili araçlar olduğunu göstermektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken iki önemli husus vardır. Bunlardan ilki psikoterapilerin etkililiğini gösteren çalışmaların yöntemsel anlamda güncel bilimsel standartları yakalamakta zorlanmasıdır. İkinci önemli husus ise psikoterapilerin gerçek etkilerinin çalışmalarda bulunan etkilerden daha az olabileceğidir. Bu derleme makalesinin amacı, psikoterapi etkililik çalışmalarını ve meta-analizleri etkileyen yöntemsel problemlere ve onların çözümlerine değinerek klinik psikoloji alanında bu konuda ortaya çıkan farkındalığın artırılmasına ve gerçekleştirilecek çalışmaların yöntemsel olarak güçlendirilmesine yardımcı olmaktır.

Anahtar Kelimeler: Psikoterapi, tekrarlama krizi, seçkisiz kontrollü çalışma, meta-analiz, yanlılık, dodo kuşu yargısı

ABSTRACT

In the last ten years, the replication crisis, which has manifested itself and shaken the field of psychology profoundly, has led researchers in every subfield of psychology to reconsider research findings and general assumptions. Though late to this trend, clinical psychology researchers have started to participate in these discussions. Psychotherapy efficacy studies, carried out over many years, constitute a major experimental area of clinical psychology. Psychotherapy efficacy studies are conducted to evaluate the effects of psychological treatments on various mental disorders. The findings of the replication crisis indicate that randomized controlled trials, which are frequently used to examine the efficacy of psychotherapies and meta-analyses that help evaluate the results of randomized controlled trials, have several methodological problems and biases. Randomized controlled trials have problems and biases such as low sample size, allegiance bias, selective outcome reporting, strictness of inclusion or exclusion criteria, using wait-list as a control group, problems of randomization and blinding, exclusion of drop-out subjects from the analyses, and ignoring psychotherapists effects. The main methodological issues of meta-analyses are related to publication bias and the inclusion of low-quality studies in meta-analyses. Research over the years has demonstrated that psychotherapies are effective tools for treating various mental disorders. However, there are two critical points to note. First, the studies showing the efficacy of psychotherapies barely meet current scientific methodological standards. Second, the real-life effectiveness of psychotherapies may be lower than those found in clinical trials. This review article aims to increase awareness regarding replication crisis within the field of clinical psychology and strengthen the methodological approach of future studies by addressing the methodological problems of and suggesting solutions for psychotherapy efficacy studies/meta-analyses.

Keywords: Psychotherapy, replication crisis, randomized controlled trial, meta-analysis, bias, dodo bird verdict

EXTENDED ABSTRACT

Recent discussions in the field of psychology confirm the existence of the replication crisis and reveal that psychology has been facing a methodological crisis for several years (Maxwell et al., 2015; Open Science Collaboration, 2015). A major attempt (Open Science Collaboration, 2015) to replicate well-known cognitive and social psychology studies published in high-quality journals resulted in only a quarter of the studies being replicated. These unexpected results led researchers to question and review the research methods and practices used in the field of psychology (Nosek et al., 2015). Compared to other fields of psychology, clinical psychology was late to respond to these methodological discussions (Leichsenring et al., 2017; Sakaluk et al., 2019; Tackett et al., 2017). Clinical psychology research mainly includes studies on psychological evaluation, diagnosis of mental disorders, investigation of individual differences in psychopathologies, and treatment of mental disorders, meaning that the research utilizes both experimental and observational methods (Tackett et al., 2017). Psychotherapy efficacy studies are commonly conducted experimental studies in clinical psychology. Researchers use randomized controlled trials (RCTs) to examine the efficacy of a psychotherapy intervention for a specific mental disorder (Mulder et al., 2018; Wampold et al., 2011). Furthermore, the findings of RCTs are evaluated with meta-analyses, which can quantitatively summarize the results of numerous studies (Berkeljon & Baldwin, 2009; Leichsenring et al., 2017; Smith & Glass, 1977). With the

replication crisis, a need to review psychotherapy efficacy studies and meta-analyses in terms of methodological problems has arisen.

RCTs may have a number of methodological problems and biases, including (1) small sample size (Button et al., 2013; Sakaluk et al., 2019), (2) allegiance bias (Leichsenring et al., 2017; Leykin & DeRubeis, 2009), (3) selective outcome reporting (Bradley et al., 2017; Miguel et al. 2021; Shinohara et al., 2015), (4) the strictness of inclusion or exclusion criteria (Hoertel et al., 2014, 2015; Westen et al., 2004; von Wolff et al., 2014), (5) using wait-list as a control group (Cuijpers et al., 2016; Furukawa et al., 2014; Munder et al., 2019), (6) randomization and blinding problems (Cuijpers et al., 2010; Cuijpers & Cristea, 2016), (7) the exclusion of drop-out participants from the analyses (Cooper & Conklin, 2015; Cuijpers & Cristea, 2016; Fernandez et al., 2015), and (8) ignoring psychotherapists' effects (Del Re et al., 2012; Johns et al., 2019; Leichsenring et al., 2017; Owen et al., 2015). These problems can be prevented by applying a rigorous methodology. In terms of meta-analyses, publication bias (Driessen et al., 2015; Flint et al., 2015; Fonagy et al., 2017; Linardon et al., 2019; Niemeyer et al., 2012) and the inclusion of low-quality studies in meta-analyses (Coyne & Kok, 2014; Cuijpers & Cristea, 2016; Hengartner, 2018) deflate the validity of the results of meta-analyses. Therefore, a new publishing paradigm is needed to overcome publication bias (Bradley et al., 2017). Moreover, eliminating methodological problems and biases of RCTs by itself increases the quality of the studies analyzed in meta-analyses. Considering the problems related to psychotherapy efficacy studies and meta-analyses, it could be argued that methodological crisis in clinical psychology is responsible for the Dodo Bird Verdict (Lambert, 2013). Besides the problems related to RCTs and meta-analyses, the interpretation of the psychotherapy efficacy studies must consider four important issues: meanings of the effects size, the duration of the observed effect, response rate of the treatment, and transfer of the effect to real-world settings.

Discussion

Goldfried (2020) asserted that the field of psychotherapy is still an infant field, and it cannot be regarded as a *mature science*, which has a solid and established core as well as new developments. In contrast, the field of psychotherapy is a conflicting and competitive field in which different theoretical approaches strive to maintain their existence and prove the effectiveness of their methods (Budd & Hughes, 2009). Based on the literature, it could be asserted that psychotherapy is an effective treatment for various mental disorders (Lambert, 2013; Rubio-Aparicio et al., 2018). However, all these methodological problems and biases of the RCTs and meta-analyses indicate two important issues. First, the studies conducted to test the effects of psychotherapies barely meet current scientific standards

(Coyne & Kok, 2014; Hengartner, 2018; Leichsenring et al., 2017; Sakaluk et al., 2019). Second, the real-life effectiveness of psychotherapies is less than that found in previous studies (Schäfer & Schwarz, 2019; Wampold, 2019). For example, when specific biases were corrected, the efficacy of psychotherapies for depression was slightly above the accepted threshold (Cuijpers et al., 2018). The findings of RCTs and meta-analyses play a critical role in the selection of treatment options for mental disorders (Shean, 2016). This issue perhaps adds even more ethical responsibilities for clinical psychologists (Tackett et al., 2017). In conclusion, the findings suggest that clinical psychology researchers and clinicians must be aware of the effects of the replication crisis on the field and strive to bring their research closer to up-to-date scientific standards (Tackett et al., 2019).

Son yıllarda psikoloji alanında ortaya çıkan yöntemsel tartışmalar sonuç olarak *tekrarlama krizi* adı verilen bir olgunun varlığına işaret etmiş ve psikolojinin geçmişten beri devam eden yöntemsel bir kriz içinde olduğunu gözler önüne sermiştir (Maxwell ve ark., 2015; Open Science Collaboration, 2015). Open Science Collaboration'ın (2015) yüksek kalitedeki üç dergide yayınlanmış 100 kadar bilişsel ve sosyal psikoloji çalışmasını tekrarlama girişimi, çalışmalardan sadece %36'sının tekrarlanabildiğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmadaki diğer ilginç bir bulgu ise tekrarlama çalışmalarında bulunan etki büyüklüklerinin, orijinal çalışmalarda bulunanlardan daha düşük olduğudur (Open Science Collaboration, 2015). Yıllardır varlığına kesin gözüyle bakılan, ders kitaplarına girmiş ve psikoloji alanının kendisi ile övünmesine sebep olan pek çok bulgunun yapılan tekrarlama çalışmaları ile desteklenememesi, araştırmacıları psikoloji alanındaki araştırma yöntemlerini ve uygulamalarını gözden geçirmek ve iyileştirmek için harekete geçirmiştir (Nosek ve ark., 2015). Psikolojinin diğer alanlarına kıyasla klinik psikoloji, alandaki yöntemsel kriz tartışmalarına katılmaya ve kendisini sorgulamaya yeni başlıyor gibi görünmektedir (Leichsenring ve ark., 2017; Sakaluk ve ark., 2019; Tackett ve ark., 2017). Klinik psikoloji araştırmaları psikolojik değerlendirme, psikolojik rahatsızların tanınması, psikopatolojiler ile ilgili kişisel farklılıkların araştırılması ve psikolojik rahatsızlıkların tedavisi gibi çeşitli konuları içermektedir. Deneysel çalışmaların gözlemsel çalışmalara göre tekrarlama krizinden daha yüksek oranda etkilendiği düşünüldüğünde (Tackett ve ark., 2017), ağırlıklı olarak deneysel olarak gerçekleştirilen psikoterapi etkililik çalışmalarının tekrarlama krizi ışığında yeniden değerlendirilmesi önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu derleme makalesinin amacı psikoterapi etkililik çalışmalarının ve bu çalışmalar ile yapılan meta-analizlerin tekrarlama krizi ile nasıl ilişkili olduğunu göstermek ve aynı zamanda araştırmacıların ve klinisyenlerin bu konulardaki farkındalıklarını arttırmaya yardımcı olmaktır.

Kanıt Dayalı Terapiler

Bilindiği gibi psikoterapilerin etkililiği ile ilgili tartışmalar çok daha eski tarihlere dayanmaktadır (Eysenck, 1952, 1964; Rosenzweig, 1954; Strupp, 1963). Meta-analiz yönteminin psikoterapi etkililik çalışmalarının sonuçlarını değerlendirmek için kullanılmaya başlanması ile psikoterapilerin etkililiği ile ilgili soru işaretleri, psikoterapilerin lehine olacak şekilde ortadan kalkmaya başlamıştır (APA Presidential Task Force on Evidence-Based Practice, 2006; Lambert, 2013; Landman ve Dawes, 1982; Rubio-Aparicio ve ark., 2018; Sakaluk ve ark., 2019; Smith ve Glass, 1977). Yaklaşık 25 yıl önce

Amerikan Psikoloji Derneği Klinik Psikoloji Topluluğu (APDKPT), belli örneklemdeki etkililiği bilimsel çalışmalar ile gösterilmiş psikolojik tedavileri *ampirik olarak kanıtlanmış psikolojik tedaviler* şeklinde adlandırmış ve o dönemde ampirik kanıt olduğu bilinen psikoterapilerin bir listesini yayınlamıştır (Task Force on Promotion and Dissemination of Psychological Procedures Division of Clinical Psychology, 1995). Günümüzde *kanıta dayalı terapiler* olarak adlandırılan bu kavram ortaya çıktığı günden beri eğitim programlarının düzenlenmesi, sigortaların psikoterapi ücretlerini karşılaması ya da belli psikolojik rahatsızlıklara yönelik tedavi tavsiyeleri verilmesi gibi pek çok farklı bağlamda önemli bir karar kriteri olarak değerlendirilmektedir (Cuijpers ve Cristea, 2016; Shean 2016). Psikoterapi yöntemlerinin ampirik olarak desteklenmiş olup olmadıkları genelde, seçkisiz kontrollü çalışmalar (SKÇ) ve bu çalışmaların sonuçlarını toplu olarak değerlendiren meta-analizler ile ortaya konmaktadır (Chambless ve Hollon, 1998; Tolin ve ark., 2015).

APDKPT uzun yıllardır psikoterapilerin etkililiğine yönelik bulguları Chambless ve Hollon'un (1998) ortaya koydukları kriterlere göre üç farklı şekilde kategorilendirmekteydi (Sakaluk ve ark., 2019). Bir psikoterapi yönteminin *kuvvetli olarak desteklenmiş* sayılması için ilk olarak tedavi almama, plasebo tedavi alma ya da alternatif tedaviler alma durumlarına kıyasla üstünlük göstermesi gerekmektedir. Bu üstünlük aynı zamanda en az 2 ayrı araştırma grubu tarafından yeterli istatistiksel güce sahip çalışmalar ile ya da çok sayıda (dokuzdan fazla) tek vakalık deney çalışmaları ile desteklenmelidir. Sadece tek bir çalışma ya da az sayıda (üçten fazla) tek vakalık deney çalışması bir psikoterapinin etkililiğini destekliyorsa psikoterapi *makul destekli* olarak nitelendirilirken, psikoterapinin etkililiği ile ilgili olarak çelişkili bulguların olduğu durumlarda ise psikoterapi yöntemi *tartışmalı desteğe sahip* olarak değerlendirilmekteydi (Chambless ve Hollon, 1998; Sakaluk ve ark., 2019). Bu kriterlerin işaret ettiği gibi APDKPT'nin bir psikoterapi yönteminin kanıta dayalı olduğunu belirtmesi isteğe bağlı olarak değerlendirilebilecek kriterlere göre gerçekleşmektedir (Tackett ve ark., 2017). Çünkü bir psikoterapiyi desteklenmiş sınıfına atamak için onun etkili olduğunu ortaya koyan kaç çalışma yapılması gerektiğini gösteren herhangi bir somut ve istatistiksel kanıt yoktur. Örneğin, iki ayrı çalışmanın psikoterapinin etkililiğini gösterdiği ancak pek çok diğer çalışmanın psikoterapinin etkililiğini destekleyemediği durumlarda ne yapılacaktır? Chambless ve Hollon (1998) böyle bir durum oluştuğunda psikoterapinin etkililiği ile ilgili yapılan çalışmaların meta-analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmesini önermişlerdir.

Psikoterapilerin etkililiklerine yönelik bu değerlendirmelerin kısıtlılıklarını gidermek için Tolin ve arkadaşları (2015) daha kapsamlı ve bütüncül bir model önerisinde bulunmuştur. Bu modeldeki değerlendirme iki aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir. Öncelikle yetkin kişilerden oluşan bir görev gücü belirli bir psikoterapinin etkililiği ile ilgili yapılandırılmış sistematik derleme çalışmalarını yanlılık risklerine de bakarak değerlendirecektir. Daha sonra ise bulunan kanıtların ne kadar güçlü olduğu fayda, maliyet, zarar ve tedavinin etki büyüklüğü gibi faktörler bağlamında uygulamaya dönük olacak şekilde tekrar gözden geçirilecek ve tedavinin ampirik olarak (çok kuvvetli, kuvvetli ya da zayıf) ne seviyede desteklenmiş olduğu belirlenecektir (Tolin ve ark., 2015). APDKPT birkaç sene önce internet sitesindeki kanıta dayalı terapiler listesini Tolin ve arkadaşlarının (2015) önerdiği yeni kriterlere göre tekrar gözden geçirmeye başlamıştır. Özetle bir psikoterapinin ampirik olarak desteklenmesi, onun etkili olduğunu gösteren SKÇ'lere ve bu çalışmaların ortalama etkisini gösteren meta-analizlere bakarak değerlendirilmektedir (Budd ve Hughes, 2009). SKÇ'ler temelde deneysel çalışmalardır ve yöntemsel olarak pek çok kusur içerebilirler. Benzer şekilde meta-analiz çalışmalarının sonuçları ise hem alanyazındaki SKÇ'lerin ne kadar kaliteli olduğundan hem de meta-analize hangi çalışmaların dahil edileceğinden etkilenmektedir. Uzun yıllardır yapılan araştırmaların sonuçlarının çeşitli yanlılıklar içerdiğine dair yapılan uyarılar ve tekrarlar krizi bağlamında oraya çıkan yeni tablo, psikoterapilerin etkililiğini göstermek için yapılan SKÇ ve meta-analizlerin pek çok yöntemsel kısıtlılık ve sorunlu araştırma uygulamasından mustarip olduğunu gözler önüne sermiştir (Bradley ve ark., 2017; Coyne ve Kok, 2014; Cuijpers ve Cristea, 2016; Hengartner, 2018; Luborsky ve ark., 1999; Munder ve ark., 2013; Sakaluk ve ark., 2019; Westen ve Morrison, 2001). Mevcut sorunların bir listesi ve çözüm önerileri Tablo 1'de görülebilir.

Tablo 1.*Seçkisiz Kontrollü Çalışmalar ve Meta-Analizlerdeki Yöntemsel Problemler*

Problemler	Çözüm Önerileri
Seçkisiz Kontrollü Çalışmalar	
<i>Düşük örneklem sayısı</i>	Örneklem sayısının istatistiksel güç analizi ile belirlenmesi, araştırma grupları iş birliği, katılımcıların çalışmada kalmasının sağlanması, eksik verilerin yordanması, daha basit hipotezler ve analizler
<i>Bağlılık yanlılığı</i>	Analiz ve puanlamaların bağımsız ve kör araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmesi, farklı yaklaşımlardan araştırmacılarla iş birliği yapılması, çalışma kayıt protokollerinin güncellenmesi, araştırma yöntemleri ve etik eğitimi, bağlılığı değerlendiren/kontrol eden ölçüm araçlarının veya yöntemlerin kullanılması
<i>Seçici sonuç raporlama</i>	Ön kayıt, ön kayıt-yayın uyumunun kontrol edilmesi, fonların sadece ön kayıt-yayın tutarlılığı sağlayan araştırmacılara verilmesi, meslek topluluklarının uyumun sağlanması için adım atması, araştırmacıların yayın kara listesine alınması
<i>Örnekleme dahil etme ya da dışarıda bırakma kriterlerinin katılığı</i>	Bulguların pragmatik seçkisiz kontrollü çalışmalarla desteklenmesi
<i>Kontrol grubu olarak bekleme listesinin kullanımı</i>	Kontrol grubu olarak bilinen bir psikoterapi, ilaç tedavisi ya da hiç tedavi almamanın kullanılması
<i>Seçkisizleştirme ve körleştirme sorunları</i>	Örnekleme büyütme, seçkisizleştirme ve körleştirme süreçlerinin bağımsız araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmesi, araştırma yöntemleri ve etik eğitimi
<i>Çalışmayı bırakan katılımcıların analizlere dahil edilmemesi</i>	Çalışmayı bırakan katılımcıların sonuç verilerinin yordanması, yarım bırakmaya sebep olacak etmenlerin tespit edilmesi ve önüne geçilmesi
<i>Psikoterapist etkilerinin ihmal edilmesi</i>	Psikoterapist seçim, eğitim ve süpervizyon süreçlerinin düzenlenmesi, psikoterapist etkisinin tedavi kılavuzlarında görünür hale getirilmesi, psikoterapistlerin vakalara seçkisiz olarak atanması, çok seviyeli modelleme yönteminin kullanılması
Meta-analizler	
<i>Yayın yanlılığı</i>	Zorunlu yayın hakkının olması, iki aşamalı değerlendirmeye geçilmesi, olumsuz sonuç dergilerinin kurulması, ön kayıt sistemine geçilmesi, gri alanyazının taranması, yayın yanlılığının etkisini kontrol eden istatistiksel yöntemlerin kullanılması
<i>Düşük kaliteli çalışmalar</i>	İki aşamalı değerlendirme ve ön kayıt sistemlerine geçilmesi, analizlere sadece yüksek kaliteli araştırmaları dahil etme, düşük kaliteli çalışmaların etkisinin kontrol edilmesi, SKÇ'lerdeki yöntemsel problemlerin önüne geçilmesi

Seçkisiz Kontrollü Çalışmalar ve Yöntemsel Problemleri

SKÇ'ler günümüzde psikoterapilerin etkililiğini değerlendirmek için en güvenilir yöntem olarak kabul edilmekte ve yaygın şekilde kullanılmaktadır (Freire, 2006; Mulder ve ark., 2018; Wampold ve ark., 2011). SKÇ'lerde katılımcılar seçkisiz olarak psikolojik bir tedavi verilen koşula ya da buna alternatif olacak başka bir tedavi ya da kontrol koşuluna atanırlar (Wampold ve ark., 2011). Bir psikoterapi yöntemi eğer etkili-

lik gösteriyor ise, psikoterapi alan gruptaki katılımcıların müdahale sonunda rahatsızlıklarını değerlendiren ölçüm araçlarından aldıkları ortalama puanın, diğer gruptaki katılımcıların ortalama puanından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek ya da daha düşük olması gerekir (Kendall, 2003). Örneğin, çalışma sonlandığında kaygı bozukluğu için bilişsel davranışçı terapi (BDT) almış ve kaygı bozukluğu tanısı olan katılımcıların kaygıyı değerlendiren ölçeklerden aldıkları puanların, bekleme sırasındaki aynı tanılı katılımcıların aldıkları puanlardan istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha az olması beklenir. Eğer bu şekilde bir sonuç ortaya çıkıyorsa ise BDT'nin kaygı bozukluğu tanısı olan kişilerin kaygı belirtilerini azaltmak için etkililiği gösterilmiş psikolojik bir tedavi yöntemi olduğuna dair bulguların edinildiği söylenebilir.

Kendall'a (2003) göre kalitesi yüksek bir SKÇ'de katılımcıların hipotezlere uygun bir örneklemeden seçilmesi; katılımcıların farklı koşullara seçkisiz bir şekilde atanması; farklı gruplara uygulanan müdahalelerin aktif tedavi bileşeni dışında olabildiğince aynı olması; çalışmayı yürüten araştırmacıların ve katılımcıların hangi koşullarda olduklarına kör olmaları ve tüm sürecin planlandığı gibi gittiğinin kontrolünün yapılması gerekmektedir. Böylece SKÇ'ler karıştırıcı etkileri olabildiğince azaltarak neden-sonuç ilişkilerinin daha sağlıklı kurulabilmesine imkân vermektedir (Wampold ve ark., 2011). SKÇ'lerin sayılan özellikleri göz önüne alındığında psikoterapilerin etkililiğini değerlendirmek için SKÇ'lerin kullanılmasının daha farklı bir bağlamda gerçekleştiği söylenebilir. Psikoterapi etkililik çalışmaları için SKÇ'ler planlanırken içsel geçerliliği arttırmak için çeşitli yöntemlere başvurulmaktadır. Philips ve Falkenström (2021) bu yöntemleri şu şekilde sıralamışlardır: İlk olarak SKÇ'ye katılma ihtimali olan katılımcılardan türdeş bir örneklem oluşturulmaya çalışılır. Yani katılımcıların benzer psikolojik rahatsızlıkları olmasına dikkat edilir. Örneğin bir katılımcının sadece depresyon rahatsızlığı varken diğer katılımcının hem depresyon rahatsızlığı hem de kişilik bozukluğu olması bu türdeşliği bozan bir etki ortaya çıkarmaktadır. İkinci olarak tedavi yöntemi, tedavi el kitabı olarak adlandırılan bir yönerge doğrultusunda gerçekleştirilir. Tedavi el kitabı tedavinin süreç boyunca nasıl uygulanacağını ve klinisyenin terapi süresi boyunca ne tür teknikler ve müdahalelerde bulunacağını adım adım somutlaştıran bir yönerge işlevi görmektedir. Üçüncü olarak tedaviyi uygulayacak terapistlerin test edilecek terapi yönteminin yeterli bir eğitimini almış olmaları gerekmektedir. Son olarak, terapistlerin test edilecek tedaviyi yeterli ve düzgün bir şekilde uyguluyor olduklarının değerlendirilmesi (tedavi bütünlüğü) gerekmektedir.

SKÇ'ler tıpta ilaçların etkililiğini değerlendirmek için geliştirilmiş kanıta dayalı tıp paradigmasının bir yansıması olarak psikoterapilerin etkililiğini değerlendirmek için uzun yıllardır kullanılmaktadır (Budd ve Hughes, 2009). Her ne kadar bir psikoterapinin etkililiğini değerlendirmek için altın standart olarak görülseler de SKÇ'lerin psikoterapilerin etkililiğini göstermek için uygun bir yöntem olup olmadığı ile ilgili tartışmalar hala devam etmektedir (Budd ve Hughes, 2009; Gelo ve ark., 2020; Persons ve Silberschatz, 1998; Philips ve Falkenström, 2021; Shean, 2012; Wampold ve ark., 2011; Westen ve ark., 2004). Persons ve Silberschatz (1998) el kitabına sıkı sıkıya uyularak yürütülen süreçlerin psikoterapide danışanın ihtiyaç ve durumuna göre gerçekleştirilebilecek esnemeleri engellediğine işaret etmektedir. Klinik uygulamada tedavi el kitabına sıkı sıkıya bağlı olmak her zaman mümkün olmamakla beraber bu tarz bir bağlılık danışanın mevcut haline göre tedavi yönteminde değişiklik yapılmasına engel oluşturmaktadır. Westen ve arkadaşları (2004) örneklemin türdeşleştirilmesinin ve katılımcıların kişiliklerinden ve kişilik patolojilerinden bağımsız olarak tedavi edilebileceklerinin varsayılmasının, SKÇ'lerin dış geçerliliğini düşürdüğüne dikkat çekmişlerdir. Yani etkili olduğu klinik çalışmalarla gösterilmiş psikolojik bir tedaviyi kullanan klinisyenler klinik uygulamada birden fazla eş tanısı ve kişilik bozukluğu olan danışanları (tedavisi görece daha güç kişiler), klinik çalışmalarda tek ya da az sayıda tanısı olan danışanlarda (tedavisi görece daha kolay) etkili olduğu bulunan tedavi yöntemlerini uygulayarak tedavi etmeye çalışmaktadırlar. Bu durum etkili bulunan psikoterapinin klinik uygulamada karşılaşılan danışanlarda daha düşük etki göstermesine neden olabilmektedir. Budd ve Hughes (2009) psikoterapilerde işe yarayan tedavi bileşenlerinin terapist-danışan etkileşimleri seviyesinde karşılıklı olarak çalıştığını ancak SKÇ'lerin hatalı olarak aktif bileşenlerin farklı psikoterapi tedavi paketleri seviyesinde çalıştığını varsaydığını vurgulamışlardır. Diğer bir deyişle SKÇ'ler danışanların ve terapist-danışan etkileşiminin psikoterapi sürecini nasıl etkilediğini göz ardı etmektedir. Wampold ve arkadaşları (2011) bir etkiyi bulmanın onu açıklamaktan daha kolay olduğunu hatırlatarak, SKÇ'lerin psikoterapide değişimin tam olarak nasıl gerçekleştiğini açıklamaya yardımcı olmakta zorlandıklarını belirtmektedir. SKÇ'lerde bulunan etki, test edilen tedavi paketinin tamamına aittir. Ancak belki de tedavi paketinin sadece bazı öğeleri (örn., BDT bilişsel ve davranışçı parçalardan oluşmaktadır) belli bir etkiyi ortaya çıkarmak için yeterli olmaktadır. Bu parçaların hangileri olduğunu öğrenmek için, bir psikoterapiyi işe yaradığı düşünülen parçalara ayırarak o spesifik parçanın işe yarayıp yaramadığını gösteren *parçalarına ayırma* çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Shean'e (2012,

2016) göre SKÇ'ler genelde kalıcı ve anlamlı değişimlerin görece kısa sürede ortaya çıkacağını ve bu etkilerin ölçülebileceğini varsaymaktadır. Ancak her danışan belli bir psikolojik tedavi yöntemine sabit bir süre zarfında cevap vermiyor olabilir. Buna ek olarak seçkisizleştirilmenin tam anlamıyla işe yaraması için örneklem sayılarının yeterince büyük olması gerekmektedir (Shean, 2016). Düşük örnekleme sahip bir çalışmada seçkisiz atama yapılmış olsa bile karıştırıcı değişkenler farklı gruplara, kontrol edilebilecek şekilde dağılmamış olabilir. Gelo ve arkadaşları (2020) SKÇ'lerin nicel anlamda psikoterapi araştırmalarını tahakküm altında tutarak nitel araştırma yöntemlerini gölgede bırakmış olduklarını ve bu durumun bilimsel çoğulculuğu zayıflattığını belirtmişlerdir. Yaptıkları tarama çalışmasında taranan 9915 psikoterapi araştırmasının %74.67'sinin ampirik-nicel yöntemleri kullanan çalışmalar olduğunu raporlamışlardır (Gelo ve ark., 2020). Son olarak Philips ve Falkenström (2021) SKÇ'lerde çift taraflı körleme yapılmasının tam olarak mümkün olmadığını ve psikoterapinin iyileşmenin nedeni olduğuna yönelik direkt nedensellik bağlantısının kurulmasının problemliliğini belirtmişlerdir. SKÇ'lerdeki terapistler uyguladıkları terapiyi zaten bilmektedirler. Danışanlar ise uygulanan tedaviden yola çıkarak hangi koşulda olduklarını çıkarsayabilirler. Buna ek olarak SKÇ'ler direkt nedensellik kabulüne dayandıkları için insan zihni ve psikoterapi uygulamasını karmaşık bir sistem olarak görmek yerine, "X, Y'ye sebep oluyor" şeklindeki basit bir nedensellik bağlamında ele almakta ve böylece bilinçlilik ve özgür irade gibi süreci karmaşık hale getiren önemli noktaları atlamaktadırlar (Philips ve Falkenström, 2021). SKÇ'ler psikoterapi bağlamında tam anlamıyla deneysel çalışmalar olmasalar da deneysel çalışmaların başta seçkisiz atama ve kontrol grubu gibi temel önemli özelliklerine sahiptirler (Donnon, 2012; Kendall, 2003). Bu sebeple de çalışmaları tasarlayan, yürüten ve sonuçlarını analiz eden araştırmacıların bu süreçlerin yürütülmesi sırasında aldıkları kararlar ve gerçekleştirdikleri uygulamalardan etkilenirler. SKÇ'ler ile yapılan psikoterapi etkililik çalışmalarının açığa çıkardığı sonuçları aldatıcı bir şekilde etkileyen bu etmenlerden öne çıkanlar düşük örneklem sayısı, bağlılık yanlılığı, seçici sonuç raporlama, örnekleme dahil etme ya da dışarıda bırakma kriterlerinin katılığı, kontrol grubu olarak bekleme listesi kullanımı, seçkisizleştirme ve körleştirme problemleri, çalışmayı bırakan katılımcıların analizlere dahil edilmemesi ve psikoterapist etkilerinin ihmal edilmesidir.

Düşük Örneklem Sayısı

Psikoterapi etkililik çalışmaları yöntemsel olarak değerlendirildiğinde göze çarpan en önemli problemlerden ilki pek çok çalışmanın örneklem sayılarının ve bununla bağ-

lantılı olarak istatistiksel güçlerinin düşük olmasıdır (Sakaluk ve ark., 2019). İstatistiksel güç bir çalışmanın yokluk hipotezinin yanlış olması durumunda yokluk hipotezini doğru bir şekilde reddetme ihtimalidir (Button ve ark., 2013). Diğer bir deyişle istatistiksel güç, olan bir etkinin doğru bir şekilde tespit edilmesi ihtimali olarak tanımlanabilir. Bu sebeple bir çalışmanın istatistiksel gücü ne kadar yüksekse bir etkiyi doğru bir şekilde bulma ihtimali de o kadar yüksek olacaktır. İstatistiksel gücün alanyazındaki referans değeri .80 olarak kabul edilmektedir (Cohen, 1992). Bu değer altındaki istatistiksel güç değerleri düşük istatistiksel güç olarak tanımlanırken, bir istatistiksel gücün ne kadar düşük olduğu ile ilgili standart bir sınıflandırma yoktur. İstatistiksel güç temelde bir testin anlamlılık kriteri değerine, örneklem büyüklüğüne ve aranan etkinin popülasyondaki tahmini büyüklüğüne bağlı olarak değişmektedir (Rossi, 2013). Anlamlılık kriteri genelde .05 olarak kabul edildiği ve aranan etkinin popülasyondaki büyüklüğü araştırmacıların kontrolü dışındaki bir değişken olduğu için örneklem büyüklüğü istatistiksel güç belirlenirken daha önemli bir değişken haline gelmektedir. Örneğin en basit şekilde bağımsız iki grubun kıyaslandığı bir t-testinin, çift taraflı olarak orta büyüklükteki bir etkiyi ($d = .50$) .80 istatistiksel güç ile tespit edebilmesi için toplam 128 kişilik bir örneklem büyüklüğüne sahip olması gerekmektedir (Faul ve ark., 2007). Diğer değişkenler sabit tutulurken örneklem büyüklüğü 64 kişiye düşürülürse çalışmanın ulaşabildiği istatistiksel güç değeri de .50'ye düşecektir. İstatistiksel güç sadece örneklem büyüklüğüne bağlı olmasa da uygulamada onunla güçlü bir ilişkisi olduğu söylenebilir.

Kabul edilen .80 değerinin altında kalan düşük istatistiksel güç genelde tip 2 hata (β) ile ilişkilendirilmesine rağmen araştırmacılar düşük istatistiksel gücün aynı zamanda tip 1 hatayı (α) arttırdığına işaret etmişlerdir (Button ve ark., 2013; Christley, 2010; Dumas-Mallet ve ark., 2017). Bir testin doğru sonucu göstermesi ihtimali istatistiksel güç ($1 - \beta$) ve tip 1 hata değeri ile ilişkili olan olumlu yordama değerine ($[(1 - \beta) \times R] / [(1 - \beta) \times R + \alpha]$) dayanmaktadır (Button ve ark., 2013; Christley, 2010). Aranan etkinin incelenen etkiler içinde yok olmama ihtimali (R) sabit tutulduğunda, düşük istatistiksel güç tip 1 hata oranını arttırmaktadır. Yani düşük istatistiksel gücü olan çalışmalar hatalı pozitif sonuçlar vererek olmayan etkileri varmış gibi gösterebilirler. Psikoterapi araştırmaları bağlamında düşünüldüğünde bu hatalı pozitif sonuç, bir psikoterapinin uygulandığı rahatsızlıkta etkili olduğunu gösteren sonuçtur. Diğer bir deyişle bu psikoterapi o rahatsızlık için aslında etkili bir yöntem değilken yanıltıcı bir şekilde etkili gibi gözükemektedir. Düşük istatistiksel güç ile ilgili diğer olumsuz bir sonuç ise bulunan etkinin,

örneklem büyüklüğünün az olması ve ancak büyük bir etki bulunduğunda anlamlı gözükmesi sebebiyle gerçek dünyadaki etkinin şişirilmiş bir hali olmasıdır (Button ve ark., 2013; Cuijpers ve ark., 2010; Gelman ve Carlin, 2014). Örneğin, klinik çalışmada etki büyüklüğü (tedavinin sonuç değişkeni üzerindeki etkisinin büyüklüğünü gösteren istatistiksel değer) .80 bulunan bir psikoterapinin gerçek dünyadaki etki büyüklüğü .50 olabilir. Özetle düşük örneklem sayısına ve düşük istatistiksel güce sahip çalışmaların ortaya çıkardığı sonuçlar gerek psikoterapinin etkili olması gerekse de etkisinin büyüklüğü açısından yeterince güvenilir değildir.

Sakaluk ve arkadaşları (2019) APDKPT'nin internet sitesinde kanıta dayalı oldukları belirtilen 79 farklı psikoterapi yöntemini destekleyen çalışmaları, çeşitli yöntemsel ve istatistiksel değerler açısından analiz etmişlerdir. Gerçekleştirilen psikoterapi etkililik çalışmalarının ortalama istatistiksel güç değeri .58 ($SS = .21$) olarak bulunurken, ortalama tekrarlamaya indeksi .52 ($SS = .24$) olarak bulunmuştur. Daha spesifik olarak psikolojik rahatsızlıklar ve onlara özgü psikoterapilerin değerlerine bakıldığında ise bazı psikoterapilerin ortalama istatistiksel güçlerinin standartların altında kaldığı görülmektedir. Örneğin, kuvvetli olarak desteklenmiş kategorisinde olan panik bozukluk için BDT çalışmalarının ortalama istatistiksel gücü .53 iken, depresyon için bilişsel terapi çalışmalarının ulaştığı ortalama istatistiksel güç .57 olarak bulunmuştur (Sakaluk ve ark., 2019). Bu sonuçlar, APDKPT'nin kanıta dayalı psikoterapi olarak nitelendirdiği pek çok psikoterapi yönteminin mevcut bilimsel standartları sağlayamayan çalışmalar ile destekleniyor olduğunu göstermektedir.

Düşük Örneklem Sayısına Yönelik Öneriler

Düşük örneklem sayısı problemini düzeltmeye yönelik en başta gelen öneri, araştırmaların örneklem sayılarının araştırmanın tasarlanması aşamasında istatistiksel güç analizi yapılarak belirlenmesidir (Button ve ark., 2013). Günümüzde bu amaçla kullanılacak pek çok bilgisayar yazılımı bulunmaktadır. Araştırmacılar bu yazılımları kullanarak araştırmalarının en az .80 istatistiksel güce sahip olması için hangi büyüklükte bir örnekleme sahip olması gerektiğini kolayca hesaplayabilirler. Bu hesaplama yapılırken dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, popülasyondaki tahmini etki büyüklüğünün (alanyazındaki düşük istatistiksel güce sahip çalışmalar sebebiyle) gerçek etki büyüklüğünün şişirilmiş bir hali olduğudur. Yani genelde meta-analizlerden yola çıkılarak tahmin edilen popülasyondaki etki büyüklüğünün gerçekte görülenden daha düşük bir değer olduğu varsayılmalıdır (Ferguson, 2009). Bu durum yeterli istatistiksel güce ulaşmak için gereken örneklem sayısının daha büyük bir değere denk geleceği anlamına

gelmektedir.

Pek çok özel popülasyonda (örn., az görülen psikolojik rahatsızlıklar) yeterli katılımcı sayısına ulaşmak ciddi bir zorluk yaratmaktadır. Böyle durumlarda farklı araştırma gruplarının bağımsız araştırmalar yerine güçlerini birleştirdikleri ortak çalışmalar yapmalarıyla tek başlarına ulaşamayacakları katılımcı sayılarına ulaşmaları sağlanabilir. Hansen ve Collins (1994) örneklem büyüklüğünün sabit tutulduğu durumlarda istatistiksel gücün azalmaması için katılımcıların çalışmada kalmasının sağlanmasını veya çalışmayı bırakan katılımcıların eksik verilerinin istatistiksel yöntemler kullanılarak tahmin edilmesini önermişlerdir. Son olarak, araştırma hipotezlerinin ve onları test etmek için yapılan analizlerin karmaşık hale gelmesi istatistiksel gücü düşüren bir etki göstermektedir. Bu sebeple araştırmacılar analizleri, etkileşim etkileri yerine ana etkileri hedefleyecek şekilde gerçekleştirerek ve araştırma tasarımlarını olabildiğince basit tutarak düşük örneklem sayısının istatistiksel gücü azaltıcı etkisini hafifletebilirler (Abraham ve Russell, 2008).

Bağlılık Yanlılığı

Psikoterapi araştırmaları bağlamında bağlılık yanlılığı, psikoterapi etkililik çalışmasının yürütücüleri arasında test edilen psikoterapi yöntemi ile yakından ilgisi ve bağlı bulunan kişilerin bulunmasının sonuçları psikoterapinin lehine olacak şekilde etkilemesidir (Luborsky ve ark., 1999; Thase, 1999). Leichsenring ve arkadaşları (2017) bağlılık yanlılığının sadece araştırmacılık değil psikoterapistlik, süpervizörlük, dergi hakemliği ve editörlük gibi konularda da görülebileceğini belirtmişlerdir. Leykin ve DeRubeis (2009) bağlılık yanlılığının potansiyel kaynaklarını araştırmacının eğitiminin yetersizliği, araştırmacının araştırılan terapi yönteminin etkililiği konusunda aşırı hevesli olması, bulunan olumsuz sonuçların yayınlanmaması ve araştırmacının araştırmada uzmanlığı olmayan bir terapi yöntemini kullanması sebebiyle o terapinin tedavi bütünlüğünü düşürmesi olarak listelemişlerdir. Bağlılık yanlılığı etkisini seçici sonuç değişkeni kullanımı ya da rakip psikoterapi yönteminin daha zayıf şekilde uygulanması (tedavi bütünlüğünün bozulması) gibi durumlar üzerinden gösterebilmektedir (Leichsenring ve ark., 2017; Leykin ve DeRubeis, 2009; Luborsky ve ark., 1999; Shedler, 2018). Örneğin, iki farklı psikoterapi yaklaşımının etkilerinin kıyaslandığı bir çalışmada, araştırmacılar kendi bağlı oldukları psikoterapi yöntemini uygulayacak psikoterapistlere, rakip psikoterapiyi uygulayacak psikoterapistlerden daha iyi bir eğitim veya süpervizyon verebilirler ve böylece çalışma sonucunda bulunan fark aslında psikoterapistlere verilen yanlı eğitimlerden kaynaklı olabilir (Leykin ve DeRubeis, 2009; Shedler, 2018). Bu du-

rumda aslında iki eşit terapi yönteminin kıyaslanması yerine bir terapi yöntemi, zayıflatılmış diğer bir terapi yöntemi ile kıyaslanmaktadır. Alanyazında bu zayıflatılmış terapi yöntemine *başarısız olması amaçlanmış tedavi* denmektedir (Leichsenring ve ark., 2017). Munder ve arkadaşları (2013) psikoterapi sonuç araştırmalarına dair 30 meta-analiz çalışmasını inceledikleri meta-meta-analiz çalışmasında araştırmacı bağıllığı ile sonuç değişkeni arasında pozitif ve orta güçte ($r = .26$) bir ilişki bulmuşlardır. Bu ilişki- sel etki büyüklüğünün d-etki büyüklüğüne çevirildiği durumda ise bağıllık yanlılığı içe- ren bir çalışmalı ile içermeyen çalışma arasında, bağıllık yanlılığı lehinde .54'lük bir etki büyüklüğü farkı ortaya çıkmaktadır.

Bağıllık Yanlılığına Yönelik Öneriler

Leichsenring ve arkadaşları (2017) bağıllık yanlılığının önüne geçmek için analizle- rin bağımsız araştırmacılar tarafından kör şekilde gerçekleştirilmesi, başka teorik yakla- şımlardan araştırmacılarla iş birliği yapılması ve çalışma kayıt protokollerinin bağıllık yanlılığını tespit edebilecek şekilde güncellenmesi gibi önerilerde bulunmuşlardır. Bağı- lılık yanlılığının potansiyel kaynakları düşünüldüğünde araştırmacıların araştırma yön- temleri ve etiği açısından iyi bir şekilde yetiştirilmelerinin önemli olduğu görülmektedir. Luborsky ve arkadaşları (1999) çalışmalarda araştırmacıların bağıllık yanlılığını değer- lendiren ölçeklerin kullanılmasını ve böylece yanlılığın sonuç değişkeni üzerindeki et- kisinin kontrol edilmesini önermektedirler. Thase (1999) başka teorik yaklaşımlardan araştırmacılar ile iş birliği yapılması önerisinin yeterince uygulanabilir olmadığını be- lirtmiştir. Öte yandan diğer teorik yaklaşımlardan araştırmacıların, araştırma sürecinin tamamına dahil olmaksızın, ana araştırmacıların bağlı olmadığı psikoterapi yönteminin nasıl uygulanacağını tasarlanması ve tedavi bütünlüğünün nasıl sağlanacağını belir- lenmesi ile ilgili prosedürlere katkı sağlaması bağıllık yanlılığının kontrol altına alınma- sına yardımcı olabilir (Luborsky ve ark., 1999). Son olarak meta-analizler alanyazındaki bağıllık yanlılığının etkisinin büyüklüğünün tahmin edilmesi için kullanılabilir (Thase, 1999). Ancak bu kontrol geç bir aşamada yapıldığı için tedavi bütünlüğünde bağıllık yanlılığından kaynaklı olarak ortaya çıkan problemleri tam anlamıyla engelle- meyecektir.

Seçici Sonuç Raporlama

Seçici sonuç raporlama, araştırmacıların çalışmalarındaki çeşitli sonuç değişkenle- rinden sadece olumlu ya da anlamlı sonuçlar gösterenleri raporladıkları bir yanlılıktır (Bradley ve ark., 2017). Örneğin, bir çalışmada katılımcıların depresyon seviyelerini değerlendirmek için Beck Depresyon Ölçeği, Hastane Anksiyete Depresyon Ölçeği ve

Hamilton Depresyon Derecelendirme Ölçeği kullandığında, bunlardan sadece istatistiksel olarak anlamlı sonuç veren ölçeklerin sonuç değişkeni olarak raporlanması seçici sonuç raporlama olarak değerlendirilmektedir. Shinohara ve arkadaşları (2015), psikiyatri alanında depresyon tedavilerini (BDT ve antidepresan tedavisi) değerlendirmek için yapılan 170 çalışmayı ön kayıt (çalışmanın yöntemsel özellikleri ve prosedürlerinin çalışma başlanmadan önce herkese açık bir platforma kayıt edilmesi) ve seçici sonuç raporlama oranları açısından incelemiştir. Çalışmaların sadece %54.1'nin ön kayıt içerdiğini ve bu çalışmalardan sadece %18.8'inde ön kayıt ve raporlanan birincil sonuç değişkenlerinin uyumlu olduğunu bulmuşlardır (Shinohara ve ark., 2015). Benzer şekilde Bradley ve arkadaşları (2017), 112 seçkisiz kontrollü psikoterapi çalışmasını inceledikleri analizlerinde, çalışmalardan sadece 13 tanesinin ön kaydının olduğunu ve birincil sonuç ölçümlerinin net bir şekilde belirtildiğini bulmuşlardır. Bu 13 çalışmadan ancak yedi tanesinde seçici sonuç raporlama gerçekleştirildiğini ve dört çalışmada bu değişikliklerin klinik olarak anlamlı sonuçlar doğuracak yönde yapıldığını göstermişlerdir (Bradley ve ark., 2017). Araştırmacıların seçici sonuç raporlamayı ön kaydı olan çalışmalarda bile gerçekleştirmeleri dikkat edilmesi gereken önemli bir noktadır. Miguel ve arkadaşları (2021), 2005 yılından beri yapılan ve psikoterapinin yetişkin depresyonu üzerindeki etkisini değerlendiren 185 klinik çalışmayı inceledikleri meta-analizde, etki büyüklüğünün seçici sonuç raporlama yapılan çalışmalar dahil edildiğinde .81, bu çalışmalar çıkarıldığında ise .54 olduğunu bulmuşlardır. Yani bu yanlışlık, bulunan etkilerin olduğundan daha şişirilmiş görünmesine ve böylece tedavi anlamında yapılacak tercihlerin yanlış yönlendirilmesine sebep olabilmektedir (Kirkham ve ark., 2010).

Seçici Sonuç Raporlamaya Yönelik Öneriler

Seçici sonuç raporlamanın önüne geçmek için başvuru birincil yöntem ön kayıt sistemidir (Button ve ark., 2013; Tackett ve ark., 2017). Araştırmacılar araştırmalarını gerçekleştirmeden önce hipotezlerini, çalışmanın prosedürünü ve örneklemini, kullanılacak ölçüm araçlarını ve verilere uygulanacak analizleri belirleyerek ön kayıt platformlarına kaydederler. Ancak Bradley ve arkadaşlarının (2017) ortaya koyduğu gibi ön kayda rağmen yayınlarda seçici sonuç raporlamanın gerçekleştiği görülmektedir. Bu sebeple Bradley ve arkadaşları (2017) dergi editörlerinin, çalışmanın yayına kabulünden önce makalenin ön kayıt ile uyumlu olup olmadığını kontrol etmesi, fon sağlayan ajansların sadece ön kayıt ile uyumlu şekilde yapılan çalışmalarını desteklemesi ve meslek topluluklarının ön kayıt protokollerine bağlılığı cesaretlendirecek hamleler atması

gerektiğini belirtmişlerdir. Ön kayda rağmen gerçekleştirilen seçici sonuç raporlama durumu etik bir problem olarak değerlendirilebilir. Çünkü araştırmacılar ön kayıt yaparak bir anlamda kayıtlara bağlı kalacaklarına yönelik bir söz vermektedirler. Bunun yaşandığı durumlarda araştırmacıların bir süreliğine yayın kara listelerine alınmaları, bu sorunun önüne geçmeye yardımcı olabilir.

Örnekleme Dahil Etme ya da Dışarıda Bırakma Kriterlerinin Katılığı

SKÇ'lerde örneklemin homojenliğinin sağlanması ve böylece iç geçerliliğin artırılması için, çalışmaya başvuran kişiler dışarıda bırakma kriterlerine göre değerlendirilir ve bu kriterlere uymayan katılımcılar çalışmaya dahil edilmez (Shean, 2016). Örneğin depresyon için bir psikoterapinin etkililiğini değerlendiren bir çalışmanın örneklemini oluşturulurken, başvuran kişilerin içinden depresyon tanısının yanında kişilik bozukluğu tanısı olan kişiler çıkarılmaktadır. Böylece çalışmanın son örneklemini ağırlıklı olarak ya da sadece depresyon tanısı olan katılımcılardan oluşmaktadır. Bu durum çalışmaya dahil edilen katılımcıların gerçek hayatta kliniklere başvuran kişilerden yaş, cinsiyet, etnik kimlik, sosyo-ekonomik statü gibi demografik özellikler ya da eş tanılar ve hastalığın şiddeti gibi pek çok açıdan farklı olmalarına neden olmaktadır (Fensterheim ve Raw, 1996; Hotopf, 2002; Persons ve Silberschatz, 1998). Klinik uygulamada tedavi almak için gelen danışanların çoğu zaman birden fazla psikolojik rahatsızlık tanısı olduğu bilinmektedir (Westen ve ark., 2004). Aynı zamanda SKÇ'lerde test edilen psikoterapiler ile klinikte uygulanan psikoterapiler arasında da seans sıklığı, psikoterapi süresi, el kitabına katı şekilde uyulması ve psikoterapistlerin becerileri gibi alanlarda ciddi farklar olduğu belirtilmektedir (Addis ve Krasnow, 2000; Goldfried ve Wolfe, 1998; Persons, 1991). Pek çok araştırmacı bu sebeplerle SKÇ bulgularının dış geçerlilik açısından problemliliğini iddia etmektedir (Hotopf, 2002; Morrison ve ark., 2003; Mulder ve ark., 2018; Persons, 1991; Shean, 2012). SKÇ'lerin dışarıda bırakma kriterlerinin, genelde hastalığın şiddetini de etkileyen etmenleri (örn., eş hastalıklar, kişilik bozuklukları, madde kullanımı, intihar riski) içermeleri sebebiyle hem sonuçların dış geçerliliğini azalttığı hem de türdeş katılımcılar ile bulunan etkilerin gerçek hayattaki etkilerden daha büyükmüş gibi gözükmesine neden olduğu belirtilmektedir (Shedler, 2018; Westen ve Morrison, 2001). Westen ve arkadaşlarının (2004) bulgularına göre gerçek dünyadaki hastaların yaklaşık %40-70'i psikoterapi etkililik çalışmalarının dışarıda bırakma kriterlerine takılmaktadır. Hoertel ve arkadaşları (2014), 34653 kişiyi kapsayan Birleşik Devletler örnekleminde gerçekleştirdikleri incelemede, sosyal anksiyete bozukluğu tanısı

olan her 10 kişiden altısının etkililik çalışmalarının dahil etme kriterlerine uymadığını rapor etmişlerdir. Aynı durum sınır kişilik bozukluğu hastaları için 10 kişiden beşinin uymadığı şeklindedir (Hoertel ve ark., 2015). Gerçek hayattaki kronik depresyon hastalarının SKÇ'lere dahil edilme kriterlerini sağlayıp sağlamadıklarını inceleyen von Wolff ve arkadaşları (2014), hastaların sadece %25'inin çalışmaların dahil etme kriterlerini sağlayabildiğini bulmuşlardır.

Örnekleme Dahil Etme ya da Dışarıda Bırakma Kriterlerinin Katılığına Yönelik Öneriler

SKÇ'lerde iç geçerliliği attırmak için örneklemin türdeşleştirilmesi durumunun ortaya çıkardığı dış geçerlilik sorununu azaltmak için pragmatik seçkisiz kontrollü çalışmaların (PSKÇ) kullanılabilceği belirtilmiştir (Hotopf, 2002; Lambert, 2013). PSKÇ'ler ile örneklemin dışında bırakma kriterleri en aza indirilir, katılımcılar klinik uygulamada tedaviye başvuran kişilerden seçilir, psikoterapistler danışanların ihtiyacına göre müdahalelerini esnetebilirler ve sonuç ölçümleri belirtilerden ziyade gerçek hayatta anlamı olan işlevsellik ile ilişkili (örn., işe dönme, hastane ziyaretinin sıklığı ve intihar oranları) ölçümleri içerir (Hotopf, 2002). Ancak PSKÇ'ler SKÇ'lere göre daha yüksek dışsal geçerliliğe sahip olsa da pek çok karıştırıcı etkinin işin içine girmesi sebebiyle iç geçerlilik açısından SKÇ'lerin gerisinde kalmaktadırlar.

Kontrol Grubu Olarak Bekleme Listesi Kullanımı

Kontrol grubu olarak bekleme listesinde olan kişilerin kullanılması psikoterapi etkililik çalışmalarında sık rastlanan bir uygulamadır. Cuijpers ve arkadaşları (2016), BDT'nin depresyon ve çeşitli kaygı bozukluklarındaki etkisini değerlendiren 144 çalışmayı meta-analiz yöntemi ile incelemiştir. Kaygı bozukluğu üzerine yapılan çalışmaların yaklaşık %80'inde, depresyon çalışmalarının ise %44.4'ünde kontrol grubu olarak işe yaradığı bilinen alternatif bir müdahale yerine bekleme listesi kullanıldığı ve bekleme listesinin etkisi kontrol edildiğinde bulunan etki büyüklüklerinin düştüğü gözlemlenmiştir (Cuijpers ve ark., 2016). Bekleme listesi kullanımı çalışmalarda gerçekte olduğundan daha büyük bir etki büyüklüğü bulunmasının nedenlerinden birisi olarak değerlendirilmektedir (Coyne ve Kok, 2014). Çünkü bekleme listesinde bulunmak no-sebo etkisi sebebiyle katılımcıların daha kötüye gitmesine (Furukawa ve ark., 2014) ya da bekleme süresi bitiminde tedavi alacaklarını düşünmelerinden dolayı problemleri için bir şeyler yapmaktan geri durmalarına neden olabilmektedir (Cuijpers ve ark., 2019). Sonuç olarak bekleme listesi grubunun ortalama sonuç puanları, kullanılabilir

alternatif geçerli bir tedaviye göre daha düşük kalkmakta böylece incelenen psikoterapinin etkililiği olduğundan daha yüksek gözükülebilmektedir. Furukawa ve arkadaşlarının (2014) 49 SKÇ'yi dahil ettikleri ağ meta-analizine göre kontrol grubu olarak bekleme listesi kullanımı BDT'nin çalışmalarındaki etki büyüklüğünü herhangi bir tedavi almama koşulunun kullanımından bile daha büyük göstermektedir. Öte yandan Munder ve arkadaşları (2019) bekleme listesinin bunun tam tersi bir etki gösterebileceğini, bekleme listesindeki katılımcıların sadece çalışmaya dahil edilmekten dolayı bile iyileşme yönünde ilerleyebileceklerini belirtmiş; Furukawa ve arkadaşlarının (2014) bekleme listesi ile nosebo etkisini ilişkilendirdiği meta-analizdeki kısıtlılıklara dikkat çekmiştir.

Kontrol Grubu Olarak Bekleme Listesi Kullanımına Yönelik Öneriler

Bu problemin önüne geçmek için araştırmacılar kontrol koşulu için gerçek tedavi olarak nitelendirilen ve alanda kabul gören başka bir psikoterapiyi ya da ilaç tedavisini kullanabilirler. Hiç tedavi almama koşulunun bekleme listesi koşulundan daha gerçekçi sonuçlar doğurduğuna dair bulgular, tedavi alama koşulunun bekleme listesinin bir alternatifi olabileceğine işaret etmektedir. Öte yandan Rifkin'e göre (2007) asıl önemli soru, bir psikoterapinin etkili olup olmadığından ziyade hali hazırda uygulanan bir tedaviye (örn., ilaç tedavisi) kıyasla etkili olup olmadığıdır. Kontrol koşulu olarak işe yaradığı kabul edilen bir tedavinin uygulanması bekleme listesi ya da tedavi almama koşullarına göre daha maliyetli olsa da bekleme listesindeki katılımcıları tedavisiz bırakmayacağı için etik anlamda daha doğru bir tercih olacaktır.

Seçkisizleştirme ve Körleştirme Sorunları

SKÇ'lerde katılımcıların farklı koşullara atanmaları seçkisiz bir şekilde gerçekleştirilir ve araştırmacılar araştırma süreçlerine olabildiğince kör bir şekilde dahil olmaya çalışırlar. Seçkisizleştirmenin gruplar arasındaki farkları kontrol edebilmesi için örneklemenin olabildiğince büyük olması gerekmektedir (Hsu, 1992; Shean, 2016). Çünkü düşük örneklem sayısına sahip bir çalışmada seçkisizleştirme yapılsa bile gruplar şans eseri uygun şekilde dağılmamış olabilir (Leichsenring ve ark., 2017; Wampold ve ark., 2011). Aynı zamanda körleme süreçlerinin sıkı tutulmadığı koşullarda seçkisizleştirme açısından problem yaratacak sonuçlar doğabilir. Örneğin, araştırmacılar farkında olmadan katılımcıları daha çok fayda göreceklarını düşündükleri koşullara atayabilirler (Cuijpers ve Cristea, 2016). Körleştirme ile ilgili diğer bir problem ise klinik sonuç değerlendirmelerinin kör değerlendiriciler tarafından yapılmaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Değerlendirici hangi koşulda olduğunu bildiği ve belli bir psikoterapiyi

alan kişinin sonuç puanlarını daha yüksek ya da düşük verme yanlılığı gösterebilir. Örneğin körlemede bir problem yaşandıysa ve çalışmanın sonuç ölçümü olarak klinisyen tarafından puanlanan Hamilton Depresyon Değerlendirme Ölçeği kullanılıyorsa, araştırmacı etkili olmasını beklediği psikoterapi grubundaki katılımcının depresyon puanını daha düşük değerlendirme yanlılığı gösterebilir. Cuijpers ve arkadaşları (2010) psikoterapilerin yetişkinlerdeki depresyon üzerindeki etkilerini inceledikleri meta-analizlerinde atamanın düzgün bir şekilde gizlendiği ve sonuç değişkenlerinin değerlendirilmesinin kör şekilde gerçekleştirildiği çalışmalarda bunların yapılmadığı çalışmalara oranla daha düşük etki büyüklükleri bulunduğunu raporlamışlardır.

Seçkisizleştirme ve Körleştirme Sorunlarına Yönelik Öneriler

Seçkisizleştirmenin istenilen etkiyi gösterebilmesi için örneklem sayılarının büyü-tülmesi gerekmektedir (Hsu, 1992; Wampold ve ark., 2011). Seçkisizleştirme ve körleştirmede yaşanan diğer sorunlar bu prosedürleri araştırmacılardan bağımsız ve süreçlere kör olan kişilerin yapması ile aşılabilecek problemlerdir (Miller ve Stewart, 2011). Aynı zamanda araştırmacılara araştırma yöntemleri ve etiği gibi konularda yeterli eğitim verilmesi bu sorunların önüne geçmeye yardımcı olacaktır.

Çalışmayı Bırakan Katılımcıların Analizlere Dahil Edilmemesi

Psikoterapi çalışmalarında bazı katılımcıların çalışma tamamlanmadan çalışmayı bırakmalarına sık bir şekilde rastlanmaktadır (Wierzbicki ve Pekarik, 1993). Cuijpers ve Cristea (2016) çalışmayı bırakan katılımcıların genelde tedaviye cevap vermeyen ya da yan etki deneyimleyen katılımcılar olduğunu ve bu kişilerin analizlere dahil edilmemelerinin, sonuçları psikoterapi müdahalesinin lehinde etkileyebileceğini belirtmişlerdir. Çünkü psikoterapiden daha az fayda görebilecek katılımcıların sonuç analizlerine dahil edilmemesi, grubun ortalama puanını yükselterek psikoterapinin etkisini artırdığından daha büyük gösterebilir. Fernandez ve arkadaşları (2015) 115 BDT çalışmasını dahil ederek gerçekleştirdikleri meta-analizde, tedavi öncesi ve tedavi sürecinde çalışmayı bırakan katılımcıların oranlarını sırası ile %15.9 ve %26.2 olarak bulmuşlardır. Benzer şekilde Cooper ve Conklin de (2015) depresyon için psikoterapinin etkililiğini inceleyen 54 çalışmayı dahil ettikleri analizlerinde, çalışmayı bırakan katılımcı oranını %17.5 olarak rapor etmişlerdir. Bu bulgular çalışmayı bırakma yüzdelerinin, çalışmaların sonuçlarını anlamlı olarak etkileyebilecek büyüklükte olduğunu göstermektedir.

Çalışmayı Bırakan Katılımcıların Analizlere Dahil Edilmemesine Yönelik Öneriler

Araştırmacılar çalışmayı bırakan katılımcıların sonuç puanlarının olmaması sebebiyle bu puanları tahmin etmeye yarayan istatistiksel yöntemlerin kullanılmasını önermektedirler (Crameri ve ark., 2015; Cuijpers ve Cristea, 2016). Ayrıca, araştırmalar tasarlanırken katılımcıların çalışmayı yarım bırakmasına sebep olabilecek potansiyel etmenler düşünülerek bunların önüne geçmek için çeşitli çözümler geliştirilebilir. Bu etmenlerin neler olduğunu öğrenmek için çalışmayı bırakan katılımcılar ile daha sonradan iletişime geçilerek detaylı bilgiler alınabilir.

Psikoterapist Etkilerinin İhmal Edilmesi

Bazı araştırmacılar bir psikoterapinin belli bir rahatsızlık üzerindeki etkisini incelerken psikoterapistlerin bu sürece olan etkilerinin de değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Del Re ve ark., 2012; Johns ve ark., 2019; Leichsenring ve ark., 2017; Owen ve ark., 2015). Tracey ve arkadaşları (2014) yetkin ve etkili terapistlerin anlamlı örüntüleri daha iyi tespit edebildiklerini, edindikleri bilgileri hızlı ve doğru şekilde işleyebildiklerini, uzun ve kısa süreli hafızalarının daha iyi olduğunu, bir problemi daha derin anlamıyla ele alabildiklerini, problemleri anlamak ve analiz etmek için daha fazla vakit ayırdıklarını ve kendini gözlem becerilerinin daha gelişmiş olduğunu belirtmiştir. Her psikoterapistin belli bir psikoterapiyi aynı şekilde ve etkinlikte uygulayabileceğini varsaymak psikoterapistlerin kişilik özellikleri ve yeteneklerinin psikoterapi süreci üzerindeki etkisinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Tedavi el kitapları psikoterapinin uygulanmasını olabildiğince standardize hale getirirse de psikoterapi teknikleri etkilerini psikoterapistin uygulaması üzerinden göstermektedir. Owen ve arkadaşlarına (2015) göre psikoterapistlerin sonuçlar üzerindeki etkileri, psikoterapistlerin farklı müdahale koşullarına seçkisiz bir şekilde atanmamaları ve danışan seviyesinde değerlendirilen verilerin etki büyüklüklerine ait standart hataların bağımsızlık varsayımını ihlal etmeleri sebebiyle yanlı olmaları gibi noktalarda belirgin hale gelmektedir. Araştırmacılar bu etkileri göstermek için gerçekleştirdikleri simülasyon çalışmasında psikoterapist etkisinin düşük tutulduğu durumda çalışmaların %20'sinde psikoterapinin etkisi açısından anlamlı sonuç bulunamadığını, psikoterapist etkisi yüksek tutulduğunda ise çalışmaların %80'inde anlamlı sonuç bulunamadığını belirtmişlerdir (Owen ve ark., 2015). Çok seviyeli modelleme kullanarak 19 çalışmayı analiz eden Johns ve arkadaşları (2019), psikoterapist etkisinin %2 ile %29 arasında değiştiğini, ağırlıklı ortalamanın tüm çalışmalar için %5 iken SKÇ'ler için %8.2 olduğunu raporlamışlardır. Diğer yön-

temsel problemlere benzer şekilde psikoterapist etkileri de tip 1 hata oranını arttırmakta ve tespit edilen etki büyüklüklerinin şişmesine neden olmaktadır (Leichsenring ve ark., 2017).

Psikoterapist Etkilerinin İhmal Edilmesi Yönelik Öneriler

Johns ve arkadaşları (2019) bu sorunun etkilerinin azaltılmasına yönelik bazı tavsiyelerde bulunmuşlardır. İlk olarak, psikoterapistlerin eğitimleri için yapılan seçmelerde ağırlıklı olarak akademik başarı kriterine odaklanması yerine, rol yapma gibi aktif yöntemler seçim sürecine dahil edilebilir. İkinci olarak, çalışmalarda daha etkili terapistlerin daha zor vakalar ile eşleştirilmesiyle bir denge kurulması sağlanabilir. Üçüncü olarak, psikoterapist etkilerini değerlendirmeye yarayan yöntemlerin kullanımı süpervizyon süreçlerinde verilen geri bildirimlerin güvenilirliğini arttırabilir. Dördüncü olarak, etkili psikoterapistler süpervizyon görevleri üslenebilir ya da seanslarının kayıtlarını akranları ile paylaşabilirler. Son olarak psikolojik tedavi kılavuzlarına psikoterapistlerin bireysel etkilerine dikkat çeken bilgilerin eklenmesi danışanlara psikoterapistleri ile kuracakları terapi ilişkisinin psikoterapinin sonucunu etkileyen önemli bir faktör olduğunu hatırlatabilir (Johns ve ark., 2019). Psikoterapist etkisini tamamen ortadan kaldırmaya da azaltacak diğer bir yöntem psikoterapistlerin vakalara seçkisiz bir şekilde atanması olabilir (Owen ve ark., 2015). Son olarak alternatif bir araştırma yöntemi olarak çok seviyeli modelleme analizlerine başvurulabilir (Wampold ve ark., 2011). Bu yöntem psikoterapist etkisinin tedavi sonucu üzerindeki etkisinin ölçülmesine olanak sağlamaktadır.

Meta-Analizler ve Yöntemsel Problemleri

Geçtiğimiz yüzyılda yapılan bilimsel araştırmaların sayısının beklenmedik seviyede artmasıyla, araştırmacılar çok sayıda biriken bulgunun nasıl sentezleneceği üzerine kafa yormaya başlamışlardır (O’rourke, 2007). Bu ihtiyaç sonucu 1970’li yıllarda ortaya çıkan meta-analiz yöntemi, belli sayıda çalışmanın sonuçlarını nicel olarak bir araya getirerek sonuçların özetini sunmaya yarayan istatistiksel bir yöntemdir (Berkeljon ve Baldwin, 2009; Glass, 1982; Smith ve Glass, 1977). Meta-analiz bir yandan çok sayıda araştırma bulgusunun derli toplu bir sentezini ortaya koysa da diğer yandan bazı kısıtlılıklar içerebilmektedir. İlk olarak, meta-analiz yöntemini kullanmak ciddi bir çaba ve istatistiksel uzmanlık gerektirmektedir (Shelby ve Vaske, 2008). Çok sayıda yayın farklı veritabanları üzerinden sistematik olarak tarananak meta-analize uygunluk açısından değerlendirilmekte, uygun bulunan çalışmalardan gerekli veriler çıkarılarak meta-analize dahil edilmektedir (Berkeljon ve Baldwin, 2009). Ancak günümüzde analiz sürecini

kolaylaştıran bilgisayar programlarının ortaya çıkması bu konuda ciddi bir kolaylık yaratmıştır. İkinci olarak, sadece nicel sonuçların bir araya getirilmesi araştırmalardaki nitel sonuçların göz ardı edilmesine sebep olabilmektedir (Berkeljon ve Baldwin, 2009). Meta-analiz yöntemi kabaca nicel sonuçların ortalamasının alınmasına benzediği için nitel sonuçların bir araya getirilip değerlendirilmesine olanak sağlamamaktadır. Üçüncü olarak, farklı yöntemlere ve yöntemsel kalitelere sahip çalışmaların bir araya getirilmesi bir yanlılık ve hata kaynağı olabilmektedir (Berkeljon ve Baldwin, 2009; Shelby ve Vaske, 2008). Ancak meta-analiz, çalışmaların yöntem ve kalitelerindeki farkların bir değişken olarak analizlere dahil edilmesine ve etkilerinin belirlenebilmesine olanak sağlamaktadır (Shelby ve Vaske, 2008). Ayrıca meta-analizlere sadece belli bir yöntem ve yüksek kaliteye sahip çalışmalar dahil edilerek bu sorun aşılabilmektedir (Berkeljon ve Baldwin, 2009). Son olarak, bir konuda sadece yayınlanmış çalışmaların meta-analizlere dahil edilmesi, sonuçları olduğundan daha büyük gösteren temel bir probleme sebep olmaktadır. Çünkü alanyazında sonuçları olumlu olan çalışmaların daha çok yayınlandığına yönelik bir yanlılık olduğu bilinmektedir (Fanelli, 2011). Bu potansiyel problem çeşitli istatistiksel düzeltme yöntemlerinin kullanımı ya da yayınlanmamış çalışmaların taranması ile aşılabilmektedir (Berkeljon ve Baldwin, 2009; Shelby ve Vaske, 2008; Vevea ve Woods, 2005). Günümüzde meta-analiz, artıları ve eksileri ile beraber çok sayıda çalışmanın bulgularını bir araya getirmede standart olarak kabul edilen bir yöntem haline gelmiştir.

Yapılan ilk psikoterapi etkililik çalışmasından bu zamana psikoterapilerin etkililiğini değerlendiren çalışmaların sayısındaki ciddi artış, çalışmaların etkilerini toplu olarak değerlendirebilen meta-analiz yönteminin daha sık kullanılmasına yol açmıştır (Budd ve Hughes, 2009). Fakat yapılan meta-analizlerin artışı da birbiri ile çelişen pek çok meta-analiz bulgusunun (Cristea ve ark., 2017; Friberg ve Johnsen, 2017; Johnsen ve Friberg, 2015; Leichsenring ve Rabung, 2011; Smit ve ark., 2012; Tolin, 2010) ve meta-analiz çalışmalarının güvenilirliği ile ilgili bazı soru işaretlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Coyne ve Kok, 2014; Hengartner, 2018). Bir meta-analiz çalışmasının ortaya koyduğu sonuçlar, büyük ölçüde analize hangi çalışmaların dahil edildiğinden ve bu çalışmaların hangi kriterlere göre analiz edildiğinden etkilenmektedir (González-Blanch ve Carral-Fernández, 2017). Psikoterapi etkililik çalışmaları bağlamında meta-analiz bulgularını olumsuz bir şekilde etkileyen başlıca etmenlere örnek olarak yayın yanlılığı ve düşük kaliteli çalışmalar verilebilir.

Yayın Yanlılığı

Bir meta-analize dahil edilecek çalışmalar, pek çok farklı kaynağın taranması sonucu ulaşılan çalışmaların arasından dahil etme kriterlerini sağlayan çalışmaların seçilmesi ile belirlenir (Berkeljon ve Baldwin, 2009). *Yayın yanlılığı* kavramı, alanyazındaki yayınlanmış çalışmaların, çoğunlukla olumlu sonuçlar gösteren çalışmalardan oluştuğunu ifade etmektedir (Sohn, 1996). Yapılan analizler bilimsel dergilerin olumlu sonuçlar ortaya koyan çalışmaları, olumsuz sonuçlar bulan çalışmalara kıyasla daha çok yayınladığını açığa çıkarmıştır (Easterbrook ve ark., 1991; Fanelli, 2011). Olumsuz sonuç bulduğu için yayınlanmayan çalışmaların ortaya çıkardığı durum alanyazında *çekmece-de kalan çalışmalar* olarak adlandırılmıştır (Coyne ve Kok, 2014). Eğer bir meta-analize dahil edilen çalışmalar, ağırlıklı olarak yayınlanan çalışmalardan oluşuyorsa meta-analiz bulduğu etki büyüklüğünün gerçekte olan etki büyüklüğünden daha büyük olması beklenir (Fanelli, 2011; Hopewell ve ark. 2005).

Yayın yanlılığının bulimiya nervoza, şizofreni ve sınır kişilik bozukluğu için geliştirilen psikoterapilerin etkililiğini değerlendiren çalışmalarda mevcut olduğu belirtilmektedir (Fonagy ve ark., 2017; Linardon ve ark., 2019; Niemeyer ve ark., 2012). Flint ve arkadaşlarının (2015) psikoterapinin depresyon üzerindeki etkisini inceleyen 149 çalışmayı değerlendirdikleri meta-analiz çalışmasında, çalışmaların etki büyüklüğünü $d = .55$ ve ortalama istatistiksel güçlerini ise $.49$ olarak bulmuşlardır. Sadece BDT'leri içeren 92 çalışmanın etki büyüklüğü ise $d = .58$ olarak bulunmuştur. Bulgulardan yola çıkarak yapılan hesaplamalar 104 çalışmanın istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu sonuç vermesi gerektiğini gösterirken, mevcut durumda bu sayının 123 olduğu bulunmuştur (Flint ve ark., 2015). Yayın yanlılığına yönelik yapılan düzeltmeler meta-analizlerde bulunan ilk etki büyüklüklerini ciddi anlamda düşürebilmektedir. Driessen ve arkadaşları (2015) Amerika Birleşik Devletleri Milli Sağlık Enstitüsü tarafından fonlanan ve psikolojik tedavilerin depresyondaki etkililiğini inceleyen 55 çalışmanın, %23.6'sının yayınlanmadığını rapor etmişlerdir. Bu yayınlanmayan çalışmalara yönelik yapılan düzeltme, meta-analizde bulunan etki büyüklüğünün $g = .52$ 'den, $g = .39$ 'a düştüğünü göstermiştir. Dahası, araştırmacılar bulunan orta seviyedeki etkinin, seçici sonuç raporlama durumu kontrol edildiğinde daha da düşeceğini belirtmişlerdir (Driessen ve ark., 2015).

Yayın Yanlılığına Yönelik Öneriler

Yayın yanlılığının önüne geçebilmek için yöntemsel olarak güçlü ancak olumsuz sonuç bulan çalışmaların alanyazındaki temsil gücünün artırılması gerekmektedir. Araş-

tırmacılar bunu sağlamak için başvurulacak pek çok yol olduğunu belirtmektedir. Carroll ve arkadaşları (2017) alanda ortaya atılmış dokuz yoldan hangilerinin uygulanabilir olduğunu dergi editörlerine ve akademisyenlere sordukları çalışmalarında, en uygulanabilir çarelerin zorunlu yayın (sonuçlardan bağımsız olarak çalışmanın yayınlanması hakkı), iki aşamalı değerlendirme (değerlendirme için yayınevine önce giriş ve yöntem bölümlerinin gönderilmesi ve kabul durumunu takiben bulgular ve sonuç bölümlerinin gönderilmesi), olumsuz sonuç dergileri (olumsuz sonuç bulan çalışmaları yayınlayan dergilerin kurulması) ve araştırma kaydı (ön kayıt) olduğunu rapor etmişlerdir. Yani, yayın yanlılığının önüne geçmek için öncelikli olarak mevcut yayın yapma ve dergicilik paradigmasının değiştirilmesi gerekmektedir. Meta-analize dahil edilecek çalışmalar özelindeki diğer bir çare, kar amacı güden yayıncıların kontrolünde olmayan ve *gri alanyazın* adı verilen yayınlanmamış çalışmaların da bulunduğu veritabanlarının taranmasıdır. Gri alanyazın içinde lisanüstü tezlerini, konferans sunumlarını, klinik çalışmaları, araştırma kayıtlarını ve yayınlanmamış makaleleri barındırmaktadır (Rothstein ve Hopewell, 2009). Gri alanyazındaki çalışmaların genelde olumsuz sonuç bulan çalışmaları içerdiği düşünüldüğünde, bu çalışmaların meta-analize dahil edilmesi yayın yanlılığı etkisini azaltacak bir etki gösterecektir. Son olarak gri alanyazının taranmasından sonra bile yayın yanlılığı etkisi olduğu tespit edilmişse yayın yanlılığının meta-analiz sonuçları üzerindeki etkisinin kontrol etmek için *kırp ve doldur* ya da *ağırlık işlevi* modeli gibi istatistik yöntemler kullanılabilir (Vevea ve Woods, 2005).

Düşük Kaliteli Çalışmalar

Meta-analizleri etkileyen diğer başlıca problem düşük örneklem sayısına sahip, iyi tasarlanmamış ve yüksek yanlılık riski içeren çalışmaların meta-analiz hesaplamalarına dahil edilmesidir. Bu tarz çalışmalar, istatistiksel yetersizliklerinden dolayı gerçekte olandan daha büyük etki büyüklükleri ortaya çıkararak meta-analizlerin ortaya koyduğu etki büyüklüklerinin daha büyük gözükmesine neden olmaktadır (Coyne ve Kok, 2014; Cuijpers ve Cristea, 2016; Hengartner, 2018). Cuijpers ve arkadaşları (2016) BDT'nin çeşitli psikolojik rahatsızlıklardaki etkisini değerlendiren 144 çalışmayı dahil ettikleri meta-analizde, çalışmalardan sadece %17.4'ünün yüksek kaliteli sayılabilecek kriterleri sağladığını belirtmişlerdir. Daha güncel bir depresyon meta-analiz çalışmasında Cuijpers ve arkadaşları (2018) batı ülkelerinde yapılan çalışmaların sadece %20'sinin yanlılık riski açısından düşük seviyede olduğunu raporlamışlardır. Batı ülkelerinde yapılan 325 çalışmada, tüm psikoterapilerin genel etkisi $g = .63$ bulunurken, çeşitli yanlılıklar kontrol edildiğinde bu oranın $g = .31$ 'e düştüğü belirtilmiştir (Cuijpers ve ark., 2018).

Düşük Kaliteli Çalışmalara Yönelik Öneriler

Düşük kalitedeki çalışmaların alanyazındaki temsil gücünü azaltmak için daha önce de bahsedilen iki aşamalı değerlendirme ya da ön kayıt gibi çarelere başvurulabilir (Carroll ve ark., 2017; Leichsenring ve ark., 2017). Aslında düşük kalitedeki çalışmaların meta-analiz sonuçları üzerindeki etkisini azaltmanın en kolay yolu, bu çalışmaları meta-analize dahil etmemektir. Bu yol meta-analize dahil edilecek çalışma sayısını azalttığı için genelde göz ardı edilebilmektedir. Yine de meta-analize dahil edilen çalışmaları kalitelerine göre sınıflandırarak önce tüm çalışmalar, sonra da düşük kalitedeki çalışmalar çıkarıldıktan sonra kalan çalışmaların nasıl bir etki büyüklüğü ortaya çıkardığını görebilmek mümkündür. Çalışmalarının yüksek kalitede olmasını sağlamak için araştırmacıların araştırma yöntemleri ve etiği açısından iyi bir eğitim almış olmaları gerekmektedir. Araştırmacıların SKÇ'lerin yöntemsel problemleri bölümünde dile getirilen sorunların önüne geçecek şekilde tasarlanması ve yürütülmesi çalışmaların kalitesini yükselten bir etki gösterecektir.

Psikoterapi Çalışmalarının Sonuçlarının Yorumlanması

SKÇ'ler ve meta-analizlerin yorumlanması ve bulguların doğru bir şekilde değerlendirilmesi için daha önce bahsedilen yanlılıkların dışında dikkat edilmesi gereken başka önemli noktalar da bulunmaktadır. Bunlar etki büyüklüğünün anlamı, tedavinin faydasının uzun dönemde korunup korunmadığı, tedaviye yanıt oranları ve bulunan etkilerin gerçek dünyaya transferidir. Psikoterapi etkililik çalışmaları bağlamında etki büyüklüğü, müdahale grubu ve kontrol grubunun sonuç puanları arasındaki farkı gösteren istatistiksel bir değerdir (Kelley ve Preacher, 2012). Yani etki büyüklüğü bir psikoterapinin belli bir rahatsızlığı tedavi etmede kontrol olarak kullanılan seçenekten ne derece daha etkili olduğunu gösterir. Etki büyüklüğünün alanyazındaki en sık gösterimlerinden biri Cohen'in d 'sidir (Peng ve Chen, 2014). Bir etki büyüklüğünün Cohen'in d 'si olarak .50 bulunması gruptan birinin ortalama puanının diğer grubun ortalama puanından .50 standart sapma daha yüksek olduğu anlamına gelir. Bu farkın klinik uygulamadaki etkilerini netleştirebilmek için sonuç ölçüm değişkeni açısından kaç birime denk geldiğine dikkat edilmelidir. Örneğin, puan aralığı 0 ile 63 olan Beck Depresyon Ölçeği'ndeki 2 ya da 3 puanlık bir düşüş istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç verse de bu durum klinik uygulama bağlamında anlamlı bir sonuç doğurmayabilir (Shedler, 2018). Wampold "Büyük Psikoterapi Tartışması" kitabında (2001) psikoterapi çalışmalarındaki etki büyüklüğünün istatistiksel olarak nasıl yorumlanacağına yönelik kullanışlı bir tablo sun-

maktadır. Örneğin, Arnberg ve Öst (2014) depresif belirtileri olan çocuklar için BDT'nin etkisini inceledikleri meta-analizde, BDT'nin etkisini $d = .66$ (yayın yanlılığı kontrol edildiğinde $d = 0.44$) olarak bulmuşlardır. Wampold'un tablosundaki "0.7" değerine bakıp yaklaşık olarak bir değerlendirme yaparsak bu etki büyüklüğü psikoterapi alan çocukların %75.8'nin psikoterapi almayan çocuklardan daha iyi bir durumda olacağı; sonuç değişkenindeki değişimin %10.9'unun BDT'den kaynaklı olduğu; BDT almayan çocukların tedavi başarısı oranının .33 olduğu ve BDT almanın bu başarı oranını .67'ye çıkaracağı gibi anlamlara gelmektedir (Wampold, 2001).

Psikoterapilerin ortaya çıkardığı kazanımların ne kadar süre geçerli olduğunu değerlendirmek için katılımcılardan tedavi bitiminden belli süreler (örn. üç, altı, 12 ay) sonra tekrar sonuç ölçümleri alınmaktadır. Van der Zwerde ve arkadaşları (2019) 30 tane uykusuzluk için BDT çalışmasının uzun süreli etkilerini inceledikleri meta-analiz çalışmasında, BDT'nin uykusuzluk şiddeti üzerindeki etkilerini çalışma bitiminden üç ay sonra $g = .64$, altı ay sonra $g = .40$ ve 12 ay sonra $g = .25$ olarak bulmuşlardır. Bu örnekte de görüldüğü gibi psikoterapilerin etkisi uzun vadede azalabilmektedir. Kazanımları hızlıca sönen bir psikoterapi, tedavi alan kişinin tekrar benzer sorunlar yaşamasına ve yeniden tedavi arayışına girmesine neden olabilir. Örneğin, Wojnarowski ve arkadaşları (2019) majör depresyon bozukluğu için BDT'lerdeki nüksetme oranını ortalama %33.4 olarak bulmuşlardır. Bu yüzden tedavi kazanımlarının sürekliliği ve nüksetme oranı belli bir psikoterapinin tedavi seçeneği olarak değerlendirilmesinde önemli bir rol oynayabilir.

SKÇ'lere başvuran tüm kişilerin çalışmalara dahil edilmediği düşünüldüğünde çalışmalara dahil edilen katılımcıların ne kadarlık bir kısmının iyileşiyor olduğu önemli bir soru olarak karşımıza çıkar (Leichsenring et al., 2018). Westen ve Bradley (2005) majör depresyon bozukluğu, kaygı bozukluğu, bulimiya nervoza ve travma sonrası stres bozukluğu gibi rahatsızlıklarda psikoterapilerin etkisini inceleyen altı meta-analiz çalışmasının sonuçlarını değerlendirmiş ve çalışmaya katılan katılımcılardan ancak yarısının iyileşme gösterdiğini bildirmişlerdir. Benzer şekilde Springer ve arkadaşları (2018) çeşitli kaygı bozukluklarında BDT'nin etkisini inceleyen 100 çalışmayı dahil ettikleri meta-analizlerinde, iyileşme oranlarını tüm rahatsızlıklar dahil edildiğinde %51 olarak rapor etmişlerdir. İyileşme oranları her rahatsızlığa ve uygulanan psikoterapiye göre değişiyor olsa bile çalışmaya dahil edilme oranları ile beraber değerlendirildiğinde SKÇ'lerde iyileşme gösterdiği belirtilen katılımcıların gerçek dünyadaki hastaların az bir

kısmına denk geldiği açıkça görülmekte ve bu durum ciddi bir dış geçerlilik sorunu yaratmaktadır (Shedler, 2018).

İç geçerliliği yükseltmeye odaklanarak gerçekleştirilen SKÇ'lerde elde edilen etkilerin klinik pratiğe transfer edilemediği cevaplanması gereken diğer önemli bir sorudur (Shean, 2016; Wampold ve ark., 2011). Gerçek dünya geçerliliğinin değerlendirilmesi için daha çok dış geçerliliğe odaklanan PSKÇ'lere başvurulmaktadır (Hotopf, 2002). Psikoterapi araştırmalarında ortaya çıkan önemli bir bulgu, SKÇ'lerde etkili bulunan psikoterapi yöntemlerinin klinik uygulamada de işe yaradığı ancak bulunan etki büyüklüklerinin SKÇ'lerdeki etki büyüklerinden daha küçük olduğudur (Craigie ve Nathan, 2009; Lambert, 2013; Wampold, 2019; Westbrook ve Kirk, 2005). Bu aslında beklenmedik bir bulgu değildir. Çünkü klinik uygulamada bir psikoterapinin uygulanmasında tedavi bütünlüğüne ne kadar uyulduğu bilinmemektedir. Buna ek olarak klinik uygulamada karşılaşılan danışanların tanılarının ve problemlerinin SKÇ'lere dahil edilen katılımcılarınkinden daha karmaşık bir tablo göstermesi bulunan etkinin büyüklüğünü düşürüyor olabilir (Craigie ve Nathan, 2009; Persons ve ark., 2006). Morrison ve arkadaşları (2003) psikoterapistler ile yaptıkları bir çalışmada, psikoterapi çalışmalarında etkili olduğu gösterilen süre kısıtlı psikoterapilerin klinik uygulamada ne kadar süre ile uygulandığını ve tedavinin uzunluğu ile danışanın ek tanıları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Klinik uygulamada BDT'nin ortalama olarak depresyon için 33 seans, panik bozukluk için 29 seans, diğer kaygı bozuklukları için 44 seans sürdüğü bulunmuştur. Ayrıca ek psikopatoloji ya da kişilik bozukluğu tanıları ile tedavi süresi arasında pozitif ilişkiler olduğu rapor edilmiştir (Morrison ve ark., 2003). Bu yüzden genelde 12-16 hafta süren klinik çalışmalarda bulunan etkinin aynı şekilde ve aynı süre zarfında klinik uygulamada da bulunabileceğini varsaymak yanlış olacaktır.

Dodo Kuşu Yargısı

Geçmiş yıllarda psikoterapilerin birbirlerine kıyasla ne kadar etkili olduklarını değerlendirmek için yapılan meta-analiz çalışmaları çelişen sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden bazı araştırmacılar farklı psikoterapilerin etkililik anlamında aşağı yukarı aynı sonuçlar verdiğini iddia etmiş ve bu durumu "Alice Harikalar Diyarında" kitabına referans vererek *Dodo Kuşu Yargısı* olarak isimlendirmişlerdir (Baardseth ve ark., 2013; Luborsky ve ark., 2002; Luborsky ve ark., 1975; Smith ve Glass, 1977; Wampold ve ark., 1997). Lambert'e (2013) göre psikoterapiler arasında anlamlı farklar bulunamamasına bazı açıklamalar getirilebilir. Bunlardan ilki, farklı psikoterapiler farklı süreçler ile

benzer sonuçlara ulaşıyor olabilir. İkincisi, psikoterapiler arasındaki fark geçmişteki araştırma yöntemleri ile tespit edilemiyor olabilir. Üçüncüsü ise farklı psikoterapiler iyileşmeye sebep olan ortak etmenler içeriyor olabilir (Lambert, 2013). Öte yandan psikoterapilerin etkililik açısından anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirten araştırmacılar da vardır (de Felice ve ark., 2019; Lilienfeld, 2014; Marcus ve ark., 2014; Shapiro ve Shapiro, 1982; Tolin, 2010). Lehide ve aleyhindeki kanıtlarla beraber *Dodo Kuşu Yargısı* hala çözüme ulaşmamış bir problem olarak klinik psikoloji alanındaki varlığını sürdürmektedir (Budd ve Hughes, 2009; Cuijpers ve ark., 2019). *Dodo Kuşu Yargısı* fenomeninin doğru olduğunu kabul eden bazı araştırmacılar psikoterapilerin terapötik ilişki, empati veya beklenti gibi iyileşmeye sebep olan ortak etmenler içermesini, psikoterapiler arasında bulunamayan farkların bir açıklaması olarak kabul etmişlerdir (Laska ve ark., 2014; Nahum ve ark., 2019; Wampold, 2015). Tekrarlama krizi bağlamında düşünüldüğünde, Lambert'in (2013) bahsettiği ikinci ihtimalin yani psikoterapilerin arasındaki farkın yöntemsel kısıtlılıklar (düşük kaliteli SKÇ'ler, onlar üzerinden gerçekleştirilen meta-analizler, alternatif araştırma yöntemlerinin kullanımında eksiklikler) sebebiyle tespit edilememesinin ciddi bir şekilde tekrar değerlendirilmesi gereken bir husus olduğu söylenebilir (Cuijpers ve ark., 2019). Yöntemsel esneklik ve sakıncalı araştırma uygulamalarının kullanımı ile herhangi bir psikoterapinin etkili olduğuna dair sonuçlar rahatlıkla bulunabilmektedir (Cuijpers ve Cristea, 2016). Etkili olduğu belirtilen psikoterapilerden hangilerinin yüksek kaliteli ve aynı zamanda, gerçek hayat etkilerini de değerlendiren çalışmalar ile tekrar sınılandıktan sonra hala, etkili olarak nitelendirilebileceği cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Klinik psikoloji alanında farklı psikoterapiler arasında kayda değer farklar olmadığına yönelik bir algı olsa da, González-Blanch ve Carral-Fernández (2017) bu durumun yüzlerce psikoterapiden şimdiye kadar test edilebilmiş çok az bir kısmı için geçerli olduğunun unutulmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Tartışma

Goldfried (2020), psikoterapi alanın yaklaşık olarak 100 yaşında olmasına rağmen emekleme dönemini yaşadığını ve hala sosyologların yeni gelişmelerin yanında bazı sağlam ve temel kabullerin olduğunu belirttikleri *olgun bilim* kategorisine giremediğini vurgulamaktadır. Psikoterapi alanı temel kabul ve ortaklaşmaların olduğu bir alandan ziyade, farklı teorik yaklaşımların varlıklarını sürdürmek ve kendi yöntemlerinin daha etkili olduğunu göstermek için uğraştıkları, çatışmalı ve rekabet içeren bir alandır (Budd

ve Hughes, 2009). Bu derleme makalesinde de görüldüğü gibi psikoterapilerin etkililiğini değerlendirmek için şimdiye kadar yapılmış SKÇ'ler ve meta-analizler pek çok yöntemsel problem ve yanlılık içermeleri sebebiyle elde edilen bulguların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine izin vermemektedir. Meta-analizler bazen herkesin kazandığını gösterirken (Luborsky ve ark., 2002), bazen de herkesin kaybettiğine işaret etmektedir (Cuijpers ve ark., 2018). Bu açıdan bakıldığında aslında klinik psikolojinin tekrarlama krizinin merkezindeki alanlardan birisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Tackett ve ark., 2017; 2019). Öte yandan psikoterapilerin etkililiğini değerlendiren SKÇ'lerin sayısı göz önünde bulundurulduğunda, psikoterapi alanında gerçekleştirilen tekrarlama çalışmalarının sayısının (istatistiksel güçleri düşük olsa bile) psikolojinin diğer alanlarına kıyasla çok daha fazla olduğu da göz çarpmaktadır.

Rubio-Aparicio ve arkadaşları (2018) 1285 çalışmayı içeren 54 meta-analiz çalışmasının sonuçlarını tekrar meta-analize sokarak psikolojik tedavilerin genel etki büyüklüğünü .75 olarak bulmuşlardır. Bu sebeple psikoterapinin çeşitli psikoloji rahatsızlıkları iyileştirmek için etkili bir tedavi yöntemi olduğu rahatlıkla dile getirebilir (Lambert, 2013; Rubio-Aparicio ve ark., 2018). Ancak bahsedilen tüm bu yöntemsel problem ve yanlılıklar dikkat edilmesi gereken iki nokta olduğuna işaret etmektedir. Bunlardan ilki, psikoterapilerin etkilerini göstermek için yapılan çalışmaların, güncel bilimsel standartları yakalamakta zorlandığı ve tekrarlama anlamında ciddi problemler içerdiğidir (Coyne ve Kok, 2014; Hengartner, 2018; Leichsenring ve ark., 2017; Sakaluk ve ark., 2019). İkincisi ise psikoterapilerin etki gücünün, geçmişte yapılan çalışmalarda hesaplanandan daha az olduğudur (Schäfer ve Schwarz, 2019). Örneğin, bazı yanlılık düzeltmeleri yapıldığında depresyon için psikoterapilerin etkililiğinin kabul edilen en alt sınırın biraz üstünde olduğuna dair sonuçlar çıkabilmektedir (Cuijpers ve ark., 2018). Cuijpers ve arkadaşları (2019) bekleme listesinin geçerli bir kontrol grubu sayılması durumunda bile psikoterapilerin etkililiğini düşüren diğer yanlılıkların, psikoterapi etkililik araştırmaları için ciddi problemler yaratmaya devam ettiğini belirtmişlerdir.

Alanyazında biriken tüm bilgilere rağmen psikoterapilerin etkililiklerinin yüksek istatistiksel güce sahip, iyi tasarlanmış, sakıncalı araştırma uygulamalarını içermeyen daha pek çok etkililik çalışması ile test edilmesi gerekmektedir. Öyle gözükmektedir ki araştırmacılar SKÇ'leri ve meta-analizleri ilerleyen zamanlarda da psikoterapilerin etkililiğini değerlendirmede birincil araçlar olarak kullanmaya devam edeceklerdir. Araştırmacılar ve klinisyenler bu alandaki eksikliklerin giderilmesi ve psikoterapi etkililik

çalışmalarının kalitelerinin artırılması için pek çok öneride bulunmaktadırlar. Bunlardan başlıcaları tedavilerin tanılardan ziyade sıkıntı veren deneyimleri ve problemleri davranışları azaltmayı hedeflemesi (Budd ve Hughes, 2009; Goldfried ve Wolfe, 1998); araştırma uygulamalarının, SKÇ'lerin ve meta-analizlerin kalitesinin artırılması için ciddi önlemler alınması (Coyne ve Kok, 2014; Leichsenring ve ark., 2017; Sakaluk ve ark., 2019; Tackett ve ark., 2017; 2019); araştırmacı-klinisyen iş birliğinin ve klinisyenlerin araştırma bulgularını değerlendirme yeteneklerinin artırılması (Goldfried ve Wolfe, 1998; González-Blanch ve Carral-Fernández, 2017) ve psikoterapilerin etkililiklerini gösteren çalışmalardan ziyade değişim mekanizmasını açıklayan çalışmaların yapılmasıdır (González-Blanch ve Carral-Fernández, 2017; Philips ve Falkenström, 2021; Westen ve ark., 2004). Aynı zamanda psikoterapilerin etkililiğinin değerlendirilmesi için SKÇ'lere alternatif ve ek olarak fenomenolojik yöntemlerin (Shean, 2016), natüralist/pragmatik çalışmaların (Lambert, 2013), panel verisi ve kohort dizaynlarının (Philips ve Falkenström, 2021) ve çok seviyeli istatistiksel modellerin (Wampold ve ark., 2011) kullanılabileceğine dikkat çekilmektedir.

Tüm artı ve eksilere rağmen SKÇ'ler ve meta-analizler psikoterapi araştırmalarında kullanılması gereken önemli araçlardır. Bu derleme makalesinin göstermeyi amaçladığı temel nokta tekrarlamaya krizi bağlamında psikoterapi araştırmalarında ortaya çıkan asıl büyük problemin, SKÇ'lere ve meta-analizlere özgül içsel problemlerden ziyade onların kaliteli bir şekilde uygulanmasında yaşanan sorunlardan kaynaklı olduğudur. SKÇ'lere ve meta-analizlere özgün içsel problemler, bu araçlara alternatif olarak önerilen diğer araştırma yöntemlerinin psikoterapi araştırma süreçlerine dahil edilmesi ile aşılabılır. Örneğin SKÇ'lerin düşük dış geçerliliği problemi ile bağlantılı olarak gerçekleştirilen PSKÇ'ler bir psikoterapinin yönteminin gerçek dünyadaki etkililiğinin gösterilmesine yardımcı olabilir (Lambert, 2013). Değişkenler arasındaki etkilerin seanslar boyunca nasıl değiştiğinin gözlemlenmesine imkân sağlayan *Çapraz gecikmeli panel veri modelleri* uzun vadeli süreçlerdeki karıştırıcı etkilerin kontrol edilmesine olanak tanımaktadır (Philips ve Falkenström, 2021). Çok seviyeli modelleme yöntemlerinin kullanılması danışan, psikoterapist ve psikoterapi seviyelerindeki değişkenlerin sonuç üzerindeki etkilerinin belirlenmesine katkıda bulunabilir (Wampold ve ark., 2011). Bu sebeplerle bir psikoterapinin kanıta dayalı olarak nitelendirilmesinde SKÇ bulgularının yanında, alternatif araştırma araçlarından edinilen bulguların değerlendirilmesinin önemli bir yeri olmalıdır (Tolin ve ark., 2015). Öte yandan SKÇ'ler yapılırken ortaya çıkan ve tekrarlamaya

krizi tartışmalarının da işaret ettiği çalışmaların kalitesini düşüren yöntemsel sorunlar PSKÇ'lerin yürütülmesi sırasında da gerçekleşirse tek başına alternatif bir araştırma yöntemi kullanmanın uygulamada bir faydası olmayacaktır. Bu yüzden tekrarlama krizi bağlamında psikoterapi alanında ortaya çıkan sorunların önüne geçebilmek için öncelikli olarak SKÇ'lerin ve meta-analizlerin yöntemsel kalitelerinin artırılması ve bu yöntemlerin onların içsel problemlerine çözüm sunan alternatif araştırma yöntemleri ile beraber kullanılmalrı gerekmektedir. Diğer bir deyişle eldeki araçları olumsuz olarak değerlendirmeden önce, o araçların kullanma kılavuzuna uygun olarak kullanılıp kullanılmadığı incelenmelidir. Bu derleme makalesi kapsamında ortaya konan bulgular araçların kullanma kılavuzuna uygun şekilde kullanılmadığına işaret etmektedir. Bu uygun kullanmama hali her zaman şartların imkansızlığından kaynaklanmadığı için ona neden olan diğer etmenlerin açığa çıkarılması için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Örneğin akademinin *yayınla ya da yok ol* kültürü ve kapitalist ilkelerle ilerlemeye çalışması mevcut yöntemsel krizin altında yatan en büyük nedenlerden bazıları olarak görülmektedir (Kiai, 2019; Münch, 2014; Stricker ve Günther, 2019).

Klinik psikoloji araştırma ve uygulama etkileşiminin yüksek olduğu bir alandır. Psikoterapi etkililik çalışmalarından elde edilen bulgular, gerçek hayatta psikolojik rahatsızlıkların tedavisine yönelik seçeneklerin oluşturulmasında ve bu bağlamda verilecek kararlarda kritik bir rol oynamaktadır. Bu durum belki de klinik psikologlara, psikolojinin diğer alanlarındaki psikologlara kıyasla daha fazla etik sorumluluk yüklemektedir (Tackett ve ark., 2017). Klinik psikolojinin bilimsanı-uygulayıcı modeline (Jones ve Mehr, 2007) daha sıkı sarılması ve bu modelin uygulanmasında yaşanan sorunları ortadan kaldırmak için çaba sarf etmesi uzun vadede yaşanan yöntemsel krizin üstesinden gelinmesine yardımcı olabilir. Ortaya çıkan mevcut tablo, klinik psikoloji araştırmacılarını ve klinisyenlerini tekrarlama krizinin alana olan etkilerini fark etmeye ve araştırmalarını güncel bilimsel standartlara yaklaştırmak için çaba sarf etmeye yönlendirmelidir (Tackett ve ark., 2019). Son olarak tekrarlama krizi ile ilgili tartışmaların başlaması ile beraber ortaya çıkan açık bilim/açık veri hareketleri ve ön kayıt sisteminin yaygınlaşması gibi gelişmeler hem psikoloji hem de klinik psikoloji ve psikoterapi alanları için umut verici gelişmeler olarak değerlendirilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abraham, W. T., ve Russell, D. W. (2008). Statistical power analysis in psychological research. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(1), 283-301. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00052.x>
- Addis, M. E. ve Krasnow, A. D. (2000). A national survey of practicing psychologists' attitudes toward psychotherapy treatment manuals. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(2), 331-339. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.68.2.331>
- APA Presidential Task Force on Evidence-Based Practice. (2006). Evidence-based practice in psychology. *The American Psychologist*, 61(4), 271-285. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.4.271>
- Arnberg, A. ve Öst, L.-G. (2014). CBT for children with depressive symptoms: A meta-analysis. *Cognitive Behaviour Therapy*, 43(4), 275-288. <https://doi.org/10.1080/16506073.2014.947316>
- Baardseth, T. P., Goldberg, S. B., Pace, B. T., Wislocki, A. P., Frost, N. D., Siddiqui, J. R., Lindemann, A. M., Kivlighan, D. M. III, Laska, K. M., Del Re, A. C., Minami, T., & Wampold, B. E. (2013). Cognitive-behavioral therapy versus other therapies: Redux. *Clinical Psychology Review*, 33(3), 395-405. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.01.004>
- Berkeljon, A., & Baldwin, S. A. (2009). An introduction to meta-analysis for psychotherapy outcome research. *Psychotherapy Research*, 19(4-5), 511-518. <https://doi.org/10.1080/10503300802621172>
- Bradley, H. A., Rucklidge, J. J. ve Mulder, R. T. (2017). A systematic review of trial registration and selective outcome reporting in psychotherapy randomized controlled trials. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 135(1), 65-77. <https://doi.org/10.1111/acps.12647>
- Budd, R. ve Hughes, I. (2009). The Dodo Bird Verdict—controversial, inevitable and important: A commentary on 30 years of meta-analyses. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 16(6), 510-522. <https://doi.org/10.1002/cpp.648>
- Button, K. S., Ioannidis, J. P. A., Mokrysz, C., Nosek, B. A., Flint, J., Robinson, E. S. J. ve Munafò, M. R. (2013). Power failure: Why small sample size undermines the reliability of neuroscience. *Nature Reviews Neuroscience*, 14(5), 365-376. <https://doi.org/10.1038/nrn3475>
- Carroll, H. A., Toumpakari, Z., Johnson, L. ve Betts, J. A. (2017). The perceived feasibility of methods to reduce publication bias. *PLoS One*, 12(10), e0186472. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0186472>
- Chambless, D. L. ve Hollon, S. D. (1998). Defining empirically supported therapies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(1), 7-18. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.66.1.7>
- Christley, R. M. (2010). Power and Error: Increased Risk of False Positive Results in Underpowered Studies. *The Open Epidemiology Journal*, 3(1), 16-19. <http://dx.doi.org/10.2174/1874297101003010016>
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155-159. <https://doi.org/10.1037//0033-2909.112.1.155>
- Cooper, A. A. ve Conklin, L. R. (2015). Drop out from individual psychotherapy for major depression: A meta-analysis of randomized clinical trials. *Clinical Psychology Review*, 40, 57-65. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2015.05.001>
- Coyne, J. C. ve Kok, R. N. (2014). Salvaging psychotherapy research: A manifesto. *Journal of Evidence-Based Psychotherapies*, 14(2), 105-124.

- Craigie, M. A. ve Nathan, P. (2009). A nonrandomized effectiveness comparison of broad-spectrum group CBT to individual CBT for depressed outpatients in a community mental health setting. *Behavior therapy*, 40(3), 302-314. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2008.08.002>
- Cramer, A., von Wyl, A., Koemeda, M., Schulthess, P. ve Tschuschke, V. (2015). Sensitivity analysis in multiple imputation in effectiveness studies of psychotherapy. *Frontiers in Psychology*, 6, 1042. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01042>
- Cristea, I. A., Stefan, S., Karyotaki, E., David, D., Hollon, S. D. ve Cuijpers, P. (2017). The effects of cognitive behavioral therapy are not systematically falling: A revision of Johnsen and Friborg (2015). *Psychological Bulletin*, 143(3), 326-340. <https://doi.org/10.1037/bul0000062>
- Cuijpers, P. ve Cristea, I. A. (2016). How to prove that your therapy is effective, even when it is not: A guideline. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 25(5), 428-435. <https://doi.org/10.1017/S2045796015000864>
- Cuijpers, P., Cristea, I. A., Karyotaki, E., Reijnders, M. ve Huibers, M. J. H. (2016). How effective are cognitive behavior therapies for major depression and anxiety disorders? A meta-analytic update of the evidence. *World Psychiatry*, 15(3), 245-258. <https://doi.org/10.1002/wps.20346>
- Cuijpers, P., Karyotaki, E., Reijnders, M. ve Ebert, D. D. (2018). Was Eysenck right after all? A reassessment of the effects of psychotherapy for adult depression. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 28(1), 21-30. <https://doi.org/10.1017/S2045796018000057>
- Cuijpers, P., Karyotaki, E., Reijnders, M. ve Ebert, D. D. (2019). Is psychotherapy effective? Pretending everything is fine will not help the field forward. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 28(3), 356-357. <https://doi.org/10.1017/S204579601800080X>
- Cuijpers, P., Reijnders, M. ve Huibers, M. J. H. (2019). The Role of Common Factors in Psychotherapy Outcomes. *Annual Review of Clinical Psychology*, 15(1), 207-231. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-050718-095424>
- Cuijpers, P., van Straten, A., Bohlmeijer, E., Hollon, S. D., & Andersson, G. (2010). The effects of psychotherapy for adult depression are overestimated: A meta-analysis of study quality and effect size. *Psychological Medicine*, 40(2), 211-223. <https://doi.org/10.1017/S0033291709006114>
- de Felice, G., Giuliani, A., Halfon, S., Andreassi, S., Paoloni, G. ve Orsucci, F. F. (2019). The misleading Dodo Bird verdict. How much of the outcome variance is explained by common and specific factors? *New Ideas in Psychology*, 54, 50-55. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2019.01.006>
- Del Re, A. C., Flückiger, C., Horvath, A. O., Symonds, D. ve Wampold, B. E. (2012). Therapist effects in the therapeutic alliance-outcome relationship: A restricted-maximum likelihood meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 32(7), 642-649. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2012.07.002>
- Donnon, T. (2012). Experimental or RCT research designs: A crisis of nomenclature in medical education. *Canadian Medical Education Journal*, 3(2), 82-84.
- Driessen, E., Hollon, S. D., Bockting, C. L. H., Cuijpers, P. ve Turner, E. H. (2015). Does Publication Bias Inflate the Apparent Efficacy of Psychological Treatment for Major Depressive Disorder? A Systematic Review and Meta-Analysis of US National Institutes of Health-Funded Trials. *PLoS One*, 10(9), e0137864. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0137864>
- Dumas-Mallet, E., Button, K. S., Boraud, T., Gonon, F. ve Munafò, M. R. (2017). Low statistical power in biomedical science: A review of three human research domains. *Royal Society Open Science*, 4(2), 160254. <https://doi.org/10.1098/rsos.160254>
- Easterbrook, P. J., Gopalan, R., Berlin, J. A. ve Matthews, D. R. (1991). Publication bias in clinical research. *The Lancet*, 337(8746), 867-872. [https://doi.org/10.1016/0140-6736\(91\)90201-Y](https://doi.org/10.1016/0140-6736(91)90201-Y)
- Eysenck, H. J. (1952). The effects of psychotherapy: An evaluation. *Journal of Consulting Psychology*,

- 16(5), 319-324. <https://doi.org/10.1037/h0063633>
- Eysenck, H. J. (1964). The outcome problem in psychotherapy: A reply. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 1(3), 97-100. <https://doi.org/10.1037/h0088591>
- Fanelli, D. (2011). Negative results are disappearing from most disciplines and countries. *Scientometrics*, 90(3), 891-904. <https://doi.org/10.1007/s11192-011-0494-7>
- Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A.-G., ve Buchner, A. (2007). G*Power 3: A flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods*, 39, 175-191. <https://doi.org/10.3758/BF03193146>
- Ferguson, C. J. (2009). An effect size primer: A guide for clinicians and researchers. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(5), 532-538. <https://doi.org/10.1037/a0015808>
- Fensterheim, H. ve Raw, S. D. (1996). Psychotherapy Research Is Not Psychotherapy Practice. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 3(2), 168-171. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2850.1996.tb00067.x>
- Fernandez, E., Salem, D., Swift, J. K. ve Ramtahal, N. (2015). Meta-analysis of dropout from cognitive behavioral therapy: Magnitude, timing, and moderators. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 83(6), 1108-1122. <https://doi.org/10.1037/ccp0000044>
- Flint, J., Cuijpers, P., Horder, J., Koole, S. L. ve Munafò, M. R. (2015). Is there an excess of significant findings in published studies of psychotherapy for depression? *Psychological Medicine*, 45(2), 439-446. <https://doi.org/10.1017/S0033291714001421>
- Fonagy, P., Luyten, P. ve Bateman, A. (2017). Treating Borderline Personality Disorder With Psychotherapy: Where Do We Go From Here? *JAMA Psychiatry*, 74(4), 316-317. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2016.4302>
- Freire, E. S. (2006). Randomized Controlled Clinical Trial in Psychotherapy Research: An Epistemological Controversy. *Journal of Humanistic Psychology*, 46(3), 323-335. <https://doi.org/10.1177/0022167806286276>
- Friborg, O. ve Johnsen, T. J. (2017). The effect of cognitive-behavioral therapy as an antidepressive treatment is falling: Reply to Ljótsson et al. (2017) and Cristea et al. (2017). *Psychological Bulletin*, 143(3), 341-345. <https://doi.org/10.1037/bul0000090>
- Furukawa, T. A., Noma, H., Caldwell, D. M., Honyashiki, M., Shinohara, K., Imai, H., Chen, P., Hunot, V., & Churchill, R. (2014). Waiting list may be a placebo condition in psychotherapy trials: A contribution from network meta-analysis. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 130(3), 181-192. <https://doi.org/10.1111/acps.12275>
- Gelman, A. ve Carlin, J. (2014). Beyond Power Calculations: Assessing Type S (Sign) and Type M (Magnitude) Errors. *Perspectives on Psychological Science*, 9(6), 641-651. <https://doi.org/10.1177/1745691614551642>
- Gelo, O. C. G., Lagetto, G., Dinoi, C., Belfiore, E., Lombi, E., Blasi, S., Aria, M., & Ciavolino, E. (2020). Which methodological practice(s) for psychotherapy science? A systematic review and a proposal. *Integrative Psychological & Behavioral Science*, 54(1), 215-248. <https://doi.org/10.1007/s12124-019-09494-3>
- Glass, G. V. (1982). Meta-analysis: An Approach to the Synthesis of Research Results. *Journal of research in science teaching*, 19(2), 93-112.
- Goldfried, M. R. (2020). The field of psychotherapy: Over 100 years old and still an infant science. *Clinical Psychology in Europe*, 2(1), e2753. <https://doi.org/10.32872/cpe.v2i1.2753>
- Goldfried, M. R. ve Wolfe, B. E. (1998). Toward a more clinically valid approach to therapy research. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(1), 143-150. <https://doi.org/10.1037/0022->

006X.66.1.143

- González-Blanch, C. ve Carral-Fernández, L. (2017). Cage up Dodo, please! The tale of all psychotherapies being equally effective. *Papeles del Psicólogo*, 38(2), 94-106. <https://doi.org/10.23923/pap.psicol2017.2828>
- Hansen, W. B. ve Collins, L. M. (1994). Seven ways to increase power without increasing N. *NIDA Research Monograph*, 142, 184-195.
- Hengartner, M. P. (2018). Raising awareness for the replication crisis in clinical psychology by focusing on inconsistencies in psychotherapy research: How much can we rely on published findings from efficacy trials? *Frontiers in Psychology*, 9, Article 256. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00256>
- Hoertel, N., de Maricourt, P., Katz, J., Doukhan, R., Lavaud, P., Peyre, H. ve Limosin, F. (2014). Are participants in pharmacological and psychotherapy treatment trials for social anxiety disorder representative of patients in real-life settings? *Journal of Clinical Psychopharmacology*, 34(6), 697-703. <https://doi.org/10.1097/JCP.0000000000000204>
- Hoertel, N., López, S., Wang, S., González-Pinto, A., Limosin, F. ve Blanco, C. (2015). Generalizability of pharmacological and psychotherapy clinical trial results for borderline personality disorder to community samples. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 6(1), 81-87. <https://doi.org/10.1037/per0000091>
- Hopewell, S., Clarke, M. ve Mallett, S. (2005). Grey Literature and Systematic Reviews. H. R. Rothstein & A. J. Sutton (Ed.), *Publication Bias in Meta-Analysis* içinde (s. 49-72). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/0470870168.ch4>
- Hotopf, M. (2002). The pragmatic randomised controlled trial. *Advances in Psychiatric Treatment*, 8(5), 326-333. doi:10.1192/apt.8.5.326
- Hsu, L. M. (1992). Random sampling, randomization, and equivalence of contrasted groups in psychotherapy outcome research. A. E. Kazdin (Ed.), *Methodological issues & strategies in clinical research* içinde (s. 91-105). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10109-018>
- Johns, R. G., Barkham, M., Kellett, S. ve Saxon, D. (2019). A systematic review of therapist effects: A critical narrative update and refinement to Baldwin and Imel's (2013) review. *Clinical Psychology Review*, 67, 78-93. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2018.08.004>
- Johnsen, T. J. ve Friborg, O. (2015). The effects of cognitive behavioral therapy as an anti-depressive treatment is falling: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 141(4), 747-768. <https://doi.org/10.1037/bul0000015>
- Jones, J. L. ve Mehr, S. L. (2007). Foundations and assumptions of the scientist-practitioner model. *American Behavioral Scientist*, 50(6), 766-771. <https://doi.org/10.1177/0002764206296454>
- Kelley, K. ve Preacher, K. J. (2012). On effect size. *Psychological Methods*, 17(2), 137-152. <https://doi.org/10.1037/a0028086>
- Kendall, J. (2003). Designing a research project: Randomised controlled trials and their principles. *Emergency Medicine Journal: EMJ*, 20(2), 164-168. <https://dx.doi.org/10.1136/emj.20.2.164>
- Kiai, A. (2019). To protect credibility in science, banish "publish or perish". *Nature Human Behaviour*, 3(10), 1017-1018. <https://doi.org/10.1038/s41562-019-0741-0>
- Kirkham, J. J., Dwan, K. M., Altman, D. G., Gamble, C., Dodd, S., Smyth, R. ve Williamson, P. R. (2010). The impact of outcome reporting bias in randomised controlled trials on a cohort of systematic reviews. *BMJ*, 340, c365. <https://doi.org/10.1136/bmj.c365>
- Lambert, M. J. (2013). The Efficacy and Effectiveness of Psychotherapy. M. J. Lambert (Ed.), *Bergin and Garfields Handbook of Psychotherapy and Behavior Change* (6. Bs) içinde (s. 169-218). John

Wiley & Sons, Ltd.

- Landman, J. T. ve Dawes, R. M. (1982). Psychotherapy outcome: Smith and Glass' conclusions stand up under scrutiny. *American Psychologist*, 37(5), 504-516. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.37.5.504>
- Laska, K. M., Gurman, A. S. ve Wampold, B. E. (2014). Expanding the lens of evidence-based practice in psychotherapy: A common factors perspective. *Psychotherapy*, 51(4), 467-481. <https://doi.org/10.1037/a0034332>
- Leichsenring, F., Abbass, A., Hilsenroth, M. J., Leweke, F., Luyten, P., Keefe, J. R., Midgley, N., Rabung, S., Salzer, S. ve Steinert, C. (2017). Biases in research: Risk factors for non-replicability in psychotherapy and pharmacotherapy research. *Psychological Medicine*, 47(6), 1000-1011. <https://doi.org/10.1017/S003329171600324X>
- Leichsenring, F., Abbass, A., Hilsenroth, M. J., Luyten, P., Munder, T., Rabung, S. ve Steinert, C. (2018). "Gold standards," plurality and monocultures: The need for diversity in psychotherapy. *Frontiers in Psychiatry*, 9, 159. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2018.00159>
- Leichsenring, F. ve Rabung, S. (2011). Long-term psychodynamic psychotherapy in complex mental disorders: Update of a meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry*, 199(1), 15-22. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.110.082776>
- Leykin, Y. ve DeRubeis, R. J. (2009). Allegiance in Psychotherapy Outcome Research: Separating Association From Bias. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 16(1), 54-65. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2850.2009.01143.x>
- Lilienfeld, S. O. (2014). The Dodo Bird verdict: Status in 2014. *The Behavior Therapist*, 37(4), 91-95.
- Linardon, J., Kothe, E. J. ve Fuller-Tyszkiewicz, M. (2019). Efficacy of psychotherapy for bulimia nervosa and binge-eating disorder on self-esteem improvement: Meta-analysis. *European Eating Disorders Review*, 27(2), 109-123. <https://doi.org/10.1002/erv.2662>
- Luborsky, L., Diguer, L., Seligman, D. A., Rosenthal, R., Krause, E. D., Johnson, S., Halperin, G., Bishop, M., Berman, J. S., & Schweizer, E. (1999). The researcher's own therapy allegiances: A "wild card" in comparisons of treatment efficacy. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 6(1), 95-106. <https://doi.org/10.1093/clipsy.6.1.95>
- Luborsky, L., Rosenthal, R., Diguer, L., Andrusyna, T. P., Berman, J. S., Levitt, J. T., Seligman, D. A., & Krause, E. D. (2002). The dodo bird verdict is alive and well--mostly. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 9(1), 2-12. <https://doi.org/10.1093/clipsy.9.1.2>
- Luborsky, L., Singer, B. ve Luborsky, L. (1975). Comparative studies of psychotherapies: Is it true that "everyone has won and all must have prizes"? *Archives of General Psychiatry*, 32(8), 995-1008. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1975.01760260059004>
- Marcus, D. K., O'Connell, D., Norris, A. L. ve Sawaqdeh, A. (2014). Is the Dodo bird endangered in the 21st century? A meta-analysis of treatment comparison studies. *Clinical Psychology Review*, 34(7), 519-530. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2014.08.001>
- Maxwell, S. E., Lau, M. Y. ve Howard, G. S. (2015). Is psychology suffering from a replication crisis? What does "failure to replicate" really mean? *American Psychologist*, 70(6), 487-498. <https://doi.org/10.1037/a0039400>
- Miguel, C., Karyotaki, E., Cuijpers, P. ve Cristea, I. A. (2021). Selective outcome reporting and the effectiveness of psychotherapies for depression. *World Psychiatry*, 20(3), 444-445. <https://dx.doi.org/10.1002%2Fwps.20900>
- Miller, L. E., ve Stewart, M. E. (2011). The blind leading the blind: Use and misuse of blinding in randomized controlled trials. *Contemporary Clinical Trials*, 32(2), 240-243. <https://doi.org/10.1016/j.cct.2011.01.001>

- org/10.1016/j.cct.2010.11.004
- Morrison, K. H., Bradley, R. ve Westen, D. (2003). The external validity of controlled clinical trials of psychotherapy for depression and anxiety: A naturalistic study. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 76(2), 109-132. <https://doi.org/10.1348/147608303765951168>
- Mulder, R., Singh, A. B., Hamilton, A., Das, P., Outhred, T., Morris, G., Bassett, D., Baune, B. T., Berk, M., Boyce, P., Lyndon, B., Parker, G., & Malhi, G. S. (2018). The limitations of using randomised controlled trials as a basis for developing treatment guidelines. *Evidence-based mental health*, 21(1), 4–6. <https://doi.org/10.1136/eb-2017-102701>
- Munder, T., Brüttsch, O., Leonhart, R., Gerger, H. ve Barth, J. (2013). Researcher allegiance in psychotherapy outcome research: An overview of reviews. *Clinical Psychology Review*, 33(4), 501-511. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.02.002>
- Munder, T., Flückiger, C., Leichsenring, F., Abbass, A. A., Hilsenroth, M. J., Luyten, P., Rabung, S., Steinert, C., & Wampold, B. E. (2019). Is psychotherapy effective? A re-analysis of treatments for depression. *Epidemiology and psychiatric sciences*, 28(3), 268–274. <https://doi.org/10.1017/S2045796018000355>
- Münch, R. (2014). *Academic capitalism: Universities in the global struggle for excellence*. Routledge.
- Nahum, D., Alfonso, C. A. ve Sönmez, E. (2019). Common Factors in Psychotherapy. A. Javed ve K. N. Fountoulakis (Ed.), *Advances in Psychiatry* içinde (s. 471-481). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-70554-5_29
- Niemeyer, H., Musch, J. ve Pietrowsky, R. (2012). Publication bias in meta-analyses of the efficacy of psychotherapeutic interventions for schizophrenia. *Schizophrenia Research*, 138(2), 103-112. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2012.03.023>
- Nosek, B. A., Alter, G., Banks, G. C., Borsboom, D., Bowman, S. D., Breckler, S. J., Buck, S., Chambers, C. D., Chin, G., Christensen, G., Contestabile, M., Dafoe, A., Eich, E., Freese, J., Glennerster, R., Goroff, D., Green, D. P., Hesse, B., Humphreys, M., Ishiyama, J., ... Yarkoni, T. (2015). SCIENTIFIC STANDARDS. Promoting an open research culture. *Science (New York, N.Y.)*, 348(6242), 1422–1425. <https://doi.org/10.1126/science.aab2374>
- Open Science Collaboration. (2015). PSYCHOLOGY. Estimating the reproducibility of psychological science. *Science*, 349, Article aac4716. <https://doi.org/10.1126/science.aac4716>
- O’rourke, K. (2007). An historical perspective on meta-analysis: Dealing quantitatively with varying study results. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 100(12), 579-582. <https://doi.org/10.1177/0141076807100012020>
- Owen, J., Drinane, J. M., Idigo, K. C. ve Valentine, J. C. (2015). Psychotherapist effects in meta-analyses: How accurate are treatment effects? *Psychotherapy*, 52(3), 321-328. <https://doi.org/10.1037/pst0000014>
- Peng, C.-Y. J. ve Chen, L.-T. (2014). Beyond Cohen’s d: Alternative Effect Size Measures for Between-Subject Designs. *The Journal of Experimental Education*, 82(1), 22-50. <https://doi.org/10.1080/00220973.2012.745471>
- Persons, J. B. (1991). Psychotherapy outcome studies do not accurately represent current models of psychotherapy: A proposed remedy. *American Psychologist*, 46(2), 99-106. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.46.2.99>
- Persons, J. B., Roberts, N. A., Zalecki, C. A. ve Brechwald, W. A. (2006). Naturalistic outcome of case formulation-driven cognitive-behavior therapy for anxious depressed outpatients. *Behaviour Research and Therapy*, 44(7), 1041-1051. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.08.005>
- Persons, J. B. ve Silberschatz, G. (1998). Are results of randomized controlled trials useful to

- psychotherapists? *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(1), 126-135. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.66.1.126>
- Philips, B., & Falkenström, F. (2021). What Research Evidence Is Valid for Psychotherapy Research?. *Frontiers in psychiatry*, 11, 625380. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.625380>
- Rifkin, A. (2007). Randomized controlled trials and psychotherapy research [Editorial]. *The American Journal of Psychiatry*, 164(1), 7–8. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.164.1.7>
- Rosenzweig, S. (1954). A transvaluation of psychotherapy: A reply to Hans Eysenck. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 49(2), 298-304. <https://doi.org/10.1037/h0061172>
- Rossi, J. S. (2013). Statistical power analysis. J. A. Schinka, W. F. Velicer ve I. B. Weiner (Ed.), *Handbook of psychology: Research methods in psychology* içinde (s. 71–108). John Wiley & Sons, Inc..
- Rothstein, H. R. ve Hopewell, S. (2009). Grey literature. H. Cooper, L. V. Hedges ve J. C. Valentine (Ed.), *The handbook of research synthesis and meta-analysis* içinde (s. 103–125). Russell Sage Foundation.
- Rubio-Aparicio, M., Marín-Martínez, F., Sánchez-Meca, J. ve López-López, J. A. (2018). A methodological review of meta-analyses of the effectiveness of clinical psychology treatments. *Behavior Research Methods*, 50(5), 2057-2073. <https://doi.org/10.3758/s13428-017-0973-8>
- Sakaluk, J. K., Williams, A. J., Kilshaw, R. E. ve Rhyner, K. T. (2019). Evaluating the evidential value of empirically supported psychological treatments (ESTs): A meta-scientific review. *Journal of Abnormal Psychology*, 128(6), 500-509. <https://doi.org/10.1037/abn0000421>
- Schäfer, T. ve Schwarz, M. A. (2019). The Meaningfulness of Effect Sizes in Psychological Research: Differences Between Sub-Disciplines and the Impact of Potential Biases. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00813>
- Shapiro, D. A. ve Shapiro, D. (1982). Meta-analysis of comparative therapy outcome studies: A replication and refinement. *Psychological Bulletin*, 92(3), 581-604. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.92.3.581>
- Shean, G. (2012). Some limitations on the external validity of psychotherapy efficacy studies and suggestions for future research. *American Journal of Psychotherapy*, 66(3), 227-242. <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.2012.66.3.227>
- Shean, G. (2016). Psychotherapy Outcome Research: Issues and Questions. *Psychodynamic Psychiatry*, 44(1), 1-24. <https://doi.org/10.1521/pdps.2016.44.1.1>
- Shedler, J. (2018). Where Is the Evidence for “Evidence-Based” Therapy? *Psychiatric Clinics of North America*, 41(2), 319-329. <https://doi.org/10.1016/j.psc.2018.02.001>
- Shelby, L. B. ve Vaske, J. J. (2008). Understanding meta-analysis: A review of the methodological literature. *Leisure Sciences*, 30(2), 96-110. <https://doi.org/10.1080/01490400701881366>
- Shinohara, K., Tajika, A., Imai, H., Takeshima, N., Hayasaka, Y. ve Furukawa, T. A. (2015). Protocol registration and selective outcome reporting in recent psychiatry trials: New antidepressants and cognitive behavioural therapies. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 132(6), 489-498. <https://doi.org/10.1111/acps.12502>
- Smit, Y., Huibers, M. J. H., Ioannidis, J. P. A., van Dyck, R., van Tilburg, W. ve Arntz, A. (2012). The effectiveness of long-term psychoanalytic psychotherapy—A meta-analysis of randomized controlled trials. *Clinical Psychology Review*, 32(2), 81-92. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2011.11.003>
- Smith, M. L. ve Glass, G. V. (1977). Meta-analysis of psychotherapy outcome studies. *American Psychologist*, 32(9), 752-760. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.32.9.752>

- Sohn, D. (1996). Publication bias and the evaluation of psychotherapy efficacy in reviews of the research literature. *Clinical Psychology Review*, 16(2), 147-156. [https://doi.org/10.1016/0272-7358\(96\)00005-0](https://doi.org/10.1016/0272-7358(96)00005-0)
- Springer, K. S., Levy, H. C. ve Tolin, D. F. (2018). Remission in CBT for adult anxiety disorders: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 61, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2018.03.002>
- Stricker, J. ve Günther, A. (2019). Scientific misconduct in psychology: A systematic review of prevalence estimates and new empirical data. *Zeitschrift für Psychologie*, 227(1), 53-63. <http://dx.doi.org/10.1027/2151-2604/a000356>
- Strupp, H. H. (1963). The outcome problem in psychotherapy revisited. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 1(1), 1-13. <https://doi.org/10.1037/h0088565>
- Tackett, J. L., Brandes, C. M., King, K. M. ve Markon, K. E. (2019). Psychology's replication crisis and clinical psychological science. *Annual Review of Clinical Psychology*, 15, 579-604. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-050718-095710>
- Tackett, J. L., Lilienfeld, S. O., Patrick, C. J., Johnson, S. L., Krueger, R. F., Miller, J. D., Oltmanns, T. F., & Shrout, P. E. (2017). It's time to broaden the replicability conversation: Thoughts for and from clinical psychological science. *Perspectives on Psychological Science*, 12(5), 742-756. <https://doi.org/10.1177/1745691617690042>
- Task Force on Promotion and Dissemination of Psychological Procedures Division of Clinical Psychology. (1995). Training in and dissemination of empirically-validated psychological treatments: Report and recommendations. *The Clinical Psychologist*, 48(1), 3-23.
- Thase, M. E. (1999). What is the investigator allegiance effect and what should we do about it? *Clinical Psychology: Science and Practice*, 6(1), 113-115. <https://doi.org/10.1093/clipsy.6.1.113>
- Tracey, T. J. G., Wampold, B. E., Lichtenberg, J. W. ve Goodyear, R. K. (2014). Expertise in psychotherapy: An elusive goal? *American Psychologist*, 69(3), 218-229. <https://doi.org/10.1037/a0035099>
- Tolin, D. F. (2010). Is cognitive-behavioral therapy more effective than other therapies?: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 30(6), 710-720. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.05.003>
- Tolin, D. F., McKay, D., Forman, E. M., Klonsky, E. D. ve Thombs, B. D. (2015). Empirically supported treatment: Recommendations for a new model. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 22(4), 317-338. <https://doi.org/10.1111/cpsp.12122>
- van der Zweerde, T., Bisdounis, L., Kyle, S. D., Lancee, J. ve van Straten, A. (2019). Cognitive behavioral therapy for insomnia: A meta-analysis of long-term effects in controlled studies. *Sleep Medicine Reviews*, 48, 101208. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2019.08.002>
- Vevea, J. L. ve Woods, C. M. (2005). Publication bias in research synthesis: Sensitivity analysis using a priori weight functions. *Psychological Methods*, 10(4), 428-443.
- von Wolff, A., Jansen, M., Hölzel, L. P., Westphal, A., Härter, M. ve Kriston, L. (2014). Generalizability of findings from efficacy trials for chronic depression: An analysis of eligibility criteria. *Psychiatric Services*, 65(7), 897-904. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.201300309>
- Wampold, B. E. (2001). *The great psychotherapy debate: Models, methods, and findings*. Routledge.
- Wampold, B. E. (2015). How important are the common factors in psychotherapy? An update. *World Psychiatry*, 14(3), 270-277. <https://doi.org/10.1002/wps.20238>
- Wampold, B. E. (2019). The basics of psychotherapy: An introduction to theory and practice (2. Bs.). *American Psychological Association*. <https://doi.org/10.1037/0000117-000>
- Wampold, B. E., Hollon, S. D. ve Hill, C. E. (2011). Unresolved questions and future directions in psychotherapy research. *History of psychotherapy: Continuity and change* (2. Bs) içinde (s. 333-

- 356). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/12353-011>
- Wampold, B. E., Mondin, G. W., Moody, M., Stich, F., Benson, K. ve Ahn, H. (1997). A meta-analysis of outcome studies comparing bona fide psychotherapies: Empirically, “all must have prizes.” *Psychological Bulletin*, 122(3), 203-215. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.122.3.203>
- Weinberger, J. (1995). Common factors aren't so common: The common factors dilemma. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 2(1), 45–69. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2850.1995.tb00024.x>
- Westbrook, D. ve Kirk, J. (2005). The clinical effectiveness of cognitive behaviour therapy: Outcome for a large sample of adults treated in routine practice. *Behaviour Research and Therapy*, 43(10), 1243-1261. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2004.09.006>
- Westen, D. ve Bradley, R. (2005). Empirically supported complexity: Rethinking evidence-based practice in psychotherapy. *Current Directions in Psychological Science*, 14(5), 266-271. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00378.x>
- Westen, D. ve Morrison, K. (2001). A multidimensional meta-analysis of treatments for depression, panic, and generalized anxiety disorder: An empirical examination of the status of empirically supported therapies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69(6), 875-899. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.69.6.875>
- Westen, D., Novotny, C. M. ve Thompson-Brenner, H. (2004). The empirical status of empirically supported psychotherapies: Assumptions, findings, and reporting in controlled clinical trials. *Psychological Bulletin*, 130(4), 631-663. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.4.631>
- Wierzbicki, M. ve Pekarik, G. (1993). A meta-analysis of psychotherapy dropout. *Professional Psychology: Research and Practice*, 24(2), 190-195. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.24.2.190>
- Wojnarowski, C., Firth, N., Finegan, M. ve Delgadillo, J. (2019). Predictors of depression relapse and recurrence after cognitive behavioural therapy: A systematic review and meta-analysis. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 47(5), 514-529. <https://doi.org/10.1017/S1352465819000080>

Dijital Nöropsikoloji: Yaşlı Bireylerin Bilişsel İşlevlerinin Değerlendirilmesinde Kullanılan Teknolojik Yaklaşımlar

Digital Neuropsychology: Technological Approaches for the Assessment of Cognitive Functions in Older Adults

Elif Yıldırım¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Işık Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: E.Y. 0000-0003-3445-9197

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Elif Yıldırım,
Işık Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü
Meşrutiyet, Işık Ünv., 34980 Şile/İstanbul
E-posta/E-mail:
elif.yildirim@isikun.edu.tr

Başvuru/Submitted: 06.06.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
08.12.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
20.12.2021

Kabul/Accepted: 03.02.2022

Online Yayın/Published Online: 12.04.2022

Citation/Atf: Yıldırım, E. (2022). Dijital nöropsikoloji: Yaşlı bireylerin bilişsel işlevlerinin değerlendirilmesinde kullanılan teknolojik yaklaşımlar. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 42(1): 43-69.
<https://doi.org/10.26650/SP2021-963370>

ÖZ

Nüfusun yaşlanması ile paralel olarak demans tanılı kişilerin sayısı artmaktadır. Demans seyri için iyileştirilmesi için kritik bir öneme sahip olan bilişsel bozuklukların erken saptanmasında nöropsikolojik değerlendirmenin büyük bir rolü olduğu kabul edilmektedir. Sıklıkla klasik kâğıt- kalem testleri ile uygulanan nöropsikolojik değerlendirme, günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte dijitalleşmeye başlamıştır. Özellikle de Covid-19 pandemisi ile birlikte bu dijitalleşme ivme kazanmıştır. Bu çalışmada, yaşlı bireylerin nöropsikolojik değerlendirmelerinde kullanılan dijital yaklaşımların incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, telenöropsikoloji, bilgisayarlı nöropsikolojik değerlendirme bataryaları, mobil teknoloji ya da web temelli değerlendirme araçları ve sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik gibi yenilikçi teknolojik yöntemlere dayanan ölçümleri içeren dijital yaklaşımların eleştirel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Sıklıkla videokonferans aracılığı ile nöropsikolojik testlerin uzaktan uygulanmasına odaklanan telenöropsikoloji çalışmaları ile ilgili sonuçlar bu yöntemin güvenilir ve geçerli olduğunu belirtmektedir. Bilgisayarlı bataryalar ve mobil teknolojiye dayanan yöntemler, klinik dışı bireysel uygulamaya olanak sağlamakta ve geniş örneklemli takip çalışmaları için altyapı hazırlamaktadır. Sanal gerçeklik gibi yeni teknolojilerin kullanıldığı değerlendirme yöntemleri ise henüz emekleme aşamasında olsa da daha hassas ölçümlerin yapılması için büyük potansiyel taşımaktadır. Ulaşılabilirliğin artması ve ölçümlerin standartlaşması gibi avantajlar taşıyan dijital yaklaşımlar içinde sıklıkla kullanılan yöntemlerin büyük bir kısmının klasik kâğıt-kalem testleri ve hastaların tanıları ile tutarlı olduğu gösterilmiştir. Fakat dijital yaklaşımların detaylı psikometrik analizlerinin yapılması ve iyi uygulama rehberlerinin geliştirilmesi konusunda çeşitli eksiklikler bulunmaktadır. Buna ek olarak, dijital yaklaşımların uzman-hasta ilişkisinde zorluk yaratabileceği ve hastanın test sırasında gözlemlenmesi konusunda kısıtlılıklar taşıdığı belirtilmektedir. Her ne kadar dijital nöropsikoloji uygulamalarının yarattığı kısıtlılıklar mevcut olsa da, dijital yaklaşımlar hastalar, alandaki uzmanlar ve sağlık sistemi açısından önemli faydalar sağlama potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, tüm taraflar açısından fayda sağlayacak akademik ve klinik çalışmaların yapılması önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nöropsikoloji, dijital teknoloji, yaşlanma, demans

ABSTRACT

Consistent with the growth in aging population, the number of individuals with dementia is increasing. There is an agreement regarding the essential role of neuropsychological assessment in the early detection of cognitive decline, which is crucial in improving the course of dementia. Neuropsychological assessment that is usually applied with classical paper–pencil tests became digitalized with advancing technology. This digitalization spread rapidly, especially with the COVID-19 pandemic. This study aimed to investigate the digital approaches that are used in the neuropsychological assessment of older adults. In this context, a critical review of digital approaches, including teleneuropsychology, computerized neuropsychological assessment batteries, mobile technology or web-based assessment tools, and innovative technological methods, such as virtual and augmented reality has been conducted. The results of teleneuropsychology studies, which focused on remote administration of neuropsychological tests usually via videoconference, indicated that this method is reliable and valid. Computerized batteries and methods based on mobile technology provide an opportunity for self-testing in nonclinical settings and a background for follow-up studies with large samples. Although assessment methods using new technologies, such as virtual reality, are still in their infancy, they have great potential for more sensitive measurements. The majority of the methods involved in digital approaches, which have advantages such as increased accessibility and standardization of measurements, revealed consistent results with classical paper–pencil tests and patients' diagnosis. However, a detailed psychometric analysis and best practice guidelines of the digital approaches are still lacking. Moreover, digital approaches can present a challenge in the clinician–patient relationship and have limitations in patient observation during testing. Despite the limitations due to digital neuropsychology applications, digital approaches have the potential to provide important benefits to patients, professionals in the area, and the health system. In this respect, academic and clinical studies that would benefit all parties are important.

Keywords: Neuropsychology, digital technology, aging, dementia

EXTENDED ABSTRACT

With population aging, many social and clinical problems arise, and one of these problems is the increase in the incidence of dementia and cognitive disorders among elderly individuals (Corrada et al., 2010). Early detection of dementia and timely interventions are crucial in disease management (Geldmacher et al., 2014). Therefore, cognitive assessment of the elderly population should include reliable, valid, and appropriate methods to detect, prevent, or intervene early in cognitive functions and/or disorders (Eyre et al., 2015). Although standardized neuropsychological assessment is one of the most common methods used for this purpose, this method has many limitations due to its face-to-face application (Germine et al., 2019; Miller & Barr, 2017).

The age-related physical difficulties in the elderly population could lead to problems in terms of transportation to the hospital. Particularly, the requirement for patients with dementia to reach the hospital can impose a burden on caregivers. Moreover, the accessibility of the cognitive evaluations for individuals living in rural areas decreases because neuropsychologists are often designated in metropolitan cities and central hospitals (Miller & Barr, 2017). In this context, it is essential to develop methods that can be an alternative to face-to-face applications (Germine et al., 2019). In addition to these factors, introducing alternative practices has been increasingly necessary with the suggestion of reducing

unnecessary medical interactions due to the COVID-19 pandemic, which carries fatal risks for elderly individuals (Roy et al., 2020). This review aimed to make a general evaluation of digital approaches, including the remote application of cognitive tests via video conference (teleneuropsychology), methods using technologies such as computerized assessment, mobile application, or virtual reality.

Studies on teleneuropsychology (for a meta-analysis see, Brearly et al., 2017; Marra et al., 2020a) have shown that tests based on verbal application have strong reliability for remote applications. However, factors such as connection speed, physical characteristics of the place where the application is conducted, and test security are essential for the method (Cullum & Grosch, 2012). For this reason, taking precautions related to environmental factors that may affect test performance determine the success of videoconferencing applications. Moreover, if the patient has special needs or requires assistance, it is necessary to take precautions regarding these. At this point, it should be kept in mind that not every patient is suitable for videoconferencing.

The digital application of neuropsychological assessment via computer–tablet or mobile technologies allows the applicability of the tests to extended segments and provides richness in terms of measurement and standardization (Germine et al., 2019). Many batteries and applications evaluate core cognitive areas, such as attention, processing speed, memory, executive functions, and visuospatial functions via different tests and tasks (Zygouris & Tsolaki, 2015). Thus, the selection of a battery or specific test in the battery should depend on the intention of use and possibilities. It should be also noted that these batteries and applications are not intended to replace classical neuropsychological evaluation (Aslam et al., 2018; García-Casal et al., 2017). These methods could be use only to identify individuals with cognitive impairment because it is not possible to diagnose dementia with these tests. In addition to computerized batteries and applications, some studies also investigated web-based assessment approaches and digital versions of classical paper–pencil tests, such as Clock Drawing Test (Cohen et al., 2014), Trail Making Test (Fellows et al., 2017), and Montreal Cognitive Assessment (Berg et al., 2018). In addition to these methods, some studies focusing on the possibility of the cognitive assessment with virtual reality provided promising results (e.g., Cabinio et al., 2020; Eraslan Boz et al., 2020).

Discussion

Digital approaches for neuropsychological assessment have some advantages, including increased accessibility for patients, decreased costs of medical care for patients and healthcare system, and potential of more sensitive, standardized, and unbiased

cognitive assessment (Germine et al., 2019). Thus, it can be thought that neuropsychology will be digitalized in the near future. However, digital approaches also have significant limitations (Miller & Barr, 2017). The first and foremost disadvantage of both remote and computerized cognitive assessment is the limited observation of behaviors and strategies of patients (Cullum & Grosch, 2012). Other disadvantages include the lack of normative and psychometric data of these methods, and factors adversely affecting test performance, such as lack of knowledge and experience of computer use and concerns about computer use (Bilder et al., 2020). Moreover, digital approaches are sensitive to technical specifications of the computer and internet connection speed. Therefore, a critical review of the digital approaches for neuropsychological assessment would benefit future research and clinical studies.

Nüfusun yaşlanması ile toplumsal ve klinik anlamda birçok sorun ortaya çıkmaktadır ve bu sorunlardan bir tanesi de yaşlı bireyler içinde demans ve bilişsel bozuklukların sıklığının artmasıdır (Corrada ve ark., 2010). Geldmacher ve arkadaşları (2014), demansın ilerleyişini bir yıl geriye çekmenin bile, demanslı kişilerin yaşam kalitesini arttırdığını ve ilişkili sosyoekonomik yükü ciddi anlamda azalttığını belirtmektedir. Bu açıdan, demansın erken tespit edilmesi ve zamanında müdahalelerin yapılması hastalığın yönetimi açısından önem taşımaktadır. 70 yaş ve üzeri kişilerin %20'sinden fazlasını etkileyen Hafif Bilişsel Bozukluk (HBB) çeşitlerinin, demans için risk faktörü olduğu belirtilmektedir (Bruscoli ve Lovestone, 2004). Ayrıca, yapılan çalışmalar nörodejeneratif süreçlerin sinsi başlangıçlı olduğuna işaret etmektedir. Jack ve arkadaşları (2010), Alzheimer hastalığının (AH) bilişsel ve davranışsal belirtileri ortaya çıkmadan yaklaşık 20 yıl öncesinde beyinde bazı değişiklikler ile başladığını öne sürmektedir. Bu nedenle, objektif olarak saptanamayan bilişsel belirtiler gösteren fakat AH için risk grubunda olan kişilerin ve objektif olarak saptanan bilişsel belirtiler gösteren fakat henüz işlevselliğini sürdüren HBB hastalarının takip edilmesi büyük bir öneme sahiptir.

Bilişsel işlevlerde azalmanın ve/veya bilişsel bozuklukların saptanması, önlenmesi ya da erken müdahale edilmesi için yaşlı nüfusun güvenilir, geçerli ve uygun yöntemlerle değerlendirilmesi gerekmektedir (Eyre ve ark., 2015). Standardize edilmiş nöropsikolojik değerlendirmeler bu amaçla kullanılan en yaygın yöntemlerden biridir. 28 takip çalışmasında ($N = 2365$) raporlanan 61 farklı nöropsikolojik testin yordayıcı gücünün incelendiği bir sistematik derleme çalışmasında (Belleville ve ark., 2017) nöropsikolojik testlerin birçoğunun hangi HBB hastasının demansa döneceğini yordamada istatistiksel olarak yüksek bir güce ($>.70$) sahip olduğu bulunmuştur. Buna ek olarak aynı çalışmada, ayırt edici istatistiksel gücün sözel bellek, dil ve yürütücü işlevleri değerlendiren testler açısından mükemmel seviyede ($>.90$) olduğu da gösterilmiştir. Sonuçlar hem sağlık sistemi hem de hastalar açısından ekonomik ve sıklıkla ulaşılabılır bir yöntem olan nöropsikolojik değerlendirmelerin klinik öncesi AH vakalarını (prodromal ve preklinik evreler) saptamada kritik öneme sahip olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Her ne kadar nöropsikolojik testlerin kullanımı, tüm bu süreçler için önemli ve tanınan anlamda yüksek potansiyel taşıyan bir yöntem olsa da uygulamanın yüz yüze yapılmasından dolayı nöropsikolojik değerlendirme birçok kısıtlılık da taşımaktadır (Miller ve Barr, 2017). Yaşlı bireylerin yaşlanma ile bağlantılı yaşadıkları fiziksel zorluklar hastaneye ulaşım açısından sorun yaratmaktadır. Özellikle, demans hastalarının hastaneye

ulaşımını sağlamak bakım verenler için fazladan bir yük oluşturabilmektedir. Diğer bir taraftan, nöropsikolojik testleri uygulayan uzmanların sıklıkla büyükşehirlerde ve merkezi hastanelerde olması, diğer şehirlerde ve merkez dışındaki yerleşim yerlerinde oturan bireylere nöropsikolojik değerlendirme yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, yüz yüze görüşmelere alternatif olabilecek yöntemlerin geliştirilmesi ve etkinliklerinin incelenmesi önem taşımaktadır. Bu faktörlere ek olarak, özellikle yaşlı bireyler için ölümcül riskler taşıyan Covid-19 nedeniyle gerekli olmayan tıbbi etkileşimlerin azaltılması önerisi ile alternatif uygulamaların devreye sokulması gerekliliği hızlanmıştır (Roy ve ark., 2020). Bu gözden geçirme yazısında nöropsikolojik değerlendirme alanında kullanılan dijital yaklaşımların genel değerlendirmesi yapılacaktır. Bu yaklaşımlar, videokonferans aracılığı ile nöropsikolojik testlerin uzaktan uygulanması, bilgisayarlı veya mobil bilişsel bataryalar ve sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik teknolojileridir.

Videokonferans Aracılığı ile Nöropsikolojik Değerlendirme

İletişim ve bilgi teknolojilerinin kullanımının artmasıyla birlikte, yüz yüze görüşmelere alternatif olan uzaktan tıbbi uygulamaların aktif olarak kullanımı daha mümkün hale gelmiştir. Teletıp (telemedicine) hizmeti, telefon, akıllı telefon ve mobil kablosuz cihazları içeren farklı telekomünikasyon araçları ile video bağlantılı ya da bağlantısız olarak sağlık hizmetinin uzaktan verilebilmesi olarak tanımlanabilir (Dorsey ve Topol, 2016). Merkezdeki daha donanımlı sağlık merkezlerine uzak olan kişilerin ve yaşadığı tıbbi durum nedeniyle hareketliliğinde sorun olan hastaların sağlık hizmetlerine ulaşımının artması ve hem sağlık sistemi hem de hasta açısından potansiyel maliyetten tasarruf edilmesi teletıp hizmetlerinin sağladığı birincil faydalardandır (Hjelm, 2005). Öte yandan, videokonferans uygulamasının hastadaki kişilerarası kaygıyı azalttığı da öne sürülmektedir (Kirkwood ve ark., 2000). Bu avantajlara karşın, videokonferans aracılığı ile yapılan değerlendirmeler esnasında kamera açısı içinde yer almayan davranışları, stratejileri yakalayamama önemli bir kısıtlılık teşkil etmektedir. Buna ek olarak, sosyal ve demografik faktörlere dayanan telekomünikasyon teknolojilerine erişim ile ilgili sorunlar da dezavantajlar içinde yer almaktadır (Dorsey ve Topol 2016).

En sık kullanılan teletıp yöntemi olan videokonferans temelli teletıp hizmetlerinin klinik müdahaleleri olumsuz yönde etkilemediği ve hastaların genel olarak bu yönteme uyum sağladığı konusunda birçok sonuç mevcuttur ve benzer sonuçlar gelmeye devam etmektedir (örn., Backhaus ve ark., 2012; Bashshur ve ark., 2016). Videokonferans uygulaması birincil sağlık hizmetleri, nöroloji, psikiyatri ve diğer uzmanlık alanlarında

kullanılmaktadır (Bashshur ve ark., 2016; Drago, ve ark., 2016; Hatcher-Martin ve ark., 2020). Yaşla ilişkili bilişsel bozulmalar ve demans alanında tanı koyma ve müdahale etme amacı ile videokonferans uygulamasının etkili bir yöntem olduğu bilinmektedir. Nitekim, AH için yüz yüze yapılan değerlendirmeler ve teletıp değerlendirmeleri arasındaki tanısal tutarlılığın çok yüksek olduğu gösterilmiştir (Costanzo ve ark., 2020). McCleery ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan sistematik derlemede tanısal tutarlılığın incelendiği üç çalışma analiz edilmiş ve bu çalışmaların duyarlılık ve özgüllük değerlerinin .80 ve 1.00 arasında değiştiği rapor edilmiştir. Bilişsel bozukluklar için önemli olan nöropsikolojik değerlendirmelerin de videokonferans aracılığı ile etkili bir şekilde yapılabileceği çalışmalarca gösterilmiştir (Cullum ve ark., 2006; Cullum ve ark., 2014; Grosch ve ark., 2015; Hildebrand ve ark., 2004; Jacobsen ve ark., 2003; Kirkwood ve ark., 2000; Vestal ve ark., 2006; Wadsworth ve ark., 2016, 2018). Fakat videokonferans uygulaması nöropsikolojik testlerin geçerlilik ve güvenilirlikleri üzerinde etkili olabileceği için hangi testlerin hangi şekilde uygulanması gerekliliği önem taşımaktadır. Nitekim birçok çalışma bu konuya yoğunlaşmıştır.

Yapılan bir meta-analiz çalışmasında (Brearly ve ark., 2017), aynı kişilere ait yüz yüze yapılan nöropsikolojik test puanları ile videokonferans uygulaması ile elde edilen puanları karşılaştıran 12 çalışmayı incelenmiş ve bu iki uygulama puanları arasındaki tutarlılığı değerlendirmiştir. Yazarlar sadece Boston Adlandırma Testi (BAT) için tutarlı bir istatistiksel farklılık bulmuşlar ve bu test özelinde, 15 maddelik BAT kısa form yerine uzun formun uygulanmasının bu farklılığı azaltabileceğini öne sürmüşlerdir. Aynı çalışmada, motor bileşeni olan Mini Mental Durum Değerlendirme (MMSE) ve Saat Çizme gibi testlerin de puanlamalarında iki yöntem arasında farklılıklar saptanmıştır. Bu tutarsız sonuçların, videokonferans görüşmesindeki bağlantı, görüntü ve ses kalitesindeki değişimler, görsel bilginin kameraya olan uzaklığı ve puanlamadaki farklılıklar nedeniyle olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak, Bearly ve arkadaşları (2017), özellikle sayı menzili, sözel akıcılık, liste öğrenme gibi sözel uygulama ile yapılan testlerin videokonferans ile uygulanmasının güvenilir olduğuna işaret etmektedir. Yakın tarihli bir diğer meta-analizde (Marra ve ark., 2020a) ise, global bilişsel işleyişi değerlendiren MMSE ve Montreal Bilişsel Değerlendirme'nin (MoCA), dil testleri içinde yer alan BAT ve leksikal akıcılığın, dikkati değerlendiren sayı menzili testinin ve belleği ölçen Hopkins Sözel Öğrenme Testi'nin videokonferans uygulaması için güçlü güvenilirliğe sahip olduğu gösterilmiştir. Bu çalışmada ayrıca, yürütücü işlevleri ve işleme hızını

değerlendiren testlerle ilgili güvenilirlik verilerinin eksikliğine işaret edilmiştir. Tablo 1’de yüz yüze uygulama puanları ile videokonferans puanları arasındaki tutarlılığı inceleyen çalışmalarda (Abdolahi ve ark., 2016; Cullum ve ark., 2006; Cullum ve ark., 2014; Grosch ve ark., 2015; Hildebrand ve ark., 2004; Jacobsen ve ark., 2003; Stillerova ve ark., 2016; Vestal ve ark., 2006; Wadsworth ve ark., 2016, 2018) dikkat, dil, bellek ve yürütücü işlevler alanlarını değerlendiren testlerle ilgili sonuçlar gösterilmiştir. Bu tabloda yer alan her bir test için, telenöropsikoloji uygulama esaslarının paylaşıldığı derleme çalışmalarında (Bilder ve ark., 2020; Hewitt ve Loring, 2020; Marra ve ark., 2020a) yer alan öneriler de yer almaktadır.

Tablo 1.

Telenöropsikoloji Uygulamasında Sıklıkla Kullanılan Nöropsikolojik Testler

Testin Adı	Bulgular	Öneriler
Global Kognisyon		
MMSE	YY ve VK arası fark yoktur (Cullum ve ark., 2014; Grosch ve ark., 2015; Wadsworth ve ark., 2016).	Görsel mekânsal ölçüm maddeleri için katılımcıların kağıdı kameranın önüne tutması istenebilir.
MoCA	YY ve VK arası fark yoktur (Cullum ve ark., 2014; Lindauer ve ark., 2017). İki çalışmada (Abdolahi ve ark., 2016; Stillerova ve ark., 2016) YY puanları VK’ya kıyasla daha düşüktür.	Görsel uyaranlar büyütülerek kapalı bir zarf içinde hastanın testi yapacağı odaya bırakılabilir. Hastadan çizimi kameraya göstermesi istendiğinde ekran resmi alınabilir ya da çizimin zarfa konulması istenebilir.
Dikkat ve Yürütücü İşlevler		
WAIS Sayı menzili (ileri – geri)	YY puanlar ileri sayı menzili için daha yüksektir (Wadsworth ve ark., 2016); diğer çalışmalarda (Cullum ve ark., 2006, 2014; Wadsworth ve ark., 2018) YY ve VK arası fark yoktur.	Teknik problemler nedeniyle dizilerin duyulmaması dışında denemeler tekrarlanmamalıdır.
Sözel İz Sürme Testi	A formunda YY performansta daha yüksek puan saptanırken, B formunda fark yoktur (Wadsworth ve ark., 2016).	Herhangi bir değişiklik yapılmamaktadır.
Saat Çizme Testi	YY performansının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Grosch ve ark., 2015; Hildebrand ve ark., 2004). Diğer çalışmalarda YY ve VK arası fark yoktur (Cullum ve ark., 2006, 2014; Wadsworth ve ark., 2016, 2018).	Hastanın planlamasını gözlemlemek için çizim esnasında kamerayı çizime tutması istenebilir. Hastadan çizimi kameraya göstermesi istendiğinde ekran resmi alınabilir ya da çizimin uygulama odasında bulunan zarfa konulması istenebilir.
Semantik akıcılık	Hayvan akıcılığında fark saptanmıştır (Wadsworth ve ark., 2018); diğer çalışmalarda YY ve VK arası fark yoktur (Cullum ve ark., 2006, 2014; Wadsworth ve ark., 2016).	Herhangi bir değişiklik yapılmamaktadır.

Leksikal akıcılık	YY ve VK arası fark yoktur (Cullum ve ark., 2006, 2014; Hildebrand ve ark., 2004; Wadsworth ve ark., 2016, 2018; Vestal ve ark., 2006).	Herhangi bir değişiklik yapılmamaktadır.
Dil İşlevleri		
Boston Adlandırma Testi	YY'de daha iyi performans bulunmuştur (Wadsworth ve ark., 2016); diğer çalışmalarda YY ve VK arası fark yoktur (Cullum ve ark., 2006, 2014; Wadsworth ve ark., 2018).	Görsel büyüklüğü ve kalitesi standart olacak şekilde, uygulayıcı şekilleri ekrana tutabilir ya da ekrandan paylaşabilir.
WAIS - Sözcük Dağarcığı	YY ve VK fark yoktur (Hildebrand ve ark., 2004; Jacobsen ve ark., 2003).	Herhangi bir değişiklik yapılmamaktadır.
Bellek		
Rey İşitsel Sözel Öğrenme Testi	YY ve VK arasında anlık bellek ve gecikmiş hatırlama açısından fark mevcuttur (Hildebrand ve ark., 2004).	Hastaya hatırlaması istenen kelimeleri yazmaması ya da kaydetmemesi gerektiği belirtilmelidir. Uygulamacı hastaların kelimeleri kaydetmediğinden emin olmak için hastayı gözlemlemelidir.
Hopkins Sözel Öğrenme Testi	Anlık bellekte, bir çalışmada (Cullum ve ark., 2006) VK'da daha iyi performans saptanmıştır; diğer çalışmalarda hem anlık bellekte hem de gecikmiş hatırlamada YY ve VK arası fark yoktur (Cullum ve ark., 2006, 2014; Wadsworth ve ark., 2018).	Rey İşitsel Sözel öğrenme Testi'ndeki önerilerin aynı geçerlidir.
WAIS- Mantıksal Bellek	Anlık bellek puanı VK'da daha yüksek bulunurken, gecikmiş hatırlama için YY ve VK arası fark yoktur (Jacobsen ve ark., 2003).	Hastaya hatırlaması istenen hikâye ile ilgili detayları yazmaması ya da kaydetmemesi gerektiği belirtilmelidir. Uygulamacı hastaların hiçbir şey kaydetmediğinden emin olmak için hastayı gözlemlemelidir.

Not: MMSE: Mini Mental Durum Değerlendirmesi, MoCA: Montreal Bilişsel Değerlendirme, YY: Yüz yüze, VK: Video-konferans, WAIS: Wechsler Yetişkin Zekâ Ölçeği

Videokonferans uygulaması için bağlantı hızı, uygulama yapılan yerin özellikleri, test güvenliği gibi faktörlerin önemli olduğu belirtilmektedir (Cullum ve Grosch, 2012). Her ne kadar, Bearly ve arkadaşları (2017) bağlantı hızının sadece 75 yaş üstündeki kişilerin test uygulamaları açısından farklılık yarattığını gösterse de, görsel ve işitsel verinin aktarılma hızı ya da dalga genişliği (bandwidth) videokonferans uygulamaları için önemlidir. Fatehi ve arkadaşları (2015) yaptıkları derleme çalışmasında, araştırmaların büyük bir oranının ortalama hız (384 kbit/s – 1Mbit/s) kullandıklarını bildirmiştir. Yazarlar, düşük dalga genişliğinin (<384 kbit/s) görüntü kalitesini kötüleştirme nedeniyle, yüksek dalga genişliği olan hızlı bir bağlantının (tercihen 1Mbit/s üstü) videokonferans uygulamaları için gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

Test performansını etkileyebilecek çevresel faktörlerle ilgili önlemlerin alınması, videokonferans uygulamalarının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için önem taşımaktadır (Cullum ve Grosch, 2012). Hastanın dikkati çelebilecek uyaranlardan arındırılmış sessiz ve ışıklı bir ortamda olması ve monitöre ya da kameraya uygun bir uzaklıkta rahat bir şekilde oturması gerekmektedir. Uygulamacının, uygulama öncesinde hoparlör ve monitörün optimum kalitede çalışıyor olduğundan, bağlantı hızı ile ilgili bir sorun olmadığından ve uygulama ilgili tüm materyallerin hastanın ulaşabileceği şekilde hazır olduğundan emin olması gerekmektedir. Mevcut uygulamalar, videokonferans yapılacak ortamı ayarlama, araç ve gereçlerin kurulumunu yapma, hastayı oryante etme ve hastaya test cevap formlarını iletme ve toplama işlerinden sorumlu olan bir teknisyenin olduğu uydu kliniklerinde yapılmakla birlikte (Marra ve ark., 2020a), iki çalışmada (Abdolahi ve ark., 2016; Stillerova ve ark., 2016) hastalara kendi evlerinde test uygulanmıştır. Her iki yöntemde de videokonferans uygulamalarının yüz yüze uygulamalarla tutarlı olduğu görülse de doğrudan hastanın evinde uygulanan yöntemde birçok değişkenin yapısal geçerliliği bozabileceği unutulmamalı ve gerekli çevresel önlemler alınmasına dikkat edilmelidir (Stillerova ve ark., 2016). Görüşme öncesinde hastaya ya da hasta yakınına videokonferans için kullanılacak cihazın (çalışan mikrofon ve kamerası olan ve en az 25 cmlik bir ekrana sahip bilgisayar ya da tablet) ve internet bağlantısının sahip olması gereken özelliklerinin (süre ya da veri sınırlaması olmayan mümkünse bireysel bağlantı) belirtilmesi gerekmektedir (Bilder ve ark., 2020). Buna ek olarak, videokonferans görüşmesinin yapılacağı platformun (örn., Zoom, Google-Meet) nasıl kullanılacağı ve bağlantı kopması ya da cihaz ile ilgili bir sorunla karşılaşıldığında hangi adımların takip edilmesi gerektiği hususunda bilgilendirme yapılması da önem taşımaktadır. Bu noktada, videokonferans görüşmesi öncesinde hasta ile videokonferans platformunda alıştırma yapılması faydalı olabilir (örn., hastadan basit bir çizim istenmesi ve bu çizimi kameraya tutması). Diğer bir yandan, dikkati çeldirebilecek uyaranlardan arındırılmış (örn., telefon, televizyonun kapalı olması), sessiz ve iyi aydınlatılmış bir ortamda videokonferansa bağlanması ve test materyallerinin görsel ve işitsel kaydının alınmaması gerektiği konusunda hasta ve/veya hasta yakını ile anlaşma sağlanması gerekmektedir. Tüm bunlara ek olarak, hastanın özel gereksinimleri ya da yardıma ihtiyacı olduğu durumlar var ise bunlara dair önlemlerin de alınması önem teşkil etmektedir.

Diğer bir taraftan, her hastanın videokonferans uygulamasına uygun olmayabileceği de akıldan çıkarılmamalıdır. Hewitt ve Loring (2020), klinik tecrübeleri ışığında bazı durumlarda ya da vakalarda videokonferans uygulamasının yapılmaması gerektiğini be-

lirtmişlerdir. Bu durumları yazarlar şu şekilde sıralamıştır: videokonferans platformundaki alıştırmanın 30 dakikadan fazla sürdüğü vakalar, işitme veya gözlük kullanmasına karşın görme sorunları olan ve bu nedenle test maddelerinin tekrarlanması isteyen hastalar ve dikkati ileri derece bozuk olan orta ya da ileri demans hastaları.

Bilgisayarlı ve Mobil Bilişsel Değerlendirme Test ve Bataryaları

Nöropsikolojik değerlendirmenin bilgisayar-tablet aracılığıyla ya da mobil teknolojilerle dijital olarak uygulanması, testlerin daha geniş kesimlere uygulanabilirliğini beraberinde getirmekte ve ölçüm ve standardizasyon açısından zenginlik sağlamaktadır (Germine ve ark., 2019). Bunlara ek olarak, nöropsikolojik değerlendirme, dijital uygulama ile uygulayıcının önyargılarından arındırılmaktadır (Zygouris ve Tsolaki, 2015). Buna karşın, değerlendirmeye alınan kişi ya da hastanın gözlenemiyor oluşu, hastanın genel anlamda değerlendirilmesi için eksiklik yaratmaktadır. Testlerin normatif verilerinin ve psikometrik standartlarının eksik olması ve özellikle yaşlı bireylerin bilgisayar kullanımı ile ilgili bilgi ve deneyimlerinin olmaması ve bilgisayar kullanımına dair endişelerinin olması nedeniyle test performanslarının olumsuz etkilenmesi, yöntem ile ilgili diğer dezavantajlar içinde yer almaktadır (Miller ve Barr, 2017; Zygouris ve Tsolaki 2015). Buna ek olarak, iPad uygulaması gibi mobil uygulamalarda ya da kişinin kendi bilgisayarı üzerinden yapılan bireysel test uygulamalarında cihazın teknik özellikleri ve internet bağlantı hızı gibi etkenler de olumsuzluk yaratabilmektedir (Germine ve ark. 2019).

Bu alan ile ilgili olarak, var olan nöropsikolojik testlerin dijitalleştirilmesi ya da yeni test ve görevlerin geliştirilmesini içeren birçok çalışma yapılmaktadır. Mevcut bilgisayarlı ve mobil temelli batarya ve testleri içeren derleme çalışmalarının (Aslam ve ark., 2018; García-Casal ve ark., 2017; Zygouris ve Tsolaki, 2015), dikkat çektiği önemli bir ortak nokta, bu batarya ve uygulamaların yüz yüze nöropsikolojik değerlendirmenin yerini alma amaçlı olmadığıdır. Bu yöntemlerle demans tanısı koymanın mümkün olmadığı ve bu yöntemlerin sadece bilişsel bozukluk gösteren bireylerin saptanması ve gerekli yönlendirmelerin yapılması için kullanılabilir özellikte olduğu belirtilmektedir. Tablo 2’de en sık kullanılan ve psikometrik inceleme çalışmaları yapılmış bilgisayarlı bataryalar ve mobil değerlendirme uygulamaları yer almaktadır.

Tablo 2.
Bilgisayarlı ve Mobil Nöropsikolojik Testler ve Bataryalar

Bataryanın Adı	Kullanılan Donanım (Girdi)	Ölçtüğü Alanlar	Test-tekrar Test güvenilirlik	Uygulama Süresi	Uygulayıcı
Otomatize Nöropsikolojik Değerlendirme Metrikleri (Automatic Neuropsychological Assessment Metrics)	Masa üstü/ dizüstü bilgisayar (Web-temelli ve mobil uygulamalarımevcut)	Bellek, dikkat, odaklanma, tepki süresi, işleme hızı, karar verme, yürütücü işlevler	Cole ve ark., 2013; Kaminski ve ark., 2009	20 dak. (temel batarya) 45-50 dak. (geniş batarya)	Test uygulayıcısı (Web temelli ve mobil uygulamada bireysel uygulama)
BrainCheck	Mobil uygulama	Dikkat, epizodik bellek, işleme hızı, yürütücü işlevler, akıl yürütme		20 dak.	Bireysel uygulama
Hafif Bilişsel Bozukluk için Bilgisayar Değerlendirmesi (Computer Assessment of Mild Cognitive Impairment)	Tablet	Bellek (sözel, sözel olmayan, işlevsel), dikkat, yürütücü işlevler, işleme hızı	Saxton ve ark., 2009	25-30 dak.	Bireysel uygulama (test uygulayıcısı tarafından başlatılır)
Hafif Bilişsel Bozukluk için Bilgisayar Uygulamalı Nöropsikolojik Tarama (Computer-Administered Neuropsychological Screen for Mild Cognitive Impairment)	Masa üstü bilgisayar (Dokunmatik ekran)	Bellek, dil, yürütücü işlevler	Tomatore ve ark., 2005	30 dak.	Bireysel uygulama (test uygulayıcısı tarafından başlatılır)
Cambridge Nöropsikolojik Test Otomatize Bataryası (Neuropsychological Test Automated Battery)	Masa üstü bilgisayar (Dokunmatik ekran)	Görsel bellek, yürütücü işlevler, çalışma belleği ve planlama, dikkat, semantik/sözel bellek, karar verme ve tepki kontrolü, sosyal kognisyon ve tarama/aşınalık	Lowe ve Rabbitt, 1998	30-90 dak.	Test uygulayıcısı

CNS Vital Signs	Masa üstü bilgisayar (klavye tuşları) / web temelli uygulama	Bellek (sözel-görsel), yürütücü işlevler, işleme hızı, tepki hızı, karmaşık dikkat, bilişsel esneklik	Gualtieri ve Johnson (2006)	30 dak.	Bireysel uygulama (test uygulayıcısı tarafından başlatılır) (web temelli versiyonda bireysel uygulama)
Bilişsel İlaç Araştırması Bilgisayarlı Değerlendirme Sistemi (Cognitive Drug Research Computerized Assessment System)	Dizüstü bilgisayar (2 tuşlu bir cihaz)	Dikkat, sözel ve görsel mekansal hatırlama, çalışma belleği, işleme hızı, psikomotor hız	Simpson ve ark., 1991	30 dak.	Test uygulayıcısı
CogState	Dizüstü bilgisayar (2 klavye tuşu ya da fare)	İşleme hızı, dikkat, karar verme, görsel öğrenme ve görsel dikkat ve epizodik bellek	Hammers ve ark., 2011	15-25 dak.	Test uygulayıcısı
Mindstreams – BrainCare	Masa üstü bilgisayar (fare ve klavye)	Sözel ve sözel olmayan bellek, sözel akıcılık, görsel mekansal dikkat, bilgi işleme hızı, yürütücü işlevler, dikkat ve motor beceriler	Schweiger ve ark., 2003	45-60 dak.	Test uygulayıcısı
Amerikan Ulusal Sağlık Enstitüsü Araç Kutusu (NIH Toolbox)	Masa üstü bilgisayar (Dokunmatik ekran) / Tablet	Yürütücü işlevler, epizodik bellek, dil, bilgi işleme hızı, çalışma belleği, dikkat	Heaton ve ark., 2014	30 dak.	Destek ile bireysel uygulama
GrayMatters	Masa üstü bilgisayar (Dokunmatik ekran)	Görsel bellek ve yürütücü işlevler	Brinkman ve ark., 2014	20 dak.	Bireysel uygulama

Her ne kadar, Tablo 2’de yer alan birçok batarya ve uygulama dikkat, işleme hızı, bellek, yürütücü işlevler, görsel mekansal işlevler gibi temel bilişsel alanları değerlendiriyor olsa da, bu değerlendirme araçları farklı test ve görevler içermektedir. Bu nedenle, mevcut bataryaların ya da batarya içinde yer alan spesifik testlerin kullanım amacına ve mevcut imkanlara göre seçilip kullanılması önem taşımaktadır. Örneğin, akademik, klinik ve farmakolojik çalışmalarda sıklıkla kullanılan Cambridge Nöropsikolojik Test Otomatize Bataryası (Neuropsychological Test Automated Battery - CANTAB) içinde yer alan ve CANTAB’ın mobil uygulamasının temel olarak dayandığı görsel epizodik belleği ölçen Eşleştirilmiş Bağlam Öğrenme (Paired Associate Learning - PAL) görevinde, AH ve HBB hastalarının ciddi anlamda bozulmuş performans gösterdikleri saptanmış (Junkkila ve ark., 2012) ve bu testin klinik öncesi AH için bir belirteç olarak kullanılabilmesi öne sürülmüştür (Egerházi ve ark., 2007). Tam tersi şekilde, Otomatize Nöropsikolojik Değerlendirme Metrikleri (The Automated Neuropsychological Assessment Metrics - ANAM) ve Amerikan Ulusal Sağlık Enstitüsü Araç Kutusu (The National Institutes of Health Toolbox - NIHTB) gibi bazı testlerin, gecikmiş bellek değerlendirmesi yapan testleri içermediğinin akılda bulundurulması ve gerekli testler ile birleştirilerek değerlendirmenin yapılması gerekmektedir. Diğer bir yandan, CogState, uygulama etkisinin değerlendirmeye katkı sağladığı tek bilgisayarlı ölçüm aracı olma özelliğini taşımaktadır (Falletti ve ark., 2006). Bu testteki uygulama etkisinin, sağlıklı yaşlı bireyleri HBB hastalarından başarılı bir şekilde ayırt etme gücüne sahip olduğu belirtilmiştir (Darby ve ark., 2002). Bu açıdan, sık aralıklarla nöropsikolojik değerlendirme yapılması gereken durumlarda CogState kullanımı daha avantajlı görünmektedir. Zygouris ve Tsolaki (2015) tarafından yapılan ve bataryaları; değerlendirme, tarama ve kısa tarama testleri adı altında üç grupta inceleyen kategorizasyon, araştırmacılar ve klinisyenler için uygun yöntemin belirlenmesi açısından faydalı olabilir.

Mevcut batarya ve uygulamalar, farklı donanım ve kullanım özelliklerine sahiptir. Garcia-Casal ve arkadaşlarının (2017) yaptıkları sistematik derleme çalışmasında, masaüstü/dizüstü bilgisayar, tablet ve akıllı telefonlarla ulaşılabilen mobil teknolojiler ve web temelli uygulamaların sıklıkla kullanılan altyapılar olmasına karşın, en sık kullanılan altyapının masaüstü/dizüstü bilgisayar olduğu belirtilmiştir. Yazarlar, sıklıkla girdilerin dokunmatik ekran, klavye ve fare aracılığı ile girildiğini; fakat dokunmatik ekranın olumlu taraflarına karşın birçok yöntemin dokunmatik ekran ile uygulamaya sahip olmadığı sonucuna ulaşımlardır. Buna ek olarak, her ne kadar bazı yöntemlerin evde bi-

reyler tarafından tek başına uygulanabilme potansiyeli olsa da mevcut uygulamaların büyük çoğunluğunun sadece klinikte uygulama teknisyeni ile uygulanabilen yöntemler olduğu gözlenmiştir.

Klinik kullanım dışında, bireylerin kendi performanslarını değerlendirebilecekleri birçok farklı uygulama bulunmaktadır, fakat çok az yöntem evde uygulama açısından geçerli ve güvenilirdir (Charalambous ve ark., 2020). Bu uygulamalar içinden, Bilişsel İlaç Araştırması Bilgisayarlı Değerlendirme Sistemi'ne (Cognitive Drug Research Computerized Assessment - CDR) dayanan CogTrack ve MyCognition¹ web temelli uygulamalar; BrainCheck Memory² ve Mezurio³ ise mobil uygulamalar içinden ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak, yakın tarihli bir çalışmada (Backx ve ark., 2020), geçerli ve güvenilir bir bilgisayarlı değerlendirme yöntemi olan CANTAB'ın web temelli versiyonunu, masaüstü versiyonu ile karşılaştırılarak web temelli versiyonun güvenilirliği incelenmiştir. Özellikle işleme hızıyla ilgili sonuçların genellenebilmesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunu söylenebilir. Diğer bir yandan, bireysel uygulamaya dayanan yöntemler boylamsal çalışmalar için de önem taşımaktadır. Örneğin, CogTrack uygulaması ile PROTECT⁴ isimli çalışmada, 50 yaş üzerindeki sağlıklı yaşlı bireylerin bilişsel işlevleri 10 yıl boyunca takibi amaçlanmıştır (Huntley ve ark. 2018). Yine Mezurio isimli uygulama PREVENT isimli çalışmada kullanılmaktadır (Lancaster ve ark., 2020).

Psikometrik özellikler açısından değerlendirildiğinde, birçok batarya ve uygulamanın test - tekrar test güvenilirlik çalışmasının yapıldığı gözlenmektedir (Brinkman ve ark., 2014; Cole ve ark., 2013; Hammers ve ark., 2011; Heaton ve ark., 2014 ; Gualtieri ve Johnson, 2006; Lowe ve Rabbitt, 1998; Saxton ve ark., 2009; Schweiger ve ark., 2003; Simpson ve ark., 1991; Tornatore ve ark., 2005). Bu yöntemlerin MMSE, MoCA, Rey İşitsel Sözel Öğrenme Testi, İz Sürme Testi, Stroop gibi klasik kâğıt kalem testleri ile istatistiksel ilişkisi incelenmiş ve uyum geçerlilikleri de analiz edilmiştir. Ayrıca, birçok yöntemin ayırt edicilik geçerlilik çalışmaları da yapılmıştır. Buna karşın, psikometri açısından önem taşıyan faktör analizi çalışmalarının diğer psikometrik çalışmalara kıyasla daha az yapıldığı görülmektedir. CANTAB (Lenehan ve ark., 2016), NIHTB

1 <https://mycognition.com/>

2 <https://braincheck.com/individuals/memory>

3 <https://mezur.io>

4 <https://www.protectstudy.org.uk/>

(Mungas ve ark., 2014) ve CANS-MCI (Tornatore ve ark., 2005) faktör analizi yapılan bataryalar arasındadır.

Aslam ve arkadaşları (2018) yaptıkları derleme çalışmasında, CANTAB, NIHTB gibi bazı bataryaların HBB ve erken demans açısından ayırt edici hassasiyete sahip olduğunu ve her ne kadar kesme puanlarının belirlenmesi ile ilgili eksiklikler olsa da, bu bataryaların, klinik olarak karar verme açısından duyarlılığı yüksek bir araç olma potansiyeli taşıdığını belirtmişlerdir. Nitekim, yakın tarihli iki meta analizde (Chan ve ark., 2018; 2021), bilgisayarlı görsel ve sözel bellek testlerinin ve Saat Çizme Testinin HBB ve demans açısından tanısal ayırt edici gücünün, kâğıt kalem testlerinin gücü ile benzer olduğu gösterilmiştir. Diğer bir yandan, bilgisayarlı batarya ve uygulamaların, amiloid beta ve tau birikimleri ve hippokampal hacim gibi nörodejeneratif süreçlere özgü biyo-belirteçler ile ilişkisini inceleyen çalışmaların sonuçları, bilgisayarlı ve mobil teknolojiye dayanan test ve bataryaların demans açısından risk taşıyan kişileri ve klinik öncesi AH hastalarını saptamada duyarlı olabileceğini öne sürmektedir. Örneğin, NIHTB bataryasının akıcı kompozit puanının (O’Shea ve ark., 2016; Snitz ve ark., 2020), CANTAB içinde yer alan PAL testinin (Nathan ve ark., 2017) ve CogState (Racine ve ark., 2016) puanlarının biyo-belirteçlerle bağlantılı olduğu bulunmuştur. Diğer bir taraftan, nöropsikolojik testlerin, tanı koyma sürecinde olduğu kadar hastalığın takip edilmesi sürecinde de kullanılan bir yöntem olduğu bilinmektedir (Lezak, 2004). Fakat bilgisayarlı bataryaların ve testlerin hastalığın ilerlemesini takip etme açısından uygunluğu belirsizdir. Hem bu konu ile ilgili çalışmalar yetersizdir (Aslam ve ark., 2018), hem de her ne kadar bataryalar içindeki testlerin alternatif formları olsa da, tekrarlayan uygulamalarda uygulama etkisini raporlayan çalışmalar (örn., Cole ve ark., 2013; Rijnen ve ark., 2018) kafa karışıklığı yaratmaktadır.

Tablo 2’de özetlenen bilgisayarlı nöropsikolojik batarya ve mobil uygulamaları içeren yöntemlerin hepsi yurtdışında geliştirilmiştir ve CNSVital ve CDR haricindeki yöntemlerin Türkçe seçeneği bulunmamaktadır. Türkçe dil seçeneği sunan yöntemlerin Türkiye norm verileri ve Türkçeye çevrilen maddeler ile ilgili geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları henüz mevcut değildir. Bu yöntemlere ek olarak, Zorluoglu ve arkadaşları (2015), demans hastalarındaki bilişsel işlevleri tarama amaçlı bir mobil uygulama geliştirmişlerdir. Bu, Türkiye’de geliştiren ilk ve tek mobil nöropsikolojik değerlendirme uygulaması olma özelliğini taşımaktadır. Dikkat, bellek, yürütücü işlevler, dil, aritmetik ve görsel mekansal işlevleri değerlendiren testleri içeren uygulamayı, bireyler kendi başla-

rına yapmaktadırlar. On dört demans hastası ve dokuz sağlıklı yaşlı birey ile gerçekleştirilen çalışmada, uygulamanın global kognisyonu değerlendiren MoCA ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Yüksek olmayan bir uyum geçerliği olan bu uygulamanın klinik kullanımı bulunmamaktadır.

Bilgisayarlı batarya ve uygulamalara ek olarak, pratikte sıklıkla kullanılan klasik kağıt-kalem testlerinin dijital versiyonları ile ilgili çalışmalar da yapılmaktadır. Saat Çizme Testi (Cohen ve ark., 2014) ve İz Sürme Testi (Fellows ve ark., 2017) ile ilgili çalışmalar mevcuttur. En sık kullanılan global bilişsel işleyiş tarama testlerinin de dijital versiyonları üzerinde çalışılmaktadır. MoCA testinin elektronik versiyonu orijinal versiyonuna sadık kalınarak mobil teknoloji alt yapısı ile hazırlanmıştır. Fakat yüz yüze uygulanan MoCa ile elektronik MoCA'nın karşılaştırıldığı çalışmalarda bulgular tartışmalıdır. Snowdon ve arkadaşları (2015), yüz yüze uygulanan MoCA puanlarının elektronik uygulamaya göre daha yüksek olduğunu bulurken; Berg ve arkadaşları (2018), iki versiyonun birbiri ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu açıdan, görme sorunu yaşayan kişiler için geliştirilmiş olan ve bu nedenle dört görsel maddenin çıkarıldığı MoCA-Kör (MoCA-Blind) versiyonunun telefon uygulaması için geçerliğinin ve HBB ve demans için ayırt edici gücünün yüksek bulunduğu (Wittich ve ark., 2010) göz önüne alındığında, uzaktan uygulama için bu versiyonun daha iyi sonuçlar vereceği düşünülebilir. Yine sıklıkla kullanılan Addenbrooke Bilişsel Değerlendirme III için ACEmobil isminde bir uygulama geliştirilmiş (Newman ve ark., 2018) fakat bu uygulamanın geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları henüz yapılmamıştır.

Sanal Gerçeklik Kullanılan Yöntemler

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak, sanal gerçeklik ile bilişsel değerlendirmenin yapılabileceğini gösteren çalışmalar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bilgisayarlı bataryalar içinde sadece Hafif Bilişsel Bozukluk için Bilgisayar Değerlendirmesi (Computer Assessment of Mild Cognitive Impairment) sanal gerçeklik görevi içermektedir. Akıllı Yaşlanma Gerçeklik Oyunu (Smart Aging Serious Game) ise sanal gerçekliğe dayanan bir yöntemdir ve bu yöntemin, HBB hastalarındaki sağ hippocampal nörodejenerasyonu, MoCA, Serbest ve İpuçlu Serbest Hatırlatma Testi ve İz Sürme Testi'nden daha hassas bir şekilde tespit ettiği bulunmuştur (Cabinio ve ark., 2020). Her ne kadar çok küçük bir örnekleme sahip olsa da, Zygoris ve arkadaşları (2017), yaptıkları çalışmada, Sanal Süper Market bilişsel eğitim egzersizlerinin bitirilme süresinin ve performanslarının HBB grubu için ayırt edici özellikte olduğunu rapor etmiştir. Eraslan Boz ve arkadaşları

(2020), Sanal Süper Market uygulamasını Türkiye’de kullanmış ve uygulamanın amnestik HKB hastalarını sağlıklı kontrol grubundan %81 doğru sınıflandırma oranında ayırt edebildiğini göstermiştir. Sanal gerçeklik çalışmaları dışında, artırılmış gerçeklik teknolojisi ile kullanıcının ses, el mikrohareket ve mikrohata, postür değişikliği, göz takibi ve AH demansı için özel bir öneme sahip olan görsel mekansal navigasyon performansındaki mikrohata verisinin işlenmesi ile oluşturulan indeksin, HBB’den AH’ye dönüşen amiloid pozitif vakaların bilişsel bozulmalarını yordamada hassas olduğu bulunmuştur (Tarnanas ve ark., 2015).

Tartışma

Hastalar açısından ulaşılabilirliğin artması, maliyetin düşmesi ve klasik yöntemlerle saptanamayan bulguların dijital teknolojiler ile saptanabiliyor olması nedeniyle gelecekte nöropsikolojinin dijitalleşeceği düşünülmektedir. Ayrıca, mevcut Covid-19 pandemisi nedeniyle, diğer sağlık hizmetlerindeki benzer şekilde, nöropsikoloji alanındaki dijitalleşme de hızla artmaktadır. Örneğin, Marra ve arkadaşları (2020b) nöropsikologlarla yaptıkları anket çalışmasında, nöropsikologların büyük bir çoğunluğunun Covid-19 pandemisi sırasında hızlı bir şekilde çoğunlukla videokonferans yöntemini kullanarak uzaktan test yapmaya geçtiğini saptamıştır. Benzer şekilde, Türkiye’de de telenöropsikolojik değerlendirmeler ile ilgili araştırmalar ve bilgisayarlı değerlendirmeleri içeren uygulamalar yapılmaya başlanmıştır (Izgi ve ark., 2021). Bu noktada, hızla gelişen ve klinik uygulamaya yerleşmeye başlayan dijital nöropsikolojik değerlendirme yöntemleri ile ilgili olumlu ve olumsuz yönleri birlikte ele alıp konu ile ilgili eleştirel bir bakış açısı geliştirmek ve olası yeni yaklaşımlar hakkında fikir yürütmek önem taşımaktadır.

Mevcut dijital nöropsikolojik değerlendirme yöntemlerinin yarattığı avantajların kimi zaman dezavantaja dönüştüğü görülebilmektedir. Örneğin, taşrada yaşayan kişilerin uygun özellikte teknik cihaza sahip olmaması ya da internet bağlantısı ile ilgili sorun yaşaması, dijital nöropsikolojinin ulaşılabilirliği artırma avantajını gölgeleyebilir. Bu noktada, taşradaki hastanelerde hızlı internet bağlantısına ve uygun teknik özelliklerde cihazlara sahip uydu klinikler kurulması ya da hastanelerin hastalara nöropsikolojik değerlendirme için ödünç cihaz vermesi yurt dışında kullanılan bir yöntemdir (Hewitt ve Loring, 2020). Buna ek olarak, çevrimdışı çalışma özelliği bulunan bilgisayarlı testler (örn., NIHTB mobil versiyon) de internet bağlantısı probleminin çözümüne katkıda bulunabilir.

Dijital yöntemlerin puanlama açısından standartlaşma sağladığı bilirse de (Bauer ve ark., 2012), birçok farklı dil seçeneği sunan yöntemde (örn., CNSVitals, CDR, CogState) değerlendirmeler, bataryanın geliştirildiği ülkeden toplanan verilerle belirlenen norm değerleri üzerinden yapılmakta ve bazı yöntemlerde otomatik raporlar oluşturulmaktadır. Bu, dilin ve kültürün testin anlaşılması üzerindeki etkisi göz önüne alındığında (Ardila, 2005) uygun bir yaklaşım değildir. Ayrıca, otomatik bir şekilde oluşturulan değerlendirme sonuçlarının nöropsikoloji alanında uzmanlaşmamış bir kişi tarafından değerlendirilmesi, hastanın klinik olarak yanlış değerlendirilmesine yol açabilir. Dolayısıyla, Türkiye gibi, başka dilde geliştirilmiş bataryaların uyarlandığı ülkelerde, kullanılmaya başlanan bataryaların yorumlanmasında temkinli olunması ve gerekli psikometrik çalışmaların hızlı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Buna ek olarak dijital yöntemlerin, nöropsikoloğun hastanın davranışlarına yönelik geliştirebileceği önyargıları azaltabileceği de öne sürülmektedir (Parsons ve Duffield, 2020). Fakat puanlama ya da klinik yorum için gözlemin önemli olabileceği Saat Çizme gibi testlerde, hastanın performansının ve kamera açısı dışındaki hareketlerinin gözlenememesi ve gerekli durumlarda hastaya yardım edilememesi büyük eksiklikler yaratmaktadır (Bildler ve ark., 2020). Ayrıca, bellek değerlendirmelerinde hastanın kelimeleri not alması ya da çizim yaptığı kağıtları açıkta tutması yanlış değerlendirmeye yol açabilmektedir. Bu noktada, telenöropsikolojik değerlendirmelerde iki kamera kullanımı; bilgisayarlı batarya ve mobil uygulamalarda ise tepki hızı ölçümü ya da sanal gerçeklik ile birleştirilen testler bir çözüm olabilir. Yapay zekâ teknolojisine dayanan, tablet ya da bilgisayar üzerinden kişinin kendi performansını değerlendirebildiği hızlı bir görsel kategorize etme görevi olan Bütünleştirilmiş Bilişsel Değerlendirme (Integrated Cognitive Assessment) bu açıdan bir örnek olabilir (Khaligh-Razavi ve ark., 2019).

Avantaj ve dezavantajları ile birlikte ele alınan dijital yöntemler, gelişen teknolojiye paralel bir şekilde dönüşümüne devam etmektedir. İlerleyen dönemde, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik teknolojilerine dayanan ölçüm yöntemlerinin nöropsikolojik değerlendirmede daha sık kullanılacağı tahmin edilmektedir. Çalışmalar, sürüş testleri, süpermarketten alışveriş yapma, kütüphanede kitap bulma gibi görevlerde incelenen göz takibi, tepki latansı, kafa hareketleri gibi aktif data izleme ölçümleri ile daha hassas değerlendirmelerin yapılabileceğini öne sürmektedir (Miller ve Barr, 2017; Parsons ve Duffied, 2020). Buna ek olarak, konuşma tanıma, akıllı kalem ile yazıyı takip etme, akıllı saat ile galvanik deri tepkilerini toplama gibi pasif veri izleme ölçümleri de gele-

cek vaat eden uygulamalar içinde görülmektedir. Diğer yandan, hem gündelik işlerin yürütülmesinde hem de sosyal ilişkilerin sürdürülmesinde çevrim-içi uygulamaların kullanımının giderek yaygınlaşması nedeniyle, nöropsikolojik değerlendirmelerin de çevrim-içi görevleri içerecek şekilde tasarlanması, gelecekte olası görülmektedir. Nitekim, çevrimiçi arama, alışveriş yapma ve mali yönetim yapma (örn., banka işlemleri) görevleri ile incelenen internette gezinme becerilerinin, klasik nöropsikolojik testlerle ölçülen bilişsel işlevlerle tutarlı olduğunu gösteren çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Woods ve ark., 2019). Bu yöntemlerin, nöropsikologların, kağıt-kalem ile yapılan nöropsikolojik değerlendirmelerin hastaların gündelik hayatlarını sürdürdükleri çevre ile olan karşılıklı ilişkilerine yönelik bir temele dayanmadığı yönündeki eleştirisine bir çözüm olabileceği düşünülmektedir (Parsons ve Duffied, 2020). Son olarak, ilerleyen dönemde, bio-informatik ve büyük veri (big data) analizlerinin nöropsikolojik değerlendirme sonuçlarını yorumlamada kullanılmaya başlayacağı öngörülmektedir. Bu kullanımın nöropsikolojideki kanıta dayalı uygulamayı arttıracacağı düşünülebilir (Miller, 2019).

Sonuç olarak, günümüz teknolojik ve sosyal gelişmeleri ışığında, dijital nöropsikolojik değerlendirme yöntemleri giderek daha çok kullanılmaya başlanmıştır ve ilerleyen dönemde de daha farklı teknolojileri içecek şekilde dijital yöntemlerin kullanımının artacağı ön görülmektedir. Bu nedenle, dijital nöropsikoloji uygulamalarının getireceği kısıtlılıkların ve oluşturabileceği potansiyellerin bilincinde olarak yapılan akademik ve klinik çalışmaların dijital nöropsikoloji alanına büyük katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Yazının gözden geçirilmesi açısından verdiği destek için Ezgi Soncu Büyükişcan'a teşekkür ederim.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgements: I would like to thank Ezgi Soncu Büyükişcan for her support in reviewing the manuscript.

Kaynakça/References

Abdolahi, A., Bull, M. T., Darwin, K. C., Venkataraman, V., Grana, M. J., Dorsey, E. R. ve Biglan, K. M. (2016). A feasibility study of conducting the Montreal Cognitive Assessment remotely in individuals with movement disorders. *Health Informatics Journal*, 22(2), 304–311. doi:10.1177/1460458214556373

- Ardila A. (2005). Cultural values underlying psychometric cognitive testing. *Neuropsychology Review*, 15(4), 185–195. doi:10.1007/s11065-005-9180-y
- Aslam, R. W., Bates, V., Dundar, Y., Hounscome, J., Richardson, M., Krishan, A., Dickson, R., Boland, A., Fisher, J., Robinson, L. ve Sikdar, S. (2018). A systematic review of the diagnostic accuracy of automated tests for cognitive impairment. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 33(4), 561–575. doi:10.1002/gps.4852
- Backhaus, A., Agha, Z., Maglione, M. L., Repp, A., Ross, B., Zuest, D., Rice-Thorp, N. M., Lohr, J. ve Thorp, S. R. (2012). Videoconferencing psychotherapy: A systematic review. *Psychological Services*, 9(2), 111–131. doi:10.1037/a0027924
- Backx, R., Skirrow, C., Dente, P., Barnett, J. H. ve Cormack, F. K. (2020). Comparing web-based and lab-based cognitive assessment using the Cambridge Neuropsychological Test Automated Battery: A within-subjects counterbalanced study. *Journal of Medical Internet Research*, 22(8), e16792. doi:10.2196/16792
- Bashshur, R. L., Howell, J. D., Krupinski, E. A., Harms, K. M., Bashshur, N. ve Doarn, C. R. (2016). The empirical foundations of telemedicine interventions in primary care. *Telemedicine Journal and E-Health*, 22(5), 342–375. doi:10.1089/tmj.2016.0045
- Bauer, R. M., Iverson, G. L., Cernich, A. N., Binder, L. M., Ruff, R. M. ve Naugle, R. I. (2012). Computerized neuropsychological assessment devices: Joint position paper of the American Academy of Clinical Neuropsychology and the National Academy of Neuropsychology. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 27(3), 362–373. doi:10.1093/arclin/acs027
- Belleville, S., Fouquet, C., Hudon, C., Zomahoun, H., Croteau, J. ve Consortium for the Early Identification of Alzheimer's disease-Quebec. (2017). Neuropsychological measures that predict progression from mild cognitive impairment to Alzheimer's type dementia in older adults: A systematic review and meta-analysis. *Neuropsychology Review*, 27(4), 328–353. doi:10.1007/s11065-017-9361-5
- Berg, J. L., Durant, J., Léger, G. C., Cummings, J. L., Nasreddine, Z. ve Miller, J. B. (2018). Comparing the electronic and standard versions of the Montreal Cognitive Assessment in an outpatient memory disorders clinic: A validation study. *Journal of Alzheimer's Disease*, 62(1), 93–97. doi:10.3233/JAD-170896
- Bilder, R. M., Postal, K. S., Barisa, M., Aase, D. M., Cullum, C. M., Gillaspay, S. R., Harder, L., Kanter, G., Lanca, M., Lechuga, D. M., Morgan, J. M., Most, R., Puente, A. E., Salinas, C. M. ve Woodhouse, J. (2020). Inter organizational practice committee recommendations/guidance for teleneuropsychology (TeleNP) in response to the COVID-19 pandemic. *The Clinical Neuropsychologist*, 34(7-8), 1314–1334. doi:10.1080/13854046.2020.1767214
- Brearly, T. W., Shura, R. D., Martindale, S. L., Lazowski, R. A., Luxton, D. D., Shenal, B. V. ve Rowland, J. A. (2017). Neuropsychological test administration by videoconference: A systematic review and meta-analysis. *Neuropsychology Review*, 27(2), 174–186. doi:10.1007/s11065-017-9349-1
- Brinkman, S. D., Reese, R. J., Norsworthy, L. A., Dellaria, D. K., Kinkade, J. W., Bengel, J., Brown, K., Ratka, A. ve Simpkins, J. W. (2014). Validation of a self-administered computerized system to detect cognitive impairment in older adults. *Journal of Applied Gerontology*, 33(8), 942–962. doi:10.1177/0733464812455099
- Bruscoli, M. ve Lovestone, S. (2004). Is MCI really just early dementia? A systematic review of conversion studies. *International Psychogeriatrics*, 16(2), 129-140. doi:10.1017/S1041610204000092
- Cabinio, M., Rossetto, F., Isernia, S., Saibene, F. L., Di Cesare, M., Borgnis, F., Pazzi, S., Migliazza, T., Alberoni, M., Blasi, V. ve Baglio, F. (2020). The use of a virtual reality platform for the assessment of

- the memory decline and the hippocampal neural injury in subjects with mild cognitive impairment: The validity of Smart Aging Serious Game (SASG). *Journal of Clinical Medicine*, 9(5), 1355. doi:10.3390/jcm9051355
- Chan, J., Bat, B., Wong, A., Chan, T. K., Huo, Z., Yip, B., Kowk, T. ve Tsoi, K. (2021). Evaluation of digital drawing tests and paper-and-pencil drawing tests for the screening of mild cognitive impairment and dementia: A systematic review and meta-analysis of diagnostic studies. *Neuropsychology Review*, 10.1007/s11065-021-09523-2. doi:10.1007/s11065-021-09523-2
- Chan, J., Kwong, J., Wong, A., Kwok, T. ve Tsoi, K. (2018). Comparison of computerized and paper-and-pencil memory tests in detection of mild cognitive impairment and dementia: A systematic review and meta-analysis of diagnostic studies. *Journal of the American Medical Directors Association*, 19(9), 748–756.e5. doi:10.1016/j.jamda.2018.05.010
- Charalambous, A. P., Pye, A., Yeung, W. K., Leroi, I., Neil, M., Thodi, C. ve Dawes, P. (2020). Tools for app- and web-based self-testing of cognitive impairment: Systematic search and evaluation. *Journal of Medical Internet Research*, 22(1), Article e14551. doi:10.2196/14551
- Cohen, J., Penney, D. L., Davis, R., Libon, D. J., Swenson, R. A., Ajilore, O., Kumar, A. ve Lamar, M. (2014). Digital Clock Drawing: Differentiating “thinking” versus “doing” in younger and older adults with depression. *Journal of the International Neuropsychological Society : JINS*, 20(9), 920–928. doi:10.1017/S1355617714000757
- Cole, W. R., Arriex, J. P., Schwab, K., Ivins, B. J., Qashu, F. M. ve Lewis, S. C. (2013). Test-retest reliability of four computerized neurocognitive assessment tools in an active duty military population. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 28(7), 732–742. doi:10.1093/arclin/act040
- Corrada, M. M., Brookmeyer, R., Paganini-Hill, A., Berlau, D., ve Kawas, C. H. (2010). Dementia incidence continues to increase with age in the oldest old: the 90+ study. *Annals of Neurology*, 67(1), 114–121. doi:10.1002/ana.21915
- Costanzo, M. C., Arcidiacono, C., Rodolico, A., Panebianco, M., Aguglia, E. ve Signorelli, M. S. (2020). Diagnostic and interventional implications of telemedicine in Alzheimer’s disease and mild cognitive impairment: A literature review. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 35(1), 12–28. doi:10.1002/gps.5219
- Cullum, C. M. ve Grosch, M. G. (2012) Teleneuropsychology. K. Myers ve C. Turvey (Ed.), *Telemental Health: Clinical, Technical and Administrative Foundations for Evidence-Based Practice* içinde (s. 275-294). Elsevier.
- Cullum, C. M., Hynan, L. S., Grosch, M., Parikh, M. ve Weiner, M. F. (2014). Teleneuropsychology: Evidence for video teleconference-based neuropsychological assessment. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 20(10), 1028–1033. doi:10.1017/S1355617714000873
- Cullum, C. M., Weiner, M. F., Gehrman, H. R. ve Hynan, L. S. (2006). Feasibility of telecognitive assessment in dementia. *Assessment*, 13(4), 385–390. doi:10.1177/1073191106289065
- Darby, D., Maruff, P., Collie, A. ve McStephen, M. (2002). Mild cognitive impairment can be detected by multiple assessments in a single day. *Neurology*, 59(7), 1042–1046. doi:10.1212/wnl.59.7.1042
- Dorsey, E. R. ve Topol, E. J. (2016). State of telehealth. *The New England Journal of Medicine*, 375(2), 154–161. doi:10.1056/NEJMra1601705
- Drago, A., Winding, T. N. ve Antypa, N. (2016). Videoconferencing in psychiatry, a meta-analysis of assessment and treatment. *European Psychiatry*, 36, 29–37. doi:10.1016/j.eurpsy.2016.03.007
- Egerházi, A., Berecz, R., Bartók, E. ve Degrell, I. (2007). Automated Neuropsychological Test Battery (CANTAB) in mild cognitive impairment and in Alzheimer’s disease. *Progress in Neuro-Psychopharmacology & Biological Psychiatry*, 31(3), 746–751. doi:10.1016/j.pnpbp.2007.01.011

- Eraslan Boz, H., Limoncu, H., Zygouris, S., Tsolaki, M., Giakoumis, D., Votis, K., Tzouvaras, D., Öztürk, V. ve Yener, G. G. (2020). A new tool to assess amnesic mild cognitive impairment in Turkish older adults: virtual supermarket (VSM). *Neuropsychology, Development, and Cognition. Section B, Aging, Neuropsychology and Cognition*, 27(5), 639–653. doi:10.1080/13825585.2019.1663146
- Eyre, H., Baune, B. ve Lavretsky, H. (2015). Clinical advances in geriatric psychiatry: A focus on prevention of mood and cognitive disorders. *The Psychiatric Clinics of North America*, 38(3), 495–514. doi:10.1016/j.psc.2015.05.002
- Falletti, M. G., Maruff, P., Collie, A. ve Darby, D. G. (2006). Practice effects associated with the repeated assessment of cognitive function using the CogState battery at 10-minute, one week and one month test-retest intervals. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 28(7), 1095–1112. doi:10.1080/1380339050020571
- Fatehi, F., Armfield, N. R., Dimitrijevic, M. ve Gray, L. C. (2015). Technical aspects of clinical videoconferencing: A large scale review of the literature. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 21(3), 160–166. doi:10.1177/1357633X15571999
- Fellows, R. P., Dahmen, J., Cook, D. ve Schmitter-Edgecombe, M. (2017). Multicomponent analysis of a digital Trail Making Test. *The Clinical Neuropsychologist*, 31(1), 154–167. doi:10.1080/13854046.2016.1238510
- García-Casal, J. A., Franco-Martín, M., Perea-Bartolomé, M. V., Toribio-Guzmán, J. M., García-Moja, C., Goñi-Imizcoz, M. ve Csipke, E. (2017). Electronic devices for cognitive impairment screening: A systematic literature review. *International Journal of Technology Assessment in Health Care*, 33(6), 654–673. doi:10.1017/S0266462317000800
- Geldmacher, D. S., Kirson, N. Y., Birnbaum, H. G., Eapen, S., Kantor, E., Cummings, A. K. ve Joish, V. N. (2014). Implications of early treatment among Medicaid patients with Alzheimer's disease. *Alzheimer's & Dementia: The Journal of the Alzheimer's Association*, 10(2), 214–224. doi:10.1016/j.jalz.2013.01.015
- Germine, L., Reinecke, K. ve Chaytor, N. S. (2019). Digital neuropsychology: Challenges and opportunities at the intersection of science and software. *The Clinical Neuropsychologist*, 33(2), 271–286. doi:10.1080/13854046.2018.1535662
- Grosch, M. C., Weiner, M. F., Hynan, L. S., Shore, J. ve Cullum, C. M. (2015). Video teleconference-based neurocognitive screening in geropsychiatry. *Psychiatry Research*, 225(3), 734–735. doi:10.1016/j.psychres.2014.12.040
- Gualtieri, C. T. ve Johnson, L. G. (2006). Reliability and validity of a computerized neurocognitive test battery, CNS Vital Signs. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 21(7), 623–643. doi:10.1016/j.acn.2006.05.007
- Hammers, D., Spurgeon, E., Ryan, K., Persad, C., Heidebrink, J., Barbas, N., Albin, R., Frey, K., Darby, D. ve Giordani, B. (2011). Reliability of repeated cognitive assessment of dementia using a brief computerized battery. *American Journal of Alzheimer's Disease and Other Dementias*, 26(4), 326–333. doi:10.1177/1533317511411907
- Hatcher-Martin, J. M., Adams, J. L., Anderson, E. R., Bove, R., Burrus, T. M., Chehrenama, M., Dolan O'Brien, M., Eliashiv, D. S., Erten-Lyons, D., Giesser, B. S., Moo, L. R., Narayanaswami, P., Rossi, M. A., Soni, M., Tariq, N., Tsao, J. W., Vargas, B. B., Vota, S. A., Wessels, S. R., Planalp, H., ... Govindarajan, R. (2020). Telemedicine in neurology: Telemedicine Work Group of the American Academy of Neurology update. *Neurology*, 94(1), 30–38. doi:10.1212/WNL.00000000000008708
- Heaton, R. K., Akshoomoff, N., Tulsky, D., Mungas, D., Weintraub, S., Dikmen, S., Beaumont, J., Casaletto, K. B., Conway, K., Slotkin, J. ve Gershon, R. (2014). Reliability and validity of

- composite scores from the NIH Toolbox Cognition Battery in adults. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 20(6), 588–598. doi:10.1017/S1355617714000241
- Hewitt, K. C. ve Loring, D. W. (2020). Emory University telehealth neuropsychology development and implementation in response to the COVID-19 pandemic. *The Clinical Neuropsychologist*, 34(7-8), 1352–1366. doi:10.1080/13854046.2020.1791960
- Hildebrand, R., Chow, H., Williams, C., Nelson, M. ve Wass, P. (2004). Feasibility of neuropsychological testing of older adults via videoconference: Implications for assessing the capacity for independent living. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 10(3), 130–134. doi:10.1258/135763304323070751
- Hjelm N. M. (2005). Benefits and drawbacks of telemedicine. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 11(2), 60–70. doi:10.1258/1357633053499886
- Huntley, J., Corbett, A., Wesnes, K., Brooker, H., Stenton, R., Hampshire, A. ve Ballard, C. (2018). Online assessment of risk factors for dementia and cognitive function in healthy adults. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 33(2), e286–e293. doi:10.1002/gps.4790
- Izgi, B., Moore, T. M., Yalcinay-Inan, M., Port, A. M., Kusu, K., Gur, R. C. ve Yapici Eser, H. (2021). Test-retest reliability of the Turkish translation of the Penn Computerized Neurocognitive Battery. *Applied Neuropsychology: Adult*, 1–10. Advance online publication. doi:10.1080/23279095.2020.1866572
- Jack, C. R., Jr, Knopman, D. S., Jagust, W. J., Shaw, L. M., Aisen, P. S., Weiner, M. W., Petersen, R. C. ve Trojanowski, J. Q. (2010). Hypothetical model of dynamic biomarkers of the Alzheimer's pathological cascade. *The Lancet. Neurology*, 9(1), 119–128. doi:10.1016/S1474-4422(09)70299-6
- Jacobsen, S. E., Sprenger, T., Andersson, S. ve Krogstad, J. M. (2003). Neuropsychological assessment and telemedicine: A preliminary study examining the reliability of neuropsychology services performed via telecommunication. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 9(3), 472–478. doi:10.1017/S1355617703930128
- Junkkila, J., Oja, S., Laine, M. ve Karrasch, M. (2012). Applicability of the CANTAB-PAL computerized memory test in identifying amnesic mild cognitive impairment and Alzheimer's disease. *Dementia and Geriatric Cognitive Disorders*, 34(2), 83–89. doi:10.1159/000342116
- Kaminski, T. W., Groff, R. M. ve Glutting, J. J. (2009). Examining the stability of Automated Neuropsychological Assessment Metric (ANAM) baseline test scores. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 31(6), 689–697. doi:10.1080/13803390802484771
- Khaligh-Razavi, S. M., Habibi, S., Sadeghi, M., Marefat, H., Khanbagi, M., Nabavi, S. M., Sadeghi, E. ve Kalafatis, C.. (2019). Integrated Cognitive Assessment: Speed and accuracy of visual processing as a reliable proxy to cognitive performance. *Scientific Reports*, 9(1), Article 1102. doi:10.1038/s41598-018-37709-x
- Kirkwood, K. T., Peck, D. F. ve Bennie, L. (2000). The consistency of neuropsychological assessments performed via telecommunication and face to face. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 6(3), 147–151. doi:10.1258/1357633001935239
- Lancaster, C., Koychev, I., Blane, J., Chinner, A., Wolters, L. ve Hinds, C. (2020). Evaluating the feasibility of frequent cognitive assessment using the Mezurio Smartphone App: Observational and interview study in adults with elevated dementia risk. *JMIR mHealth and uHealth*, 8(4), Article e16142. doi:10.2196/16142
- Lenahan, M. E., Summers, M. J., Saunders, N. L., Summers, J. J. ve Vickers, J. C. (2016). Does the Cambridge Automated Neuropsychological Test Battery (CANTAB) distinguish between cognitive domains in healthy older adults? *Assessment*, 23(2), 163–172. doi:10.1177/1073191115581474
- Lezak, M. D. (2004). *Neuropsychological assessment* (4. Bs). Oxford University Press.

- Lindauer, A., Seelye, A., Lyons, B., Dodge, H. H., Mattek, N., Mincks, K., Kaye, J. ve Erten-Lyons, D. (2017). Dementia care comes home: Patient and caregiver assessment via telemedicine. *The Gerontologist*, 57(5), e85–e93. doi:10.1093/geront/gnw206
- Lowe, C. ve Rabbitt, P. (1998). Test/re-test reliability of the CANTAB and ISPOCD neuropsychological batteries: Theoretical and practical issues. *Neuropsychologia*, 36(9), 915–923. doi:10.1016/s0028-3932(98)00036-0
- Marra, D. E., Hamlet, K. M., Bauer, R. M. ve Bowers, D. (2020a). Validity of teleneuropsychology for older adults in response to COVID-19: A systematic and critical review. *The Clinical Neuropsychologist*, 34(7-8), 1411–1452. doi:10.1080/13854046.2020.1769192
- Marra, D. E., Hoelzle, J. B., Davis, J. J. ve Schwartz, E. S. (2020b). Initial changes in neuropsychologists clinical practice during the COVID-19 pandemic: A survey study. *The Clinical Neuropsychologist*, 34(7-8), 1251–1266. doi:10.1080/13854046.2020.1800098
- McCleery, J., Lavery, J. ve Quinn, T. J. (2021). Diagnostic test accuracy of telehealth assessment for dementia and mild cognitive impairment. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, 7(7), CD013786. doi:10.1002/14651858.CD013786.pub2
- Miller, J. B. (2019). Big data and biomedical informatics: Preparing for the modernization of clinical neuropsychology. *The Clinical Neuropsychologist*, 33(2), 287–304. doi:10.1080/13854046.2018.1523466
- Miller, J. B. ve Barr, W. B. (2017). The Technology Crisis in Neuropsychology. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 32(5), 541–554. doi:10.1093/arclin/acx050
- Mungas, D., Heaton, R., Tulskey, D., Zelazo, P. D., Slotkin, J., Blitz, D., Lai, J. S. ve Gershon, R. (2014). Factor structure, convergent validity, and discriminant validity of the NIH Toolbox Cognitive Health Battery (NIHTB-CHB) in adults. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 20(6), 579–587. doi:10.1017/S1355617714000307
- Nathan, P. J., Lim, Y. Y., Abbott, R., Galluzzi, S., Marizzoni, M., Babiloni, C., Albani, D., Bartres-Faz, D., Didic, M., Farotti, L., Parnetti, L., Salvadori, N., Müller, B. W., Forloni, G., Girtler, N., Hensch, T., Jovicich, J., Leeuwis, A., Marra, C., Molinuevo, J. L., ... PharmaCog Consortium (2017). Association between CSF biomarkers, hippocampal volume and cognitive function in patients with amnesic mild cognitive impairment (MCI). *Neurobiology of Aging*, 53, 1–10. doi:10.1016/j.neurobiolaging.2017.01.013
- Newman, C., Bevins, A. D., Zajicek, J. P., Hodges, J. R., Vuillermoz, E., Dickenson, J. M., Kelly, D. S., Brown, S. ve Noad, R. F. (2018). Improving the quality of cognitive screening assessments: ACEmobile, an iPad-based version of the Addenbrooke's Cognitive Examination-III. *Alzheimer's & Dementia*, 10, 182–187. doi:10.1016/j.dadm.2017.12.003
- O'Shea, A., Cohen, R. A., Porges, E. C., Nissim, N. R. ve Woods, A. J. (2016). Cognitive aging and the hippocampus in older adults. *Frontiers in Aging Neuroscience*, 8, Article 298. doi:10.3389/fnagi.2016.00298
- Parsons, T. ve Duffield, T. (2020). Paradigm shift toward digital neuropsychology and high-dimensional neuropsychological assessments: Review. *Journal of Medical Internet Research*, 22(12), e23777. doi:10.2196/23777
- Racine, A. M., Clark, L. R., Berman, S. E., Kosciak, R. L., Mueller, K. D., Norton, D., Nicholas, C. R., Blennow, K., Zetterberg, H., Jedynek, B., Bilgel, M., Carlsson, C. M., Christian, B. T., Asthana, S. ve Johnson, S. C. (2016). Associations between performance on an abbreviated CogState Battery, other measures of cognitive function, and biomarkers in people at risk for Alzheimer's disease. *Journal of Alzheimer's Disease*, 54(4), 1395–1408. doi:10.3233/JAD-160528

- Rijnen, S. J. M., van der Linden, S. D., Emons, W. H. M., Sitskoorn, M. M. ve Gehring, K. (2018). Test-retest reliability and practice effects of a computerized neuropsychological battery: A solution-oriented approach. *Psychological Assessment*, 30(12), 1652–1662. doi:10.1037/pas0000618
- Roy, B., Nowak, R. J., Roda, R., Khokhar, B., Patwa, H. S., Lloyd, T. ve Rutkove, S. B. (2020). Teleneurology during the COVID-19 pandemic: A step forward in modernizing medical care. *Journal of the Neurological Sciences*, 414, 116930. doi:10.1016/j.jns.2020.116930
- Saxton, J., Morrow, L., Eschman, A., Archer, G., Luther, J. ve Zuccolotto, A. (2009). Computer assessment of mild cognitive impairment. *Postgraduate Medicine*, 121(2), 177–185. doi:10.3810/pgm.2009.03.1990
- Schweiger, A., Donige, G. M., Dwolatzky, T. Jaffe, D. ve Simon, E. S. (2003). Reliability of a novel computerized neuropsychological battery for mild cognitive impairment. *Acta Neuropsychologica*, 1, 407-413. doi:10.1186/1471-2318-3-4
- Simpson, P. M., Surmon, D. J., Wesnes, K. A. ve Wilcock, G. K. (1991). The Cognitive Drug Research Computerized Assessment System for demented patients: A validation study. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 6(2), 95–102. doi:10.1002/gps.930060208
- Snitz, B. E., Tudorascu, D. L., Yu, Z., Campbell, E., Lopresti, B. J., Laymon, C. M., Minhas, D. S., Nadkarni, N. K., Aizenstein, H. J., Klunk, W. E., Weintraub, S., Gershon, R. C. ve Cohen, A. D. (2020). Associations between NIH Toolbox Cognition Battery and *in vivo* brain amyloid and tau pathology in non-demented older adults. *Alzheimer's & Dementia*, 12(1), e12018. doi:10.1002/dad2.12018
- Snowdon, A., Hussein, A., Kent, R., Pino, L. ve Hachinski, V. (2015). Comparison of an electronic and paper-based Montreal Cognitive Assessment Tool. *Alzheimer Disease and Associated Disorders*, 29(4), 325–329. doi:10.1097/WAD.0000000000000069
- Stillerova, T., Liddle, J., Gustafsson, L., Lamont, R. ve Silburn, P. (2016). Could everyday technology improve access to assessments? A pilot study on the feasibility of screening cognition in people with Parkinson's disease using the Montreal Cognitive Assessment via Internet videoconferencing. *Australian Occupational Therapy Journal*, 63(6), 373–380. doi:10.1111/1440-1630.12288
- Tarnanas, I., Tsolaki, A., Wiederhold, M., Wiederhold, B. Ve Tsolaki, M. (2015). Five-year biomarker progression variability for Alzheimer's disease dementia prediction: Can a complex instrumental activities of daily living marker fill in the gaps? *Alzheimer's & Dementia*, 1(4), 521–532. doi:10.1016/j.dadm.2015.10.005
- Tornatore, J. B., Hill, E., Laboff, J. A. ve McGann, M. E. (2005). Self-administered screening for mild cognitive impairment: initial validation of a computerized test battery. *The Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences*, 17(1), 98–105. doi:10.1176/jnp.17.1.98
- Vestal, L., Smith-Olinde, L., Hicks, G., Hutton, T. ve Hart, J., Jr. (2006). Efficacy of language assessment in Alzheimer's disease: Comparing in-person examination and telemedicine. *Clinical Interventions in Aging*, 1(4), 467–471. doi:10.2147/ciia.2006.1.4.467
- Wadsworth, H. E., Dhima, K., Womack, K. B., Hart, J., Jr, Weiner, M. F., Hynan, L. S. ve Cullum, C. M. (2018). Validity of teleneuropsychological assessment in older patients with cognitive disorders. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 33(8), 1040–1045. doi:10.1093/arclin/acx140
- Wadsworth, H. E., Galusha-Glasscock, J. M., Womack, K. B., Quiceno, M., Weiner, M. F., Hynan, L. S., ... Cullum, C. M. (2016). Remote neuropsychological assessment in rural American Indians with and without cognitive impairment. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 31(5), 420–425. doi:10.1093/arclin/acw030

- Wittich, W., Phillips, N., Nasreddine, Z. S. ve Chertkow, H. (2010). Sensitivity and specificity of the Montreal Cognitive Assessment Modified for individuals who are visually impaired. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 104(6), 360–368. doi:10.1177/0145482X1010400606
- Woods, S. P., Kordovski, V. M., Tierney, S. M. ve Babicz, M. A. (2019). The neuropsychological aspects of performance-based Internet navigation skills: A brief review of an emerging literature. *The Clinical Neuropsychologist*, 33(2), 305–326. doi:10.1080/13854046.2018.1503332
- Zorluoglu, G., Kamasak, M. E., Tavacioglu, L. ve Ozanar, P. O. (2015). A mobile application for cognitive screening of dementia. *Computer Methods and Programs in Biomedicine*, 118(2), 252–262. doi:10.1016/j.cmpb.2014.11.004
- Zygoris, S., Ntovas, K., Giakoumis, D., Votis, K., Doumpoulakis, S., Segkouli, S., Karagiannidis, C., Tzouvaras, D. ve Tsolaki, M. (2017). A preliminary study on the feasibility of using a virtual reality cognitive training application for remote detection of mild cognitive impairment. *Journal of Alzheimer's Disease*, 56(2), 619–627. doi:10.3233/JAD-160518
- Zygoris, S. ve Tsolaki, M. (2015). Computerized cognitive testing for older adults: A review. *American Journal of Alzheimer's Disease and Other Dementias*, 30(1), 13–28. doi:10.1177/1533317514522852

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) Ölçeği: Sosyal Medya Bağlamına Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin Sınanması

Fear of Missing Out (FoMO) Scale: Adaptation to Social Media Context and Testing its Psychometric Properties

Fatih Çelik¹ , Behçet Yalın Özkara²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi,
Vakfıkebir MYO, Pazarlama ve Reklamcılık
Bölümü, Trabzon-Türkiye
²Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Üretim
Yönetimi ve Pazarlama, Eskişehir-Türkiye

ORCID: F.Ç. 0000-0002-3765-5284;
B.Y.Ö. 0000-0002-4178-832X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Fatih Çelik,
Trabzon Üniversitesi, Vakfıkebir MYO,
Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, T.C.
Trabzon Üniversitesi Vakfıkebir Meslek
Yüksekokulu Cumhuriyet Mahallesi
Cezaevi Caddesi Sağlık Sokak No: 2 61400-
Vakfıkebir-Trabzon-Türkiye
E-posta/E-mail:
fatihcelik2842@gmail.com

Başvuru/Submitted: 10.12.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
17.06.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
15.12.2021

Kabul/Accepted: 20.12.2021

Online Yayın/Published Online: 25.02.2022

Citation/Atf: Çelik, F. ve Özkara, B.Y. (2022).
Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) ölçeği:
sosyal medya bağlamına uyarlanması ve
psikometrik özelliklerinin sınanması. *Psikoloji
Çalışmaları - Studies in Psychology*, 42(1):
71-103.
<https://doi.org/10.26650/SP2021-838539>

ÖZ

Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) kavramının ortaya çıkması ile bu konudaki akademik yayın sayısı önemli ölçüde artmaya devam etmektedir. Bireyler FoMO duygusunu genellikle sosyal medya bağlamında yaşıyor olsa da FoMO'yu değerlendirmek için kullanılan ölçeklerin sosyal medya bağlamını doğrudan odağa almadığı görülmektedir. Ayrıca Türkçeye uyarlanmış FoMO ölçeklerinin psikometrik özelliklerinin yeterince sınanmadığı söylenebilir. Bundan dolayı, psikometrik özellikleri açısından güçlü ve sosyal medya bağlamında olan bir FoMO ölçeğinin Türkçe alanyazına kazandırılması bu eksiliği giderebilir. Bu araştırmanın amacı, uluslararası alanyazında geliştirilen Güncel Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) ölçeğini (Zhang ve ark., 2020) sosyal medya bağlamında Türkçeye uyarlamaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için Türkiye genelinde 18 yaş üstü sosyal medya kullanan kişilerden oluşan iki ayrı örneklemden çevrimiçi anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Birinci örneklemden ($N = 251$), elde edilen verilerle FoMO ölçeğinin açılımlı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz sonucunda, ölçeğin orijinalindeki gibi kişisel FoMO ve sosyal FoMO olmak üzere iki faktörlü bir yapı gösterdiği bulunmuştur. Bunun yanında, ikinci örnekleme ($N = 353$) ile doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Bu analiz sonucuna göre, ölçeğin yer aldığı modelin uyum indeksi değerlerinin yeterli seviyede olduğu ve bu şekilde ölçeğin ve iki faktörlü yapısının doğrulandığı görülmüştür. Ayrıca ölçeğin birleşim ve ayrışım geçerliğine sahip olduğu bulunmuştur. Öte yandan, FoMO'nun üst yapı olduğu ikinci düzey DFA sonucunda da modelin uyum indeksi değerlerinin yeterli seviyede olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, FoMO'nun öncül değişken rolünü test etmek için gerçekleştirilen yol analizine göre, FoMO akıllı telefon bağımlılığı, günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi ve günlük ortalama sosyal medya kontrol etme sıklığını pozitif olarak yordamaktadır. Öte yandan, her iki örneklemden toplanan verilerle yapılan analizler sonucunda içsel tutarlılık ve birleşik güvenilirlik açısından ölçümün güvenilir ve madde analizleri neticesinde ölçekte yer alan tüm maddelerin ayırt edici olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma sosyal medya bağlamında FoMO'yu incelemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak ilgili ölçeğin kullanılabilmesine yönelik anlamlı katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gelişmeleri kaçırma korkusu, FoMO, sosyal medya, ölçek uyarlama

ABSTRACT

With the emergence of the concept of fear of missing out (FoMO), the number of academic publications on this subject continues to increase. Although individuals generally experience the FoMO feeling in the context of social media, the scales used for the operationalization of FoMO do not directly focus on this context. Moreover, in the previous studies of FoMO scales adapted to Turkish, the psychometric characteristics had not been adequately evaluated. Therefore, adapting a FoMO scale to Turkish in the context of social media, which is robust in terms of psychometric characteristics, can address this gap. This study aims to adapt the new and updated FoMO scale (Zhang et al., 2020) to Turkish in the context of social media. Two samples of data were collected from participants across Turkey, who are over 18 years and are social media users, by using an online survey. An exploratory factor analysis was used for the first sample ($N = 251$) and a two-factor structure emerged as personal and social FoMO similar to the original updated scale. A confirmatory factor analysis (CFA) was performed on the second sample ($N = 353$); goodness of fit values of the model were sufficient and thus the scale and its two-factor structure were confirmed. The scale was further found to have convergent and discriminant validity. Moreover, the goodness of fit values of the model were found to be at a sufficient level because of the second-order CFA, wherein FoMO is a higher-order construct. Furthermore, the path analysis was conducted to evaluate the antecedent variables of FoMO. FoMO positively predicted smartphone addiction, average daily social media usage time, and average daily social media checking frequency. An analysis of the data collected from both samples revealed the internal consistency and composite reliability of the scale, and all items in the scale could be distinguished by the participants. Therefore, this study makes significant contributions to the use of the updated FoMO scale as a valid and reliable measurement tool in examining FoMO in the social media context.

Keywords: Fear of missing out, FoMO, social media, scale adaptation

EXTENDED ABSTRACT

With an increased use of social media, significant changes have occurred in human behavior, and numerous new concepts have started to enter the literature. The fear of missing out (FoMO) is one of these concepts. A few studies related to the FoMO scale have been conducted to operationalize FoMO (Przybylski et al., 2013; Zhang et al., 2020). Among these scales, the most widely used measurement is the first FoMO scale (Przybylski et al., 2013), which has a 10-item structure. The validity and reliability of the Turkish adaptation of this first scale have been tested previously within the scope of two different studies (Can & Satici, 2019; Gökler et al., 2016). Some problems have been noted with this first FoMO scale, particularly the Turkish adaptation. Although FoMO is a concept evaluated in social media, the items in the first scale are not related to social media. Thus, Wegmann et al. (2017) added some items to the first FoMO scale and updated the scale to 12 items for including the factors of state FoMO and trait FoMO. The adaptation of this updated scale to Turkish was performed within empirical research (Balta et al., 2020). However, with the questions arising regarding the scale's adaptation to the Turkish culture, some of the items on the scale still had not been evaluated on social media. Therefore, there is a need for a Turkish version of the new and updated FoMO scale (Çelik & Diker, 2021), which is evaluated in the context of social media.

Validity and reliability studies on the new FoMO scales have recently been conducted by Zhang et al. (2020). At this point, it would be proper to evaluate the new FoMO scales in the context of social media. This research thus aims to adapt the newly developed FoMO scale to Turkish in social media and bring it into the national literature.

Method

To test the psychometric properties of the FoMO scale, data collection was carried out on two different samples using an online survey. In the scale adaptation process, 251 participants were first included in sample 1, and exploratory factor analysis (EFA) was performed to determine the scale's factor structure. Meanwhile, 353 participants took part in the data set collected for sample 2. These collected data were used in the confirmatory factor analysis (CFA) to verify the scale's factor structure.

The factors of the FoMO scale were examined for convergent and discriminant validity. To provide additional evidence for the construct validity of the scale, a structural equation modeling (SEM) analysis was conducted to test whether FoMO was predicted by variables such as smartphone addiction, life satisfaction, average daily social media usage time, and daily social media checking frequency. Finally, reliability and item analyses of the scale were performed.

Results

The EFA results showed that the scale had a two-factor structure, including personal FoMO and social FoMO. CFA was also performed on a different set of data to test and verify the structure of the resulting scale with EFA. As a result of the first-order CFA, all factor loadings were found to be significant and the goodness of fit values were at a sufficient level. In addition, the results of composite reliability (CR) and average variance extracted (AVE)—.70 and .50, respectively—were above the recommended values (Fornell & Larcker, 1981; Hair et al., 2019). Therefore, the structures have convergent validity among themselves.

Furthermore, the maximum squared variance (MSV) values of the factors in the scale were lower than the AVE values. In addition, the square root values of AVE were higher than the correlation between factors. This shows that the scale has discriminant validity. On the other hand, according to the SEM results, higher-order construct FoMO positively predicted smartphone addiction, average daily social media usage time, and daily social media checking frequency. Finally, the Cronbach's alpha and composite reliability values of the factors of FoMO and the item analysis results of the scale were above the threshold value recommended in the literature (Field, 2009; Hair et al., 2019).

Discussion

This study is expected to make important contributions to the national FoMO literature. The FoMO scale adapted in this research may help in solving the problems in the operationalization of FoMO since it was evaluated within the context of social media. In addition, multi-factor structures, such as the social media FoMO scale adapted in this study, are considered useful for a more personalized assessment (Sette et al., 2020) instead of one-factor structures similar to the first and most used FoMO scale (Przybylski et al., 2013).

This study revealed that the Turkish adaptation of the new and updated FoMO scale had a factor structure similar to the original updated FoMO scale and had convergent and discriminant validity. Furthermore, because of the second-order CFA model, wherein FoMO is the higher-order model, the goodness of fit values were the same as those in the first-order model. This finding indicates that the total score of the scale can be obtained. According to the results of the SEM, a higher-order FoMO presents more valid findings. Finally, the scale was reliable, and the items had distinctive features. In summary, the Turkish version of the updated FoMO scale in the context of social media, which was developed by Zhang and colleagues (2020), is more appropriate than the Turkish FoMO scales currently being used.

Sosyal medya, özellikle akıllı cep telefonlarının hayatlarımıza hızla girmiş olması ile birlikte önemli bir iletişim ve sosyalleşme aracı haline gelmiştir. Dijital medya kullanımları üzerine belli aralıklarla araştırmalar yapan We Are Social Kuruluşu'nun yayınladığı son dönem raporlarına göre, tüm dünya üzerinde sosyal medya kullanıcı sayısı 4.62 milyara ulaşmıştır ve bu insanlar günlük ortalama 2 saat 27 dakikalarını sosyal medya platformlarında geçirmektedirler (Kemp, 2022a). Türkiye'de ise sosyal medya kullanıcı sayısı Şubat 2022 tarihi itibarıyla yaklaşık 69 milyondur ve günlük ortalama kullanım süresi yaklaşık 3 saattir (Kemp, 2022b). Kullanıcıların istedikleri yerde ve zamanda cep telefonları aracılığıyla sosyal medyaya erişimlerinin olması, sosyal medyaya katılımın gündelik yaşamda süreklilik göstermesini sağlamıştır. Ayrıca çevrimiçi ortamdaki sosyal alternatiflerin sıklığı ve çeşitliliği sosyal medya platformlarının daha kapsamlı kullanımına yol açmıştır. Bu durum, gelişmeleri kaçırma korkusu (fear of missing out, FoMO) gibi yeni bir sosyal olgunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Elhai ve ark., 2020; Müller ve ark., 2020; Wegmann ve ark., 2017). Öte yandan yapılan araştırmalarda, FoMO'nun bireylerin kullandığı sosyal medya platformu sayısını ve kullanım oranlarını artırdığı ileri sürülmektedir (Tandon ve ark., 2021).

Sosyal medyanın hızla yaygınlaşması ile yeni bir olgu olarak ortaya çıkan FoMO, bireyin çevresindeki gelişmelere katılamama ve onlardan eksik kalma endişesini ifade etmektedir (Casale ve Gordon, 2020). FoMO, psikoloji başta olmak üzere (Fox ve Moreland, 2015), iletişim (Conlin ve ark., 2016), pazarlama (Kang ve ark., 2019), spor (Larkin ve Fink, 2016), eğitim (Alt, 2015) gibi alanlarda araştırılan bir olgu haline gelmiştir. Google Akademik veri tabanında 17 Şubat 2022 tarihi itibarıyla yapılan taramaya göre, sadece 2021 yılında dahi yaklaşık 2.500 çalışmanın FoMO üzerine yapıldığı görülmektedir. Ancak farklı alanlarda gördüğü ilgiye rağmen, sosyal medya özelinde FoMO'nun ölçümünde kullanılan ölçeklerde bazı sorunların yaşandığı görülmektedir (örn., daha çok çevrimdışı kapsama odaklanması, bazı maddelerin Türk kültüründe sorunlu olması vb.). Bu durum, alanyazın bazı çalışmalarda önerildiği gibiyeni FoMO ölçeklerine ihtiyaç duyulmaktadır (Bkz. Sette ve ark., 2020; Song ve ark., 2017; Wegmann ve ark., 2017).

Teorik düzeyde FoMO her ne kadar çevrimiçi bir bağlamda değerlendiriliyor olsa da özellikle alanyazında en çok kullanılan FoMO ölçeği (Przybylski ve ark., 2013) ifadelerinin bir tanesi hariç tümünde günlük yaşamdaki (çevrimdışı) gelişmeleri kaçırma korkusuna odaklanmaktadır (Wegmann ve ark., 2017). Bir başka deyişle, ilgili ölçeğin odağında sosyal medyanın olmaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir

(Sette ve ark., 2020). Oysa FoMO'nun sosyal medya bağlamında ele alınması ve araştırmaların sosyal medya kullanıcıları üzerinde gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir (Tandon ve ark., 2021). Çünkü, günümüzde FoMO kavramının özünde ve odağında sosyal medya bulunmaktadır (Buglass ve ark., 2017). FoMO'nun ölçek ifadelerinde, çevrimiçi davranış ve sosyal medya vurgusunun eksikliğinden dolayı bu sınırlamaları gideren güncel ve geçerli FoMO ölçeklerine gereksinim olduğu açıktır (Sette ve ark., 2020). Bu nedenle, özellikle sosyal medyaya odaklanmış ifadelerin yer aldığı yeni FoMO ölçeklerinin geliştirilmesi ve farklı dillere uyarlama çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir (Tandon ve ark., 2021; Zhang ve ark., 2020). Bunun yanı sıra, uluslararası alanyazın ile paralel biçimde ulusal alanyazında da kullanılan FoMO ölçeklerinin psikometrik özelliklerinin sınanmasında kısıtlılıklar olduğu dikkat çekmektedir (Bkz. Can ve Satici, 2019; Gökler ve ark., 2016; Metin ve ark., 2017). Özellikle ulusal alanyazında FoMO ölçeğinin kullanıldığı araştırmalarda da ilgili ölçeğin maddelerindeki sorunlara dikkat çekilmekte (Can ve Satici, 2019; Gökler ve ark., 2016) ve sosyal medya kapsamında yeni bir Türkçe FoMO ölçeğine ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (Çelik ve Diker, 2021). Ayrıca, FoMO'nun sosyal medya kullanımı bağlamında araştırılması ve sadece öğrenciler değil aynı zamanda daha genel örneklem üzerinde de psikometrik özelliklerinin test edilmesi genel kavramsal bir perspektif oluşturabilmeye imkân sağlayacaktır (Browne ve ark., 2018; Tandon ve ark., 2020).

İlgili açıklamaların ışığında bu çalışmanın amacı, Zhang ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilen FoMO ölçeğini Türkçeye sosyal medya bağlamına oturtarak uyarlamaktır. Zhang ve arkadaşları (2020) FoMO ölçeğini genel 'etkinlikler' kapsamında geliştirmişlerdir. Bu araştırmada ise 'etkinlikler' yerine 'sosyal medya' kelimesi kullanılmıştır. Çünkü sosyal medyaya katılım göstermek bireyler için bir etkinliğe katılımı da ifade edebilmektedir (Przybylski ve ark., 2013). Bu nedenle, ilgili ölçeğin bağlamından uzaklaşmadığı söylenebilir. Bu uyarlama çalışması, Heggstad ve arkadaşları (2019) tarafından öne sürülen *ölçeği kullanmak için başka bir dile çevirme ve kapsam, referans ve zaman çerçevesini değiştirmeden ölçekte yer alan maddelerin sadece kelimesini değiştirerek yapılan uyarlama* türlerinin bir bileşimi olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, bu araştırma ile Türkçe alan yazında önemli bir eksiklik olarak gözüken psikometrik açıdan yeterli bir sosyal medyada FoMO ölçeği Türkçeye kazandırılacaktır.

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO)

FoMO, diğer insanların deneyimlediği bazı şeyleri kaçırma veya onlardan eksik kalma korkusu olarak tanımlanmaktadır (Przybylski ve ark., 2013). Bir başka tanıma göre

FoMO, özellikle Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya platformlarını kullanırken kişilerin deneyimlediği endişe, yetersizlik/eksiklik ve öfke durumlarındaki artış olarak açıklanmaktadır (Wortham, 2011). FoMO, özellikle sosyal medyada kişinin merakını giderme isteği, aidiyet duygusu, popülerliğe duyulan ihtiyaç, yeni bir şeyler keşfetmekten memnuniyet duyma, yenilik ve çeşitlilik arayışı gibi nedenlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır (Beyens ve ark., 2016; Zhang, 2018). Sosyal medya bağlamında değerlendirildiğinde FoMO, psikolojik ihtiyaç memnuniyeti, genel ruh hali ve genel yaşam memnuniyeti gibi faktörlerin bireyde oluşturduğu eksikliklerden kaynaklanabilmektedir (Przybylski ve ark., 2013). Yapılan çalışmalardan bazıları, FoMO yaşayan bireylerin, kişilerarası ilişkileri geliştirmek adına sosyal medya kullanarak, Maslow'a göre insan davranışının en temel motivasyonlarından biri olan bir gruba ait olmaya (sosyal ihtiyaç) ve bu ortamlarda sosyal kıyaslama yapmaya daha yatkın olduğunu öne sürmektedir (Barry ve Wong, 2020; Sette ve ark., 2020). Özellikle sosyal medyada aktif bir şekilde yer alan gençlerin sosyal bilgilendirmeye (sosyalleşmeye) daha fazla ihtiyaç duydukları için FoMO'ya karşı daha duyarlı oldukları ileri sürülmektedir (Aral ve Walker, 2012; Riordan ve ark., 2020). Bu noktada, Zhang ve arkadaşları (2020) FoMO'nun sosyal yönünü de vurgulayarak FoMO'nun, bireyin kişisel veya sosyal bir amaca ulaşmasına yardımcı olabilecek bir deneyimi kaçırma korkusu olduğunu ileri sürmektedirler. Özellikle sosyal ilişki ve etkileşim gereksinimleri fazla olan bireylerin sosyal FoMO seviyesi artabilmektedir (Rozgonjuk ve ark., 2019). Bu özelliği ile FoMO, karşılanmamış sosyal ilişki ihtiyaçlarından kaynaklanan negatif duygusal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Elhai ve ark., 2020; Przybylski ve ark., 2013). Özetle, kişi tarafından algılanan (veya gerçek) herhangi bir iletişim kopukluğu bireyde sosyal dışlanma veya yabancılaşma hissi uyandırabilir ve bu durum bireyde zamanla FoMO hissinin veya düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Tandon ve ark., 2021).

Alanyazında insanların aşırı sosyal medya kullanımları FoMO olgusuyla açıklanmaya çalışılmıştır (Beyens ve ark., 2016; Dogan, 2019; Przybylski ve ark., 2013). Çevrimiçi ortamda gerçekleşmekte olan bir şeyi kaçırmanın veya çevrimiçi topluluğun bir parçası olmamanın korkusuyla kullanıcılar, sosyal medyada daha çok zaman geçirerek bağımlı hale gelebilmekte ve kendilerini sosyal medyayı kullanmada zorunlu hissetmektedirler (Müller ve ark., 2020; Wegmann ve ark., 2017). İnsanlar, potansiyel olarak ödüllendirici bir deneyimin 'dışında' kalmamak için sürekli olarak sosyal medya hesaplarını kontrol ederler (Zhang ve ark., 2020). Bu aşamada kullanıcılar her ne kadar sosyal

medya kullanımında aşırı kullanma sonucunda bağımlılık gibi bazı psikolojik sorunlar yaşasalar da sosyal medyayı kullanmaya devam etmektedirler. Bunun temel nedeni arkadaşlarından, ailelerinden, markalardan ve haber kuruluşlarından gelen güncel içerikleri kaçırma endişeleri, başka bir ifadeyle FoMO olabilmektedir (Bright ve Logan, 2018). FoMO'nun teorik temellerine yönelik alanyazında farklı açıklamalar vardır. Örneğin, FoMO'nun psiko-sosyal temelleri olduğu varsayımı nedeniyle Maslow'un (1943) ihtiyaçlar hiyerarşisi modeli kapsamında yorumlanmaktadır. Bu modelde ilk iki seviyedeki fiziksel ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan bireyler, üçüncü seviyeye geldiklerinde sosyalleşme ihtiyacı hissetmeleri beklenmektedir. Bu ihtiyacın artması, özellikle günümüzde sosyal medyanın etkisiyle birleşerek bireylerde FoMO hissinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Argan ve ark., 2018). FoMO'yu açıklayabilecek bir başka argüman da sosyal dışlanma teorisi olabilir. Bu teori, bireyin ait olduğu bir sosyal gruptan dışlanma kaygısına dayanmaktadır (Baumeister ve Tice, 1990). Bu teoriye göre, bireylerin yaşam doyumu, yaşamın anlamlılığı ve umudu sosyal dışlanmalardan dolayı azalabilmektedir. Ayrıca kıskançlık, yalnızlık, depresyon, mutsuzluk ve suçluluk sosyal dışlanmanın psikolojik etkileri arasındadır (Tunçel ve Kavak, 2017). Bu etkilerle birlikte, diğerleriyle özellikle çevrimiçi ortamda meydana gelebilecek bir iletişim kesintisi, kişide sosyal dışlanma veya yabancılaşma hissi uyandırarak FoMO seviyesinin artmasına yol açabilir (Tandon ve ark., 2021). FoMO nedeniyle özellikle günümüzde sosyal medyada ortaya çıkan akran baskısının (D'Lima ve Higgins, 2021) yanı sıra, sosyal statüsü ve benlik saygısı düşük olan genç bireylerde sosyal dışlanma korkusu daha yüksek olabilmektedir (Argan ve ark., 2018; Argan ve Tokay-Argan, 2018). Kullanıcılar sosyal medyada yayınlanan içerikleri kaçırdıklarında sosyal çevrelerinden dışlanmış hissedebilirler. Bu durum kişiler için stresli olduğundan bir akran baskısı oluşturabilir. Kullanıcılar bu akran baskısından kurtulmak için sosyal medyayı daha fazla kullanma eğiliminde olabilirler. Bu noktada FoMO, kullanıcıların sosyal olarak dahil edilme ihtiyacını karşılamak ve akran baskısını hafifleterek sosyal ilişkileri sürdürmek için sosyal medyada geçici içerik tüketmelerini sağlayan temel bir olgu olabileceği ileri sürülmektedir (Chen ve Cheung, 2019).

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi modeli ve sosyal dışlanma teorisinin yanı sıra FoMO, sosyal karşılaştırma (Reer ve ark., 2019; Talwar ve ark., 2019), benliğin kurgulanması (Dogan, 2019), benlik algılama (Zhang ve ark., 2020), ait olma ihtiyacı (Lai ve ark., 2016), kullanımlar ve doyumlar (Conlin ve ark., 2016), öz-belirleme (Conlin ve

ark., 2016; Fang ve ark., 2020; Przybylski ve ark., 2013) ve dengeleyici internet kullanımı (Dempsey ve ark., 2019; Tandon ve ark., 2020) gibi yaklaşımlarla alanyazında ele alınmıştır.

Çoğu çalışma, FoMO seviyesindeki artışın aşırı sosyal medya kullanımına neden olduğunu ileri sürerken (Blackwell ve ark., 2017; Fabris ve ark., 2020), bazıları da sosyal medya kullanımının artmasıyla FoMO'nun yükselebileceğine de dikkat çekmektedir (Barry ve Wong, 2020; Müller ve ark., 2020; Tandon ve ark., 2021). Başka bir ifadeyle, FoMO aşırı sosyal medya kullanımının hem öncülü hem de sonucu olabilir (Sette ve ark., 2020). Öte yandan, araştırmaların sonuçları FoMO'nun akıllı telefon bağımlılığı (Fuster ve ark., 2017; Wegmann ve ark., 2017), çevrimiçi oyun bağımlılığı (Duman ve Özkara, 2019), sosyal medya bağımlılığı (Blackwell ve ark., 2017), sorunlu/zorlayıcı sosyal medya kullanımı (Çelik ve Diker, 2021; Shen ve ark., 2020), yalnızlık, depresyon, anksiyete ve stres (Çelik ve Diker, 2021; Dempsey ve ark., 2019; Elhai ve ark., 2020) ile pozitif yönde; yaşam doyumu ve duygusal iyi-oluşla ise negatif yönde ilişkisi olduğuna işaret etmektedir (Elhai ve ark., 2020; Przybylski ve ark., 2013; Sha ve ark., 2019)¹.

Alanyazındaki FoMO Ölçek Geliştirme ve Türkçe Uyarlama Çalışmaları

Alanyazında 2013-2020 yılları arasında birçok FoMO ölçeği geliştirildiği ve bunlardan bazılarının Türkçeye uyarlama çalışmaları yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Przybylski ve arkadaşları (2013) tarafından alanyazındaki ilk FoMO ölçeğinin geliştirilmesinden sonra, söz konusu bu ölçek bazı güncelleştirmeler de yapılarak birçok kültüre uyarlanmış (Bkz. Al-Menayes, 2016; Balta ve ark., 2020; Can ve Satici, 2019; Casale ve Fioravanti, 2020; Gökler ve ark., 2016; Tomczyk ve Selmanagic-Lizde, 2018; Wegmann ve ark., 2017) ve bu konuda alanyazında yaygın bir şekilde kullanılan bir ölçek olmuştur.

Przybylski ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen FoMO ölçeğinin Türkçeye ilk uyarlama çalışması Gökler ve arkadaşları (2016) tarafından yapılmıştır. Fakat bu ölçek FoMO'yu sosyal medya bağlamında ele almamaktadır. Öte yandan, Can ve Satici (2019), bu ölçeğin sadece üniversite öğrencileri için geçerliğinin ortaya konduğunu ileri sürerek yaş ortalaması daha yüksek bir örneklem üzerinde psikometrik sınamayı tekrarlamışlardır. Söz konusu bu ölçeğin hem sosyal medya kapsamına yönelik olmaması hem de son dönemde ölçeği kullanan araştırmalarda (Çelik ve Diker, 2021; Erdoğan ve

1 FoMO'nun diğer kavramlarla (değişkenlerle) olan ilişkisiyle ilgili tartışmalar için Tandon ve arkadaşlarının (2021) sistematik derleme makalesine bakabilirsiniz.

Şanlı, 2019; Şahin ve Çavuş, 2020) ölçeğin yapı geçerliğine ilişkin bazı sorunların ortaya çıkması sosyal medya bağlamında yeni bir Türkçe FoMO ölçeğinin gerekliliğine işaret etmektedir.

Wegmann ve arkadaşları (2017), Przybylski ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen ölçeğe bazı maddeler ekleyerek ölçeği sürekli (trait) FoMO ve çevrimiçi (state) FoMO olmak üzere iki boyut üzerinden yeniden değerlendirmiştir. Sürekli FoMO, kişinin sabit bireysel karakter özelliklerine odaklanırken, çevrimiçi FoMO dijital bağlanma ve sanal ortamdaki etkileşimlere odaklanmaktadır (Wegmann ve ark., 2017). Bu güncellenmiş FoMO ölçeği, Balta ve arkadaşları (2020) tarafından kullanılmış olsa da ölçeğin psikometrik özelliklerine dair yeterli veri sunulmamıştır. Örneğin, ilgili ölçeğin maddeleri Türkçeye çevrilerek sadece bir kez veri toplanarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiş ve Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı raporlanmıştır. Oysaki ölçek uyarlama çalışmalarının çok daha titiz bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Ayrıca her ne kadar söz konusu çalışmada çevrimiçi FoMO boyutu dijital ve sanal ortama uyarlanırsa da ölçeğin genel yapısı ve maddeleri tam olarak sosyal medya bağlamını yansıtmaktadır (Bkz. Balta ve ark., 2020; Wegmann ve ark., 2017).

Türkçeye uyarlanan FoMO ölçeklerinin yanı sıra, Türkiye’de de Metin ve arkadaşları (2017) tarafından FoMO’yu ölçmek üzere bir ölçek geliştirme çalışması yapılmıştır. Yazarlar, Przybylski ve arkadaşlarının (2013) geliştirdiği ölçeğin akıllı telefon ve sosyal medya kullanımını göz ardı ettiğini ve bu durumunun geçerlik açısından bazı sorunlara neden olabileceğini öne sürerek bu yeni ölçeği geliştirmişlerdir. Fakat bu çalışmada ölçeğin geliştirilme süreci ile ilgili bilgi verilmemiş ve psikometrik sınamalarının sınırlı olduğu görülmüştür. Örneğin, sadece bir kez veri toplama işlemi gerçekleştirilmiş ve bu verilerle açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulanarak ölçekte yer alan toplam 22 madde tek bir faktöre yüklenmiştir. Ayrıca bu işlem sonucunda toplam varyansın sadece %40.62’si açıklanmıştır. Bu oranın, sosyal bilimler araştırmaları için kabul edilebilir seviyenin (%50) altında olduğu görülmektedir (Leech ve ark., 2019). Bunun yanı sıra, yapı geçerliğinin bir başka boyutu olan DFA, ilgili araştırmada uygulanmamış ve ölçeğin ölçüt geçerliği bağlamında da herhangi bir işlem yapılmamıştır (Bkz. Metin ve ark., 2017).

Alanyazında geliştirilen fakat henüz Türkçe uyarlaması yapılmamış farklı FoMO ölçekleri de mevcuttur. Song ve arkadaşları (2017) ilk FoMO ölçeğinin (Przybylski ve

ark., 2013) daha çok sosyal çevre ve duygusal temalara odaklanması nedeniyle bazı eleştiriler getirmişlerdir. Doğu kültürü ile Batı'nın özellikleri arasında büyük farklılıklar bulunduğu ve bu nedenle mevcut FoMO ölçeklerinin Batı kültürüne yönelik geliştirildiği eleştirilerinden yola çıkarak Doğu kültürünün hakim olduğu Çin'de mobil sosyal medya bağlamında yeni bir FoMO ölçeği geliştirmişlerdir. Söz konusu bu ölçek psikolojik, bilişsel, davranışsal ve duyuşsal olmak üzere dört faktörden ve toplam 16 maddeden meydana gelmektedir (Song ve ark., 2017). Bir başka FoMO ölçeği de Sette ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilmiştir. Yazarlar, Przybylski ve arkadaşlarının (2013) ölçeğinin tek faktörlü olmasını eleştirmişler ve çok faktörlü bir psikometrik ölçeğe ihtiyaç olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu doğrultuda sosyal medyaya yönelik olarak ait olma gereksinimi, popüler olma ihtiyacı, kaygı ve bağımlılık faktörleri olan toplam 20 maddelik yeni bir FoMO ölçeği geliştirmişlerdir (Sette ve ark., 2020). Öte yandan, Riordan ve arkadaşları (2020) bazı özel durumlarda (sınırlı yer ve zaman vb.) kullanılmak üzere tek maddelik (Gelişmeleri kaçırma korkusu yaşıyor musunuz?) bir FoMO ölçeği geliştirmiştir. Ancak tek maddelik FoMO ölçeğinin, diğer FoMO ölçekleri gibi kapsamlı olamayabileceği ve sadece zaman ve bağlamdan kaynaklı kısıtlı durumlarda kullanılabileceği belirtilmiştir (Riordan ve ark., 2020).

Son olarak, Zhang ve arkadaşları (2020) günlük yaşamdaki genel FoMO durumuna yönelik yeni bir ölçek geliştirme çalışması yapmışlardır. Zhang ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilen bu genel FoMO ölçeğinin teorik arka planı benlik algılama yaklaşımına (Rosenberg, 1979) dayanmaktadır. Bacanlı (2003) benlik algılama teorisini “kişinin çeşitli kişilik özelliklerinin kendinde bulunuş derecesi hakkındaki değerlendirmelerinin bütünü ya da kendini algılaması” (s. 338) olarak açıklamaktadır. Öte yandan, bu teoriye göre birey, kişisel ve sosyal olmak üzere iki tür benliğe sahiptir. Kişisel benlik, kişinin kendine yönelik bir değerlendirmesi iken, sosyal benlik, başkalarının kişiyi nasıl gördüğüne ilişkin bireyin kendini değerlendirmesidir (Zhang ve ark., 2020). Zhang ve arkadaşları (2020) FoMO'yu benlik ile ilişkilendirmiş ve benlik algılama teorisinde olduğu gibi FoMO'nun da kişisel ve sosyal olmak üzere iki faktörlü olarak değerlendirilmesi üzerinde durmuşlardır. Kişisel FoMO, insanların kendileri için diledikleri deneyimleri kaçırmaktan endişe duyması iken, sosyal FOMO ise, kişinin diğer insanların hoşuna giden deneyimleri de kaçırmaktan endişe duymasıdır (Zhang ve ark., 2020). Özellikle bireyin sosyal olarak yer aldığı grup üyeleriyle ilişkisinin ele alındığı sosyal FoMO yapısı, FoMO'nun toplum ve yerleşik ilişkiler üzerindeki etkilerine

ilişkin kavramsal ve operasyonel bilgilerin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (Tandon ve ark., 2021). Özetle, benlik algılaması teorisi perspektifinden Zhang ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilen bu ölçek, FoMO'nun sadece kişisel değil sosyal yönüne de vurgu yapmaktadır.

Zhang ve arkadaşlarının (2020) geliştirdiği bu ölçeğin, araştırmacılar tarafından hem açımlayıcı hem de doğrulayıcı faktör analizleri gerçekleştirilerek iki faktörlü yapı gösterdiği ve bunun yanı sıra, ilgili ölçeğin birleşim ve ayrışım geçerliğine sahip olduğu da vurgulanarak yapı geçerliği yönünden güçlü bir ölçek olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca, ilgili araştırmada FoMO ölçeğinin nomolojik ağ geçerliğine sahip olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir. Öte yandan, ölçeğin iç tutarlılık ve birleşik güvenilirliği katsayılarının yüksek olduğu ve bu nedenle güvenilir bir ölçek olduğu görülmektedir (Bkz. Zhang ve ark., 2020).

Mevcut araştırmada bu ölçeğin Türkçeye uyarlanması amaçlanmaktadır. Bu ölçeğin seçiminde bazı unsurlar etkili olmuştur. Örneğin, yukarıda söz edildiği gibi ölçeğin teorik arka planı benlik algılama yaklaşımına (Rosenberg, 1979) dayanmaktadır. Sosyal medyayı odağına almış diğer FoMO ölçeklerinde (Bkz. Sette ve ark., 2020; Song ve ark., 2017) teorik bir bakış açısının sunulmamış olması dikkat çekmektedir. Diğer taraftan, Zhang ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilmiş olan dokuz maddelik bu ölçek, sosyal medyayı odağına almıştır. Ayrıca bu ölçek, diğer ölçeklere göre, madde sayısı bakımından kısa olması sebebiyle kullanım kolaylığı da sağlamaktadır. Ölçek maddelerinin sayısı olarak fazla olduğu anket formlarında hata oranını artması ve katılımcıların formları tamamlamadan bırakması gibi sorunlar nedeniyle (Peytchev ve Peytcheva, 2017), ölçeğin bu çalışma kapsamında tercih edilmesi bir başka gerekçe olarak değerlendirilebilir.

Tüm bu değerlendirmeler neticesinde bu araştırmada, sosyal medya bağlamında yeni ve güncel bir Türkçe FoMO ölçeğine ihtiyaç olmasından dolayı, Zhang ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilen FoMO ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin sınanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, ölçeğin faktör yapısını belirlemek için AFA, farklı bir örneklem ile AFA sonucunda ortaya çıkan yapıyı teyit etmek için DFA yapılacaktır. Ayrıca ölçeğin ayrışım ve birleşim geçerliğine sahip olup olmadığı analiz edilecektir. Bunun yanı sıra, alanyazında birçok farklı çalışmada FoMO'nun akıllı telefon bağımlılığı (Chotpitayasunondh ve Douglas, 2016; Oberst ve

ark., 2017; Wegmann ve ark., 2017), yaşam doyumu (Przybylski ve ark., 2013; Sha ve ark., 2019), günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi (Baker ve ark., 2016; Elhai ve ark., 2020) ve sosyal medyayı kontrol etme sıklığı (Abel ve ark., 2016) gibi değişkenlerin öncülü olabileceği ortaya konulmuştur. Bu nedenle, ölçeğin yapı geçerliğini sınamak adına yapılan analizlerde FoMO'nun akıllı telefon bağımlılığı, günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi ve sosyal medyayı kontrol etme sıklığını pozitif bir şekilde yordarken, yaşam doyumunu negatif bir şekilde yordaması beklenmektedir. Son olarak, ölçeğin güvenilirlik analizi için faktörlerin içsel tutarlılık ve birleşik güvenilirlik katsayısına bakılmış ve madde analizleri gerçekleştirilmiştir. Tüm bu analizler sonucunda Türkçeye uyarlanmış sosyal medya odağında yeni bir FoMO ölçeğinin ulusal alanyazına kazandırılması beklenmektedir.

Yöntem

Katılımcılar

Bu çalışmada, AFA ve DFA kapsamı ayrı ayrı değerlendirilecek şekilde iki farklı örneklemden veri toplanmıştır. Veri toplama sırasında 18 ve üstü yaş grubunda yer alan, akıllı cep telefonu ve sosyal medya kullanan kişiler araştırmaya dahil edilmiştir. İlk örneklem 147'si kadın ve 104'ü erkek olmak üzere 251 kişiden oluşmuştur. İkinci örnekleme ise, 207'si kadın ve 146'sı erkek olmak üzere toplam 353 kişi yer almıştır. Her bir veri seti için katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.

Örneklere Ait Demografik Bilgiler (N = 633)

		İlk Örneklem		İkinci Örneklem	
		N	%	N	%
Cinsiyet	Kadın	147	58.6	207	58.6
	Erkek	104	41.4	146	41.4
Medeni Durum	Bekar	209	83.3	308	87.3
	Evli	42	16.7	45	12.7
Eğitim Durumu	Lise	12	4.8	21	5.9
	Ön Lisans	45	17.9	70	19.8
	Lisans	160	63.7	217	61.5
	Lisansüstü	34	13.5	45	12.7

Günlük Sosyal Medya Kontrol Etme Sıklığı	Hiç	3	1.2	2	.6
	Nadiren	13	5.2	18	5.1
	Bazen	57	22.7	73	20.7
	Sık	123	49	171	48.4
	Çok Sık	55	21.9	89	25.2
Yaş	Yaş Aralığı	18-63		18-53	
	Ortalama	24.53		23.80	
	Standart Sapma	8		6.78	
Günlük Ortalama Sosyal Medya Kullanım Süresi	Saat Aralığı (Min – Maks.)	1-13		1-12	
	Ortalama	3.59		4.16	
	Standart Sapma	2.39		2.46	
Toplam		251		353	

Birinci örneklem için katılımcıların %58'i kadın, %83'ü bekar, %63'ü lisans eğitime sahip ve 18-63 yaş aralığındadır (*Ort.* = 24.53, *SS* = 8). Katılımcıların günlük sosyal medya kontrol etme sıklığı oldukça yüksekken (Sık = %49 ve Çok Sık = %21.9), günlük ortalama sosyal medya kullanım süreleri ortalama 3 saat 59 dakikadır (*SS* = 2.39; Min.= 1 saat, Maks.= 13 saat). İkinci örneklem için ise katılımcıların %58'i kadın, %87.3'ü bekar, %61.5'i lisans eğitimine sahip ve 18-53 yaş aralığındadır (*Ort.* = 23.80, *SS* = 6.78). Ayrıca günlük sosyal medya kontrol etme sıklıkları oldukça yüksek (Sık = %48.4 ve Çok Sık = %25.2) iken, günlük ortalama sosyal medya kullanım süreleri ise ortalama 4 saat 16 dakika (*SS* = 2.46; Min.= 1 saat, Maks.=12 saat) olarak ortaya çıkmıştır.

Veri Toplama Araçları

FoMO'nun çevrimiçi anketler aracılığıyla ölçülebileceği daha önceki çalışmalarda belirtilmiştir (örn., Riordan ve ark., 2020). Bu noktadan hareketle, araştırmanın tüm verileri çevrimiçi anket tekniği ile toplanmıştır. Veri toplama sürecinde kullanılan araçlar toplam iki bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde araştırmada kullanılan ölçeklere ait maddeler bulunurken, ikinci bölümde demografik bilgi formu yer almıştır. Aşağıda araştırma kapsamında anket formlarında kullanılmış olan ölçeklere ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

FoMO Ölçeği

Zhang ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilen gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeği, beş maddeden oluşan kişisel FoMO ve dört maddenin yer aldığı sosyal FoMO şeklinde iki faktörden meydana gelmektedir. Ölçek “1= kesinlikle katılmıyorum” ile “7= kesinlikle katılıyorum” aralığında 7’li Likert tipi bir ölçme aracıdır. Ölçekten en düşük dokuz ve en yüksek 63 puan alınabilmektedir. Orijinal ölçeğin iki faktörlü yapısının AFA sonucunda açıklanan toplam varyansı %61.45’dir. DFA sonucunda, maddelerin standardize faktör yükleri .95 ile .66 arasında değişmektedir. Orijinal ölçeğin, iki faktörlü modelinin uyum indeksi değerleri mükemmel seviyededir ve kişisel FOMO faktörüne ait Cronbach alfa değeri .86 iken, sosyal FoMO için bu değer .92’dir.

Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği

Araştırmada kullanılan FoMO ölçeğinin yapı geçerliğini değerlendirmek için Kwon ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen ve Noyan ve arkadaşları (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan Akıllı Telefon Bağımlılık Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek tek faktörlüdür ve toplam 10 maddeden (örn., “Çevremdeki insanlar akıllı telefonumu çok fazla kullandığımı söylerler.”) meydana gelmektedir. Ölçek, “1= kesinlikle katılmıyorum” ile “7= kesinlikle katılıyorum” cevap seçeneklerinin yer aldığı 7’li Likert tipindedir. Noyan ve arkadaşları (2015) ölçeğin Cronbach Alfa değerini .87 olarak bulmuşlardır. Bu çalışmada ise, Cronbach Alfa değeri .86 bulunmuştur.

Yaşam Doyumu Ölçeği

Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen ve Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan tek faktörlü Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Söz konusu ölçek, toplam beş maddeden (örn., “Yaşadığım hayat birçok yönüyle ideallerime yakındır.”) meydana gelmektedir. Ölçek, “1= Hiç Uygun Değil” ile “7= Çok Uygun” cevap seçeneklerinin yer aldığı 7’li Likert tipindedir. Dağlı ve Baysal (2016) araştırmalarında ölçeğin Cronbach Alfa değerini .88 olarak bulurken, bu araştırmada ise .85 olarak tespit edilmiştir.

Demografik Form

Veri toplama araçlarının ikinci kısmında cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum gibi demografik soruların yanı sıra katılımcıların günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi ve günlük sosyal medya kontrol etme sıklığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi katılımcılara açık uçlu bir şekilde

yöneltilmiştir. Öte yandan, günlük sosyal medya kontrol etme sıklığı ise “1= Hiç”, “5= Çok sık” cevap seçeneklerinin yer aldığı 5’li Likert tipi şeklinde ölçülmeye çalışılmıştır.

İşlem

FoMO ölçeğinin Türkçeye uyarlanması sürecinde araştırmada kullanılacak ölçekler için yazarlardan e-posta yoluyla izinler alınmıştır. Bu işlemin ardından, Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığı’na etik onay başvurusunda bulunulmuş ve 28.10.2020 tarihli 81614018-000-E.437 sayılı karar ile gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi’ndeki araştırma ilkelerine bağlı kalınmıştır.

FoMO ölçeğinin İngilizce formunun Türkçeye çeviri süreci İngilizce dil uzmanı üç farklı akademisyen tarafından gerçekleştirilmiştir. Çevrilen her bir ifadeye ‘etkinlik’ yerine ‘sosyal medya’ kelimesi yazılmıştır (örn., “Bir etkinliğe katılmadığım zamanlarda kendimi üzgün hissederim” yerine “Sosyal medyaya giriş yapamadığım zamanlarda kendimi üzgün hissederim”). Ölçeğin sosyal medya bağlamına uyarlanmış maddelerinin Türkçe dil bilgisi ve anlam açısından uygun olup olmadığını değerlendirmek için iki farklı Türkçe dil uzmanı tarafından gerekli incelemeler yapılmıştır. Daha sonra iletişim ve psikoloji alanında çalışan iki farklı alan uzmanı tarafından ölçek ifadeleri kontrol edilmiş ve ölçek pilot çalışma için uygun hale getirilmiştir. Ölçekte yer alan maddeleri anlam ve uygunluk açısından kontrol etmek için genel örnekleme benzer olduğu düşünülen 29 kişi (13 kadın ve 16 erkek) üzerinde pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sonucunda maddelerde bazı kelime ve anlam düzeltmeleri (örn., “ait olduğum sosyal grup” yerine “yer aldığım sosyal grup” ve “pişman olduğumu hissederim” yerine “pişmanlık hissederim”) yapılarak FoMO ölçeği veri toplamak için hazır hale getirilmiştir.

Birinci örneklemin veri toplama süreci 29.10.2020–05.11.2020 tarihleri arasında, ikinci örneklemin ise 10.11.2020-20.11.2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Tüm veriler çevrimiçi anket kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma için veriler WhatsApp, Facebook ve Twitter gibi sosyal ağlar üzerinden ‘Google Formlar’ kullanılarak oluşturulan çevrimiçi anketin elektronik bağlantısı (URL) kullanıcılarla paylaşarak toplanmıştır. Çalışmaya katılım gönüllü ve gizli tutulmuştur.

Veri Analizi

Bu araştırmada FoMO ölçeğinin yapı geçerliğini kapsamlı bir şekilde test etmek için AFA, DFA, birleşim ve ayrışım geçerliği analizleri yapılmıştır. Ölçeğin faktör sayısına, öz değer ve yamaç birikinti grafiğinin yanı sıra Velicer’in (1976) minimum ortalamalar

kısmi (minimum average partial, MAP) korelasyon testi ve Horn'un (1965) paralel analizi sonucunda karar verilmesi alanyazında önerilmektedir (Ledesma ve Valero-Mora, 2007). Bu çalışmada dört farklı yöntemle göre ölçeğin faktör sayısı belirlenmiştir. Öte yandan, toplam açıklanan varyans için %50 eşik değeri dikkate alınmıştır (Leech ve ark., 2019). Ayrıca, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini incelemek için verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Bu çalışmada, alanyazında yer alan çarpıklık için 2.00 ve basıklık için 7.00 eşik değeri önerileri doğrultusunda incelemeler yapılmıştır (Bandalos ve Finney, 2019; Curran ve ark., 1996). Çalışmadaki veri setlerinde yer alan değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılarak normal dağılım gösterdikleri varsayımından hareketle tahminleme yöntemi olarak DFA'da maksimum olabilirlik tercih edilmiştir. Ayrıca her iki faktör analizi yönteminde de en düşük faktör yük oranı için .40 eşik değer olarak değerlendirilmiştir (Pituch ve Stevens, 2016; Wang ve Wang, 2020). Öte yandan, DFA analizinde uyum indeksi değerleri incelenmiş ve alanyazında yaygın kabul edilen değerlere göre kararlar verilmiştir (Byrne, 2016; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2016). DFA analizleri neticesinde, faktörlerin kendi arasında birleşim ve ayrışım geçerliğine sahip olup olmadıkları da incelenmiştir.

FoMO ölçeğinin güvenilirlik analizleri için içsel tutarlılık güvenilirliği (Cronbach Alfa) ve birleşik güvenilirlik (composite reliability, CR) değerleri incelenirken, madde toplam korelasyonu ve %27 alt-üst grup ortalamaları farkının anlamlılığına bağımsız örneklem *t*-testi ile bakılarak madde analizleri yapılmıştır.

Bu çalışmada, ölçeğin yapı geçerliğine dair daha fazla kanıt elde etmek için FoMO ile yaşam doyumu, akıllı telefon bağımlılığı, günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi ve günlük ortalama sosyal medya kontrol etme sıklığı arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla yapısal eşitlik modellemesi (YEM) analizi yapılmıştır. Araştırmada tüm istatistiksel analizler SPSS 26.0 ve AMOS 24 paket programları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Açımlayıcı Faktör Analizi

Sosyal medya bağlamında FoMO ölçeğinin Türkçeye uyarlanmasında yapı geçerliğini ve faktör yapısını test etmek için AFA gerçekleştirilmiştir ($N = 251$). Veri analizi sonucunda KMO değeri .84 ve Bartlett Küresel Testi sonucunun anlamlı olduğu bulunmuştur ($\chi^2_{36} = 1200.06; p < .001$). Bu durum, veri setinin faktör analizi için uygun oldu-

ğuna işaret etmektedir (Pallant, 2016). Ölçeğin yapısını incelemek için temel eksen faktörleştirme yöntemi kullanılmış, birden büyük olan öz değer ve yamaç birikinti grafiği incelendiğinde ölçek iki faktörlü bir yapı göstermiştir. Ayrıca, Valicer'in MAP korelasyon testi de ölçeğin iki faktörlü olabileceğini göstermektedir. Orijinal ve gözden geçirilmiş MAP korelasyon sonuçlarına göre, en küçük ortalama kısmi korelasyonun karesi .047 ve en küçük ortalama dördüncü güç kısmi korelasyonu .0063 olarak bulunmuştur. Son olarak paralel analiz sonucuna göre, orijinal verinin birden büyük öz değerleri 4.20 ve 1.97 iken, paralel analiz ile oluşturulan rastgele verinin %95'lik öz değeri birinci faktör için 1.380 ve ikinci faktör için 1.237'dir. Rastgele veride üçüncü faktörün öz değeri orijinal verideki üçüncü faktörden büyük olması nedeniyle paralel analiz sonuçları da iki faktörlü bir yapıya işaret etmektedir. Tüm bu işlemler neticesinde, ölçeğin orijinalindeki gibi iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. İki faktörlü yapı, toplam varyansın %60.63'ünü açıklamaktadır. Promax döndürmesinden yararlanılarak elde edilen sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2.

FoMO Ölçeğine Ait Tanımlayıcı İstatistikler ve Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları (N = 251)

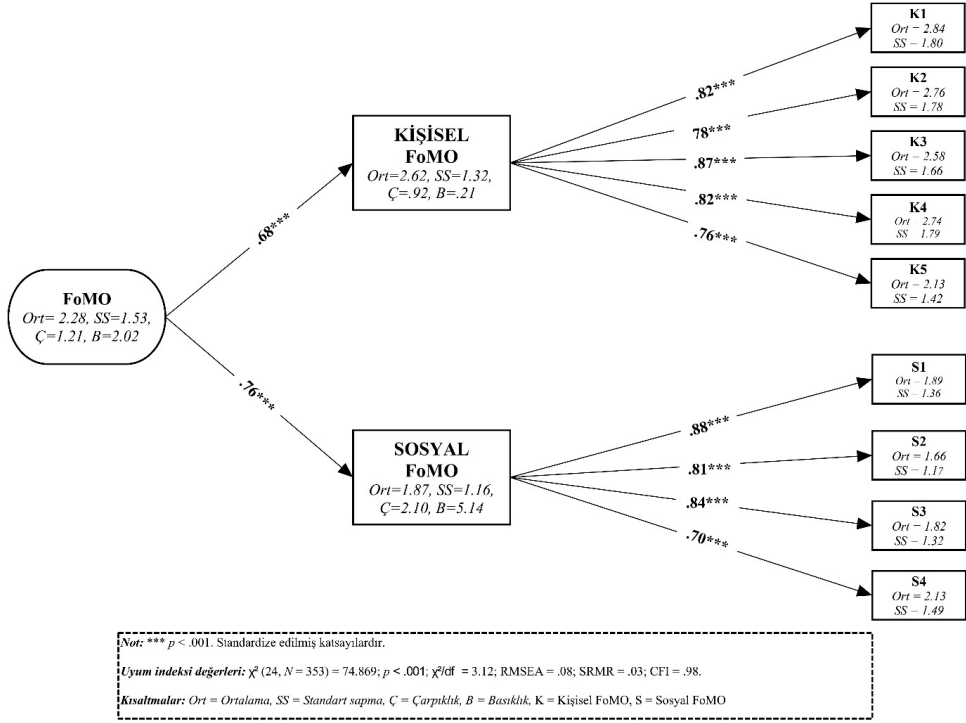
Maddeler	Ort.	SS	Faktör 1	Faktör 2	Ortak Faktör Varyansı
Kişisel FoMO (Öz değer = 4.2, Açıklanan varyans = 42.53, Çarpıklık = 1.41, Basıklık = 1.16)	2.04	1.26			
1. Sosyal medyada aktif olmadığım zamanlarda kendimi endişeli hissederim.			.77		.60
2. Sosyal medyada aktif olmadığım zamanlarda diğer kullanıcılara (çevremdekilere) göre eksik kaldığımı hissederim.			.70		.49
3. Sosyal medyada aktif olmanın önemli ve eğlenceli olduğunu bildiğimden dolayı sosyal medyaya gir(e)mediğim zamanlarda kendimi kaygılı hissederim.			.88		.78
4. Sosyal medyaya giriş yapmadığım zamanlarda kendimi üzgün hissederim.			.72		.52
5. Sosyal medyaya giriş yapmadığım zamanlarda pişmanlık hissederim.			.66		.50
Sosyal FoMO (Öz değer = 1.97, Açıklanan varyans = 18.10, Çarpıklık = .76, Basıklık = -.79)	1.39	.47			
6. Sosyal medyada aktif olmadığım zamanlarda yer aldığım sosyal grubun beni önemsiz birisi olarak gördüğünü düşünürüm.				.81	.66

7. Sosyal medyada aktif olmadığım zamanlarda yer aldığım sosyal gruba layık olmadığımı düşünürüm.	.89	.79
8. Sosyal medyada aktif olmadığım zamanlarda sosyal grubum tarafından dışlandığımı hissedirim.	.90	.80
9. Sosyal medyada aktif olmadığım zamanlarda sosyal grubum tarafından göz ardı edildiğimi/unutulduğumu düşünürüm.	.57	.33

Yapılan analiz sonucunda, iki faktörde yer alan maddelerin ortak faktör varyansları .33 ile .80 arasında değişmekteyken, maddelerin faktör yükleri ise .57 ile .90 arasındadır. Bunun yanı sıra, maddelerin faktörlere dağılımında çapraz yükleme sorunu olmadığı gözükmektedir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi

AFA sonucunda ortaya çıkan yapıyı test etmek ve doğrulamak için ikinci örneklem ($N = 353$) kapsamında toplanan veri seti üzerinde maksimum olabilirlik tahminleme yöntemi kullanılarak DFA gerçekleştirilmiştir. DFA, ilk olarak kişisel FoMO ve sosyal FoMO faktörlerini birinci düzey çok faktörlü bir yapıda yer aldığı model ile test edilirken, daha sonra FoMO'nun üst yapı olduğu ikinci düzey olarak analiz edilmiştir (Bkz. Şekil 1). Hem birinci düzey hem de ikinci düzey DFA sonucunda modellerin uyum indeksi değerleri şu şekildedir; $\chi^2/df = 3.12$; RMSEA= .08; SRMR= .03; CFI= .98. Ayrıca faktörlere ait tüm maddelerin standardize faktör yük oranları istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < .001$) ve .70 ile .88 arasında değişmektedir. Bunun yanı sıra, madde puan ortalamaları 1.66 ile 2.84 arasında ve standart sapmaları da 1.17 ile 1.80 arasında değişmektedir.

Şekil 1. FoMO Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları ($N = 353$)

Birleşim ve Ayrışım Geçerliği

İkinci örneklem ile FoMO ölçeğine yönelik birleşim ve ayrışım geçerliği analizleri yürütülmüştür. Tablo 3'te gösterildiği üzere, kişisel FoMO faktörüne ait CR değeri .91 iken, sosyal FoMO'nun CR değeri .88 olarak bulunmuştur. Ayrıca, kişisel FoMO ve sosyal FoMO faktörlerinin ortalama açıklanan varyans (average variance extracted, AVE) değeri .66 olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında, faktörlerin kendi aralarındaki korelasyon katsayısı .52 iken, maksimum paylaşılan varyansın karesinin (maximum squared variance, MSV) değerleri de AVE değerlerinden daha düşüktür. Ayrıca AVE'nin karekök değerleri faktörler arası korelasyondan yüksektir.

Tablo 3.*FoMO Ölçeğine Ait Birleşim ve Ayrışım Geçerliği Sonuçları (N = 353)*

Faktörler	CR	AVE	MSV	Kişisel FoMO	Sosyal FoMO
Kişisel FoMO	.91	.66	.27	(.81)	
Sosyal FoMO	.88	.66	.27	.52*	(.81)

Not. Parantez içindeki değerler AVE'nin karekök oranlarını göstermektedir. * $p < .001$

Güvenirlik ve Madde Analizleri

Bu çalışma kapsamında FoMO ölçeğinin güvenilirlik analizi için içsel tutarlılık güvenilirliği (Cronbach Alfa) ve birleşik güvenilirlik (CR) değerleri incelenmiştir. AFA amacıyla ulaşılan örnekleme kişisel FoMO faktörüne ait Cronbach alfa değeri .85 ve CR değeri .86 iken, sosyal FoMO faktörünün Cronbach alfa katsayısı .85 ve CR değeri .88 olarak bulunmuştur. Öte yandan DFA için ulaşılan örnekleme ise, kişisel FoMO'nun Cronbach alfa değeri .90 ve CR değeri .91 iken, sosyal FoMO'nun Cronbach alfa katsayısı .89 ve CR değeri .88'dir.

Öte yandan madde toplam korelasyonu analizinde, ölçekte yer alan toplam dokuz maddenin değerleri ilk örneklem için .34 ile .74 ve ikinci örneklem için ise .55 ile .74 arasında değişmektedir. Ayrıca her iki veri setinde de ölçeğin %27 alt-üst grup ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Yapı Geçerliliği Analizi

FoMO ölçeği ile ilgili daha fazla geçerlilik kanıtı sağlamak için FoMO üst yapısı ile akıllı telefon bağımlılığı, yaşam doyumu, günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi ve günlük sosyal medya kontrol etme sıklığı arasındaki ilişkilerin inceleneceği YEM analizi öncesinde, analizi öncesinde, değişkenler arasındaki korelasyona bakılmıştır. Tablo 4'e göre, üst yapı olan FOMO ile akıllı telefon bağımlılığı ($r = .60, p < .001$), günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi ($r = .24, p < .001$) ve günlük sosyal medya kontrol etme sıklığı ($r = .31, p < .001$) arasında anlamlı ve pozitif korelasyon bulunmuştur. Benzer anlamlı korelasyon oranları kişisel FoMO faktörü ile bu değişkenler arasında da vardır. Öte yandan, FoMO ile yaşam doyumu ($r = -.10, p > .05$) ve kişisel FoMO ile yaşam doyumu ($r = -.03, p > .05$) arasındaki korelasyonun anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan, bir diğer faktör olan sosyal FoMO ile akıllı telefon bağımlılığı arasında pozitif ($r = .37, p < .001$), yaşam doyumu ile ise negatif ($r = -.17, p < .001$) anlamlı bir korelasyon vardır. Fakat, sosyal FoMO ile günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi ($r = .07, p > .05$) ve günlük sosyal medya kontrol etme sıklığı arasında ($r = .10, p > .05$) anlamlı bir korelasyon bulunamamıştır.

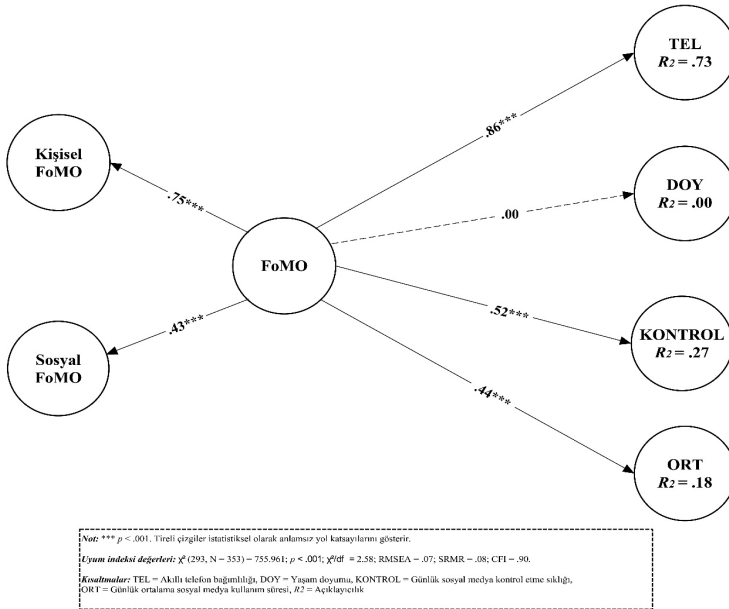
Tablo 4.

Değişkenlere Ait Korelasyon Değerleri ve Güvenirlik Katsayıları (N = 353)

Değişkenler	Cronbach Alfa	CR	1	2	3	4	5	6	7
1- FoMO	.89	.68	-	.92**	.79**	.60**	-.10	.24**	.31**
2- Kişisel FoMO	.90	.91		-	.48**	.61**	-.03	.29**	.39**
3- Sosyal FoMO	.89	.88			-	.37**	-.17**	.07	.10
4- Akıllı telefon bağımlılığı	.86	.86				-	-.02	.38**	.44**
5- Yaşam doyumu	.85	.86					-	.07	.06
6- Sosyal medya kullanım süresi ^a								-	.44**
7- Sosyal medya kontrol etme sıklığı ^a									-

Not. ^a Bu değişkenler tek madde halinde gözlenen değişken şeklinde ölçülmüştür. **p < .001

Değişkenler arasındaki korelasyona bakıldıktan sonra FoMO üst yapısı kullanılarak YEM analizi gerçekleştirilmiştir. YEM analizi sonuçlarına göre, modelin uyum indeksi değerleri şu şekildedir; $\chi^2/df = 2.58$; RMSEA = .07; SRMR = .08; CFI = .90. Ayrıca FoMO'nun diğer değişkenler üzerindeki tahmin gücü için R^2 oranlarına bakılmıştır (Bkz. Şekil 2). Buna göre, FoMO akıllı telefon bağımlılığındaki varyansın %73'ünü açıklamakta iken, günlük sosyal medya kontrol etme sıklığının %27'sini açıklamaktadırlar.

Şekil 2. FoMO Ölçeğinin Yapı Geçerliğine Yönelik Yapısal Eşitlik Modellemesi Sonuçları (N = 353)

Şekil 2’de yer alan analiz sonuçlarına göre, FoMO’nun akıllı telefon bağımlılığı ($\beta = .86, p < .001$), günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi ($\beta = .44, p < .001$) ve günlük sosyal medya kontrol etme sıklığını ($\beta = .52, p < .001$) pozitif bir şekilde yordadığı görülmüştür. Öte yandan, FOMO yaşam doyumunu istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordamamaktadır ($\beta = .00, p > .05$).

Tartışma

Bu araştırmanın amacı, Zhang ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilen FoMO ölçeğinin sosyal medya bağlamında Türkçeye uyarlama süreci gerçekleştirilerek ulusal alanyazına kazandırılmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için iki ayrı zamanda farklı örneklerden toplanan veri setleri üzerinde psikometrik analizler gerçekleştirilmiştir.

Öncelikli olarak, ilk toplanan veri seti üzerinde AFA uygulanmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, ölçeğin orijinalindeki gibi kişisel FoMO ve sosyal FoMO olarak iki faktörlü bir yapı gösterdiği ve maddelerin faktörlere dağılımının orijinal ölçekteki gibi olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, kişisel FoMO faktörü varyansın %42’sini açıklarken, sosyal FoMO faktörü varyansın %18’ini açıklamaktadır. Dolayısıyla bu iki faktör toplam varyansın %60’ına karşılık gelmektedir. Bu oran sosyal bilimler için önerilen eşik değerin üzerinde yer almaktadır (Leech ve ark., 2019).

AFA sonucunda ortaya çıkan ölçeğin yapısını test etmek ve doğrulamak için farklı bir veri seti kullanılarak DFA yapılmıştır. Ölçeğin iki faktörlü yapısı hem birinci düzey DFA hem de FoMO’nun üst yapı olduğu ikinci düzey DFA yoluyla analiz edilmiştir. Her iki model türünde de modellerin uyum indeksi değerlerinin aynı çıktığı ve alanyazında kabul edilebilir bir seviyede oldukları tespit edilmiştir (Byrne, 2016; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2016). Bu durum, her iki modelin de veri ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Ayrıca ikinci düzey DFA sonuçları, ölçeğin genel toplam puanının alınabileceğine işaret etmektedir. Çünkü, ikinci düzey yapılar, ölçeğin daha büyük bir ölçeğin alt ölçekleri olduğu fikrini desteklemektedir. Bu nedenle, alt ölçekler tek tek incelenebilir veya tek bir ölçekte/üst yapıda toplanabilirler (Noar, 2003).

Öte yandan, DFA bulguları maddelere ait faktör yüklerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve faktör yük oranlarının yeterli seviyede olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda yapılan birleşim ve ayrışım analizleri de Türkçeye uyarlanmış iki faktörlü FoMO ölçeğinin birleşim ve ayrışım geçerliğine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum, ölçekte yer alan faktörlerin (kişisel FoMO ve sosyal FoMO) kendi arasında belli

bir derecede korelasyona sahip oldukları fakat aynı zamanda bu korelasyonun çok yüksek olmadığı anlamına gelmektedir (Bkz. Swank ve Mullen, 2017; Throuvala ve ark., 2021).

Cronbach alfa ve birleşik güvenilirlik (CR) analiz sonuçları FoMO ölçeğinin hem iç tutarlılık hem de yapı bakımından güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ölçekte yer alan maddelerin ayırt ediciliğini belirlemek ve ölçeğin kendi içinde tutarlılığını değerlendirmek için yürütülen madde analizleri sosyal medyada FoMO ölçeğinde yer alan tüm maddelerin ayırt edici olduğunu göstermiştir.

FoMO ölçeğinin yapı geçerliğine yönelik daha fazla geçerlik kanıtları sunmak için bir YEM analizi gerçekleştirilmiştir. İkinci düzey bir yapının varlığının araştırmacılar tarafından dikkate alınmaması beklenmeyen bulgulara ve zayıf model uyum indeksi değerlerine yol açabilmektedir (Manata ve Spottswood, 2021). Bu noktadan hareketle, FoMO'nun ikinci düzey olduğu YEM analizi sonucunda, FoMO'nun akıllı telefon bağımlılığını, günlük sosyal medya kullanım süresini ve günlük sosyal medya kontrol etme sıklığını pozitif yönde anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar alanyazında konuya ilişkin daha önceki sonuçlar ile paralellik göstermektedir (Abel ve ark., 2016; Baker ve ark., 2016; Chotpitayasunondh ve Douglas, 2016). Fakat alanyazındaki çalışmalardan farklı olarak, bu çalışmada FoMO ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Alanyazında yer alan bazı araştırmalarda, FoMO ile yaşam doyumu arasında ortaya çıkan ilişkinin çok düşük düzeyde olabileceği (Jood, 2017; Sette ve ark., 2020), bazılarında ise FoMO ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı (Barry ve Wong, 2020; Uram ve Skalski, 2020) ortaya konulmuştur. Barry ve Wong'un (2020) yaptıkları çalışmada, bu iki değişken arasında sadece yaş arttığında anlamsız bir ilişkinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, genç yetişkinlerde negatif anlamlı ilişki ortaya çıkarken, yetişkinlerde bu ilişki anlamsızla dönebilmektedir. Bunun yanı sıra, FoMO ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler kültür bağlamında da değişebilmektedir. Örneğin, Türkiye gibi toplulukçu kültürün hakim olduğu toplumlarda bu iki değişken arasındaki ilişki ABD ve Avrupa gibi bireyci kültürün hakim olduğu toplumlara göre farklı yönde olabilmektedir. Toplulukçu kültürlerde yaşayan insanlar, birbirine bağımlı benlik geliştirmeye daha fazla meyilli oldukları ve FoMO deneyimine karşı savunmasızlıkları nispeten daha düşük olduğu için bireyci kültürlerde yaşayanlara göre daha düşük bir yaşam memnuniyeti bildirebilirler (Dogan, 2019). Bu noktadan hareketle, FoMO ve yaşam doyumu ara-

sındaki ilişkiyi daha ayrıntılı bir şekilde incelemek için özellikle kültürler arası daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Błachnio ve Przepiórka, 2018; Dogan, 2019). Öte yandan, değişkenler arasındaki ilişkilerin yönü kullanılan ölçekler bağlamında da değişebilir. İlk defa bu araştırma kapsamında FoMO ve yaşam doyumuna ilişkin ölçekler bir arada kullanılmış ve ölçeklerden elde edilen puanlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Değişkenlerin arasındaki ilişkileri ölçme sürecinde farklı ölçeklerin kullanılması alanyazındaki benzer çalışmalara göre farklı sonuçlar ortaya çıkartabilmektedir (Jood, 2017). Sonuç olarak, her ne kadar bu çalışmada kullanılan yaşam doyum ölçeği ve FoMO arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmasa da bu ilişkinin yol analizi bağlamında ele alınışıyla dahi alanyazına önemli katkılar sunulduğu düşünülmektedir.

Diğer yandan, kişisel FoMO ve diğer değişkenler arasındaki ilişki durumları FoMO üst yapısına benzerdir. Fakat sosyal FoMO ile günlük sosyal medya kullanım süresi ve günlük sosyal medya kontrol etme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bunun sebebi, sosyal FoMO duyguları yaşayan bireyler akran gruplarından etkilenmeye yönelik daha duyarlı olduklarında sosyal medya kullanımına yönelik daha olumsuz tepkiler verebilmeleri ve hatta günlük rutin sosyal medya kullanımından kaçınmaları olabilir (Chinchanachokchai ve De Gregorio, 2020). Ayrıca, FoMO ve kişisel FoMO'dan farklı olarak sosyal FoMO ile yaşam doyumunu arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgular, FoMO ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkileri inceleyen bazı çalışmalarla da uyumludur (Przybylski ve ark., 2013; Sha ve ark., 2019). Bu çalışmada, sosyal FoMO ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkinin farklılık göstermesinin sebebi, bir kişinin FoMO yaşamasının onu diğerlerinden geride bırakabileceği ve bunun da yaşam doyumunun düşmesine yol açabileceği olabilir. İnsanlar sadece kendileri için arzu ettikleri deneyimleri kaçırmaktan değil, diğer insanların hoşuna giden deneyimleri kaçırmaktan da endişe duyabilir (Zhang ve ark., 2020) ve bu durum yaşam doyumunu sosyallik bağlamında etkileyebilecektir.

Eğer alanyazındaki çalışmalar ve/veya teoriler yeni geliştirilen/uyarlanan bir ölçekle diğer değişkenler arasındaki ilişkiler hakkında bazı tahminler yapmaya izin veriyorsa ve söz konusu ölçeğin çalışmasında bu ilişkilerin yönü hakkında bir takım anlamlı sonuçlara ulaşıyorsa, ölçeğin özellikle yapı geçerliğine yönelik güçlü kanıtlar ortaya çıkmış demektir (Noar, 2003). Mevcut çalışmada, Türkçeye uyarlanan sosyal medyada FoMO ölçeğinin, hem kişisel FoMO ve sosyal FoMO olmak üzere iki faktörlü yapısı hem de FoMO'nun üst yapı olduğu ikinci düzey yapısı yapı geçerliği ve güvenilirlik gibi psikometrik özellikler bakımından desteklenmiştir.

Bu araştırmanın FoMO alan yazınına önemli katkılar sunması beklenmektedir. Öncelikle, bu araştırma FoMO ölçeğini sosyal medya bağlamında ele almıştır. Bu bağlamda, FoMO'ya yönelik genel kavramsal çerçeveler geliştirmek için bu çalışmada olduğu gibi öğrencilerin yanı sıra genel sosyal medya kullanıcılarının veri setlerine dahil edilmesi FoMO ölçeğin farklı gruptaki psikometrik özelliklerinin sınanması açısından önemlidir (Browne ve ark., 2018; Tandon ve ark., 2020). Ayrıca bu araştırma ölçeğin uygulanmasında daha önce ortaya çıkan sorunların çözümünde de etkili olabilir. İlk ve en çok kullanılan FoMO ölçeğinde (Bkz. Przybylski ve ark., 2013) olduğu gibi tek faktörlü ölçümler, bireyleri his veya duygu seviyelerine göre sıralamak için kullanılabilirken, bu çalışmada kullanılan FoMO ölçeği gibi çok faktörlü yapılar daha kişiselleştirilmiş bir değerlendirme için faydalı olabilmektedir (Sette ve ark., 2020). Özetle, Zhang ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilmiş FoMO ölçeğinin bu çalışma kapsamında sosyal medya bağlamında Türkçeye uyarlanmış versiyonunun, diğer Türkçe FoMO ölçeklerine göre kavramın sosyal medya açısından değerlendirilmesine daha uygun olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırma, her bilimsel çalışmada olduğu gibi bazı sınırlılıklara sahiptir. İlk olarak, alanyazındaki çoğu FoMO araştırmasında olduğu gibi bu çalışmada da veriler kolayda örneklem tekniği kullanılarak öz bildirim ölçekleri yoluyla toplanmıştır (Bkz. Tandon ve ark., 2021). Ayrıca metodolojik yaklaşımlar açısından, alanyazındaki FoMO üzerine gerçekleştirilen çalışmaların %88'i kesitsel bir tasarıma sahip iken, sadece yaklaşık %3'ünün deneysel bir tasarımla gerçekleştirildiği belirlenmiştir (Tandon ve ark., 2021). FoMO ile ilgili yapılan çoğu çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da toplanan veriler kesitsel bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, özellikle gelecekte FoMO'nun geçerliğini sınamak için boylamsal veya deneysel çalışmalar yürütülmesi önerilir (Barry ve Wong, 2020; Elhai ve ark., 2020). İkinci olarak, bu çalışmada her ne kadar 18 yaş üstü tüm yaş grubundaki kişiler yer almış olsalar da katılımcılar daha çok genç yaş grubundaki bireylerdir. FoMO ile ilgili alanyazında daha çok gençlere odaklanıldığı dikkat çekmektedir (örn., Tandon ve ark., 2021). Dahası, FoMO gençler arasında daha yaygın bir olgu olduğu için örneklem olarak bu yaş grubundaki kişilerin araştırmalarda yer alması önerilmektedir (Przybylski ve ark., 2013). Fakat bu çalışmada kullanılan FoMO ölçeğinin yetişkinler üzerinde de test edilmesi önemlidir. Çünkü, FoMO bazı araştırmalarda yaşlanmaya karşı duyarlı olabileceği ileri sürülmektedir (Bkz. Zhang ve ark., 2020). FoMO genç yetişkinler arasında daha yaygın olsa da aile etkinliklerinin dışında

kalma hissi yaşlı yetişkinler için daha endişe verici olabilir (Barry ve Wong, 2020). Önceki bir çalışma, yaşlı yetişkinlerin genç yetişkinlerden daha yalnız olduğunu ileri sürmektedir (Nicolaisen ve Thorsen, 2014). Bu durum, yaşlı yetişkinlerin de genç yetişkinler gibi yüksek FoMO yaşayabileceğini göstermektedir.

Üçüncü olarak ise, her ne kadar bu çalışmada iki farklı örneklem bağlamında sosyal medyada FoMO ölçeği ile ilgili veriler toplanıp psikometrik özellikler açısından sınanmış olsa da yeni ölçeklerin doğrulanması tek seferlik bir süreç değildir (Browne ve ark., 2018). Bu nedenle, gelecek araştırmalar bu ölçeğin psikometrik özelliklerini farklı örneklemelerde yeniden sınavarak çapraz geçerliğine dair bulgular elde edebilir. Örneğin, performans kaygısı veya fiziksel/psikiyatrik tanılar gibi dışsal ve objektif kriterler doğrultusunda toplanan bazı verilerle FoMO ölçeğinin ölçüt bağımlı geçerliği incelenebilir. Son olarak, FoMO ile ilgili olarak coğrafik ve kültürler arası çalışma eksikliği olduğu son yapılan sistematik derleme çalışmasında vurgulanmaktadır (Bkz. Tandon ve ark., 2021). Bu nedenle, sosyal medyada FoMO ölçeğinin farklı kültürler üzerinde de hem uyarlama çalışmalarının yapılması hem de çeşitli hipotezlerin sınıandığı araştırmalarda kullanılması önerilmektedir.

Tüm bu sınırlılıklara rağmen, bu çalışma FoMO'yu sosyal medya kapsamında incelemeyi düşünen araştırmacılara geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı sunmaktadır. Ayrıca bu ölçüm aracı, kişisel FoMO ve sosyal FoMO olmak üzere çok boyutlu bir yapıya sahip olmanın yanında FoMO'nun üst yapı olduğu ikinci düzey (second-order) bir yapıya da sahiptir. Bundan dolayı, bu çalışmanın sosyal medya ve FoMO arasındaki ilişkileri daha iyi anlamak adına hem uygulamacılara hem de araştırmacılara önemli fikirler sunması beklenmektedir.

Etik Komite Onayı: Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığı'na etik onay başvurusunda bulunulmuş ve 28.10.2020 tarihli 81614018-000-E.437 sayılı karar ile gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi'ndeki araştırma ilkelerine bağlı kalınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- F.Ç., B.Y.Ö.; Veri Toplama- F.Ç., B.Y.Ö.; Veri Analizi/Yorumlama- F.Ç., B.Y.Ö.; Yazı Taslağı- F.Ç., B.Y.Ö.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- F.Ç., B.Y.Ö.; Son Onay ve Sorumluluk- F.Ç., B.Y.Ö.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: An application for ethical approval was made to Trabzon University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee and the necessary ethical permissions were obtained with the decision numbered 81614018-000-E.437 dated 28.10.2020. In addition, the study adhered to the research principles of the Declaration of Helsinki.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- F.Ç., B.Y.Ö.; Data Acquisition- F.Ç., B.Y.Ö.; Data Analysis/ Interpretation- F.Ç., B.Y.Ö.; Drafting Manuscript- F.Ç., B.Y.Ö.; Critical Revision of Manuscript- F.Ç., B.Y.Ö.; Final Approval and Accountability- F.Ç., B.Y.Ö.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abel, J. P., Buff, C. L. ve Burr, S. A. (2016). Social media and the fear of missing out: Scale development and assessment. *Journal of Business & Economics Research (JBER)*, 14(1), 33–44. doi:10.19030/jber.v14i1.9554
- Al-Menayes, J. J. (2016). The fear of missing out scale: Validation of the Arabic version and correlation with social media addiction. *International Journal of Applied Psychology*, 6(2), 41–46. doi:10.5923/j.ijap.20160602.04
- Alt, D. (2015). College students' academic motivation, media engagement and fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 49, 111–119. doi:10.1016/j.chb.2015.02.057
- Aral, S. ve Walker, D. (2012). Identifying influential and susceptible members of social networks. *Science*, 337(6092), 337–341. doi:10.1126/science.1215842
- Argan, M. ve Tokay-Argan, M. (2018). Fomsumerism: A theoretical framework. *International Journal of Marketing Studies*, 10(2), 109-117.
- Argan, M., Tokay-Argan, M. ve İpek, G. (2018). Keşke olsaydım! Bir fomo tüketicinin (fomsumer) anatomisi. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 9(1), 43-57.
- Bacanlı, Y. (2003). Mesleki grup rehberliğinin benlik ve meslek kavramlarının bağdaşımına etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 35, 336-359.
- Baker, Z. G., Krieger, H. ve LeRoy, A. S. (2016). Fear of missing out: Relationships with depression, mindfulness, and physical symptoms. *Translational Issues in Psychological Science*, 2(3), 275–282. doi:10.1037/tps0000075
- Balta, S., Emirtekin, E., Kircaburun, K. ve Griffiths, M. D. (2020). Neuroticism, trait fear of missing out, and phubbing: The mediating role of state fear of missing out and problematic Instagram use. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 18(3), 628–639. doi:10.1007/s11469-018-9959-8
- Bandalos, D. L. ve Finney, S. R. (2019). Factor Analysis: Exploratory and Confirmatory. G. R. Hancock, L. M. Stapleton ve R. O. Mueller (Ed.), *The reviewer's guide to quantitative methods in the social sciences* (2. baskı, s. 98-122.) içinde. New York: Routledge.
- Barry, C. T. ve Wong, M. Y. (2020). Fear of missing out (FoMO): A generational phenomenon or an individual difference? *Journal of Social and Personal Relationships*, 37(12), 2952-2966. doi:10.1177/0265407520945394
- Baumeister, R. F. ve Tice, D. M. (1990). Point-Counterpoints: Anxiety and social exclusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(2), 165-195.
- Beyens, I., Frison, E. ve Eggermont, S. (2016). "I don't want to miss a thing": Adolescents' fear of missing out and its relationship to adolescents' social needs, Facebook use, and Facebook related stress. *Computers in Human Behavior*, 64, 1–8. doi:10.1016/j.chb.2016.05.083
- Błażnio, A. ve Przepiórka, A. (2018). Facebook intrusion, fear of missing out, narcissism, and life satisfaction: A cross-sectional study. *Psychiatry Research*, 259, 514-519. doi:10.1016/j.psychres.2017.11.012

- Blackwell, D., Leaman, C., Tramposch, R., Osborne, C. ve Liss, M. (2017). Extraversion, neuroticism, attachment style and fear of missing out as predictors of social media use and addiction. *Personality and Individual Differences*, 116, 69–72. doi:10.1016/j.paid.2017.04.039
- Bright, L. F. ve Logan, K. (2018). Is my fear of missing out (FOMO) causing fatigue? Advertising, social media fatigue, and the implications for consumers and brands. *Internet Research*, 28(5), 1213–1227. doi:10.1108/IntR-03-2017-0112
- Browne, B. L., Aruguete, M. S., McCutcheon, L. E. ve Medina, A. M. (2018). Social and emotional correlates of the fear of missing out. *North American Journal of Psychology*, 20(2), 341–353.
- Buglass, S. L., Binder, J. F., Betts, L. R. ve Underwood, J. D. M. (2017). Motivators of online vulnerability: The impact of social network site use and FOMO. *Computers in Human Behavior*, 66, 248–255. doi:10.1016/j.chb.2016.09.055
- Byrne, B. M. (2016). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (3. basım). New York: Routledge.
- Can, G. ve Satici, S. A. (2019). Adaptation of fear of missing out scale (FoMOs): Turkish version validity and reliability study. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 32(1), 3. doi:10.1186/s41155-019-0117-4
- Casale, S. ve Fioravanti, G. (2020). Factor structure and psychometric properties of the Italian version of the fear of missing out scale in emerging adults and adolescents. *Addictive Behaviors*, 102. doi:10.1016/j.addbeh.2019.106179
- Casale, S. ve Gordon, L. F. (2020). Interpersonally-based fears during the COVID-19 pandemic: Reflections on the fear of missing out and the fear of not mattering constructs. *Clinical Neuropsychiatry*, 17(2), 88–93. doi:10.36131/CN20200211
- Chen, K. ve Cheung, H. L. (2019). Unlocking the power of ephemeral content: The roles of motivations, gratification, need for closure, and engagement. *Computers in Human Behavior*, 97, 67-74. doi: 10.1016/j.chb.2019.03.007
- Chinchanachokchai, S. ve De Gregorio, F. (2020). A consumer socialization approach to understanding advertising avoidance on social media. *Journal of Business Research*, 110, 474-483. doi:10.1016/j.jbusres.2020.01.062.
- Chotpitayasonondh, V. ve Douglas, K. M. (2016). How “phubbing” becomes the norm: The antecedents and consequences of snubbing via smartphone. *Computers in Human Behavior*, 63, 9–18. doi:10.1016/j.chb.2016.05.018
- Conlin, L., Billings, A. C. ve Averset, L. (2016). Time-shifting vs. appointment viewing: The role of fear of missing out within TV consumption behaviors. *Communication & Society*, 29(4), 151–164. doi:10.15581/003.29.4.151-164
- Curran, P. J., West, S. G. ve Finch, J. F. (1996). The robustness of test statistics to nonnormality and specification error in confirmatory factor analysis. *Psychological Methods*, 1(1), 16-29. doi:10.1037/1082-989x.1.1.16
- Çelik, F. ve Diker, E. (2021). Covid-19 sürecinde depresyon, stres, gelişmeleri kaçırma korkusu ve zorlayıcı sosyal medya kullanımı arasındaki ilişkiler. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 8(1), 17-43, doi: 10.31682/ayna.783472
- D’Lima, P. ve Higgins, A. (2021). Social media engagement and fear of missing out (FOMO) in primary school children. *Educational Psychology in Practice*, 37(3), 302-338. doi:10.1080/02667363.2021.1947200
- Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeği’ nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250–1262. doi:10.17755/esosder.263229
- Dempsey, A. E., O’Brien, K. D., Tiarniyu, M. F. ve Elhai, J. D. (2019). Fear of missing out (FoMO)

- and rumination mediate relations between social anxiety and problematic Facebook use. *Addictive Behaviors Reports*, 9, 100150. doi:10.1016/j.abrep.2018.100150
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75. doi:10.1207/s15327752jpa4901_13
- Dogan, V. (2019). Why do people experience the fear of missing out (FoMO)? Exposing the link between the self and the FoMO through self-construal. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 50(4), 524–538. doi:10.1177/0022022119839145
- Duman, H. ve Ozkara, B. Y. (2019). The impact of social identity on online game addiction: The mediating role of the fear of missing out (FoMO) and the moderating role of the need to belong. *Current Psychology*, 40(9), 4571–4580. doi:10.1007/s12144-019-00392-w
- Elhai, J. D., Yang, H. ve Montag, C. (2020). Fear of missing out (FOMO): Overview, theoretical underpinnings, and literature review on relations with severity of negative affectivity and problematic technology use. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 43(2), 203–209. doi:10.1590/1516-4446-2020-0870
- Erdoğan, P. ve Şanlı, Y. (2019). Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinde genel özyeterliliğin gelişmeleri kaçırma korkusu üzerine etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 594–620. doi:10.26466/opus.595661
- Fabris, M. A., Marengo, D., Longobardi, C. ve Settanni, M. (2020). Investigating the links between fear of missing out, social media addiction, and emotional symptoms in adolescence: The role of stress associated with neglect and negative reactions on social media. *Addictive Behaviors*, 106, 106364. doi:10.1016/j.addbeh.2020.106364
- Fang, J., Wang, X., Wen, Z. ve Zhou, J. (2020). Fear of missing out and problematic social media use as mediators between emotional support from social media and phubbing behavior. *Addictive Behaviors*, 107, 106430. doi:10.1016/j.addbeh.2020.106430
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS: And sex, drugs and rock “N” roll*. Sage Publications (3. Basım). Los Angeles: SAGE Publications.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 382–388. doi:10.2307/3151312
- Fox, J. ve Moreland, J. J. (2015). The dark side of social networking sites: An exploration of the relational and psychological stressors associated with Facebook use and affordances. *Computers in Human Behavior*, 45, 168–176. doi:10.1016/j.chb.2014.11.083
- Fuster, H., Chamarro, A. ve Oberst, U. (2017). Fear of Missing Out, online social networking and mobile phone addiction: A latent profile approach. *Aloma: revista de psicologia, ciències de l’educació i de l’esport Blanquerna*, 35(1), 23–30.
- Göklük, M. E., Aydın, R., Ünal, E. ve Metintaş, S. (2016). Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeğinin Türkçe sürümünün geçerlik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 53–59. doi:10.5455/apd.195843
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2019). *Multivariate data analysis. Cengage learning* (8. basım.). Andover: Cengage.
- Heggstad, E. D., Scheaf, D. J., Banks, G. C., Monroe Hausfeld, M., Tonidandel, S. ve Williams, E. B. (2019). Scale adaptation in organizational science research: A review and best-practice recommendations. *Journal of Management*, 45(6), 2596–2627. doi:10.1177/0149206319850280
- Horn, J. L. (1965). A rationale and test for the number of factors in factor analysis. *Psychometrika*, 30(2), 179–185.
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis:

- Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1–55. doi:10.1080/10705519909540118
- Jood, T. E. (2017). *Missing the present of the unknown: The relationship between Fear of missing out (FoMO) and life satisfaction* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). University of South Africa.
- Kang, I., Son, J. ve Koo, J. (2019). Evaluation of culturally symbolic brand: The role of “fear of missing out” phenomenon. *Journal of International Consumer Marketing*, 31(3), 270–286. doi:10.1080/08961530.2018.1520670
- Kemp, S. (2022a, 26 Ocak). *Digital 2022: Global overview report*. Erişim Adresi: https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report?utm_source=Twitter&utm_medium=Social_Media&utm_campaign=Digital_2022&utm_content=eskimon_Twitter_Post_2022_01_26_02
- Kemp, S. (2022b, 15 Şubat). *Digital 2022: Turkey*. Erişim Adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-turkey?rq=turkey>
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4. Basım). New York: The Guilford Press.
- Kwon, M., Kim, D.-J., Cho, H. ve Yang, S. (2013). The Smartphone Addiction Scale: Development and validation of a short version for adolescents. *PLoS ONE*, 8(12), e83558. doi:10.1371/journal.pone.0083558
- Lai, C., Altavilla, D., Ronconi, A. ve Aceto, P. (2016). Fear of missing out (FOMO) is associated with activation of the right middle temporal gyrus during inclusion social cue. *Computers in Human Behavior*, 61, 516–521. doi:10.1016/j.chb.2016.03.072
- Larkin, B. A. ve Fink, J. S. (2016). Fantasy sport, FoMO, and traditional fandom: How second-screen use of social media allows fans to accommodate multiple identities. *Journal of Sport Management*, 30(6), 643–655. doi:10.1123/jsm.2015-0344
- Ledesma, R. D. ve Valero-Mora, P. (2007). Determining the number of factors to retain in EFA: An easy-to-use computer program for carrying out parallel analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 12(2), 1-11.
- Leech, L. N., Barrett, C. K. ve Morgan, A. G. (2019). *IBM SPSS for intermediate Statistics: Use and interpretation*. Routledge (5. Basım). New York. doi:10.1017/CBO9781107415324.004
- Manata, B. ve Spottswood, E. (2021). Extending Rice et al. (2017): The measurement of social media affordances. *Behaviour & Information Technology*, 105, 1-14. doi:10.1080/0144929x.2021.1875264.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396. doi: 10.1037/h0054346
- Metin, B., Pehlivan, R. ve Tarhan, N. (2017). Üsküdar Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Neurobehavioral Sciences*, 4(2), 40–46.
- Müller, S. M., Wegmann, E., Stolze, D. ve Brand, M. (2020). Maximizing social outcomes? Social zapping and fear of missing out mediate the effects of maximization and procrastination on problematic social networks use. *Computers in Human Behavior*, 107, 106296. doi:10.1016/j.chb.2020.106296
- Nicolaisen, M. ve Thorsen, K. (2014). Who are lonely? Loneliness in different age groups (18-81 years old), using two measures of loneliness. *International Journal of Aging & Human Development*, 78(3), 229–257. doi: 10.2190/AG.78.3.b
- Noar, S. M. (2003). The role of structural equation modeling in scale development. *Structural Equation Modeling*, 10(4), 622-647. doi:10.1207/s15328007sem1004_8
- Noyan, C., Darcin, A., Nurmedov, S., Yilmaz, O. ve Dilbaz, N. (2015). Validity and reliability of the Turkish version of the Smartphone Addiction Scale-short version among university students.

- Anatolian Journal of Psychiatry*, 16, 73. doi:10.5455/apd.176101
- Oberst, U., Wegmann, E., Stodt, B., Brand, M. ve Chamorro, A. (2017). Negative consequences from heavy social networking in adolescents: The mediating role of fear of missing out. *Journal of Adolescence*, 55, 51–60. doi:10.1016/j.adolescence.2016.12.008
- Pallant, J. (2016). *SPSS survival manual*. McGraw-Hill (6. Basım). Berkshire: Open University Press.
- Peytchev, A. ve Peytcheva, E. (2017). Reduction of measurement error due to survey length: Evaluation of the split questionnaire design approach. *Survey Research Methods*, 11(4), 361-368. doi:10.18148/srm/2017.v11i4.7145
- Pituch, K. A. ve Stevens, J. P. (2016). *Applied multivariate statistics for the social sciences: Analyses with SAS and IBM's SPSS* (6. Basım). New York: Routledge.
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R. ve Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841–1848. doi:10.1016/j.chb.2013.02.014
- Reer, F., Tang, W. Y. ve Quandt, T. (2019). Psychosocial well-being and social media engagement: The mediating roles of social comparison orientation and fear of missing out. *New Media & Society*, 21(7), 1486-1505. doi:10.1177/1461444818823719
- Riordan, B. C., Cody, L., Flett, J. A. M., Conner, T. S., Hunter, J. ve Scarf, D. (2020). The development of a single item FoMO (Fear of Missing Out) Scale. *Current Psychology*, 39(4), 1215–1220. doi:10.1007/s12144-018-9824-8
- Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the self*. New York, NY: Basic.
- Rozgonjuk, D., Elhai, J. D., Ryan, T. ve Scott, G. G. (2019). Fear of missing out is associated with disrupted activities from receiving smartphone notifications and surface learning in college students. *Computers and Education*, 140(May). doi:10.1016/j.compedu.2019.05.016
- Sette, C. P., Lima, N. R. S., Queluz, F. N. F. R., Ferrari, B. L. ve Hauck, N. (2020). The Online Fear of Missing out Inventory (ON-FoMO): Development and validation of a new tool. *Journal of Technology in Behavioral Science*, 5(1), 20–29. doi:10.1007/s41347-019-00110-0
- Sha, P., Sariyska, R., Riedl, R., Lachmann, B. ve Montag, C. (2019). Linking internet communication and smartphone use disorder by taking a closer look at the Facebook and WhatsApp applications. *Addictive Behaviors Reports*, 9, 100148. doi:10.1016/j.abrep.2018.100148
- Shen, Y., Zhang, S. ve Xin, T. (2020). Extrinsic academic motivation and social media fatigue: Fear of missing out and problematic social media use as mediators. *Current Psychology*, 1-17. doi:10.1007/s12144-020-01219-9
- Song, X., Zhang, X., Zhao, Y. C. ve Song, S. (2017). Fearing of missing out (FoMO) in mobile social media environment: Conceptual development and measurement scale. *iConference 2017 Proceedings* (s. 733–738) içinde. doi:10.9776/17330
- Swank, J. M. ve Mullen, P. R. (2017). Evaluating evidence for conceptually related constructs using bivariate correlations. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 50(4), 270-274. doi:10.1080/07481756.2017.1339562
- Şahin, E. ve Çavuş, B. F. (2020). Sosyal medya algısı ve FoMO'nun tüketici satın alma davranışına etkisinin belirlenmesine yönelik bir araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi örneği. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 149-182.
- Talwar, S., Dhir, A., Kaur, P., Zafar, N. ve Alrasheedy, M. (2019). Why do people share fake news? Associations between the dark side of social media use and fake news sharing behavior. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 51, 72-82. doi:10.1016/j.jretconser.2019.05.026

- Tandon, A., Kaur, P., Dhir, A. ve Mäntymäki, M. (2020). Sleepless due to social media? Investigating problematic sleep due to social media and social media sleep hygiene. *Computers in Human Behavior*, 113. doi:10.1016/j.chb.2020.106487
- Tandon, A., Dhir, A., Almugren, I., AlNemer, G. N. ve Mäntymäki, M. (2021). Fear of missing out (FoMO) among social media users: A systematic literature review, synthesis and framework for future research. *Internet Research*, 31(3), 782-821. doi:10.1108/intr-11-2019-0455
- Throuvala, M. A., Pontes, H. M., Tsaousis, I., Griffiths, M. D., Rennoldson, M., & Kuss, D. J. (2021). Exploring the dimensions of smartphone distraction: Development, validation, measurement invariance, and latent mean differences of the smartphone distraction scale (SDS). *Frontiers in Psychiatry*, 12. doi: 10.3389/fpsyt.2021.642634
- Tomczyk, Ł. ve Selmanagic-Lizde, E. (2018). Fear of Missing Out (FOMO) among youth in Bosnia and Herzegovina: Scale and selected mechanisms. *Children and Youth Services Review*, 88, 541–549. doi:10.1016/j.chilyouth.2018.03.048
- Tunçel, N. ve Kavak, B. (2016). Sosyal dışlanmanın etik olmayan tüketici davranışı gösterme eğilimi üzerindeki etkisi: Deneysel bir çalışma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 47-75.
- Uram, P. ve Skalski, S. (2020). Still logged in? The link between Facebook addiction, FoMO, self-esteem, life satisfaction and loneliness in social media users. *Psychological Reports*, 125(1), 218–231. doi:10.1177/0033294120980970
- Velicer, W. F. (1976). Determining the number of components from the matrix of partial correlations. *Psychometrika*, 41, 321-327.
- Wang, J. ve Wang, X. (2020). *Structural equation modeling: Applications using Mplus* (2. Basım). Hoboken: John Wiley & Sons.
- Wegmann, E., Oberst, U., Stodt, B. ve Brand, M. (2017). Online-specific fear of missing out and Internet-use expectancies contribute to symptoms of Internet-communication disorder. *Addictive Behaviors Reports*, 5, 33–42. doi:10.1016/j.abrep.2017.04.001
- Wortham, J. (2011, 9 Nisan). *Feel like a wallflower? Maybe it's your Facebook wall*. Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/2011/04/10/business/10ping.html>
- Zhang, Z. (2018). Fear of missing out: Scale development and impact on brand loyalty. (Yayınlanmış Doktora Tezi). The University of Texas at El Paso.
- Zhang, Z., Jiménez, F. R. ve Cicala, J. E. (2020). Fear Of missing out scale: A self-concept perspective. *Psychology & Marketing*, 37(11), 1619–1634. doi:10.1002/mar.21406

Ebeveynlik Motivasyonu ile Ahlaki Yargı Arasında Meta-İlişkisel Tehdit Hassasiyetinin Aracı Rolü

The Mediating Role of Meta-Relational Threat Sensitivity on the Relationship between Parental Motivation and Moral Judgments

Beyza Tepe¹ , Sena Cüre Acer²

¹Doktor Öğretim Üyesi, Bahçeşehir
Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler
Fakültesi ve Psikoloji Bölümü, İstanbul,
Türkiye

²Doktor Öğretim Üyesi, Bahçeşehir
Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler
Fakültesi ve Psikoloji Bölümü, İstanbul,
Türkiye

ORCID: B.T. 0000-0003-0246-4995;
S.C.A. 0000-0001-7569-5757

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Beyza Tepe,
Bahçeşehir Üniversitesi, İktisadi, İdari ve
Sosyal Bilimler Fakültesi ve Psikoloji Bölümü,
Çırağan Cad. Osmanpaşa Mektabi Sokak No
4-6, Beşiktaş, İstanbul-Türkiye

E-posta/E-mail:
beyza.tepe@eas.bau.edu.tr

Başvuru/Submitted: 02.01.2021

Revizyon talebi/Revision Requested:
15.09.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
16.12.2021

Kabul/Accepted: 21.12.2021

Online Yayın/Published Online: 15.04.2022

Citation/Atf: Tepe, B. ve Cüre Acer, S. (2022).
Ebeveynlik motivasyonu ile ahlaki yargı
arasında meta-ilişkisel tehdit hassasiyetinin
aracı rolü. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in
Psychology*, 42(1): 105-131.
<https://doi.org/10.26650/SP2021-852548>

ÖZ

Ebeveynlik motivasyonu ile ahlaki hassasiyetin ilişkili olduğunu gösteren birçok çalışma mevcuttur. Mevcut çalışmalara göre yüksek ebeveynlik motivasyonu, yüksek ahlaki hassasiyet ile ilişkilidir, bunun arka planında bireylerin değerleri koruyan ve sürdüren bir topluma çocuk getirmeyi istemesi yatmaktadır. Alan yazındaki çalışmaları temel alan bu çalışmanın amacı ise Tepe ve Aydınlı-Karakulak'ın (2019) önerdiği meta-ilişkisel tehdit kavramının (bireylerin ahlaki durumları bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde düşünmeleri), bir kişilik özelliği olarak bu ilişkide aracı rol oynayıp oynamadığını incelemektir. Özellikle aile üyeleri ya da iç grup üyeleriyle kurulan sosyal ilişkiyi bozan (birlik motivasyonu ihlali, örneğin, annenin çocuğu ile ilgilenmemesi ya da iki kardeş arasındaki enest ilişki) durumlara yönelik ahlaki yargının ebeveynlik motivasyonu yüksek bireylerde, toplumsal düzeyde yüksek meta-ilişkisel tehdit hassasiyeti ile ilişkili olacağı ve bunun da olumsuz ahlaki yargıyı yordayacağı beklenmektedir. Çalışmanın verileri ($N = 127$), İstanbul'da bir vakıf üniversitesindeki öğrencilerden toplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, birlik motivasyonu ihlaline yönelik ahlaki yargı ve ebeveynlik motivasyonu arasında toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkınlığının aracı rolü olduğu tespit edilmiş, fakat bu aracılığın sınırdan anlamlılık gösterdiği bulunmuştur. Bu çalışma, meta-ilişkisel tehdit algısı kavramını bireysel bir ölçüm olarak ahlak psikolojisi alan yazınına kazandırmann yanı sıra, ebeveynlik motivasyonunun ahlaki yargıyı, toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit eğilimi vasıtasıyla yordayabileceğini önermektedir. Dolayısıyla ebeveyn olma halinin (olunmasa dahi) toplumsal düzeyde ahlak mekanizmasının sürmesindeki rolünü göstererek ahlak ve ebeveynlik ilişkisine yönelik farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Kısaca kişilerin yüksek ebeveynlik motivasyonuna sahip olmaları, onların ahlaki ihlallerde toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit algılamaları ile ilişkilenebilir ve bu durum da katı ahlaki yargı ile ilişkilenebilir. Bu çalışmanın bulguları, ilişki düzenleme kuramı, ilişki motivasyonları, sosyal muhafazakarlık ve yaşam tarihi stratejisi üzerinden ele alınmış ve tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebeveynlik motivasyonu, ahlaki yargı, meta-ilişkisel tehdit, ilişki düzenleme kuramı

ABSTRACT

Research shows that parental motivation is associated with moral sensitivity. Previous research also concurs that high levels of parental motivation are associated with high levels of moral sensitivity. This is grounded in the fact that individuals' needs allow them to bring a child in a society where moral values are preserved and maintained. By extending previous research, the current study aims to examine the mediative role of meta-relational threat sensitivity introduced by Tepe and Aydinli-Karakulak (2019) (evaluating immoral behaviors at the society level) as an individual predisposition on this link. More specifically, individuals' high levels of parental motivation will be associated with moral wrongness judgments about a violation of social relationships between in-group members such as family or friends (unity violation, e.g., a mother who does not care about her child or an incest relationship between two siblings), through their high levels of community-based meta-relational threat sensitivity. Data ($N = 127$) were collected from university undergraduates in Turkey. Results showed that there are indirect effects of community-based meta-relational threat sensitivity on the link between parental motivation and moral wrongness judgments of unity violation despite their marginal significance. In addition to contributing meta-relational threat sensitivity as a measure of individual predisposition to the field of moral psychology, the current study not only suggests a mediative role of meta-relational threat sensitivity on the link between parental motivation and moral wrongness judgments but also emphasizes the role of parental motivation (even among nonparents) on the maintenance of the moral systems at the society level. This highlighted further a different perspective on the link between parenting and morality. In simpler terms, high levels of parental motivation are associated with high levels of community-based meta-relational threat sensitivity, which in turn leads to harsher moral wrongness judgments. Moreover, the current study focuses on relationship regulation theory, relational motivations, social conservatism, and life-history strategy to discuss the findings.

Keywords: Meta-relational threat, moral judgments, parental motivation, relationship regulation theory

EXTENDED ABSTRACT

Parenting is one of the slow life-history strategies that requires socio-ecological stability where individual selfishness is suppressed and close and cooperative social relationships are supported (Gladden & Cleator, 2018). This adaptive strategy manifests in different types of behaviors such as delayed sexual maturity, higher parental care, longer life expectancy, and higher degrees of altruism (Figueredo et al., 2006; Pianka, 1970; Rushton, 1985). This socio-ecological stability also requires the preservation and maintenance of moral norms. Hence, parental motivation is found to be related with moral sensitivity (Dunkel et al., 2016; Gladden et al., 2009). Also, Kerry and Murray (2018) showed that parental motivation predicted moral wrongness judgments, even among nonparents.

Fiske (2011) conceptualized meta-relational threat sensitivity, which suggests that morality is beyond the actors who commit moral violations. Tepe and Aydinli-Karakulak (2019) tested the concept empirically and showed that moral wrongness judgments not only focus on transgressors' behavior but also consider potential consequences of a morally wrong behavior toward community and future social relationships. In the current research, meta-relational threat sensitivity was measured as an individual predisposition. Simply put, when individuals consider morality at the community level (e.g., if a behavior violates societal harmony, it should not only be the concern of a person who performs this behavior but also be the concern of the society at large), they receive high scores from community-

based meta-relational threat sensitivity. However, if they consider them as individual cases (e.g., an immoral behavior should be a concern of a person who carries out this behavior), they receive high scores from individual-based meta-relational threat sensitivity.

In conformity with relationship regulation theory (Rai & Fiske, 2011), morality is a mechanism that regulates social relationships, and this mechanism can be maintained with four basic relationship motivations: unity, hierarchy, equality, and proportionality. When one of these motivations is violated, moral wrongness perceptions occur. For instance, a mother does not care for her child, the mother's behavior here is an example of unity violation. In the current research, community-based meta-relational threat sensitivity is hypothesized as a mediator on the link between parental motivation and moral wrongness judgments of unity violation. Overall, it was assumed that parental motivation will be positively associated with moral wrongness judgments of unity violation (Hypothesis 1) and the link between parental motivation and moral wrongness judgments of unity violation will be mediated by community-based meta-relational threat sensitivity (Hypothesis 2).

Method

Data were collected from 127 (109 women) university undergraduates in Turkey, in return for course credits. Parenting Motivation (PCAT-pn) Questionnaire, State Meta-Relational Threat Scale, eight immoral scenarios, and moral wrongness assessment with three items corresponding to each scenario were used to obtain responses from the participants. Participants completed an online experiment on Qualtrics. Order of the scales was randomized.

Results

Exploratory factor analysis examined the factor structures of the newly developed 10-item meta-relational threat scale. The scale tested in the first stage explains 59.81% of the total variance with its two-factor (community and individual levels) structure. None of the items were removed. The scale with its two-factor structure including 10 items showed good reliability. The Cronbach alpha reliability coefficients were .80 and .85 for community and individual levels, respectively.

Results showed that parental motivation positively correlated with moral condemnation of unity violations ($r = .20, p < .05$) but not with moral condemnation of other violations (e.g., hierarchy, equality, and proportionality). Additionally, community-based meta-relational threat sensitivity seems weakly mediate the relationship between parenting motivation and moral judgments, with an overall score of moral wrongness judgments of

each relational violation. But as hypothesized, even though there is a marginal significance, there are indirect effects of community-based meta-relational threat sensitivity ($\beta = .05$, %95 CI [-.00, .16]). Both moral wrongness judgments of unity violation ($\beta = .20$, %95 CI [.04, .38]) and community-based meta-relational threat sensitivity ($\beta = .21$, %95 CI [.04, .38]) were significantly predicted by parental motivation. When the predictors entered together, while parental motivation ($\beta = .15$, %95 CI [-.02, .32], $p = .09$) was not a significant predictor of moral wrongness judgments of unity violation, community-based meta-relational threat sensitivity was a significant one, ($\beta = .23$, %95 CI [.06, .40], $p = .01$), $R^2 = .09$, $F(2, 124) = 6.13$, $p < .01$. When parental motivation was entered as a single predictor of moral wrongness judgments of unity violation, explanative power of the model reduced, $R^2 = .04$, $F(1, 125) = 5.19$, $p < .05$.

Discussion

The results showed that parental motivation and unity motivation positively linked with each other. This study approached meta-relational threat sensitivity, as an individual predisposition, with two factors (i.e., community-based and individual-based meta-relational threat sensitivity). Results indicated that community-based meta-relational threat sensitivity mediates the link between parental motivation and moral wrongness judgments of unity violation. However, results showed a weak mediative role of meta-relational threat sensitivity. In addition, the explanative power of the model was only 9%, which suggests that there are variables needed to be explored on this link.

Aile kurmayı isteme motivasyonu ahlaki yargıyı belirleyebilir mi? Mevcut çalışmanın iddiasına göre, aile kurma motivasyonu uzun vadede sabit ve değerlerini koruyan bir toplum isteği ile ilişkili olabilir ve bu da kişinin ahlaki yargısını belirleyebilir. Fakat bu durum, bireyin değerlendirdiği ahlaki durumları ne derece toplumsal düzlemde ele aldığı ile ilişkili olabilir. Örneğin, bir kişi ahlaken yanlış olan bir davranışı, o davranışı gerçekleştiren bireyler üzerinden ele alıyorsa (örn., eğer bir aldatma yok ise evli bir çiftin başkalarıyla cinsel birliktelikler yaşaması yanlış değildir) daha az toplumsal düzeyde tehdit hissedecektir, fakat eğer bu davranışı toplum düzeyinde ele alıyorsa (örn., evli bir çiftin başkalarıyla cinsel ilişkiler yaşaması evlilik düzenini bozar, değerlere zarar verir) bu daha çok meta-ilişkisel tehdit hassasiyeti ile ilişkili olacaktır. Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019) tarafından ortaya atılan “meta-ilişkisel tehdit” kavramı, bir davranışın ahlaken yanlış bulunmasını arttıran aracı bir değişken olarak sunulmuştur. Bu çalışmada, söz konusu orijinal çalışmayı daha da ilerleterek, meta-ilişkisel tehdit kavramı bir kişilik özelliği (ahlaki durumlara yaklaşım tarzı) olarak incelenmeye çalışılmıştır ve bundan makale boyunca “meta-ilişkisel tehdit eğilimi” olarak bahsedilecektir. Bu anlamda, bu çalışma Tepe ve Aydınli-Karakulak’ın (2019) ortaya attığı meta-ilişkisel tehdit kavramının karar verme sürecinde rol oynayan bir değişken olmasının yanı sıra, bireysel bir yaklaşım tarzı olarak ele alarak alan yazına katkı sağlayacaktır. Buna ek olarak, ahlaki olaylara toplumsal düzeyde yaklaşmanın ebeveynlik motivasyonu ile ilgili olduğu, yani ebeveynlik motivasyonu ve meta-ilişkisel tehdit eğilimi bağlantısı gösterilerek, Kerry ve Murray’in (2018) ebeveynlik motivasyonu-ahlaki yargı ilişkisine yönelik bulguları genişletilecektir. Ayrıca, tüm bu bağlantılar Kerry ve Murray’in (2018) çalışmasının aksine, ahlaki temeller kuramı (ATK, Graham ve ark., 2012) yerine ilişki düzenleme kuramı (İDK, Rai ve Fiske, 2011) üzerinden ele alınmıştır. Dolayısıyla, bu çalışma Kerry ve Murray’in (2018) ATK boyutları üzerinden yaptığı tahminleri, İDK kuramı üzerinden yaparak, Kerry ve Murray’in (2018) öne sürdüğü ebeveynlik motivasyonu ile ahlaki yargı arasındaki ilişkiyi farklı kuramsal çerçevede test edecektir. Ayrıca bu ilişkide meta-ilişkisel tehdit yatkınlığının aracı rolünü Batılı olmayan bir örneklem üzerinden inceleyerek alan yazına katkı sağlayacaktır.

Ebeveynlik Motivasyonu

Ebeveynlik motivasyonu bireylerin bazı psikolojik davranış ve düşüncelerini etkileyebilmektedir. Önceki çalışmalar ebeveyn bakımı (parental care) ile ilgili süreçleri aktive eden (ya da hazırlayan) uyarıcılar kullanıldığında kişilerin risk almaktan kaçındığını

göstermiştir (Eibach ve Mock, 2011; Gilead ve Liberman, 2014). Bu evrimsel olarak yavaş yaşam tarihi stratejisi (slower life history strategy) ile de ilişkili bir durumdur. İnsan yaşam tarihi kuramına göre (bkz. Figueredo ve ark., 2006; Pianka, 1970; Rushton, 1985) hızlı yaşam tarihi ve kısa yaşam tarihi stratejileri bireye farklı psikososyal, davranışsal ve gelişimsel özellikler kazandırmaktadır. Hızlı yaşam stratejisi ile erken yaşta cinsel birliktelik, daha az ebeveynlik ilgisi, kısa yaşam beklentisi, daha az prososyal davranış ve daha az sosyal organizasyon desteklenirken; yavaş yaşam stratejisinde ileri yaşta cinsel birliktelik, yüksek ebeveynlik ilgisi, uzun yaşam beklentisi ve daha yüksek düzeyde prososyal davranış gibi tam tersi adaptasyonlar görülmektedir (Gladden ve Cleator, 2018). Bu kuramsal zemine dayanarak, ebeveynlik motivasyonunun tam anlamıyla yavaş yaşam stratejisi ile ilişkili olduğunu ve bu yüzden de ahlaki hassasiyet ile ilişkili olabileceğini gösteren çalışmalar vardır (Dunkel ve ark., 2016; Gladden ve ark., 2009). Eibach ve arkadaşları (2009) ebeveynliğin toplumsal düzeydeki değerleri koruma ile ilgili olan ahlaki hassasiyetlerle nasıl ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Ebeveyn olma halinin ahlaki “genişleme” ile ilgili olduğunu, yani ahlaki bozan davranışların bireyi değil (ya da bireysel düzeydeki karşılıklı ilişkileri değil) toplumu ilgilendirmesi ile ilgili olduğunu göstermiş, dolayısıyla ahlaki yargının bu durumlarda sertleştiğini tespit etmiştir. Bu kavramı Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019) “meta-ilişkisel tehdit” olarak ele almış ve bireylerin var olan ahlaki ihlallerde toplumsal yan etkiler bulduklarında bu davranışları daha şiddetli yargıladıklarını tespit etmiştir. Dolayısıyla, bu çalışmada ebeveynlik motivasyonu ile toplumsal düzeyde meta-ilişkisel yakınlık arasında pozitif bir ilişkilene beklenmektedir.

Kerry ve Murray (2018) sosyal normların birçok sosyal tehdide yönelik koruyucu bir set olarak çalışmasından dolayı, ebeveynlik motivasyonunun da ahlaki yargılarla ilişkili olabileceğini ifade etmiştir. Örneğin, ebeveynlere ebeveyn oldukları hatırlatıldığında sosyal normları ihlal edenleri çok daha sert yargılamışlardır (Eibach ve ark., 2009). Kerry ve Murray (2018) bu bulguyu daha da ilerleterek, çalışmalarında ebeveyn olmayanların bile ebeveynlik motivasyonlarının ahlaki yargılarındaki katılığı yordadığını bulgulamıştır. Özellikle çocukları riske atan bir duruma yönelik ebeveynlik motivasyonu (empatik yönelime kıyasla) yükseldikçe bu durumu ahlaken yanlış bulma artmıştır. Ayrıca, Kerry ve Murray (2018) ebeveynlik motivasyonunun, ATK'nın toplumsal ilişkilere odaklı olan bağlayıcı ahlaki temeller ile ilgisini de tespit etmiştir. Bu çalışmada ahlaki yargı, İDK üzerinden ele alınacak ve ebeveynlik motivasyonu-ahlaki yargı ilişkisi bu

bağlamda incelenecektir. Ayrıca bahsi geçen ilişkide, ‘bireyin ahlaki ihlali ne derece geniş çapta ele aldığı (toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit hassasiyeti) onun ahlaki yargısını arttırmasında etkili olacaktır’ iddiası, yani meta-ilişkisel tehdit eğiliminin aracı rolü de incelenecektir.

İlişki Düzenleme Kuramı (İDK) ve Ahlaki Temeller Kuramı (ATK)

Evrimsel psikoloji yaklaşımlarına göre, ahlak toplumsal iş birliğini sürdürmek için evrilmiştir (Alexander, 1987; Curry, 2016; de Waal, 1996; Fessler ve Haley, 2003; Nesse, 2001). Dolayısıyla bireyin topluluk içerisinde yaşamayı hayati derecede önemli olduğu için toplum içindeki varlığı ve kurduğu ilişkiler de ve bu sebeple ahlaki yargılama süreci de bu denli önemli olabilmektedir. Buna dikkat çeken son zamanlarda yapılmış bir çalışmaya göre insanların ahlaki şöhratlerine zarar verecek herhangi bir şeyden kaçınmaya dair çok güçlü bir motivasyona sahip oldukları önerilmiştir (Vonasch ve ark., 2018). Örneğin, insanlar varsayımsal olarak bir suçlu, Nazi ya da çocuk tacizcisi olarak bilinmektense hapse girmeyi, kollarının-bacaklarının kesilmesini ya da ölmeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Fiske’in (1992) ilişki modelleri kuramından gelen Rai ve Fiske’in (2011) ilişki düzenleme kuramı (İDK) tam da bu noktada önemli tespitlerde bulunmaktadır. İDK’ya göre, ahlak sosyal ilişkileri düzenleyen bir mekanizmadır ve bu mekanizma dört temel ilişki motivasyonu ile sürdürülebilmektedir. İDK, her bir ilişki motivasyonu ile aynı zamanda farklı ilişki modelleri de tanımlamaktadır. Bu kuramsal bakış açısına göre, bu ilişki motivasyonları/modelleri ihlal edildiği durumlarda ahlaki yargılama süreci başlamaktadır. Bu motivasyonlar şu şekilde tanımlanmaktadır: *Birlik motivasyonu (unity)* insanların birbirlerine karşılık beklemeden ilgi göstermesi, empatik yaklaşımları, birbirlerini korumaları gibi süreçleri içerir ve daha çok bunları kendi iç grup üyelerine yapmalarını sağlar. *Hiyerarşi motivasyonu (hierarchy)* hiyerarşik sosyal yapıyı sürdürür ve bunun için hiyerarşide altta olanların üstlerine saygı göstermeleri beklenirken üstte olanların da alttakilere liderlik, kılavuzluk, bilgelik ve koruma sağlaması gerekmektedir. *Eşitlik motivasyonu (equality)* kaynakların, sorumlulukların ve hakların eşit ilkelere bağlı olarak dağıtılmasını; karşılıklılık ilkesinin eşit olarak sürmesini sağlamaktadır. Son olarak, *orantılılık motivasyonu (proportionality)* ise katkı-sonuç ilişkisindeki orantılılığın sürdürülmesini sağlamaktadır; yani bu motivasyona göre elde edilen sonuç (kazanılan değer) ortaya konan katkı ve emek doğrultusunda olmalıdır. Her bir motivasyon sırasıyla dört tip ilişki türüne aittir: Müşterek paylaşım ilişkisi (MP; communal sharing),

otorite düzeni ilişkisi (OD; authority ranking), eşitlik ilişkisi (Eİ; equality matching) ve arz-talep ilişkisi (ATİ; market pricing) (Fiske, 1992; Rai ve Fiske, 2011). Her bir motivasyonu/ilişki modelini ihlal eden durumları örneklendirmek gerekirse, bir annenin çocuğuna bakmaması müşterek paylaşım (birlik motivasyonu) ihlali iken, bir çalışanın patronuna iş buyurması bir otorite düzeni (hierarchy motivasyonu) ihlalidir. Sırada beklerken birinin kaynak yaparak öne geçmesi eşitlik ilişkisinin (eşitlik motivasyonu) ihlali iken, kopya çekenin çalışandan daha iyi not alması da bir arz-talep (orantılılık motivasyonu) ihlalidir.

İDK'nın bu dört temel ilişki tipi, ATK'nın beş boyutuyla da paralellik göstermektedir. ATK ahlaki beş farklı sezgi üzerinden tanımlarken bu beş boyutun her birinin evrimsel bir adaptasyona karşılık geldiğini ileri sürmektedir. Bu beş boyuta göre, *bakım/zarar* (care/harm) zayıf olanın korunması ve ona ilgi gösterilmesini; *adillik/hilekârlık* (fairness/cheating) grup içinde hilekârlık/adaletsizlik yapanların tespit edilmesini, eşitlik ve adaletin sürdürülmesini; *sadakat/ihanet* (loyalty/betrayal) kişinin kendi grubu ile kurduğu aidiyeti ve bunun sadakat ile sürdürülmesini; *otorite/yıkım* (authority/subversion) otoriteyi savunma ve otoriteye saygı duyarak sosyal düzenin korunmasını; *kutsallık/yozaşma* (sanctity/degradation) fiziksel ve ruhani temizliğe, kutsallığa önem verilmesini ve arzuların bastırılmasını sağlamaktadır. Graham ve arkadaşları (2009) zarar ve adalet boyutlarının kişilerin haklarıyla ilgili olan bireyselleştirici (individualizing) temelleri oluşturduğunu, diğer üç ahlak boyutunun ise grubun bağlılığını güçlendiren bağlanım (binding) temellerini oluşturduğunu söylemektedirler.

ATK, kuramsal zeminini ilişki modelleri kuramı (Fiske, 1992) ile Shweder ve arkadaşlarının (1997) öne sürdüğü üç büyük ahlak teorisine dayandırmaktadır. Fakat ATK'nın tespitleri ve beş boyutu güncel çalışmalar tarafından karmaşık sonuçlar göstermektedir. Kuramın bazen iki boyut şeklinde bazen beş boyut şeklinde çalıştığı tespit edilmiştir (Bkz. Doğruyol ve ark., 2019; Yalçındağ ve ark., 2017; Yılmaz ve ark., 2016). Sunar (2009) bu iki kuramı entegre ederek, ATK'nın bakım/zarar ve kutsallık/yozaşma boyutlarının İDK'nın birlik motivasyonuna; otorite/yıkım boyutunun hiyerarşi motivasyonuna; adillik/hilekârlık boyutunun ise eşitlik ve oran motivasyonlarına tekabül ettiğini önermektedir.

Kerry ve Murray (2018) ebeveynlik motivasyonunun ahlaki yargıyı belirleyip belirlemediğini ATK kuramı üzerinden incelemiştir ve ATK'nın bağlayıcı ve bireyselleştirici

ahlaki temelleriyle ebeveynlik motivasyonu arasındaki ilişkiyi incelediğinde, ebeveynlik motivasyonunun bağlayıcı ahlaki temel ile ilişkisinin kuvvetli olduğunu bulgulamıştır. Ayrıca çocukları riske atan bir norm ihlaline yönelik ahlaki yargıyı ebeveynlik motivasyonunun çok daha belirgin bir şekilde yordadığını tespit etmiştir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Kerry ve Murray'ın (2018) bulgularının İDK'nın birlik motivasyonuna işaret ettiği görülmektedir. Bu çalışmada bu ilişki İDK üzerinden ele alınarak bu tespit sınanacaktır. Sunar'ın (2009) da önerdiği gibi, ATK'nın bakım-zarar ve kutsallık/yozaşma boyutları birlik motivasyonuna tekabül ettiği için ebeveynlik motivasyonunun en çok birlik motivasyonu ile ilişkileneceği düşünülmektedir. Dolayısıyla, İDK'nın birlik motivasyonuna yönelik ahlaki yargının, özellikle aile ilişkilerine yönelik ihlalleri barındırdığı için ebeveynlik motivasyonu ile ilişkili çıkacağı düşünülmektedir.

Birlik Motivasyonu

Sunar (2009), Fiske'in (1992) birlik motivasyonunun anne-çocuk ilişkisinin temelini oluşturduğunu ve müşterek paylaşım olarak ifade edilen sosyal ilişkinin ilk temellerini attığını önermektedir. Yetişkinlik sürecinde ise bu ilişki partnerle ya da yakınlık hissinin olduğu, bütünü bir parçası olarak hissedildiği daha büyük bir grup ile kurulmaktadır (Fiske, 1992). Birlik motivasyonunun en temel ahlaki kuralı kaynakların ihtiyaca göre paylaşılmasıdır ve karşılık beklenmeden yapılmasıdır. Kuvvetli bir kolektif yapı içerisinde var olan bu ilişki tipi aslında oldukça eski, atarımızdan aktarılan, birçok toplulukta bulunan ve insanların doğal olarak adlandırdığı bir ilişki tipidir (Fiske, 1992). İç grup üyeleriyle kurulan, yardımlaşma, ilgi ve yakınlığı barındıran bu duygusal paylaşım aynı zamanda dış gruba yönelik bir düşmanlığı da getirebilmektedir (Fiske, 1992; Sunar, 2009). İç grupla kurulan bu kuvvetli bağlantı, o grup üyelerine yönelik empati, hassasiyet ve koruma iç güdüsünü beraberinde getirirken, dış tehdite yönelik de düşmanca bir tavır beraberinde getirmektedir. Bu ilişki tipleri ihlal edildiğinde karşı tarafa duyulan ötekini suçlayıcı duygular ile kendini suçlayıcı duygular incelendiğinde, birlik motivasyonu ihlal edildiğinde iğrenme-utanç ikilisinin ortaya çıktığı bulunmuştur (Sunar ve ark., 2020). Ahlaki duygular alan yazınında fazlasıyla çalışılan bu iki duygu, evrimsel arka planı oldukça kuvvetli ve içselleştirilmiş duygulardır. Özellikle utanç duygusunun davranışa yönelik olmayıp kişinin kendi benliğini merkeze alarak hissedildiği ve iğrenme duygusunun da karşı tarafa yanıt üretmekten çok kaçma, uzaklaşma isteğini doğurduğu göz önünde bulundurulduğunda bu ilişki tipinin ne derece özerk bir yapı olduğu görünmektedir. Fiske'e (1992) göre birlik motivasyonunun yönettiği bu ilişki tipi kişile-

rin nasıl davranacağını şekillendirmez, aksine sosyal bir grubun oluşmasının temelini sağlar ve bu temel ile oluşan sosyal grubun üyeleri birbirleriyle kurdukları ilişkide karşılık beklemeden ve birlik içinde hissederek davranabilmektedirler. Yukarıda da bahsedildiği gibi, bu temel ilişki tipi ebeveynlik ilişkisinin kendisini de içinde barındırmaktadır. Önceki çalışmalar ebeveynlik motivasyonunun, genel olarak ahlaki hassasiyet ile ilişkili çıktığını önerse de Kerry ve Murray'ın (2018) bulguları göz önünde bulundurulduğunda ebeveynlik motivasyonunun en çok İDK'nın birlik motivasyonuna tekabül etmesi, dolayısıyla yüksek düzeyde ebeveynlik motivasyonunun birlik motivasyonuna yönelik hassasiyet ile ilişkili çıkması beklenmektedir. Buna göre, çalışmanın birinci hipotezi aşağıda belirtilmiştir:

H1. Birlik motivasyonu ihlaline yönelik olumsuz ahlaki yargı ile ebeveynlik motivasyonu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olacaktır.

Her ne kadar ebeveynlik motivasyonunun evrimsel olarak köklenme ve yayılma ihtiyacı ile ilişkili olduğu öne sürülerek, toplumsal değerlerin sabit kalmasını ve güvenilir, ahlaklı bir ortam içinde olmayı istemek ile ilişkili olacağı önerilse de ahlaki değerler kültürel varyasyon gösterdiği gibi bireysel varyasyon da göstermektedir (Bkz. Graham ve ark., 2012; Haidt ve ark., 1993; Rai ve Fiske, 2011; Simpson ve Laham, 2015a; 2015b). Bir kişi birlik motivasyonu ihlaline fazla tepki gösterip bunu ahlaken oldukça yanlış bulabilirken, eşitlik motivasyonu ihaline o derece tepki göstermeyebilir (Rai ve Fiske, 2011; Tepe ve Aydınli-Karakulak, 2019). Tam bu noktada, Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019) o ihlalin ne derece meta-ilişkisel tehdit yönünden algılandığının altını çizmektedir. Kişiler eğer bir ihlali, bireysel temelde yanlış bulmanın yanı sıra toplumsal düzeyde de yanlış bulurlarsa o ihlale yönelik ahlaki yargılarının şiddeti artmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal düzeyde algılanan meta-ilişkisel tehdit, ahlaki yargının ne derece sertleşeceğine yönelik önemli bir tahmin edici değişken olarak sunulmaktadır. Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) meta-ilişkisel tehdit algısının ahlaki yargının şiddetini artıran aracı bir rolü olduğu önermesi üzerine, ebeveynlik motivasyonu-ahlaki yargı ilişkisinde meta-ilişkisel tehdidin bireysel bir eğilim olarak aracı rolü de sınanacaktır.

Meta-İlişkisel Tehdit

İlk olarak Fiske'in (2011) ortaya attığı meta-ilişkisel ahlak kavramı, Rai ve Fiske'in (2012) ahlak psikolojisi konuları ile bağdaştırarak somutlaştırmasından sonra Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) deneysel olarak test etmesi ile ahlak psikolojisi alan yazı-

nına girmiştir. Yine Rai ve Fiske'in (2011) İDK ile paralel ilerleyen meta-ilişkisel ahlak kavramı, ahlakın ahlaki ihlali gerçekleştiren aktörlerin de ötesinde olduğunu önermektedir. Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019) meta-ilişkisel tehdit algısını bir örnekle şu şekilde açıklar, bir evli çiftin birbirlerinin haberleri dâhilinde başka kişilerle cinsel birlikteliklerde bulunması bazı insanlar için ciddi bir ahlaki mesele iken bazı insanlar için değildir. Meta-ilişkisel tehdit kavramıyla, daha önceki çalışmaların aksine bir davranışın ahlaki bir ihlal olarak algılanmasının sadece ihlalcinin kendisine odaklanarak (Bkz. Dungan ve ark., 2017; Giner-Sorolla ve Chapman, 2016; Horberg ve ark., 2009; Parkinson ve Byrne, 2017; Rottman ve ark., 2014; Sabo ve Giner-Sorolla, 2017; Simpson ve Laham, 2015a; Simpson ve ark., 2016; Uhlmann ve ark., 2015; ayrıca bkz. Simpson ve Laham, 2015b, Vezzali ve ark., 2017; Wagemans ve ark., 2018; Young ve Saxe, 2011) açıklanamayacağını, o davranışın kişinin içinde bulunduğu topluluğa (algılanan iç gruba) olan etkisinin ya da gelecekteki sosyal ilişkilere yönelik potansiyel sonuçlarının da önemli olduğunu vurgulanmaktadır. Eğer örneğe geri dönecek olursa, evli bir çiftin başka bireylerle yaşadığı cinsel birlikteliklerin birbirlerinin haberleri dâhilinde olsa bile ahlaken yanlış algılanıyor olmasının sebebi insanların bunu sosyal uyumun bozulması olarak algılıyor olmaları ya da burada bir değer kaybı görüyor olmalarıdır (Tepe ve Aydınli-Karakulak, 2019). Kişiler bir durumu daha çok toplumsal yönden meta-ilişkisel tehdit olarak görüyorsa o durumu daha çok yanlış bulacaklardır. Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019) meta-ilişkisel tehdit algısını “değerlerin yozlaşması” ve “sosyal uyumun bozulması” şeklindeki iki madde ile ölçmüştür. Bu çalışmada ise bu kavram, bireylerin genel olarak ahlaki durumları değerlendirme yatkınlıkları üzerinden ölçülmek istenmiş ve bu niyetle meta-ilişkisel tehdit hassasiyeti ölçeği geliştirilmiştir. Bireylerin, ahlaki durumları toplumsal düzeyde ya da bireysel düzeyde ele almaları onların meta-ilişkisel tehdit yatkınlıklarını/hassasiyetlerini gösterecektir.

Yukarıda ebeynlik motivasyonu ile birlik motivasyonuna ilişkin bulgulardan bahsedilmiştir. Farklı şekilde ama benzer noktalara değinen Eibach ve arkadaşlarının (2009) ise ebeveynlik halinin, toplumsal düzeydeki değerleri koruma motivasyonları ilgili olduğunu belirterek ahlaki “genişleme”yle ilişkili olduğunu göstermesi, Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit hassasiyetinin ebeynlik motivasyonu-birlik ihlaline yönelik ahlaki yargı ilişkisinde aracı bir değişken olarak rol oynayabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla, ebeveynlik motivasyonu yüksek bireylerin toplumsal düzeyde meta-ilişkisel yatkınlıkları yükseldikçe, birlik ihlallerine yö-

nelik ahlaki yargılarının şiddetinin de artmasına yönelik korelasyonel bir ilişki beklenmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi, eğer bir ihlal, bireysel düzeyde yanlış bulunmanın ötesinde, toplumsal düzeyde de yanlış bulunursa o ihlale yönelik ahlaki yargının şiddeti artmaktadır. Dolayısıyla, bireyin ahlaki durumları toplumsal düzeyde ele alması, ebeveynlik motivasyonu ile ahlaki yargı arasında aracı bir rol üstlenerek olumsuz ahlaki yargıyı pozitif yönde yordayacaktır. Bu çalışmanın ikinci hipotezi ise buradan gelmektedir:

H2. Birlik motivasyonu ihlaline yönelik ahlaki yargı ile ebeveynlik motivasyonu arasındaki ilişkide toplumsal düzeyde algılanan meta-ilişkisel tehdit aracı rol oynayacaktır; ebeveynlik motivasyonu toplumsal meta-ilişkisel tehdit yatkinliğini artırma yoluyla birlik motivasyonu ihlaline yönelik ahlaki yargıyı pozitif olarak yordayacaktır.

Özetle, Fiske'in (1992) kuramsal temelini izah ettiği İDK'nın önermelerine ve bu önermelerin ampirik olarak test edildiği Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) bulgularına göre, kişilerin ahlaki yargıları bu ilişkilerin ihlali ile oluşmaktadır. Ebeveynlik motivasyonu yüksek bireylerin birlik motivasyonuna yönelik daha hassas olacağı, dolayısıyla bu ilişki tipinin ihlalinin daha çok yanlış algılayacakları beklenmektedir. Fakat ahlaki yargı, ilişki motivasyonlarının ihlali ile oluşmasının yanı sıra onun şiddetini bu ihlalin ne derece toplumsal boyutta ele alındığı da belirlemektedir (Tepe ve Aydınli-Karakulak, 2019). Ahlaki ihlalleri toplumsal düzeyde algılamak, kişilerin toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit eğilimleri ile gözlemlenebilir olduğu düşüncesi ile geliştirilen meta-ilişkisel tehdit eğilimi ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçümle birlikte, ebeveynlik motivasyonunun birlik motivasyonu hassasiyeti ile olan ilişkisini kişilerin ahlaki olayları toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit üzerinden algılama eğilimlerinin arttırabileceği hipotezlenmektedir. Tüm bu ifade, korelasyonel analiz ile test edileceğinden, bu ilişkiler arasındaki bağlantılar herhangi bir nedensellik içermemektedir, diğer bir deyişle bahsi geçen her bir değişkenin birbiriyle ilişkili olacağı önerilmektedir. Toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit eğiliminin ahlaki yargının şiddetini arttırıcı bir rolü olduğu önerilirken, bireysel düzeyde meta-ilişkisel tehdit eğiliminin böyle bir rolü olmaması beklenir, nitekim buna yönelik bu çalışmanın herhangi bir hipotezi söz konusu değildir. Toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit eğiliminin bu ilişkide aracı bir rol oynayacağı beklenirken, bireysel düzeyde meta-ilişkisel tehdit eğilimi ile böyle bir ilişkilene beklenmemektedir. Fakat herhangi bir hipotez önermek için yeterince veri olduğu düşünülmeyişinden bu analiz *keşif analizi* bağlamında ele alınacaktır. Dolayısıyla, bireysel

düzeyde meta-ilişkisel tehdit eğiliminin bu ilişkilendirmedeki rolü de bu çalışma ile keşfedilecektir.

Yöntem

Katılımcılar

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesi amacıyla önsel güç analizi yapılmıştır. Ebeveynlik motivasyonu ile ahlaki yargı arasındaki ilişkiyi inceleyen Kerry ve Murray (2018) toplam 147 ebeveyn ve 205 ebeveyn olmayan bireylerden veri toplamış; bu verilerde 0.8 güce ulaşan $r = .15$ korelasyonu tespit edilmiştir. Küçük bir etki raporlayan mevcut çalışmanın etki gücünü bulmak için MedPower (Kenny, 2017) ile güç analizi yapılmıştır ve Kerry ve Murray'in (2018) bulguladığı ebeveynlik motivasyonu ile ahlaki yargısı arasındaki yol için $B = .15$ belirlenirken, aracı değişken ile arasındaki yollar için orta etki gücü $B = .30$ tahmin edilmiştir. Sonuç olarak, MedPower örneklem genişliği olarak küçük-orta arası bir büyüklükte etkiyi %80 güçte raporlayabilmek için 111 kişinin gerekli olduğunu önermektedir. Bu çalışma için İstanbul'da bulunan bir vakıf üniversitesindeki lisans öğrencilerinden ders kredisi karşılığında veri toplanmıştır. Veri setinde 133 katılımcıdan sadece dikkat kontrolü sorularında (örn., eğer bunu okuyorsanız lütfen '2' yazın, $n = 6$) başarısız olan katılımcılar çıkarılmış ve sonrasında "kayıp verilerin yerini doldur" (replace missing values) yöntemi uygulanarak kayıp olan verilerin yeri doldurulmuştur. Çalışmanın nihai veri seti 127 katılımcıdan oluşmaktadır (109 kadın, $Ort_{yaş} = 21.57$, $SS = 2.77$).

Veri Toplama Araçları

Ebeveynlik Motivasyonu (PCAT-pn Questionnaire)

On sorudan meydana gelen bu ölçek, 25 soruluk Ebeveynlik İlgisi ve Şefkati Ölçeği'nin (Parental Care and Tenderness; PCAT) kısa formu olarak oluşturulmuştur (Hofer ve ark., 2018). Ebeveynlik İlgisi ve Şefkati Ölçeği, ebeveynlik ilgisi motivasyonundaki kişisel farklılıkların altında yatan faktörleri değerlendirmekte ve ebeveynler ile ebeveyn olmayan bireyler arasındaki ebeveynlik ilgisi eğilimlerini göstermektedir. Ölçek, *koruma* (örn., "Bir çocuğa tehdit oluşturan herhangi birine zarar verebilirim") ve *besleme* (nurturance; örn., "Bebekler kalbimi yumuşatır") olmak üzere iki faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin her iki faktörü için de yanıtlar 5'li Liket tipi ölçek (koruma için: 1= hiç şefkat olmaması, 5= çok fazla şefkat; besleme için: 1= hiç katılmıyorum, 5= tamamen katılıyorum) üzerinden değerlendirilmektedir. Ölçeğin orijinal hali ile iç tutarlılık katsa-

yıları toplam ebeveynlik motivasyonu için Cronbach's $\alpha = .90$, koruma ve besleme faktörleri için ise ayrı ayrı Cronbach's $\alpha = .90$ ve Cronbach's $\alpha = .88$ 'dir. Ölçeğin her iki faktöründen elde edilen ortalama puan ahlaki yargıların şiddetini (severity of moral judgments) yordamıştır (Hofer ve ark., 2018).

Ölçek, bu araştırmada kullanabilmek için ilk önce sosyal psikoloji alanındaki uzmanlar tarafından Türkçe diline çevrilmiş, sonrasında tekrar İngilizce diline çevrilerek, orijinal versiyon ile çeviri versiyonları karşılaştırılmıştır. Ölçeğin Türkçe dilindeki son hali araştırmanın yazarları tarafından karar verilerek oluşturulmuştur. Ölçek maddelerinden hesaplanan ortalamala puan ile ebeveynlik motivasyonu ölçülmektedir. Ayrıca iki faktörden elde edilen ortalama puan ile ebeveynlik motivasyonunun varyasyonlarına yönelik analizler de yapılabilmektedir. Fakat bu çalışmada, iki faktör üzerinden değil, ortalama ebeveynlik motivasyonu puanı ile analizler gerçekleştirilecektir. Ölçekte ters kodlanan herhangi bir madde bulunmamaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı, toplam ebeveynlik motivasyonu için Cronbach's $\alpha = .81$, koruma ve besleme faktörleri için ise ayrı ayrı Cronbach's $\alpha = .72$ ve Cronbach's $\alpha = .81$ 'dir. Ölçeğin geçerliliğini test etmek için JAMOVI kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmış ve elde edilen iki faktörlü yapının hiçbir modifikasyon yapılmadan uyum değerleri $\chi^2 / df = 2.94$, CFI = 0.81, TLI = 0.74, SRMR = 0.11, [RMSEA = 0.15; %95 GA: 0.12, 0.18], $p < 0.001$ çıkarken, modifikasyon önerileri doğrultusunda, koruma faktörü altındaki madde 2-madde 3, madde 2-madde 5 ve madde 3-madde 5'in hata varyansları ilişkilendirildiğinde uyum değerleri iyi çıkmıştır ($\chi^2 / df = 1.17$, CFI = 0.99, TLI = 0.98, SRMR = 0.06, [RMSEA = 0.04; %95 GA: 0.00, 0.10], $p = 0.24$). Tek faktörlü yapı olarak, ölçeğin geçerliği test edildiğinde ise uyum değerleri $\chi^2 / df = 3.66$, CFI = 0.73, TLI = 0.65, SRMR = 0.12, [RMSEA = 0.18; %95 GA: 0.14, 0.21], $p < 0.001$ çıkarken, modifikasyon önerileri doğrultusunda, koruma faktörü altındaki madde 1-madde 4, madde 2- madde 3, madde 3-madde 5 ve madde 2-madde 5 hata varyansları ilişkilendirildiğinde $\chi^2 / df = 1.15$, CFI = 0.99, TLI = 0.98, SRMR = 0.06, [RMSEA = 0.04; %95 GA: 0.00, 0.09], $p = 0.27$ iyi uyum değerleri göstermiştir.¹

Ahlak Senaryoları

Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) çalışmasından uyarlanmıştır. İlişki ihlali senaryoları setinden (toplam 20 adet) her bir ilişkisel motivasyon (birlik, eşitlik, hiyerarşi,

1 Ölçeğin maddeleri tüm materyallerin paylaşıldığı Kullanılan Ölçümler dosyasında Open Science Framework sayfası üzerinden sunulmaktadır (https://osf.io/nvxdh/?view_only=7b317516e2d54cc2882a72f11d0aae8).

orantılılık) için iki ilişki ihlali seçilmiştir. Ahlaki yargı/yanlışlık değerlendirmeleri için kullanılan ahlaki yargı senaryoları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1.

Ahlaki İhlal Senaryoları

Birlik İhlali	İki yetişkin kardeşin tutkulu bir şekilde öpüşmesi Beş kuşaktır aile yadigarı olan ve ailenin torununa teslim edilen değerli bir yüzüğü, torunun para karşılığında satması
Hiyerarşi İhlali	Mahkeme salonunda, hâkimin girmesiyle herkes ayağa kalkarken içlerinden birinin bunu yapmayıp hâkimin önünde ona bakarak bile bile oturmaya devam etmesi Bir üniversite öğrencisinin dersten alakasız sorular sormak için dersi bölüp hocayla dalga geçmeye başlaması
Eşitlik İhlali	Uçaktaki bir yolcunun, Müslüman olan diğer bir yolcunun yanına oturmak istememesi Konser bileti almak üzere gişeye giden bir kişinin çok sıra olduğunu görüp, bekleyen insanlara aldırmandan sıranın önüne geçmesi
Oran İhlali	Uluslararası ve kurumsal bir firmanın sınavına hazırlanıp başarıyla kazanan ve ardından mülakata girmeye hak kazanan kişinin yerine, şirketin hiç sınavına ve mülakata girmemiş birini işe alması Turistik bölgede dükkan sahibi olan birinin, hediyelik eşyaları gerçek fiyatının on katına satması

Meta-İlişkisel Tehdit Hassasiyeti/Yatkınlığı

Bu 10 maddelik meta-ilişkisel tehdit hassasiyeti ölçeği, bireysel bir özellik (trait-level) olarak birinci yazar tarafından oluşturulmuştur. Meta-ilişkisel tehdit yatkınlığı bu çalışmada toplumsal ve bireysel olmak üzere iki düzeyli ele alınmaktadır. Tepe ve Aydınli-Karakulak’ın (2019) bahsettiği değerlerin yozlaşması ve sosyal uyumun bozulması, toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit algısını ima etmektedir. Geliştirilen ölçekte birey odaklı meta-ilişkisel tehdit yatkınlığı da ölçümlenmeye çalışılmıştır. Kişilerin, ahlaki bir durumu ne derece toplum yönünden ya da birey yönünden algıladıkları değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin, ahlaki ihlallerin sadece o ihlali gerçekleştiren bireyi ilgilendirdiğini düşünmek ve durumu o bireyler arası ilişkiler üzerinden yorumlamak bireysel düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkınlığına işaret etmektedir. Evli bir çiftin başkalarıyla birlikte olmaları örneğinden gidilecek olunursa, bireysel düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkınlığı yüksek bireyler, bu durumda kişilerin birbirlerini aldatıp aldatmadığına odaklanırken (örn., eğer bu gizli bir şekilde gerçekleşiyor, birbirlerinin haberleri dahilinde olmuyorsa yanlıştır); toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkınlığı yüksek bireyler bu davranışın toplumsal yankılarıyla ilgilenmektedir (örn., evli çiftler başkalarıyla birlikte olurlarsa evlilik kurumu bozulur). Bu ölçekle, kişilerin ahlaki olayları ne derece toplumsal boyutta ya da bireysel boyutta ele aldıkları ölçülmeye çalışılmıştır. Kişilere bazı ifadeler sunulmuştur ve bu ifadelere ne derece katılıp katılmadık-

larını değerlendirmeleri istenmiştir. Yanıtlar 7’li Likert tipi ölçek üzerinden (1= *Kesinlikle Katılmıyorum*, 7= *Kesinlikle Katılıyorum*) değerlendirilmektedir.

Ölçeğin faktör yapısı Açımlayıcı Faktör Analizi ile incelenmiştir. KMO katsayısının yüksek (.82) ve Bartlett testinin anlamlı olması örneklemin yeterliliğini göstermiştir ($\chi^2(45) = 504.295, p < 0.001$). Temel Bileşenler Analizi sonucunda özdeğeri 1’in üzerinde (1.82) iki faktörlü yapı ortaya çıkmıştır ve bu ikili yapı yamaç birikinti grafiği ile de örtüşmektedir. İki faktörlü yapı toplam varyansın %59.81’ini açıklamaktadır. Varimax rotasyonu sonucuna göre söz konusu iki faktöre beşer madde .30’un üzerinde yüklenmiştir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2.

AFA Sonucu Meta İlişkisel Tehdit Hassasiyeti Ölçeğinin Maddeleri ve Faktör Yükleri Dağılımı

Maddeler	Ort.	SS	Faktör 1	Faktör 2
Bireysel				
1. Herhangi bir davranış toplumsal uyumu bozsun bozmasın toplumu değil sadece o davranışı yapan bireyi ilgilendirir.	2.95	1.56	.83	
2. Ahlaken yanlış davranışlar sadece onu yapan bireyi ilgilendirir.	4.40	1.55	.83	
3. Ahlaklı olsun olmasın kişinin yaptığı davranışlar kişiyi ilgilendirir, topluma olan etkisinin bir önemi yoktur.	3.14	1.53	.81	
4. Herhangi bir davranış değerleri bozsun bozmasın toplumu değil sadece o davranışı yapan bireyi ilgilendirir.	3.69	1.62	.78	
5. Ahlak ile alakalı davranışlar o davranışı sergileyen bireyi ilgilendirir.	3.69	1.66	.63	
Toplumsal				
6. Herhangi bir davranış toplumsal uyumu bozuyor ise o davranış sadece kişiyi değil toplumu da ilgilendirir.	5.11	1.48		.79
7. Herhangi bir davranış değerleri bozuyor ise o davranış sadece kişiyi değil toplumu da ilgilendirir.	4.83	1.48		.74
8. Ahlaken yanlış davranışlar sadece o davranışı sergileyen bireyi etkilemez, toplumu da etkiler.	4.92	1.47		.74
9. Ahlak ile alakalı davranışlar bireysel değil toplumsal boyutta değerlendirilmelidir.	4.73	1.45		.69
10. Ahlaklı olsun olmasın kişinin yaptığı davranışlar sadece kişiyi ilgilendirmez, topluma olan etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır.	5.01	1.51	-.34	.67

Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı “toplumsal düzey” faktörü için .80, “bireysel düzey” faktörü için ise .85 bulunmuştur. İlgili faktörden alınan yüksek puanlar kişilerin o alandaki yüksek meta-ilişkisel tehdit yatınlığını göstermektedir. Ölçeğin hiçbir maddesinde ters kodlama yoktur.

Ahlaki Yanlılık

Her bir senaryo için ahlaki yanlılık, Tepe ve Aydınli-Karakulak’a (2019) benzer şekilde şu ifadeler kullanılarak değerlendirilmiştir: “Bu davranış kötü bir davranıştır”, “Bu ahlaksız bir davranıştır” ve “Bu davranış ahlaken yanlış bir davranıştır”. Katılımcılar soruları, 1= *Hayır, hiç* ile 7= *Evet, çok fazla* arasında değişen 7’li Likert tipi ölçek üzerinden yanıtlamışlardır. Sekiz senaryodaki bu üç maddenin ortalama puanı genel ahlaki yanlılığın bir ölçüsü olarak kullanılmıştır (Cronbach $\alpha = .88$). Ahlaki yanlılık puanı toplam sekiz senaryodan elde edilen ortalama ile hesaplanırken, birlik motivasyonu ihlaline yönelik ahlaki yanlılık puanı sadece birlik motivasyonunu ihlal eden senaryolarından gelen ortalama puan ile hesaplanmıştır. Her bir motivasyona yönelik ahlaki yargı güvenilirlik katsayıları ise şu şekildedir: Birlik motivasyonu Cronbach $\alpha = .86$, hiyerarşi motivasyonu Cronbach $\alpha = .82$, eşitlik motivasyonu Cronbach $\alpha = .71$, ve oran motivasyonu Cronbach $\alpha = .77$.

İşlem

Veri toplanmadan önce araştırmanın etik değerlendirmesi Bahçeşehir Üniversitesi Etik Kurul tarafından onaylanmış (14 Nisan 2016, 87769966-604.01.01-3501) ve araştırmanın veri toplama sürecine geçilmiştir. Katılımcılar, çevrimiçi bir anket aracı olan Qualtrics kullanılarak oluşturulan çevrimiçi anketi tamamlamıştır. Veriler 2019 yılı Mart ayında toplanmıştır. Her ölçek bloklar halinde gruplanmış ve böylelikle ölçeklerin sırası, sıra etkisini ortadan kaldırmak için her katılımcı için seçkisiz hale getirilmiştir. Katılımcılara, kendilerine bazı durumlar sunulacağı bilgisi verilmiş ve bu durumlarla ilişkili olarak düşüncelerinin sorulacağı söylenmiştir.

Bulgular

Araştırmanın veri seti, kullanılan ölçümler ve yapılan analizlerin kodları Open Science Framework üzerinden paylaşılmıştır².

2 Araştırmanın verileri ve materyallerine ulaşmak için https://osf.io/nvxdh/?view_only=7b317516e2d54cc2882a72f11d0aade8

Aracı Regresyon Analizi yapılmadan önce tüm değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri incelenmiştir. Değişkenlerin birbirleriyle ilişkilerini gösteren Pearson Korelasyon katsayıları Tablo 3'de gösterilmiştir. Pearson Korelasyon analizi sonucuna göre birlik motivasyonu ihlaline yönelik olumsuz ahlakı yargı ile ebeveynlik motivasyonu arasında pozitif bir ilişki ($r = .20, p < 0.05$) bulunarak *H1* desteklenmiştir. Ebeveynlik motivasyonu diğer motivasyon ihallerine (örn., eşitlik, hiyerarşi ve oran) yönelik ahlakı yargı ile ilişkili çıkmamıştır.

Tablo 3.

Pearson Korelasyon Analizi ile Araştırma Değişkenlerinin Birbirleriyle İlişkisi

	Ort.	SS	Min	Max	α	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Ebeveynlik Motivasyonu	4.09	0.52	2.33	5.00	.81	-	.20*	.05	.15	.04	.16	.21*	-.18*
2. Birlik ihlali yargısı	5.27	1.16	1.67	7.00	.86		-	.47**	.36**	.32**	.81**	.26**	-.12
3. Hiyerarşi ihlali yargısı	5.39	0.93	2.00	7.00	.82			-	.38**	.23**	.74**	.12	.16
4. Eşitlik ihlali yargısı	6.22	0.67	3.83	7.00	.71				-	.44**	.69**	.14	.05
5. Oran ihlali yargısı	6.10	0.77	3.00	7.00	.77					-	.64**	.11	-.08
6. Toplam ihlal yargı	5.74	0.64	3.13	7.00	.88						-	.23**	-.00
7. Meta-ilişkisel tehdit - toplumsal	4.92	1.10	1.00	7.00	.80							-	-.40**
8. Meta-ilişkisel tehdit - bireysel	3.57	1.26	1.00	7.00	.85								-

Not. 1. ** $p < .01$, * $p < .05$.

Meta-ilişkisel tehdit algısı ölçeğinden elde edilen toplumsal düzeyde algılanan meta-ilişkisel tehdit puanının ebeveynlik motivasyonu ile ahlakı yargı arasındaki aracı rolünü test etmek amaçlı, Hayes Process Makro (2012) aracı regresyon analizi yapılmıştır. Tüm analizler standardize skorlar ile yapılmıştır.

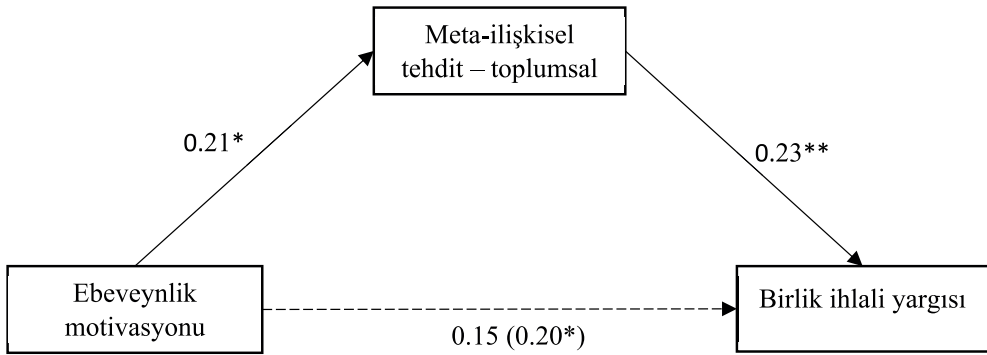
H2 doğrultusunda, sadece birlik motivasyonu ihlalden elde edilen ahlakı yanlılık puanı ile aracı regresyon analizi yapıldığında, ebeveynlik motivasyonunun birlik motivasyonu ihlaline yönelik yargıyı doğrudan yordadığı ($\beta = 0.20$, %95 *GA* [0.04, 0.38], $p < 0.05$), fakat toplumsal düzeyde algılanan meta-ilişkisel tehdit hassasiyeti aracı değişkeni üzerinden dolaylı etkisinin ($\beta = 0.05$, %95 *GA* [-0.00, 0.16]) anlamlı olmadığı bulunmuştur³.

3 Cinsiyet eş değişken faktör olarak aracı regresyon analizine dahil edildiğinde sonuçlar benzer çıkmıştır. Cinsiyetin herhangi bir etkisi bulunmamaktadır, cinsiyetin ne meta-ilişkisel tehdit yatınlığını belirlemede ($\beta = -0.29$, %95 *GA* [-0.90, 0.32], $p = 0.35$) ne de tüm değişkenler birlikte ele alındığında birlik motivasyonuna yönelik ahlakı yargıyı belirlemede ($\beta = -0.04$, %95 *GA* [-0.65, 0.57], $p = 0.89$) anlamlı etkisi bulunmuştur.

Ebeveynlik motivasyonu toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit hassasiyetini yordamaktadır ($\beta = 0.22$, %95 GA [0.04, 0.38], $R^2 = .05$, $F(1, 125) = 5.88$, $p < 0.05$). Değişkenler birlikte test edildiğinde, ebeveynlik motivasyonunun ahlaki yargı üzerindeki etkisi kaybolurken ($\beta = 0.15$, %95 GA [-0.02, 0.32], $p = 0.09$), toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit hassasiyetinin etkisi ($\beta = 0.23$, %95 GA [0.06, 0.40], $p = 0.01$) anlamlı çıkmıştır, $R^2 = .09$, $F(2, 124) = 6.13$, $p < 0.01$. Son olarak, ebeveynlik motivasyonunun, birlik motivasyonunun ihlaline yönelik ahlaki yargı üzerindeki direkt etkisi ve toplumsal meta-ilişkisel tehdit yatkinlığı üzerinden dolaylı etkisini gösteren toplam etki modeli istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır ($\beta = 0.20$, %95 GA [0.04, 0.38], $p < 0.05$). Birlik motivasyonu ihlaline yönelik ahlaki yargıdaki varyansın yaklaşık %9'u ebeveynlik motivasyonu ve toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit hassasiyeti tarafından açıklanmaktadır. Yalnızca ebeveynlik motivasyonunun birlik motivasyonuna yönelik ahlaki yargı üzerindeki etkisi test edildiğinde ise bu oran %4'e gerilemekte fakat etkinin yine de anlamlı olduğu görünmektedir, $R^2 = .04$, $F(1, 125) = 5.19$, $p < 0.05$. Bahsedilen aracı değişken analizine ait model Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1.

Ebeveynlik Motivasyonu ile Birlik Motivasyonu İhlaline Yönelik Ahlaki Yargı arasındaki İlişkide Toplumsal Düzeyde Meta-İlişkisel Tehdit Hassasiyetinin Aracı Etkisi

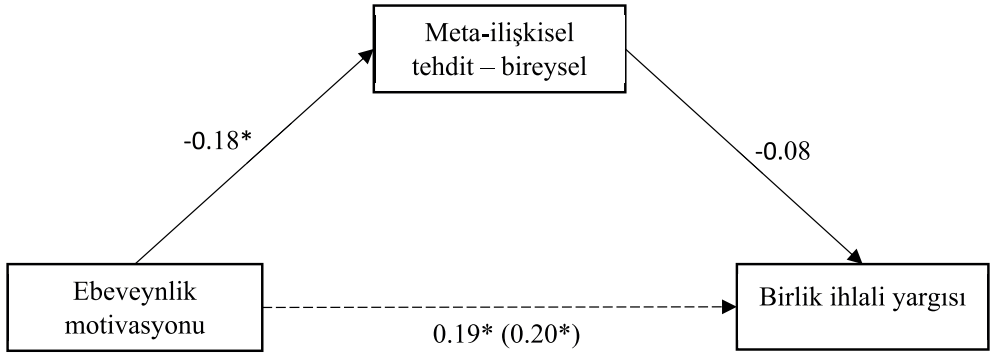
Not. Parantez içindeki değer ebeveynlik motivasyonun tek başına birlik ihlali yargısını yordadığı standardize beta katsayısını gösterirken, parantez dışındaki değer toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkinlığı eklendiğindeki yordama katsayısını göstermektedir. ** $p \leq .01$, * $p < .05$

Tüm bu aracı regresyon analizi bireysel düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkinlığının, ebeveynlik motivasyonu-ahlaki yargı ilişkisi üzerinde aracı etkisini keşfetmek amaçlı tekrar edilmiştir. Sonuçlar bireysel düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkinlığının ebeveynlik motivasyonu-birlik motivasyonuna yönelik ahlaki yargı ilişkisinde herhangi bir aracı

etkisi olmadığını göstermektedir. Ebeveynlik motivasyonu bireysel düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkinliğini anlamlı düzeyde yordamaktadır, ($\beta = -0.18$, %95 GA [-0.35, -0.01], $p < 0.05$). Ebeveynlik motivasyonu ile bireysel düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkinliğinin birlik motivasyonu ihlaline yönelik ahlaki yargı üzerinde etkileri test edildiğinde sadece ebeveynlik motivasyonunun etkisi olduğu gözlemlenirken ($\beta = 0.19$, %95 GA [0.01, 0.36], $p < 0.05$) bireysel düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkinliğinin herhangi bir etkisi bulunmamıştır ($\beta = -0.08$, %95 GA [-0.26, 0.09], $p = 0.36$), [$R^2 = .05$, $F(2, 124) = 3.01$, $p = 0.05$]. Bireysel düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkinliğinin ebeveynlik motivasyonu üzerinden dolaylı etkisi de ($\beta = 0.02$, %95 GA [-0.03, 0.08]) anlamsız bulunmuştur. Bahsedilen aracı değişken analizine ait model Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2.

Ebeveynlik Motivasyonu ile Birlik Motivasyonu İhlaline Yönelik Ahlaki Yargı arasındaki İlişkide Bireysel Düzeyde Meta-İlişkisel Tehdit Hassasiyetinin Aracı Etkisi

Not. Parantez içindeki değer ebeveynlik motivasyonun tek başına birlik ihlali yargısını yordadığı standardize beta katsayısını gösterirken, parantez dışındaki değer toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkinliği eklendiğindeki yordama katsayısını göstermektedir.

** $p \leq .01$, * $p < .05$

Tartışma

Bu çalışmanın bulgularına göre, ebeveynlik motivasyonu birlik motivasyonuna yönelik ahlaki yargıyı anlamlı düzeyde tahmin edebilmektedir. Ayrıca birlik motivasyonu ihlaline yönelik olumsuz yargı yüksek düzeyde ebeveynlik motivasyonu ile pozitif yönde ilişkilenebilir. Kuramsal olarak tutarlı olan $H1$ bu şekilde desteklenmiştir. $H2$ 'nin önerisi doğrultusunda incelenen toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkinliği, ebeveynlik motivasyonunun birlik motivasyonu ihlaline yönelik ahlaki yargıyı belirlemede sınırda anlamlılık göstermektedir. Dolaylı etkiyi yorumlarken güven aralığının alt sınırı “0” değerine çok yakın olması ve ebeveynlik motivasyonunun tahmin etme gücünün

değişkenler birlikte test edildiğinde düşmesi ve meta-ilişkisel tehdit yatkinlığının anlamlı düzeyde birlik motivasyonuna yönelik ahlaki yargıyı yordaması ele alındığında modelin sınırdan anlamlılığı koruduğu söylenebilir, dolayısıyla küçük bir etki olabileceğini düşünmek gerekir. Ebeveynlik motivasyonu toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit hassasiyetini arttırmakta ve bu artış özellikle birlik motivasyonu ihlaline yönelik ahlaki yargıyı sertleştirmektedir. Fakat toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkinlığının tam aracı rolünün kuvvetli olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim küçük bir etki hesaplaması ile örneklem büyüklüğüne karar verilmiş olsa da ve küçük bir etki beklenecek bu araştırma deseni oluşturulsa da kayıp verilerin fazlalığı örneklem gücünü düşürmüş olabilir ve dolayısıyla tam aracı etkinin sınırdan anlamlılık düzeyinde bulunmasına yol açmış olabilir. Sonuç olarak, birlik motivasyonu ihlaline yönelik ahlaki yargıyı ebeveynlik motivasyonu yordayabilmektedir ve yordama gücü toplumsal meta-ilişkisel tehdit yatkinlığının aracı rolü ile artmaktadır. Başka bir ifadeyle, ebeveynlik motivasyonu yüksek olan kişiler, bu motivasyonun ihlallerini daha az kabul edilebilir görmektedirler. Çünkü bu tarz davranışları birlik motivasyonunu bozan (örn., iki yetişkin kardeşin öpüşmesi) toplumsal düzeyde bir problem olarak ele almaktadırlar. Yavaş yaşam tarihi stratejisi ile ilişkili olarak (insan yaşam tarihi stratejisi kuramı için bkz. Figueredo ve ark., 2006; Pianka, 1970; Rushton, 1985), insanın daha uzun süreli planlar yapmaya evrilmesi ile gelen uzun süreli birliktelikler kurma ihtiyacı ve iyi bir ebeveyn olma motivasyonu aslında bireyi yaşadığı toplumun kurallarına daha bağlı hale getirmiştir. Daha önceki çalışmalar da bu bakış açısını destekleyici olarak, yavaş yaşam tarihi stratejisinin ahlaki hassasiyet ile ilişkisini göstermiştir (Dunkel ve ark., 2016; Gladden ve ark., 2009). Nitekim Kerry ve Murray (2018) yaptıkları çalışmada ahlaki yargının ebeveynlik motivasyonu tarafından, ebeveyn olmayanlarda bile yordanabileceğini göstermiştir. Tahmin edildiği üzere, ebeveynlik motivasyonu en çok toplumsal ahlaki normları bozan durumlara yönelik ahlaki yargıları, yani ATK'nın bağlayıcı ahlaki temelini yordamıştır. Bu çalışmada bu bulgu İDK'nın kuramsal zemininde birlik motivasyonu ihlalleri üzerinden tespit edilerek genişletilmiştir. Fakat bu çalışmada, Kerry ve Murray'in (2018) önerisi farklı bir açıdan ele alınmıştır. Pearson Korelasyon analiz sonuçlarının da gösterdiği üzere ebeveynlik motivasyonu sadece birlik motivasyonu ile anlamlı bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Bunun da ötesinde, meta-ilişkisel tehdit hassasiyetinin bu ilişkide, her ne kadar sınırdan anlamlılık gösterse de aracı bir rol oynadığı söylenebilmektedir. Yani kişilerin aile üyeleri ya da yakın çevrelerindeki kişilerle kurdukları sosyal ilişkilerin bozulmasına yönelik sahip oldukları ahlaki yargıları, onların bu tip durumları ne derece

toplumsal düzeyde ele aldıkları ile ilişkili olarak ahlaki yargılarını arttırmakta, bu tip durumları daha az kabul edilebilir bulmalarına vesile olmaktadır. Ayrıca bu mekanizma, bireylerin yüksek ebeveynlik motivasyonu vasıtasıyla işlemektedir. Kuramsal olarak destekleyici bir argüman olarak görünse de elde edilen bulgulara göre kuvvetli bir aracı ilişki tespit edilmemiştir. Bu noktada, yukarıda da bahsedildiği gibi Kerry ve Murray'ın (2018) elde ettiği etkinin küçük bir etki olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla daha geniş örnekleme test edildiğinde bu aracı etki anlamlı düzeyde bulunabilir. Bunun yanı sıra, ebeveyn olmayanlarda bile bu aracı etkinin bulunması, zayıf da olsa aslında önemli bir bulgudur. Bireyler, ebeveyn olmasalar dahi, hissettikleri ebeveynlik motivasyonları onların ahlaki durumları toplumsal düzeyde ele almalarına vesile olmaktadır, dolayısıyla aslında ebeveyn olma hali (olunmasa dahi) toplumsal düzeyde ahlak mekanizmasının sürmesini desteklemektedir. Kerry ve Murray (2018) tam bu noktada ebeveynlik motivasyonunun, sosyal muhafazakarlığı arttırdığını raporlamıştır. O halde ebeveynlik motivasyonu tam olarak daha korumacı ya da toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit hassasiyeti oluşturan bir motivasyon olarak çalışıyor gibi görünmektedir, fakat bu öneri hala ampirik çalışmalarla desteklenmesi gereken bir sorudur. Nitekim bu çalışmanın bulgusunda elde edilen modelin açıklama gücünün %9 olması, aslında keşfedilmemiş birçok olası değişkenin de olduğunu göstermektedir.

Sosyal muhafazakarlığın, ebeveynlik motivasyonu ve toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkınlığı ile beraber ahlaki yargıyı yordayıp yordamadığını incelemek ilginç olabilir. Öyle ki toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkınlığı sosyal muhafazakarlık ile oldukça ilişkili çıkabilir ve bu da ahlaki yargıyı yordama gücünü arttırabilir. Özellikle bireylerin ahlaki toplumsal düzeyde ele alma eğilimi, ahlak psikolojisi alanında önemli bir değişken olarak kendini gösterebilir. Nitekim hangi kişilerin, hangi ahlaki durumları toplumsal ya da bireysel düzeyde değerlendireceği o durumun ne derece kabul edilemez algılanacağına da ışık tutacaktır. Örneğin, spekülasyon yapılacak olunursa, sosyal muhafazakarlık eğilimleri yüksek bireyler genelde eşcinsel evlilik gibi durumlara karşı çıkarken, sosyal muhafazakarlık düzeyleri düşük olan bireyler de çevre kirliliği gibi durumlara karşı çıkmaktadır; fakat bu durum aslında iki grup için de toplumsal düzeyde meta-ilişkisel tehdit hassasiyetlerini arttırdığı için böyle olabilir.

Ayrıca bu çalışma ebeveyn olanlar ile tekrar edildiğinde bulguların ne yönde çıkacağı da merak konusudur. Ebeveyn olanların, ebeveyn olmayanlara göre yaşça daha büyük olması çalışmanın yorumlamasına bir sınırlılık getirecek olsa da yaş değişkeni istatistik-

sel olarak kontrol edilebilir. Burada ki önemli bir husus, tekrar altını çizmek gerekir ki, geniş bir örnekleme ulaşmak olacaktır. Aksi takdirde araştırma düşük tahmin gücünde olacaktır, bu da araştırma bulgularının tekrar edilebilirliğini düşürecektir. Tüm bunlara ek olarak, yavaş yaşam stratejisinin kendisini bir strateji olarak ölçümlemek ve bunun ne kadarının ebeveynlik motivasyonunu (ebeveyn olmayanlarda özellikle) tahmin ediyor olduğunu tespit ederek ahlaki yargıyı toplumsal meta-ilişkisel tehdit üzerinden araştırmak bu çalışmanın bulgularını genişletecek ve daha çok açıklama imkanı verebilecektir.

Toplumsal meta-ilişkisel tehdit ahlaki yargıyı ebeveynlik motivasyonu üzerinden pozitif yönde ilişkilenerken tahmin edebilirken, bireysel meta-ilişkisel tehdit yatkınlığı farklı bir eğilim göstermektedir. Herhangi bir etkisi olmamasının yanı sıra, bireysel meta-ilişkisel tehdit yatkınlığı ile ebeveynlik motivasyonu negatif ilişkilenebilir. Dolayısıyla, ebeveynlik motivasyonu yüksek kişiler, ahlaki ihlal durumlarını toplumsal düzeyde tehdit olarak görmeye daha meyilli iken, ebeveynlik motivasyonu düşük olan kişiler ahlaki durumları bireysel düzeyde ele almaya meyilli görünmektedirler. Bir başka deyişle, ebeveynlik motivasyonu düşük olan bireyler, ortada ahlaki bir ihlal var ise bu o ihlali yapan kişiyi ilgilendirir şeklinde düşünmeye eğilimli çıkmışlardır. Her ne kadar ahlaki yargı ile ilişkili çıkmasa da toplumsal meseleleri ele alma biçimi şeklinde ilginç bir bulgu olarak yorumlanabilir. Bu aynı zamanda kişilerin bütüncül mü yoksa analitik mi düşünme eğilimine sahip olmalarıyla da ilişkili olabilir.

Bu çalışmanın bir diğer katkısı ise geliştirilen meta-ilişkisel tehdit hassasiyeti ölçeğidir. Meta-ilişkisel tehdit kavramının deneysel olarak çalıştığını ve ahlaki yargının şiddetini arttırmada önemli bir aracı değişken olduğunu öne süren Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019) bu kavramı ahlaki ihlal senaryolarına bağlı olarak çalışmıştır. Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) çalışmasına dayanarak geliştirilen bu ölçek, ahlaki yargılama süreçlerinde bireysel bir eğilimi/hassasiyeti ölçmek amaçlı tasarlanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik değerleri ve kısa sayıda maddeden oluşması iyi bir ölçek olarak çalışılabilirliğini, dolayısıyla ilerideki çalışmalar tarafından kullanılabilirliğini göstermektedir. Fakat bu çalışma bir ölçek geçerlilik-güvenirlik çalışması değildir, nitekim her ne kadar ölçek maddeleri ile iyi bir uyum ve güvenilirlik gösterse de kuramsal olarak benzer ölçeklerle beraber ele alınmamıştır, dolayısıyla ölçeğin ne derece geçerli (valid) olduğuna yönelik bu çalışmanın herhangi bir tespiti söz konusu değildir. Bu da gelecekteki çalışmalar tarafından test edilmesi gereken başka bir konudur.

Sonuç olarak, bu çalışma meta-ilişkisel tehdit kavramını bireysel bir değişken olarak ele almış ve ölçümlemeye çalışmıştır. Meta-ilişkisel tehdit yatkınlığının en iyi iki faktörlü yapı ile ölçümlendiği görülmektedir, bireyler ahlaki meseleleri toplumsal düzeyde ya da bireysel düzeyde ele alabilir. Dolayısıyla kişilerin toplumsal ya da bireysel düzeyde meta-ilişkisel tehdit yatkınlıkları bulunabilir. Kişilerin ebeveynlik motivasyonları ise onların ahlaki meseleleri toplumsal düzeyde ele alma, yani toplumsal meta-ilişkisel tehdit yatkınlığı eğilimleri ile ilişkili çıkmıştır ve bu da kişilerin ailevi ilişkileri bozan ahlaki ihallelere yönelik ahlaki yargılarını sertleştirmektedir. Sonuç olarak, kişilerin ebeveynlik motivasyonu yükseldikçe, ahlaki meseleleri toplumsal düzeyde ele alma biçimleri artmakta, bu da onların ailevi ilişkileri bozan davranışlara yönelik ahlaki yargılarını olumsuz yönde arttırmaktadır.

Etik Komite Onayı: Araştırmanın etik değerlendirilmesi Bahçeşehir Üniversitesi Etik Kurul tarafından onaylanmıştır (14 Nisan 2016, 87769966-604.01.01-3501) ve araştırmanın veri toplama sürecine geçilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- B.T., S.C.A.; Veri Toplama- B.T., S.C.A.; Veri Analizi/Yorumlama- B.T., S.C.A.; Yazı Taslağı- B.T., S.C.A.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- B.T., S.C.A.; Son Onay ve Sorumluluk- B.T., S.C.A.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Araştırmanın yazarları, şimdi mezun öğrencimiz olan Taha Yücel'e lisans öğrencisi iken araştırmanın ilk aşamasında, data toplama ve veri toplama araçlarını oluşturma sürecinde, verdiği destek için teşekkürlerini iletir.

Ethics Committee Approval: The ethical evaluation of the research was approved by the Ethics Committee of Bahçeşehir University (14 April 2016, 87769966-604.01.01-3501) and the data collection process of the research was started.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- B.T., S.C.A.; Data Acquisition- B.T., S.C.A.; Data Analysis/ Interpretation- B.T., S.C.A.; Drafting Manuscript- B.T., S.C.A.; Critical Revision of Manuscript- B.T., S.C.A.; Final Approval and Accountability- B.T., S.C.A.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Acknowledgements: Psk. Gulnihal Science and Ps. We would like to thank Handesu Asker.

Kaynakça/References

- Alexander, R. D. (1987). *The biology of moral systems*. New York: Aldine de Gruyter.
- Chakroff, A. ve Young, L. (2015). Harmful situations, impure people: An attribution asymmetry across moral domains. *Cognition*, 136, 30-37. <https://dx.doi.org/10.1016/j.cognition.2014.11.034>
- Curry, O. S. (2016). Morality as Cooperation: A problem-centred approach. T.K. Shackelford ve R. D. Hansen (Ed.). *The evolution of morality* (s. 27-51) içinde. Springer International Publishing.
- de Waal, F. B. M. (1996). *Good natured: The origins of right and wrong in humans and other animals*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Doğruyol, B., Alper, S. ve Yılmaz, O. (2019). The five-factor model of the moral foundations theory is stable across WEIRD and non-WEIRD cultures. *Personality and Individual Differences*, 151, 109547.

- Dungan, J. A., Chakroff, A. ve Young, L. (2017). The relevance of moral norms in distinct relational contexts: Purity versus harm norms regulate self-directed actions. *PLoS One*, *12*, e0173405. <https://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0173405>
- Dunkel, C. S., Gladden, P. R. ve Mathes, E. W. (2016). Sex differences in moral reasoning: The role of intelligence and life history strategy. *Hum Ethol Bull*, *31*, 5-16.
- Eibach, R. P. ve Mock, S. E. (2011). The vigilant parent: Parental role salience affects parents' risk perceptions, risk-aversion, and trust in strangers. *Journal of Experimental Social Psychology*, *47*, 694–697. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jesp.2010.12.009>.
- Eibach, R. P., Libby, L. K. ve Ehrlinger, J. (2009). Priming family values: How being a parent affects moral evaluations of harmless but offensive acts. *Journal of Experimental Social Psychology*, *45*(5), 1160-1163.
- Fessler, D. M. T. ve Haley, K. J. (2003). The strategy of affect: Emotions in human cooperation. P. Hammerstein (Ed.), *Genetic and cultural evolution of cooperation* (s. 7-36) içinde. Cambridge: MIT Press
- Figueredo, A. J., Vásquez, G., Brumbach, B.H., Schneider, S.M., Sefcek, J.A., Tal, I., Hill, D., Wenner, C.J. ve Jacobs, W.J. (2006). Consilience and Life History Theory: From genes to brain to reproductive strategy. *Developmental Review*, *26*, 243- 275.
- Fiske, A. P. (1992). The four elementary forms of sociality: Framework for a unified theory of social relations. *Psychological Review*, *99*, 689-723. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.99.4.689>
- Fiske, A. P. (2011). Metarelational models: Configurations of social relationships. *European Journal of Social Psychology*, DOI: 10.1002/ejsp.847
- Gilead, M. ve Liberman, N. (2014). We take care of our own: Caregiving salience increases out-group bias in response to out-group threat. *Psychological Science*, *25*, 1380–1387. <http://dx.doi.org/10.1177/0956797614531439>.
- Giner-Sorolla, R. ve Chapman, H. A. (2016). Beyond purity: Moral disgust toward bad character. *Psychological Science*, *28*, 80-91. DOI: 10.1177/0956797616673193
- Gladden, P. R. ve Cleator, A. M. (2018). Slow life history strategy predicts six moral foundations. *EvoS Journal: The Journal of the Evolutionary Studies Consortium*, *9*, 43-63.
- Gladden, P. R., Welch, J., Figueredo, A. J. ve Jacobs, W. J. (2009). Moral intuitions and religiosity as spuriously correlated life history traits. *Journal of Evolutionary Psychology*, *7*(2), 167-184.
- Graham, J., Haidt, J., Koleva, S., Motyl, M., Iyer, R., Wojcik, S. ve Ditto, P. H. (2012). Moral foundations theory: The pragmatic validity of moral pluralism. *Advances in Experimental Social Psychology*, *47*, 55–130. <https://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-407236-7.00002-4>
- Graham, J., Haidt, J. ve Nosek, B. A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology*, *96*, 1029-1046. <http://dx.doi.org/10.1037/a0015141>
- Haidt, J., Koller, S. H. ve Dias, M. G. (1993). Affect, culture, and morality, or is it wrong to eat your dog? *Journal of Personality and Social Psychology*, *65*, 613-628. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.65.4.613>
- Hayes, A. F. (2012). PROCESS: A versatile computational tool for observed variable mediation, moderation, and conditional process modeling. <http://afhayes.com/introduction-to-mediation-moderation-and-conditional-process-analysis.html> adresinden alınmıştır.
- Hofer, M. K., Buckels, E. E., White, C. J., Beall, A. T. ve Schaller, M. (2018). Individual differences in activation of the parental care motivational system: An empirical distinction between protection and nurturance. *Social Psychological and Personality Science*, *9*(8), 907-916.

- Horberg, E. J., Oveis, C., Keltner, D. ve Cohen, A. B. (2009). Disgust and the moralization of purity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97, 963–976. <http://dx.doi.org/10.1037/a0017423>
- Kenny, D. A. (2017). MedPower: An interactive tool for the estimation of power in tests of mediation [Computer software]. <https://davidakenny.shinyapps.io/MedPower/> adresinden alınmıştır.
- Kerry, N. ve Murray, D. R. (2018). Conservative parenting: Investigating the relationships between parenthood, moral judgment, and social conservatism. *Personality and Individual Differences*, 134, 88-96.
- Nesse, R. M. (2001). *Evolution and the capacity for commitment*. New York: Russell Sage Foundation.
- Parkinson, M. ve Byrne, M. J. R. (2017). Judgments of moral responsibility and wrongness for intentional and accidental harm and purity violations. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 71(3), 1-12. <http://dx.doi.org/10.1080/17470218.2016.1276942>
- Pianka, E. R. (1970). On r- and K-selection. *American Naturalist*, 104, 592-596.
- Rai, T. S. ve Fiske, A. P. (2011). Moral psychology is relationship regulation: Moral motives for unity, hierarchy, equality, and proportionality. *Psychological Review*, 118, 57-75. <http://dx.doi.org/10.1037/a0021867>
- Rai, T. S. ve Fiske, A. P. (2012). Beyond harm, intention, and dyads: Relationship regulation, virtuous violence, and metarelational morality. *Psychological Inquiry*, 23, 189-193. <https://dx.doi.org/10.1080/1047840X.2012.670782>
- Rottman, J., Kelemen, D. ve Young, L. (2014). Purity matters more than harm in moral judgments of suicide: Response to Gray (2014). *Cognition*, 133, 332-334. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cognition.2014.06.008>
- Rushton, J. P. (1985). Differential K theory: The sociobiology of individual and group differences. *Personality & Individual Differences*, 6, 441-452.
- Sabo, J. S. ve Giner-Sorolla, R. (2017). Imagining wrong: Fictitious contexts mitigate condemnation of harm more than impurity. *Journal of Experimental Psychology: General*, 146, 134-153. <http://dx.doi.org/10.1037/xge0000251>
- Shweder, R. A., Much, N. C., Mahapatra, M. ve Park, L. (1997). The “Big Three” of morality (autonomy, community, divinity) and the “Big Three” explanations of suffering. A. Brandt ve P. Rozin (Ed.), *Morality and health* (s. 119-169) içinde. New York: Routledge.
- Simpson, A. ve Laham, S. M. (2015a). Different relational models underlie prototypical left and right positions on social issues. *European Journal of Social Psychology*, 45, 204-217. <https://dx.doi.org/10.1002/ejsp.2074>
- Simpson, A. ve Laham, S. M. (2015b). Individual differences in relational construal are associated with variability in moral judgment. *Personality and Individual Differences*, 74, 49-54. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.09.044>
- Simpson, A., Laham, S. M. ve Fiske, A. P. (2016). Wrongness in different relationships: Relational context effects on moral judgment. *The Journal of Social Psychology*, 156, 594-609. <http://dx.doi.org/10.1080/00224545.2016.1140118>
- Sunar, D. (2009). Suggestions for a new integration in the psychology of morality. *Social and Personality Psychology Compass*, 3(4), 447-474.
- Sunar, D., Cesur, S., Piyale, Z. E., Tepe, B., Biten, A. F., Hill, C. T. ve Koç, Y. (2020). People respond with different moral emotions to violations in different relational models: A cross-cultural comparison. *Emotion*, 21(4), 693–706.
- Tepe, B. ve Aydınli-Karakulak, A. (2019). Beyond harmfulness and impurity: Moral wrongness as a violation of relational motivations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 117(2), 310-

337. doi:<http://dx.doi.org/10.1037/pspi0000169>
- Uhlmann, E. L., Pizarro, D. A. ve Diermeier, D. (2015). A person-centered approach to moral judgment. *Perspectives on Psychological Science*, 10(1), 72-81.
- Vezzali, L., Brambilla, M., Giovannini, D. ve Colucci F. P. (2017). Strengthening purity: Moral purity as a mediator of direct and extended cross-group friendships on sexual prejudice. *Journal of Homosexuality*, 64, 716-730. <https://dx.doi.org/10.1080/00918369.2016.1196998>
- Vonasch, A. J., Reynolds, T., Winegard, B. M. ve Baumeister, R. F. (2018). Death before dishonor: Incurring costs to protect moral reputation. *Social Psychological and Personality Science*, 9(5) 604-613,, <http://dx.doi.org/10.1177/1948550617720271>.
- Wagemans, F. M. A., Brandt, M. J. ve Zeelenberg, M. (2018). Disgust sensitivity is primarily associated with purity-based moral judgments. *Emotion*, 18, 277-289. <http://dx.doi.org/10.1037/emo0000359>
- Yalçındağ, B., Özkan, T., Cesur, S., Yılmaz, O., Tepe, B., Piyale, Z. E., Biten, A. F. ve Sunar, D. (2017). An investigation of moral foundations theory in Turkey using different measures. *Current Psychology*, 38(2), 440-457.
- Yılmaz, O., Harma, M., Bahçekapili, H. G. ve Cesur, S. (2016). Validation of the moral foundations questionnaire in Turkey and its relation to cultural schemas of individualism and collectivism. *Personality and Individual Differences*, 99, 149-154.
- Young, L. ve Saxe, R. (2011). When ignorance is no excuse: Different roles for intent across moral domains. *Cognition*, 120, 202-214. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cognition.2011.04.005>

Yemeden Beklentiler Ölçeği ile Zayıflıktan ve Yemeyi Kısıtlamaktan Beklentiler Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi

Adaptation of the Eating Expectancy Inventory and Thinness and Restricting Expectancy Inventory to the Turkish, and Examination of Psychometric Properties

Seda Sapmaz Yurtsever¹ , Serap Tekinsav Sütücü²

¹Araştırma Görevlisi Dr., Muğla Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Muğla-Türkiye

²Doçent Dr. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, İzmir-Türkiye

ORCID: S.S.Y. 0000-0003-3517-2550;
S.T.S. 0000-0001-8653-6436

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Seda Sapmaz Yurtsever,
Muğla Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü, Muğla, Türkiye

E-posta/E-mail:
sapmaz.seda@gmail.com

Başvuru/Submitted: 22.02.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
07.08.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
23.12.2021

Kabul/Accepted: 23.12.2021

Online Yayın/Published Online: 07.04.2022

Citation/Atf: Sapmaz Yurtsever, S. ve Tekinsav Sütücü, S. (2022). Yemeden Beklentiler Ölçeği ile Zayıflıktan ve Yemeyi Kısıtlamaktan Beklentiler Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 42(1): 133-164.
<https://doi.org/10.26650/SP2022-884579>

Öz

Yeme bozuklukları, en temelde aşırı yeme ve yiyeceği aşırı kısıtlama olmak üzere iki farklı davranış örüntüsü ile kendini göstermektedir. Yeme bozukluklarına uygun müdahale yaklaşımlarının geliştirilmesinde yeme davranışının altında yatan bilişsel, sosyal ve duygusal motivasyonların anlaşılması ve yeme ile ilgili belirli problemlerin daha iyi tanınması önemlidir. Bu bakımdan bu çalışmada yeme davranışı ile ne tür kazanımların hedeflendiğini değerlendiren Yemeden Beklentiler Ölçeği (EEI) ile diyet davranışı ve zayıflık isteğinin altındaki beklentileri değerlendiren Zayıflıktan ve Yemeyi Kısıtlamaktan Beklentiler Ölçeği'nin (TREI) Türkçeye uyarlanması ve ölçeklerin psikometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklemini 329 kadın üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Söz konusu ölçeklere ek olarak, ölçeklerin yapı geçerliklerini sınamak amacıyla Yeme Bozuklukları Değerlendirme Ölçeği, Üç Faktörlü Yeme Ölçeği, Edinburgh Bulimiya Araştırma Testi ve Lezzetli Şeyler Yeme Nedenleri Ölçekleri kullanılmıştır. Ölçekler için ayrı ayrı yürütülen doğrulayıcı faktör analizleri, EEI'nin Türkçe Formu (T-EEI) için beş faktör [$\chi^2(94, N = 329) = 198,71, p < .000, \chi^2/df = 2.11, GFI = .93, NFI = .94, CFI = .97, RMSEA = .058$]; TREI'nin Türkçe formu (T-TREI) için ise tek faktör [$\chi^2(2, N = 329) = 5,318, p < .000, \chi^2/df = 2.66, GFI = .99, NFI = .99, CFI = .99, RMSEA = .071$] olmak üzere ölçeklerin orijinal faktörleri ile tutarlı yapıları ortaya koymuştur. Güvenlik analizleri sonucunda, T-EEI'nin alt boyutları için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının .75 ile .95 arasında, test-tekrar test güvenilirlik değerlerinin ise .63 ile .83 arasında değiştiği saptanmıştır. T-TREI'nin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .98, test tekrar test güvenilirlik katsayısının ise .70 olduğu bulunmuştur. Ölçüm araçlarının yapı geçerliklerini sınamak amacıyla kullanılan ölçeklerle pozitif yönde anlamlı korelasyonlar elde edilmiştir. Sonuçlar, her iki ölçeğin de Türkçe formlarının geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymuştur. Alanyazınla tutarlı sonuçlardan hareketle, uyarlanan ölçüm araçlarının yeme bozuklukların teşhisi ve tedavisinde etkili birer değerlendirme aracı olarak kullanılabilirliği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeme, zayıflık, beklentiler, ölçek uyarlama, psikometrik özellikler

ABSTRACT

Understanding the cognitive, social, and emotional motivations underlying eating behaviors is important. Equally important, we must recognize eating-related problems sooner and more definitively to develop appropriate intervention programs. In this study, it was aimed to adapt two important inventories into Turkish. The first of these was the Eating Expectancy Inventory (EEI), which evaluates the different expectations underlying eating behavior. Also, adaptation of the Thinness and Restricting Expectancy Inventory (TREI), which evaluates the motivations underlying dietary behavior and thinness, into Turkish was aimed. Following the adaptation, their psychometric properties were examined. The sample consisted of 329 female undergraduate students. In addition to the previously mentioned inventories, Eating Disorder Examination Questionnaire, Three-Factor Eating Questionnaire, Bulimic Investigatory Test Edinburgh, and Palatable Eating Motives Scale were used to test the construct validity of the adapted scales. Confirmatory factor analyses conducted separately revealed that both adapted scales have consistent factor structures with the original formats. For the Turkish form of EEI (T-EEI), five-factor [$\chi^2(94, N = 329) = 198,71, p < .000, \chi^2/df = 2.11, GFI = .93, NFI = .94, CFI = .97, RMSEA = .058$]; for the Turkish form of TREI (T-TREI), one factor [$\chi^2(2, N = 329) = 5,318, p < .000, \chi^2/df = 2.66, GFI = .99, NFI = .99, CFI = .99, RMSEA = .071$]. Reliability analyses showed that the internal consistency coefficients for the sub-dimensions of T-EEI ranged between .75 and .95, and the test-retest reliability scores ranged between .63 and .83. The study found that the internal consistency coefficient of T-TREI was .98, and its test-retest reliability coefficient was .70. Also, significant positive correlations were found between the scales used to test the construct validity and the measurement tools. Results showed that Turkish version of both inventories had good reliability and valid psychometric properties. Both adapted measures can be used as an effective assessment tool in diagnosing and treating of eating disorders.

Keywords: Eating, thinness, expectancy, scale adaptation, psychometric properties

EXTENDED ABSTRACT

According to Tolman's (1932) expectancy learning theory, what determines our behavior is our expectation for the outcome of our action. These expectations are behavior-outcome association learnings that one acquires through directly experience or observation in the early years of development (Miller et al., 1990). Many believe that certain expectations about eating and dieting may have an effective role in developing and maintaining eating disorders (Annus et al., 2007; Pearson et al., 2012). According to this view, a person has learned to use eating or diet behavior with the aim of meeting many expectations such as relaxation, relieving negative emotion, feeling safer, and being more attractive. Indeed, research in the literature revealed that unrealistic expectations regarding eating are strongly correlated with anorexia nervosa, bulimia nervosa, and binge eating disorder (Hohlstein et al., 1998; Williams-Kerver et al., 2019). Further, they mediate the effect of other factors such as negative impulsivity on eating disorders (Fischer et al., 2013; Pearson et al., 2012; 2018; Smith et al., 2018). Studies have also shown that eating expectations also predict the course of treatment of the disorder (Fitzsimmons-Craft et al., 2013) and that symptoms of eating disorder are reduced by changing expectations relating to thinness (Annus et al., 2008). In this respect, understanding the expectations placed on eating, dieting, and thinness appear to be extremely important in prevention and treatment of eating disorders.

Accordingly, Hohlstein and colleagues (1998) developed two different inventories to understand the underlying motivations of individual eating and dieting behaviors. To make use of this work, the lack of a measurement in Turkish for such assessments was the starting point of this study. Therefore, this study aimed to adapt these two inventories, the Eating Expectancy Inventory (EEI) and the Thinness and Restricting Expectancy Inventory (TREI), into Turkish. In summary, because these inventories share the same theoretical background and method, the scale (EEI) measuring the expectations from eating, and another scale (TREI) measuring the expectations from dieting and thinness were selected and adapted into Turkish and examined with respect to their psychometric properties.

Method

The study sample consisted of 329 female students between the ages of 19 and 24 ($M = 21.41$; $SD = 1.46$), studying at different education levels and different departments of the Ege University. Sixty-three female students ($M = 22.44$; $SD = .98$), who could be reached again three weeks after the first application, represent the sample of the test-retest reliability analysis. Participants filled out all the Turkish forms including the following measurements: EEI, TREI, Eating Disorder Examination Questionnaire, Three-Factor Eating Questionnaire (TFEQ-R21), Bulimia Investigatory Test Edinburgh, and Palatable Eating Motives Scale.

Results

The researchers performed descriptive analyses, criterion-related validity, and correlation analyses for test-retest reliability using SPSS 17, and conducted confirmatory factor analysis using AMOS 25 software. Confirmatory factor analyses were conducted separately to assess the construct validity of the scales and demonstrated that both measuring instruments revealed consistent structures with the original factors of the scales (five factors for T-EEI; one factor for T-TREI). Accordingly, the data revealed that the model fit indexes for the eating expectancy scale fit well in five-factor solutions of the data [$\chi^2 (94, N = 329) = 198.71$ $p < .000$, $\chi^2/df = 2.11$, $GFI = .93$, $NFI = .94$, $CFI = .97$ $RMSEA = .058$]. For the thinness and restricting expectancy scale, the model showed a good fit in the single-factor solution of data [$\chi^2 (2, N = 329) = 5.318$ $p < .000$, $\chi^2/df = 2.66$, $GFI = .99$, $NFI = .99$, $CFI = .99$ $RMSEA = .071$]. The internal consistency coefficients for the sub-dimensions of T-EEI ranged between .75 and .95, and test-retest reliability values ranged between .63 and .83. The internal consistency coefficient of T-TREI was .98 and the test-retest reliability coefficient was .70.

Discussion

This study was conducted with female university students, as in the original study of the scales. To perform the factor analysis, the researchers followed the universally accepted person–item ratio rule (Worthington & Whittaker, 2006), and applied with the current sample size. As a result, consistent with the original measurement tool, five dimensions for T-EEI and the only dimension for T-TREI were confirmed. In addition, the item-test correlation analyses showed that the values for T-EEI and T-TREI had significant relationships, meaning the items were related to the same structure. CFA and item-total correlation values confirmed that both T-EEI and T-TREI measured the structure they intended to measure.

Consequently, Turkish forms of the scales were found to be valid and reliable tools in terms of psychometric properties. For future studies, it would be also appropriate to test the validity and reliability of the scales for other age groups, genders, and clinical samples. The authors believed that these inventories would meet an important need in the field of eating disorders, and that they will make wide-range studies possible. In addition, it would be beneficial to evaluate whether there are any other significant expectations from food and to add these variables to the treatment goals of eating disorders.

Yeme bozuklukları, yeme davranışlarında görülen sağlıksız örüntülerle belirgin bir ruh sağlığı sorunudur. Bu davranış örüntüleri besin alımını aşırı kısıtlama, çok fazla yeme, tüketilen yiyeceklerden kurtulmak için telafi davranışlarına başvurma gibi farklı belirtilerin tanımlandığı anoreksiya nervoza (AN), bulimiya nervoza (BN) ve tıknırca-sına yeme bozukluğu (TYB) olmak üzere üç tanı grubunda sınıflandırılmaktadır (Amerikan Psikiyatri Birliği [APA], 2013). Yeme örüntüsündeki bu sapmalar sosyal işlevselliğin bozulmasından yaşamı tehdit etme düzeyine kadar uzanan çeşitli sorunlara yol açmaktadır (De Zwaan ve Roerig, 2003). Olumsuz klinik görünümünün ötesinde yeme bozukluklarının tedavisindeki başarı oranları da oldukça düşüktür (Fairburn ve Harrison, 2003). Güncel tanı kriterlerine göre gerçekleştirilen bir çalışmada AN ve BN'nin beş yıllık iyileşme oranlarının sırasıyla %69 ve %55 olduğu bildirilmiştir (Smink ve ark., 2013). Bu sonuçlara göre bozukluğu deneyimleyenlerin sadece yarısı ya da en fazla üçte ikisinin tedavi kazanımını uzun bir süre koruyabildiği görülmektedir. Bununla birlikte yeme bozuklukları tüm psikiyatrik rahatsızlıklar içerisinde ölüm oranı en yüksek olandır (Arcelus ve ark., 2011). Tedavisinin zorluğu ile ölüm oranlarının yüksekliği, bu bozukluklara yönelik koruyucu çalışmalarının geliştirilmesi ve tedavi uygulamalarının güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu yaklaşımları sergileyebilmek adına, bu soruna katkı sağlayan faktörlerin iyi anlaşılması ve çok yönlü açıklamaların getirilmesi büyük öneme sahiptir (Hetherington, 2000).

Bugüne dek gerçekleştirilen çalışmalar mükemmeliyetçilik, takıntılılık ya da dürtüsellik gibi kişilik özelliklerinin (Schmidt, 2003); istismar, travmatik yaşantılar ve kötü aile çevresi gibi erken yaşam deneyimlerinin (Minuchin ve ark., 1987; Vince ve Walker, 2008); depresyon ve kaygı gibi diğer psikopatolojilerin (Fairburn, 2008) yeme bozukluklarının gelişmesi ve sürmesinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu etkilerin yanı sıra 'yeme'ye ilişkin beklentilerin de bozulmuş yeme davranışlarına yol açan bir unsur olduğu ileri sürülmüştür (Hohlstein ve ark., 1998). Bu görüş, insan davranışının ortaya çıkma mekanizmasını açıklayan beklenti öğrenme teorisi (Tolman, 1932) çerçevesinde ortaya atılmıştır (Hohlstein ve ark., 1998). Buna göre kişiler rahatlama, olumsuz duyguyu hafifletme, daha güvenli hissetme ve daha çekici olma gibi birçok beklentiyi karşılamak üzere yeme ya da diyet davranışını sergilemektedir. Nitekim alanyazındaki araştırmalar yemeye, zayıflığa ve yemeyi kısıtlamaya dair beklentilerin yeme bozukluklarına evrildiğini (Combs ve ark., 2011; Hohlstein ve ark., 1998; Simmons ve ark., 2002; Smith ve ark., 2007) ve bu beklentilerin yeme bozukluklarının tedavisini belirleyebildi-

ğini de ortaya koymuştur (Fitzsimmons-Craft ve ark., 2013). Alanyazındaki bu araştırma sonuçları yemeden ve zayıflıktan beklentilerin iyi anlaşılması ile yeme bozukluklarını önlemenin ve tedavi aşamasında tedavi sürecini değerlendirmenin mümkün olduğunu göstermiştir. Buna karşılık, hem önleyici yaklaşımlarda hem de müdahalelerde yararlanmak üzere bu alanlarda değerlendirme sunan Türkçe dilinde bir ölçüm aracının olmadığı anlaşılmıştır. Mevcut eksikliğin giderilmesi bu çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, aynı teorik alt yapıya sahip olması ve orijinal çalışmada da benzer bir yol izlenmesi gibi nedenlerle biri yemeden beklentileri (Yemeden Beklentiler Ölçeği; EEI), diğeri ise diyet yapma ve zayıflıktan beklentileri (Zayıflıktan ve Yemeyi Kısıtlamaktan Beklentiler Ölçeği; TREI) değerlendiren iki ayrı ölçme aracının Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Beklentiler ve Yeme Bozuklukları

Tolman'ın (1932) öğrenme teorisine göre beklentiler, kişilerin davranışları ve sonuçları arasında kurdukları bağlantı sonucunda gelişmektedir. Beklenti öğrenme teorisi olarak da bilinen bu kurama göre eylem ve sonuç arasındaki ilişkinin kavranması sonucunda, belirli bir şekilde davranıldığı sürece belirli bir sonuca ulaşılacağı beklentisi oluşmaktadır (Miller ve ark., 1990). Kuram temelde, belirli davranışların yeniden ortaya çıkmasında öğrenilmiş beklentilerin rolüne dikkat çekmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için, Schultz ve Schultz (2020, s. 469), beklentilerin davranışları şekillendirme üzerindeki etkisini bir labirent faresi üzerinden örneklendirmektedir. Labirente bırakılan aç bir fare başlangıçta rastgele yollara saparak yiyecek aramaktadır. Ancak, fare yiyeceğinin yerini keşfettiğinde artık yiyeceğe ulaşmak için hangi köşelerden dönmesi gerektiğini de öğrenecektir. Farenin sonraki her labirent denemesinde döndüğü her bir köşe rastlantısal değil, onu yiyeceğe ulaştıracağı beklentisinin bir sonucu olarak gözlenecektir. İnsan davranışlarında da labirent faresinden farklı olmayacak şekilde beklentiler, davranışların önemli belirleyicileri olarak kabul edilmektedir.

Beklentilerin gelişmesi için gerekli olan, davranış ve sonucu arasındaki ilişkilerin öğrenilmesidir. Bu öğrenme kişilerin kendi bireysel deneyimlerinden temellenebileceği gibi diğerlerini gözlemlemesi yoluyla da gerçekleşebilir (Miller ve ark., 1990). Öğrenmedeki bu süreçlerin bireysel farklılığı aynı davranışın farklı sonuç beklentileri içerisinde, farklı davranışların da aynı sonuç beklentileri içerisinde ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde beklentiler, kişisel öykülerin bir ürünü-

dür ve erken dönemdeki öğrenme yaşantılarının bir sonucu olarak gelecek davranışlar üzerinde belirleyici bir rol sergilemektedir (Annus ve ark., 2007; Goldman ve ark., 1991). Bu bakımdan sorunlu davranışlar da beklenti öğrenme teorisi ile birlikte değerlendirilmektedir. Diğer davranışlar gibi olumsuz davranış da, beklenti dolayısıyla ortaya çıktığı için beklentilerin uyum bozucu etkileri söz konusudur. Örneğin, ergenlerin problemli alkol tüketiminde alkolün deneyimleri olumluya dönüştürmek, sosyal davranışları, cinselliği, bilişsel ve motor işlevselliği arttırmak ve rahatlama sağlamak gibi pek çok beklentiyle ilişkili olduğu bulunmuştur (Christiansen ve ark., 1982). Daha kritik olarak alkolden beklentiler, gençlerin gelecekteki alkol sorununun gelişimini de tahminlemektedir (Smith ve Goldman, 1994).

Alkol tüketiminde olduğu üzere beklenti öğrenme teorisi çerçevesinde ele alınan diğer bir problem yeme bozukluklarıdır (Hohlstein ve ark., 1998). Hohlstein ve arkadaşları (1998), yeme ve yemeyi kısıtlama/diyet yapma davranışının ortaya çıkmasında etkili olan beklentileri belirlemek amacıyla üç aşamada ve üç ayrı örnekleme klinik ve istatistiksel incelemeler yürütmüş ve her iki davranış örüntüsündeki beklentileri değerlendiren iki ayrı ölçek ortaya koymuştur. Buna göre, yeme davranışında etkili olan beklentiler sıkıntıyı hafifletme, bilişsel yeterliliği artırma, kontrol dışı hissetme, ödül/zevk verme ve olumsuz duygulanımı yönetme olarak saptanmıştır. Zayıf olma isteği ve yemeyi kısıtlama davranışında ise kişilerin pek çok alanda daha iyi durumda olma beklentisi içerisinde olduğu anlaşılmış ve bu beklenti “aşırı genelleştirilmiş iyileşme” olarak adlandırılmıştır.

Yemeden beklentiler genel olarak yemeden olumlu pekiştireç beklentisinde olma (hoşa giden sonuç elde etme) ya da yemeden olumsuz pekiştireç beklentisinde olma (hoşa gitmeyen durumdan kurtulma) olarak gruplandırılmaktadır. Bu beklentilerin yeme bozuklukları ile ilişkisi incelendiğinde ise farklı yeme sorunlarının farklı beklentilerle ilişkili olduğu bulunmuştur (Hohlstein ve ark., 1998). Buna göre, BN hastalarının genel olarak yemeden olumsuz pekiştirilme beklentisi içerisinde olduğu (örn., yemek yemek olumsuz duygularla baş etmeme yardım eder), AN hastalarının ise bu yönde bir beklentisinin olmadığı anlaşılmıştır. Bu çalışmada, hem yemeden hem de zayıflıktan ve yemeyi kısıtlamaktan beklentilerin BN ile çok daha güçlü bir ilişki gösterdiği bulunmuştur. Ancak, AN teşhisi almış bireylerin sadece zayıflığın ve yemeği kısıtlamanın olumlu sonuçlarına ilişkin daha fazla beklenti içerisinde oldukları bulunmuştur. Beklentilerin pekiştireç niteliğine (olumlu/olumsuz) göre kişileri farklı yeme örüntülerine sevk ettiği

dair bulgu, Combs ve arkadaşlarının (2011) boylamsal araştırması tarafından da desteklenmiştir. Yemenin ödüllendirici olduğu olumlu pekiştireç niteliğindeki beklentiler sadece yüksek düzeyde sosyal aşırı yemeyi yordarken, yemenin olumsuz duyguları hafiflettiği olumsuz pekiştireç niteliğindeki beklentilerin yüksek düzeydeki tıkanırçasına yemeyi yordadığı bulunmuştur. Farklı araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen pek çok çalışmada yemeden beklentilerin tıkanırçasına yeme bozukluğu ile de oldukça ilişkili olduğu ve olumsuz dürtüsellik gibi diğer birtakım faktörlerin yeme bozukluğu üzerindeki etkisine aracılık ettiği saptanmıştır (Fischer ve ark., 2013; Pearson ve ark., 2012; 2018; Smith ve ark., 2018). Benzer şekilde, yemeden ve zayıflıktan beklentilerin, geriye dönük aile yaşantıları (örn., ailenin alay etmesi veya annenin model olması) ve şu anki bozulmuş yeme örüntüsü arasındaki ilişkide aracı bir role sahip olduğu bulunmuştur (Annus ve ark., 2007).

Yiyecek vasıtasıyla olumsuz duygulardan kurtulma beklentisi aynı zamanda duygu düzenleme güçlükleri ile de ilişkilendirilmektedir. Nitekim, yemeden beklentiler ölçeğindeki olumsuz pekiştireç niteliğindeki alt boyutların (olumsuz duyguların yeme ile hafifleyeceğine inanma) ve itici deneyimlerden kaçınma eğiliminin aşırı yeme ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Della Longa ve De Young, 2018; Schaumberg ve ark., 2016). Bu inançla tutarlı olarak tıkanırçasına yeme davranışının, rahatsızlık verici durumlardan kaçma ve durumu değiştirme yöntemi olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, beklentilerin, yeme bozukluklarının gelişmesinde etkili olan duygu düzenleme-deki genel yetersizliğin bir boyutu mu yoksa yeme bozuklukları için tek başına bilişsel-duygusal bir risk faktörü mü olduğu sorusuna ayrıca yanıt aranmıştır (Hayaki, 2009). Bu çalışmada, doğrudan duygu düzenleme ile ilişkili değişkenler olan aleksitimi ve itici deneyimlerden kaçınma boyutları istatistiksel yöntemlerle kontrol edilmiş ve yemeden beklentilerin yeme bozuklukları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuçlar, yemeden beklentilerin BN'yi %12.4 oranında açıkladığını göstermiştir. Bu sonuç, yeme davranışı ile duygusal rahatlama sağlayacağını bekleyen bireylerin bozulmuş yemeye özellikle eğilimli olabileceğinin bir işareti olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmalar, yeme beklentilerinin aynı zamanda yeme bozukluğunun tedavisindeki gidişi yordadığını (Fitzsimmons-Craft ve ark., 2013) ve zayıflıktan beklentilerin değiştirilmesi yoluyla yeme bozukluğu belirtilerinin de azaldığını göstermiştir (Annus ve ark., 2008). Fitzsimmons-Craft ve arkadaşlarının (2013) çalışmasında, yeme bozukluğu tedavisi alan hastalardan kısmen iyileşme gösteren grubun, halen hasta olan grubun beklen-

tileriyle benzer beklentilere sahip olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte tamamen iyileşen bireylerin yemeden beklentileri, psikopatolojisi olmayan kontrol grubunun beklentileri ile daha fazla benzerlik göstermiştir. Annus ve arkadaşlarının (2008) çalışmasında ise lise ve üniversite öğrencilerinde zayıflıkla ilgili aşırı olumlu inançlarının üç oturumluk deneysel bir müdahale ile değiştirilmesi hedeflenmiştir. Deneysel müdahaleyi alan öğrencilerin zayıflık beklentisi ve beden memnuniyetsizlikleri, karşılaştırma grubuna göre daha fazla düşüş göstermiştir.

Yabancı alanyazında yer alan bu çalışmalar, yemeye ya da yemeyi kısıtlamaya ilişkin beklentilerin yeme bozukluklarının gelişimi ve tedavisi için önemli değişkenler olduğunu göstermiştir (Fitzsimmons-Craft ve ark., 2013; Hayaki, 2009; Smith ve ark., 2018). Ancak, ülkemiz alanyazını incelendiğinde bu alanları değerlendirebilecek Türkçe ölçüm aracına rastlanmamıştır. Motivasyonel süreçlerin beklentilerle bir ortaklık taşıdığı düşünüldüğünde yeme motivasyonunu değerlendiren mevcut iki ölçüm aracının da bu ihtiyacı karşılamadığı anlaşılmıştır. Bu ölçüm araçlarından biri olan Yeme Davranışlarını Düzenleme Ölçeği'nin (Çenesiz, 2015) otonom ve denetlenmiş (dışsal) motivasyon hakkında bilgi verirken, motivasyonun ne olduğunu (örn., motivasyon otonom kaynaklı ise bu kendini rahatlatmak için mi yoksa ödül sağlamak için mi gerçekleşmektedir) ortaya koyamadığı anlaşılmıştır. Diğer bir ölçüm aracı olan Lezzetli Şeyler Yeme Nedenleri Ölçeği'nin de (And ve ark., 2017) yeme motivasyonunu daha çok sağlıksız şeyleri (çikolata, pizza, kızartılmış yiyecekler, pasta, kolalı ve şekerli içecekler) tüketme ile sınırlandırdığı görülmüştür. Bu bakımdan yeme ve yememe davranışlarında etkili olan beklentileri yiyeceğin içeriğinden bağımsız olarak değerlendiren ölçme araçlarının Türkçe alanyazındaki eksikliği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda bu çalışmada, EEI ve TREI'nin Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi ve dilimize kazandırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, öncelikle yapı geçerliği incelenecektir. Sonrasında elde edilen faktörlerin, ilişkili yapılar olarak ele alınan bozulmuş yeme davranışları ve lezzetli şeyler yeme nedenleri ile arasındaki ilişkileri incelenecek ve birleşen geçerlik sınanacaktır. Buna göre zayıflıktan ve yemeyi kısıtlamaktan beklentilerin daha çok tıknircasına yeme, kontrolsüz yeme davranışları, kilo ve beden şekli ile ilgili endişelerle; yemeden beklentilerin ise tüm bozulmuş yeme davranışları ve lezzetli şeyler yeme nedenleri ile pozitif yönde ilişki göstermesi beklenmektedir. Geçerlik analizlerini takiben iç tutarlık güvenilirliği ve zamana karşı güvenilirlik incelenecektir.

Yöntem

Katılımcılar

Çalışmanın örneklemini, yaşları 19 ile 24 arasında değişen ($Ort_{yaş} = 21.41$, $SS = 1.46$), Ege Üniversitesinin farklı bölümlerinde ve sınıf kademelerinde öğrenim gören 329 kadın üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. 2017–2018 eğitim yılında, izin alınan derslerde ders saatinde sadece kadın öğrencilerin sınıfta kalması istenmiş ve çalışma konusunda toplu bilgilendirme yapılmıştır. Bilgilendirme esnasında gönüllülük esasına dayalı olarak katılım istendiği için katılımcılardan ayrı bir onam formu alınmamıştır. Örneklem sayısı, faktör analizinde genel kabul gören kişi-madde sayısı oranı (madde sayısının 5-10 katı arasındaki büyüklükte; bkz. Worthington ve Whittaker, 2006) ve yeterince iyi istatistiksel güç için önerilen $N = 300$ değeri (Tabachnick ve Fidell, 2013) temel alınarak belirlenmiştir.

Katılımcıların %37'si 2. sınıf öğrencisi iken 1., 3. ve 4. eğitim kademesindeki katılımcılar benzer oranda (sırasıyla %22.8, %19.5, %20.7) temsile sahiptir. Katılımcıların %89'u herhangi bir psikiyatrik tanı almamışken, %11'i (%4.9 anksiyete, %5.8 duygudurum, %0.6 öfke kontrol problemi olmak üzere) farklı psikiyatrik tanılara sahiptir. Üç hafta sonra tekrar ulaşılabilen 63 kadın öğrenci ise ($Ort_{yaş} = 22.44$, $SS = .98$) test-tekrar test güvenilirlik analizinin örneklemini temsil etmektedir. Uyarılama izni ölçek sahiplerinden alınmış, uygulama izni ise; uygulamanın, araştırmacıların çalışmakta olduğu kurum çatısında Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında onaylanmasıyla elde edilmiş ayrıca Etik Kurul Komisyon onayı alınmamıştır.

Veri Toplama Araçları

Tüm katılımcılar aşağıda tanıtılan ölçüm araçlarını tamamlamışlardır. Ölçekler tanıtılırken ölçek adlarının kısaltmaları ölçüm araçlarının Türkçe uyarlamasını yapan araştırmacıların bildirdikleri kısaltmalara göre (orijinal başlıkların kısaltması, orijinal başlıkların 'T-' ön takısıyla birlikte kısaltılması ve Türkçe başlıkların ilk harflerinden oluşan kısaltmalar olmak üzere farklılık göstermektedir) verilmiştir.

Yemeden Beklentiler Ölçeği (T-EEI)

Beklenti öğrenme teorisi temelinde yemeden beklentilerin değerlendirilmesi amacıyla Hohlstein ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilmiştir. 7'li derecelendirmeye sahip 34 maddelik ölçek sıkıntıyı hafifletme (insanın canı sıkıldığında yapılacak şeylerden birisi yemek yemektir vb. maddeler), ödül/zevk verici (yemek yemek iyi bir kutla-

ma şeklidir vb. maddeler), olumsuz duygulanımı yönetme (kaygılı ya da gergin hissettiğimde yemek yemek rahatlamama yardım eder vb. maddeler), kontrol dışı hissetme (yemek yeme davranışım genellikle kontrolde olmadığım duygusuyla sonuçlanır vb. maddeler) ve bilişsel yeterliliği artırma (yemek yemek daha iyi düşünmemi ve daha iyi çalışmamı sağlar vb. maddeler) olmak üzere beş boyutta yemeden beklentiler hakkında bilgi vermektedir. Ölçeğin orijinal formunda elde edilen bu faktörler için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının .78 ile .94 arasında değiştiği bildirilmiştir. Ölçeğin Türkçe formunun güvenilirlik ve geçerlik özellikleri bu çalışma kapsamında incelenmiş, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının .75 ile .95 arasında değiştiği, test-tekrar test güvenilirlik değerlerinin ise .63 ile .83 arasında değiştiği saptanmıştır. T-TREI'nin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .98, test tekrar test güvenilirlik katsayısının ise .70 olduğu bulunmuştur.

Zayıflıktan ve Yemeyi Kısıtlamaktan Beklentiler Ölçeği (T-TREI)

Hohlstein ve arkadaşları (1998) tarafından beklenti öğrenme teorisi temelinde geliştirilmiştir. Tek boyutlu olan bu araç, zayıflık ve diyet için aşırı genelleştirilmiş iyilik beklentisi içinde olmakla ilgili bilgi vermektedir. “Zayıf olsaydım bazı şeyleri daha kolay elde edebilmişim gibi hissediyorum”, “Yediklerimi sınırladığımda başkaları beni daha çok önemser” gibi maddelerin yer aldığı 44 maddelik ölçek, 7’li derecelendirme ile cevaplandırılmaktadır. Ölçeğin orijinal formunun Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .98 olduğu saptanmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun güvenilirlik ve geçerliği bu çalışma kapsamında incelenmiş, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .98, test tekrar test güvenilirlik katsayısının ise .70 olduğu bulunmuştur.

Edinburgh Bulimiya Araştırma Testi (EBAT)

Tıkınırcasına yeme örüntülerinin değerlendirilmesi amacıyla Henderson ve Freeman (1987) tarafından geliştirilen 33 maddelik bir öz bildirim aracıdır. Ölçeğin ilk 30 maddesi evet/hayır biçiminde yanıtlanmakta ve bu maddeler tıkınırcasına yeme belirtilerinin varlığını, diğer üç madde ise bu belirtilerin şiddetini ölçmeye yöneliktir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 30’dur, 20 ve üzerindeki puanlar tıkınırcasına yeme örüntüsünün varlığına, 10’nun altındaki puanlar ise normal yeme örüntüsüne işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışması Kıran ve arkadaşları (2000) tarafından yapılmış, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .84 olarak bildirilmiştir. Ölçeğin bu çalışmada güvenilirlik katsayısı ise .83 olarak saptanmıştır.

Lezzetli Şeyler Yeme Nedenleri Ölçeği (T-PEMS)

Lezzetli yiyecekleri ve içecekleri tüketmenin altında yatan motivasyonu değerlendirmek üzere Burgess ve arkadaşları (2014) tarafından hazırlanmıştır. 5'li derecelendirme ye sahip 20 maddelik bu öz bildirim aracı; sosyal, başa çıkma, uyum sağlama ve güçlendirme olmak üzere dört motivasyon alanını değerlendirmektedir. Ölçeğin Türkçe formu And ve arkadaşları (2017) tarafından uyarlanmış ve orijinal ölçüm aracıyla tutarlı yapılar elde edilmiş ancak tek bir madde (madde 5) farklı faktörde yer aldığı için ölçekte tutulmakla birlikte değerlendirme dışında bırakılmıştır. Alt boyutlar için Cronbach alfa iç tutarlılık değerlerinin .81 ile .90 arasında değiştiği bildirilmiştir. Bu çalışmada ise Cronbach alfa iç tutarlılık değerlerinin .87 ile .94 arasında değiştiği saptanmıştır.

Üç Faktörlü Yeme Ölçeği (TFEQ-R21)

Yemenin bilişsel ve davranışsal öğelerini değerlendirmek üzere ilk olarak Stunkard ve Messick (1985) tarafından geliştirilen 51 maddelik ölçüm aracının Karlsson ve arkadaşları (2000) tarafından 21 madde olarak revize edilmiş formudur. Ölçek kontrolsüz yeme, bilişsel kısıtlama ve duygusal yeme olmak üzere üç farklı yeme davranışını ölçmektedir. Yüksek puanlar bozulmuş yeme davranışının şiddetini göstermektedir. Karakuş ve arkadaşları (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçeğin orijinal ölçüm aracıyla aynı faktörlere sahip olduğu ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının .79 ile .87 arasında değiştiği bildirilmiştir. Ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının ise .82 ile .94 arasında değiştiği bulunmuştur.

Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği (YBDÖ)

Yeme Bozuklukları Değerlendirme Görüşmesinin bir öz bildirim versiyonu olarak Fairburn ve Beglin (1994) tarafından geliştirilmiştir. Tıkınırcasına yeme, kısıtlı yeme, kilo ile ilgili endişeler, beden şekli ile ilgili endişeler ve yeme ile ilgili endişeler olmak üzere beş alt boyutla ilişkili bilgi 7'li derecelendirme ile yanıtlanan maddelerle incelenmektedir. Ölçeğin Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışması Yücel ve arkadaşları tarafından (2011) gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin orijinal güvenilirlik çalışmasında alt boyutlar için Cronbach alfa iç tutarlılık değerinin .70'in üzerinde olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada ölçeğin beden şekli ile ilgili endişeler ve kilo ile ilgili endişeler olmak üzere iki alt faktörü kullanılmış ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının sırasıyla .87 ve .84 olduğu tespit edilmiştir.

İşlem

EEI ve TREI'nın Türkçe uyarlamasını gerçekleştirmek amacıyla gerekli izinler ölçeklerin geliştiricilerinden biri olan Gregory T. Smith'ten alınmıştır. Ölçek maddelerinin Türkçe formunun hazırlanması altı aşamada tamamlanmıştır. İlk aşamada ölçek maddeleri psikoloji alanından üç uzman ve bir mütercim tercüman tarafından birbirlerinden bağımsız olarak Türkçeye çevrilmiştir. İkinci aşamada çevrilen maddeler araştırmacılar tarafından değerlendirilmiş ve en iyi ifadenin seçilmesi yoluyla ölçek maddeleri belirlenmiştir. Değerlendiriciler, en uygun ifade için alandaki yaygın kullanımı göz önüne alarak ortak çözümlerle uzlaşmaya varmıştır. Seçimlerin uygunluğu izleyen aşamalarda da test edilmiştir. Üçüncü aşamada iki dile de hâkim olan iki uzman tarafından Türkçe maddelerin orijinal dile geri-çevirisi yapılmıştır. Dördüncü aşamada gelen çeviriler ile ölçeklerdeki orijinal maddeler iki dile de hâkim başka uzmanlar tarafından karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve bu uzmanlardan gelen geri bildirimler sonucu ölçeğe son hali verilmiştir. Beşinci aşamada ölçek maddelerinin anlaşılabilirliğini değerlendirmek amacıyla 10 kişiyle (lise ve üniversite öğrencisi) görüşme yapılmıştır. Altıncı aşamada yeterince anlaşılmayan birkaç madde için ölçek yazarının önerileri alınmış ve orijinal ifadeden uzaklaşmadan kullanılabilircek daha anlaşılır ifadelere karar verilmiştir. Bu süreç sonucunda tüm maddeler tutularak Türkçe formlar oluşturulmuştur. Çevrilen ölçeklerin isimlerinin kısaltmaları için ise uluslararası yazındaki ortak dili korumak amacıyla orijinal ölçek kısaltmalarının kullanılması tercih edilmiştir. Ancak formların Türkçe dilinde olduğuna işaret etmek amacıyla kısaltmalara 'T-' ön takısı getirilmiştir.

Veri toplama işlemi çalışmaya katılmaya gönüllü olan öğrencilerle ders saatleri içerisinde gerçekleştirilmiş, her bir uygulama oturumu ortalama 30 dakika sürmüştür. Ölçüm araçlarının test-tekrar test güvenilirliğini ölçmek amacıyla katılımcılardan rumuz belirtmeleri istenmiştir. Uygulamadan üç hafta sonra, ilk uygulamada yer alan katılımcılardan ulaşılabilen 63 kişiye, gönüllülük esasına dayalı olarak tekrar uygulama yapılmıştır.

Veri Analizi

Geçerlik analizleri için öncelikle doğrulayıcı faktör analizleri ile yapı geçerliği sınanmış, sonrasında ise elde edilen faktörlerin ele alınan diğer ölçeklerle korelasyonları incelenmiştir. Yapı geçerliği kapsamında öncelikle doğrulayıcı faktör analizleri yürütülmüştür. Bunun sonrasında birleşen geçerliği incelemek amacıyla elde edilen faktörlerin, ilişkili yapılar olarak ele alınan bozulmuş yeme davranışları ve Lezzetli Şeyler Yeme Nedenleri Ölçeği ile korelasyonları incelenmiştir. Ölçeklerin güvenilirlik incelemeleri

kapsamında ise iç tutarlık ve zamana karşı güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. İç tutarlık güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ve madde-toplam puan korelasyonu ile hesaplanmıştır. Zamana karşı güvenilirlik ise test-tekrar test korelasyonu ile incelenmiştir. Betimsel analizler, yapı geçerliği ve test-tekrar test güvenilirlik korelasyon analizleri için SPSS 17 istatistik paket programı, doğrulayıcı faktör analizi için ise AMOS 25 yazılımı kullanılmıştır.

Doğrulayıcı faktör analizinde test edilen modelin yeterliliğinin belirlenmesi için uyum indekslerinde izleyen kriterler aranmıştır. Uyum indekslerinin duyarlılığına göre model uyumunda kabul edilen parametre değerleri Ki- Kare Uyum Testi için (Chi-Square Goodness) 2 -3 arasındaki değerler, İyi Uyum İndeksi (Goodness of Fit Index, GFI), Düzeltilmiş İyi Uyum İndeksi (Adjusted Goodness of Fit Index, AGFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index, CFI) ve Normleştirilmiş Uyum İndeksi (Normed Fit Index, NFI) için .90 ve üzerindeki değerler ile Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation, RMSEA) için .8'den küçük değerlerdir (bkz. Çapık, 2014). Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları için ise psikolojik testlerde güvenilirlik için yeterli kabul edilen .70 ve üzerinde olma (Field, 2005, s. 668), madde-toplam korelasyon değeri için ise .30 ve üzerinde olma (Büyüköztürk, 2004, s. 165) kriterleri aranmıştır.

Bulgular

Ölçeklerin Yapı Geçerliğine İlişkin Bulgular

Ölçeklerin Faktör Yapısı

Her iki ölçeğin Türkçe formunun faktör yapıları ayrı ayrı yürütülen doğrulayıcı faktör analizi (CFA) ile incelenmiştir. CFA yürütülürken maddelerin birleştirilerek gösterge olarak kullanıldığı parselleme yöntemi kullanılmıştır. Parselleme yöntemi uygun psikometrik niteliklerin sağlanması ve modelle ilişkili yeterli parametreleri elde etmek açısından avantajlara sahiptir (Matsunaga, 2008). Örneğin, parsellerin tek bir maddeye göre daha iyi normal dağılım göstermesi ve daha güvenilir olması gibi avantajları tek bir maddede gözlenecek olan psikometrik problemleri azaltmaktadır (Cattell ve Burdsal, 1975; Little, 2013). Diğer yandan bu avantajların daha iyi model uyumunu sağlaması neticesinde parametre tahmin yanlılığına yol açabileceği düşünülmektedir. Ancak yapılan araştırmalar açık bir şekilde bu yanlılığın gözardı edilebilecek kadar düşük olduğunu göstermiştir (bkz. Matsunaga, 2008). Bu bakımdan bu çalışmada, ölçeklerin orijinal

formunda da yararlanılan parselleme yöntemine sadık kalınarak model uyumu test edilmiştir.

Tablo 1.

Yemeden Beklentiler Ölçeği (T-EEI) için Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları ve Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Faktör	Madde Numarası	Madde-Toplam Korelasyonu	Parsel	Faktör Yüklü
1	m.1	0.46	1	.89
1	m.2	0.73	1	
1	m.4	0.68	1	
1	m.5	0.75	1	
1	m.7	0.62	1	
1	m.11	0.62	1	
1	m.12	0.70	2	.90
1	m.13	0.78	2	
1	m.17	0.59	2	
1	m.24	0.49	2	
1	m.25	0.65	2	
1	m.26	0.60	2	
1	m.27	0.56	3	.92
1	m.28	0.76	3	
1	m.29	0.81	3	
1	m.30	0.77	3	
1	m.32	0.81	3	
1	m.34	0.77	3	
2	m.14	0.48	1	.80
2	m.6	0.35	1	
2	m.15	0.56	2	.81
2	m.16	0.53	2	
2	m.20	0.49	3	.92
2	m.22	0.53	3	
3	m.3	0.49		.74
3	m.10	0.34		.68
3	m.21	0.44		.87
3	m.33	0.29		-.75
4	m.8	0.52		.62
4	m.9	0.63		-.81
4	m.18	0.46		.51
4	m.23	0.57		-.74
5	m.19	0.32		.85
5	m.31	0.29		.84

Not. T-EEI faktör adlandırmaları: Faktör 1: olumsuz duygulanımı yönetme; Faktör 2: ödül/zevk verme;

Faktör 3: kontrol dışı hissetme; Faktör 4: sıkıntıyı hafifletme; Faktör 5: bilişsel yeterliliği artırma

T-EEI ölçeğinde 1. Faktörde yer alan 18 madde ve 2. Faktörde yer alan 6 madde sıralı parselleme ile 3'er parselde gösterilmiştir. Faktör 3, 4, 5 için az sayıda madde olduğu için maddelerin kendisi faktörlere doğrudan bağlanmıştır.

$\chi^2=198.71$, $df=94$, $p<0.001$, RMSEA=0.058

Yemeden Beklentiler Ölçeği'nin Türkçe formunun beş faktörlü yapısını değerlendirmek ve özgün formdaki faktör yapısının bu çalışmanın verisi ile uyumunu test etmek üzere maksimum olabilirlik tekniği kullanılarak CFA yapılmıştır. Faktörlerin gösterge sayılarının eşitsizliği nedeniyle ölçeğin orijinal formunda olduğu gibi olumsuz duyguyu yönetme ve ödül/zevk verme üzere iki faktör için sıralı parselleme yöntemi kullanılmıştır. Her bir faktör özgün araçta önceden belirtilen iki ile dört arasında değişen gözlenen değişken ile temsil edilmiştir. Elde edilen model uyum indekslerinin verinin beş faktörlü çözümünde iyi uyum gösterdiği saptanmıştır [χ^2 (94, $N = 329$) = 198,71, **Tablo 2.**

Zayıflıktan ve Yemeyi Kısıtlamaktan Beklentiler Ölçeği (T-TREI) için Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları ve Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Faktör	Madde Numarası	Madde-Toplam Korelasyonu	Parsel	Faktör Yüğü	
1	m.1	0.72	1	.95	
1	m.2	0.81	1		
1	m.3	0.74	1		
1	m.5	0.84	1		
1	m.7	0.52	1		
1	m.19	0.73	1		
1	m.21	0.82	1		
1	m.22	0.80	1		
1	m.24	0.65	1		
1	m.39	0.64	1		
1	m.43	0.80	1		
1	m.9	0.58	2		.97
1	m.12	0.77	2		
1	m.13	0.81	2		
1	m.14	0.70	2		
1	m.29	0.74	2		
1	m.32	0.65	2		
1	m.35	0.70	2		
1	m.36	0.64	2		
1	m.38	0.49	2		
1	m.41	0.74	2		
1	m.42	0.79	2		
1	m.4	0.85	3	.96	
1	m.6	0.60	3		
1	m.8	0.78	3		
1	m.10	0.62	3		
1	m.15	0.78	3		
1	m.17	0.80	3		
1	m.23	0.82	3		
1	m.26	0.68	3		
1	m.27	0.59	3		
1	m.34	0.70	3		
1	m.40	0.72	3		
1	m.11	0.77	4		.98
1	m.16	0.76	4		
1	m.18	0.80	4		
1	m.20	0.78	4		
1	m.25	0.38	4		
1	m.28	0.73	4		
1	m.30	0.72	4		
1	m.31	0.71	4		
1	m.33	0.72	4		
1	m.37	0.81	4		
1	m.44	0.59	4		

Not. T-TREI faktör adlandırmaları: Faktör 1: aşırı genelleştirilmiş iyileşme, T-TREI'da Faktörde yer alan tüm maddeler faktöriyel algoritma ile 4 parselde toplanmıştır. Buna göre maddeler faktör analizindeki madde yüklerine göre parsellere atanmıştır; $\chi^2=5.32$, $df=94$, $p<0.001$, $RMSEA=0.071$

$p < .000$, $\chi^2/df = 2.11$, $GFI = .93$, $NFI = .94$, $CFI = .97$, $RMSEA = .058$]. Göstergelerin standardize faktör yükleri ve madde toplam korelasyonları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Zayıflıktan ve Yemeyi Kısıtlamaktan Beklentiler Ölçeği’nin Türkçe formunun (T-TREI) 44 maddelik tek faktörlü yapısının bu çalışmanın verisiyle uyumunu değerlendirmek üzere maksimum olabilirlik tekniği kullanılarak CFA yürütülmüştür. Çok sayıda madde olması dolayısıyla özgün formda olduğu gibi bu maddeler eşit bir şekilde dört parselde temsil edilmiştir. Faktörde yer alan tüm maddeler faktör analizindeki madde yüklerine göre faktöriyel algoritma ile dört parselde atanmıştır. Buna göre bu dört parsel faktör göstergeleri olarak yapıya bağlanmış ve elde edilen uyum indeksleri, verinin tek faktörlü çözümünde iyi uyum gösterdiğini ortaya koymuştur [$\chi^2 (2, N = 329) = 5,318$

Tablo 3.

T-EEI ve T-TREI Faktörlerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri ile Ölçekler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Ort./SS	T-EEI Olumsuz Duygulanımı Yönetme	T-EEI Ödül/Zevk Verme	T-EEI Kontrol Dışı Hissetme	T-EEI Bilişsel Yeterliliği Arttırma	T-EEI Sıkıntıyı Hafifletme	T-TREI Aşırı Genelleştirilmiş İyileşme
T-EEI Olumsuz Duygulanımı Yönetme	3.38 ± 1.34	-					
T-EEI Ödül/Zevk Verme	5.19 ± 1.27	.502**	-				
T-EEI Kontrol Dışı Hissetme	2.64 ± 1.44	.450**	.124**	-			
T-EEI Bilişsel Yeterliliği Arttırma	4.99 ± 1.39	.268**	.391**	.00	-		
T-EEI Sıkıntıyı Hafifletme	4.35 ± 1.40	.647**	.564**	.295**	.227**	-	
T-TREI Aşırı Genelleştirilmiş İyileşme	3.25 ± 1.45	.315**	.151**	.460**	.059	.185**	-
T-PEMS Sosyal	2.89 ± .946	.250**	.343**	.047	.284**	.274**	.114*
T-PEMS Başa çıkma	2.67 ± 1.07	.761**	.388**	.353**	.221**	.554**	.306**
T-PEMS Uyum sağlama	1.39 ± .437	.165**	.093	.092	.056	.147*	.138*
T-PEMS Güçlendirme	3.18 ± .975	.338**	.423**	.154**	.247**	.408**	.178**
TFEQ-R21 Bilişsel kısıtlama	2.22 ± .767	.009	-.074	.293**	-.127*	-.042	.324**
TFEQ-R21 Duygusal Yeme	2.16 ± .841	.877**	.416**	.479**	.176**	.618**	.385**
TFEQ-R21 Kontrolsüz Yeme	2.25 ± .580	.530**	.434**	.428**	.315**	.522**	.306**
EBAT	.347 ± .183	.514**	.302**	.621**	.093	.395**	.539**
YBDÖ Kilo ile ilgili endişeler	1.81 ± 1.47	.337**	.123*	.529**	-.023	.206**	.611**
YBDÖ Beden ile ilgili endişeler	2.15 ± 1.52	.315**	.144**	.534**	-.036	.225**	.578**

Not. T-EEI: Yemeden Beklentiler Ölçeği Türkçe Formu; T-TREI: Zayıflıktan ve yemeyi kısıtlamaktan beklentiler ölçeği Türkçe formu
T-PEMS: Lezzetli Şeyler Yeme Nedenleri Ölçeği Türkçe Formu. T_EBAT: Tıknırmasına Yeme Envanteri Toplam Puanı; YBDÖ: Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği; TFEQ-R21: Üç Faktörlü Yeme Ölçeği.

* $p < .05$. ** $p < .01$.

$p < .000$, $\chi^2/df = 2.66$, GFI = .99, NFI = .99, CFI = .99 RMSEA=.071]. Göstergelerin standardize faktör yükleri ve madde toplam korelasyonları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Her iki ölçeğin tüm standartlaştırılmış faktör yükleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Model uyum indeksleri için kriter alınan değerlerce (bkz. Analiz bölümü) her iki ölçüm aracı için elde edilen modelin veriye iyi düzeyde uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeklerin Yapı Geçerliliği

Yemeden Beklentiler Ölçeği ile Zayıflıktan ve Yemeyi Kısıtlamaktan Beklentiler Ölçeklerinin Türkçe formlarının yapı geçerliliğini test etmek üzere ilişkili değişkenler olarak Lezzetli Şeyler Yeme Nedenleri (T-PEMS) ve bozulmuş yeme davranışları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Tıkanırçasına yeme davranışını değerlendirmek üzere Edinburgh Bulimiya Araştırma Testi (EBAT) toplam puanı ile bilişsel kısıtlama, duygusal yeme, kısıtlı yeme olmak üzere üç alanda yeme davranışındaki bozulmayı değerlendiren Üç Faktörlü Yeme Ölçeği (TFEQ-R21) ve Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği’nin (YBDÖ) kilo ile ilgili endişeler ve beden şekli ile ilgili endişeler faktörleri kullanılmıştır. T-EEI’nın alt boyutları ve T-TREI’nın toplam puanı ile diğer ölçeklerden elde edilen puanlar arasında hesaplanan korelasyon katsayıları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3’te görülebileceği gibi yapı geçerliliği sınamak üzere kullanılan T-PEMS’in başatme faktörü ile T-EEI’nın olumsuz duyguyu yönetme faktörü ($r=.76$, $p < .01$) pozitif yönde güçlü, sıkıntıyı hafifletme faktörü ise ($r=.55$, $p < .01$) pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki göstermektedir. Ayrıca T-PEMS’in güçlendirme faktörü ile T-EEI’nın ödül/zevk verme faktörü orta düzeyde pozitif yönde bir ilişkiye sahiptir ($r=.42$, $p < .01$). T-EEI’nın tüm faktörleri TFEQ-R21’in duygusal yeme ve kontrolsüz yeme alt boyutları ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur ($p < .01$). T-EEI’nın kontrol dışı hissetme faktörü tıkanırçasına yeme davranışını sorgulayan EBAT’ın toplam puanı ile yüksek korelasyona ($r=.62$, $p < .01$) sahiptir. Ayrıca kontrol dışı hissetme faktörünün YBDÖ’nün beden şekli ile ilgili endişeler ve kilo ile ilgili endişeler alt boyutları ile yüksek ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (sırasıyla, $r=.53$, $p < .01$; $r=.53$; $p < .01$). T-EEI’nın bilişsel yeterliliği artırma faktörünün düşük düzeyde olmakla birlikte en yüksek ilişki gösterdiği değişkenin TFEQ-R21’in kontrolsüz yeme boyutu olduğu saptanmıştır ($r=.31$, $p < .01$).

Zayıflıktan ve Yemeyi Kısıtlamaktan Beklentiler Ölçeğinin (T-TREI) aşırı genelleştirilmiş iyileşme beklentisi boyutu; tıkanırçasına yeme davranışını sorgulayan EBAT’ın toplam puanı ($r=.54$, $p < .01$), beden şekli ile ilgili endişeler ($r=.58$, $p < .01$) ve kilo ile

ilgili endişeler ($r=.61, p<.01$) faktörleri ile pozitif yönde yüksek ilişkiye sahiptir. Ayrıca TFEQ-R21'nin bilişsel kısıtlama, duygusal yeme ve kontrolsüz yeme olarak tüm faktörleri ile (sırasıyla, $r=.32, p<.01$; $r=.38, p<.01$; $r=.31, p<.01$) ve T-PEMS'in başa çıkma boyutu ile ($r=.31, p<.01$) orta düzeyde pozitif yönde ilişkilidir.

Ölçeklerin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

T-EEI'nin iç tutarlılığı incelendiğinde ($N = 329$; madde sayısı = 34), Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Ölçeğin 18 maddeden (örn., “kaygılı ya da gergin hissettiğimde yemek yemek rahatlamama yardım eder”) oluşan olumsuz duygulanımı yönetme faktörü için .95; altı maddeden (örn., “yemek yemek iyi bir kutlama şeklidir”) oluşan ödül/zevk verici faktörü için .87; dört maddeden (örn., “yemek yemek bana kontrolden çıkmışım gibi hissettirir”) oluşan kontrol dışı hissetme faktörü için .85; iki maddeden (örn., yemek yemek daha iyi düşünmemi ve daha iyi çalışmamı sağlar) oluşan bilişsel yeterliliği artırma faktörü için .83 ve dört maddeden (örn., “insanın canı sıkıldığında yapılacak şeylerden birisi yemek yemek”) oluşan sıkıntıyı hafifletme faktörü için ise .75 düzeyinde iç tutarlık katsayıları saptanmıştır. Madde-toplam korelasyon katsayıları incelendiğinde değerlerin .29 ile .81 arasında değiştiği görülmüştür. Sadece iki maddenin korelasyon değeri .29'dur (madde 33 ile madde 31, bkz. Tablo 1). Madde-toplam korelasyon değerleri ile Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları ölçeğin yüksek iç tutarlılığa sahip olduğunu ortaya koymuştur. Korelasyon değeri .30'un altında olan maddeler çıkarıldığında iç tutarlık katsayısında bir değişiklik gözlenmemiştir (.95). Bu nedenle .20 ile .30 arasındaki değerlerin ölçekte tutulabileceğine dair alanyazın desteğinden hareketle (Büyüköztürk, 2004, s. 165) maddelerin ölçekteki yeri korunmuştur.

T-TREI'nin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .98 bulunmuştur. Madde-toplam korelasyon katsayıları ise .38 ile .85 arasında değişmektedir. Her bir madde için .30 üzerindeki madde-toplam korelasyon ve .98 iç tutarlık katsayısı ile ölçeğin yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu saptanmıştır.

Ölçeklerin zaman içindeki güvenilirliğini sınamak amacıyla, ölçüm araçları üç hafta arayla 63 katılımcıya tekrar uygulanmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda T-EEI'nin faktörleri olan olumsuz duygulanımı yönetme için .83, ödül/zevk verme için .63, kontrol dışı hissetme için .69, bilişsel yeterliliği artırma için .72, sıkıntıyı hafifletme için .78; tek faktörlü T-TREI ölçeği için .70 test-tekrar test güvenilirlik katsayıları elde edilmiştir ($N = 63, p < .001$).

Tartışma

Bugüne dek yapılan çalışmalar, yeme ve yememe davranışını şekillendiren beklentilerin yeme bozukluklarıyla doğrusal bir ilişki içerisinde olduğunu göstermiştir (Hohlstein ve ark., 1998; Simmons ve ark., 2007; Williams-Kerver ve ark., 2019). Ayrıca bu ilişkinin tedavilerden alınan sonuçlarda da gözlemlendiği, beklentilere yönelik yürütülen müdahaleler sonucunda yeme bozukluğu belirtilerinin de azaldığı saptanmıştır (Annus ve ark., 2008). Yeme davranışının bilişsel ve motivasyonel yönünün önemini ortaya koyan bu sonuçlar, bu alanları değerlendiren ölçüm araçlarının gerekliliğinin de altını çizmiştir. Bu açıdan bu çalışmada, beklentilerin yeme bozuklukları üzerindeki rolünü belirlemeyi ve yeme bozuklukları tedavisindeki değişimi takip etmeyi sağlayacak, yemeden ve diyetten beklentileri değerlendiren iki ayrı ölçüm aracının Türkçeye uyarlanması amaçlanmıştır. Bu çalışma, ölçeklerin geliştirildiği örneklem özelliği ile benzer olarak kadın üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. T-EEI ve T-TREI'nin orijinal formlardaki yapıları temsil edip etmediğini test etmek amacıyla ayrı ayrı CFA yürütülmüştür. Tüm standartlaştırılmış faktör yüklerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve her iki ölçeğin faktör çözümlenmeleri için modelde üretilen ki-kare/df değerinin 3'ten küçük olması ile model uyum değerlerinin kabul edilebilir olduğu bulunmuştur (Schreiber ve ark., s. 330). Bu kriterler doğrultusunda her iki ölçüm aracı için elde edilen modelin veriye iyi düzeyde uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Veri uyumunun sağlandığı faktör çözümlenmeleri ise orijinal ölçüm aracıyla tutarlı yapılar (T-EEI için beş faktör; T-TREI için tek faktör) ortaya koymuştur. Ölçeklere ilişkin doğrulanmış faktör özellikleri ve sayıları alanyazında farklı örneklem (örn., ergenler ve obeziteye sahip bireyler) üzerinde gerçekleştirilen çalışma sonuçlarıyla da ayrıca tutarlılık göstermektedir (Simmons ve ark., 2002; Williams-Kerver ve ark., 2019). Yapı geçerliğini destekleyen bir diğer sonuç ise, madde-toplam puan korelasyonlarında elde edilen anlamlı değerlerdir (Büyüköztürk, 2004). CFA ve madde-toplam korelasyon değerleri hem T-EEI'nin hem de T-TREI'nin ölçmek istediği yapıyı ölçtüğüne destek sağlamıştır.

T-EEI ve T-TREI'nin yapı geçerliğini sınamak amacıyla bozulmuş yeme davranışlarının değerlendiren bir dizi ölçüm aracı kullanılmıştır. T-EEI'nin sıkıntıyı hafifletme, olumsuz duygulanımı yönetme, kontrol dışı hissetme alt boyutları ile sorunlu tüm yeme örüntüleri (bilişsel kısıtlama dışındaki) pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Yani, kişilerin negatif pekiştirici niteliğindeki beklentileri arttıkça uyumsuz yeme davranışlarının da arttığı gözlemlenmiştir. Elde edilen ilişkiler, yeme davranışı ile olumsuz duyguları bertaraf

etme beklentisinin kişileri yiyecek tüketmeye yönlendirdiğine işaret etmektedir. Nitekim alanyazındaki güncel çalışmalar, bu sonuçları destekleyecek biçimde olumsuz duyguların yeme ile hafifleyeceğine yönelik inancın aşırı yemeyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Della Longa ve De Young, 2018; Schaumberg ve ark., 2016). Bu sonuç, ölçeğin özgün çalışmasında elde edilen sonuçlarla da örtüşür niteliktedir (Hohlstein ve ark., 1998). Hohlstein ve arkadaşlarının (1998) çalışmasında bozulmuş yeme örüntülerinin özel olarak negatif pekiştireç niteliğindeki beklentilerle ilişkili olduğu, ödül/zevk verme ve bilişsel kapasiteyi artırma faktörleri ile ilişkili olmadığı saptanmıştır.

Bununla birlikte bu çalışmada orijinal çalışma sonuçlarından farklı olarak, sağlıklı yeme davranışlarının olumlu pekiştireç beklentileri (ödül/zevk ve bilişsel kapasiteyi artırma) ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bozulmuş yeme davranışlarının daha iyi bilişsel performans sergileme ya da ödül deneyimi elde etmek üzere sergilenebildiği anlaşılmıştır. Alanyazındaki diğer araştırmalar gözden geçirildiğinde ise özellikle ödül/zevk verme beklentisi ve yeme bozuklukları açısından tutarlı sonuçların elde edilemediği görülmektedir (Brosf ve ark., 2019; Simmons ve ark., 2002). Örneğin, ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada bulimiya belirtileri ve yemeden beklentiler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş, ödül/zevk verme boyutunun 7. sınıf öğrencilerinde bozulmuş yemeyle ilişkili bir yapı olduğu, 10. sınıf öğrencilerinde ise olmadığı bulunmuştur (Simmons ve ark., 2002). Benzer şekilde, Brosf ve arkadaşları (2019) yemeden beklentileri çoklu yeme semptomlarına göre incelemişler, cinsiyet ve sorunlu yeme davranışlarına göre ödül/zevk verme boyutunun farklı ilişkisel örüntüler gösterebildiğini saptamışlardır. Yemeden ödül beklentisi içerisinde olmak kadınlarda kas geliştirme, erkeklerde ise aşırı egzersiz ve kısıtlı yeme davranışları sergileme ile ilişkili bulunmuştur. Williams-Kerver ve arkadaşlarının (2019) özel bir örneklem olarak bariatrik cerrahi hastalarıyla gerçekleştirdikleri çalışmada ise yeme davranışı ile olumlu sonuçlar elde edileceğine dair inancın (ödül/zevk verme boyutu) tıkanırcasına yeme ve yeme bozuklukları ile yüksek korelasyon gösterdiği saptanmıştır. Sonuç olarak, ödül/zevk verme alt boyutu açısından elde edilen korelasyonların, örneklem özelliği ve değerlendirilen bozulmuş yeme örüntüsüne göre değiştiği anlaşılmıştır. Buna göre, yeme davranışından olumlu bir kazanım sağlanacağı yönündeki beklentiler farklı gruplarda farklı özellikteki bozulmuş yeme davranışları için risk oluşturmaktadır. Diğer yandan, alanyazındaki çalışmalar, T-EEI bilişsel yeterliliği artırma boyutu ile yeme bozukluklarının ilişkili olmadığını tutarlı bir şekilde göstermektedir (Hohlstein, 1998; Simmons ve ark., 2002).

Bu çalışmada ise T-EEI'nın bilişsel yeterliliği arttırma alt boyutu ile bozulmuş yeme davranışları arasındaki ilişkiler düşük de olsa anlamlı bulunmuştur. Bu zayıf ilişkide, kültürümüzdeki çocuk yetiştirme tutumlarının bir etkisinin olabileceği düşünülmüştür. Nitekim yemenin bilişsel kapasite ile son derece bağlantılı olduğunu vurgulayan 'yersen kafan çalışır', 'yemezsen öğrenemezsin' söylemleri kültürümüzde oldukça yaygındır. Bu nedenle böylesi duyuların bu ilişkilene için bir temel oluşturmasının mümkün olduğu düşünülmektedir. Nitekim, sosyolojik araştırmalar yemenin kültürel, ekonomik, siyasî ve coğrafi özelliklerle doğrudan ilişkili olduğunu bu nedenle de pek çok amaçla gerçekleştirildiğini desteklemektedir (Öğüt-Eker, 2018).

Zayıflıktan ve diyetten beklentilerin (T-TREI) en yüksek ilişkiye sahip olduğu değişkenlerin tıkanırmasına yeme, beden şekli ve yeme ile ilgili endişeler olması yeme davranışını etkileyen durumları açıkça göstermektedir. Bu ilişkiler, zayıflıkla ilgili aşırı iyileştirilmiş atıflar arttıkça ironik olarak aşırı yeme eğiliminin de arttığına, buna paralel olarak da beden ve kilo ile ilgili endişelerin yükseldiğine işaret etmektedir. Nitekim bu sonuçlar beden memnuniyetsizliği, idealleştirilmiş zayıflık ve zayıflık çabasının aşırı yeme ile sonuçlandığını ortaya koyan pek çok araştırma bulgusuyla da ortaklık göstermektedir (Ortiz ve ark., 2019; Stice ve Desjardins, 2018; Van Strien ve ark., 2005). Benzer şekilde, T-EEI'nın kontrol dışı hissetme boyutunun kişilerin tıkanırmasına yeme davranışları ve bedenlerinden memnuniyetsizliklerini gösteren yapılarla ilişkili olması alanyazınla tutarlıdır. Brosos ve arkadaşları (2019) kontrol dışı hissetme boyutunun hem kadın hem erkek örneklemelerinde tıkanırmasına yeme ve beden memnuniyetsizliği ile pozitif yönde anlamlı ilişki gösterdiğini saptamışlardır. Yeme üzerindeki kontrolün kalkması ile aşırı yemenin sergilenmesi ve aşırı yeme sonucunda beden üzerindeki endişelerin artışı birbirini karşılıklı olarak destekliyor görünmektedir.

T-EEI ve T-TREI'nın güvenilirlik incelemeleri ise Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı, madde-toplam korelasyonları ve test-tekrar test korelasyon katsayıları üzerinden gerçekleştirilmiştir. İki ölçeğin faktörlerine ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları her iki ölçeğin de iç tutarlılığa sahip olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde T-EEI'daki iki madde dışında (madde 33 ile madde 31, bkz. Tablo 1) her iki ölçeğin madde-toplam korelasyonları madde ayırt ediciliği için kabul edilebilir değerlere sahiptir. T-EEI'nın madde-toplam korelasyonunda düşük katsayı gösteren bu iki madde ise kabul gören kesme değerinden marjinal düzeyde düşük olmadığı için ölçekte tutulmuştur. Büyüktürk (2004, s. 165) gerekli görüldüğünde .20- .30 gibi daha düşük katsayı aralığındaki mad-

delerin teste alınabileceğini belirtmiştir. İlgili alanyazın bilgisinden hareketle tüm maddeler ölçekte korunmuş ve tüm maddeler iyi ayırt ediciliğe sahip maddeler olarak kabul edilmiştir. Ayrıca test-tekrar test korelasyon değerleri cevapların zaman içerisindeki tutarlılığını ve ölçüm araçlarının zamanın etkisine karşı güvenilirliğini ortaya koymuştur.

Elde edilen güvenilirlik ve geçerlik katsayıları neticesinde, ölçüklerin psikometrik özellikler açısından geçerli ve güvenilir araçlar olduğu saptanmıştır. Öğrenme yaşantıları sonucu kazanılmış değişkenler olarak bildirilen yemeden beklentiler ile zayıflıktan ve yemeyi kısıtlamaktan beklentileri değerlendiren iki ölçüm aracı Türkçeye kazandırılmıştır. Bununla birlikte ölçüm araçlarının psikometrik özelliklerinin sadece sağlıklı kadın örneklemini üzerinde test edilmesi bir sınırlılık içermektedir. Üniversite öğrencisi kadınlarda gözlenen bozulmuş yeme örüntülerinin klinik gruplardaki yeme bozuklukları çeşitliliğini göstermeyeceği beklentisi nedeniyle çalışmanın klinik gruplarda da gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır. Ayrıca araştırmalar yeme bozukluklarının kadınlarda olduğu kadar erkekler için de önemli bir sorun haline geldiğini göstermektedir (Mitchison ve ark., 2013). Bu nedenle çalışmanın erkek örneklem üzerinde tekrarlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca ölçüklerin geçerlik ve güvenilirliğinin diğer yaş grupları için de sınanması yerinde olacaktır. Örneklem özelliği açısından ele alınabilecek bir diğer sınırlılık ise, örneklem belirlenirken cinsiyet dışında bir dışlama kriterinin kullanılmamasıdır. Bireylerin stres düzeylerinin (O'Connor ve ark., 2008) ve depresyon gibi diğer bir psikopatolojiye sahip olmalarının (Goldschmidt ve ark., 2014) yeme davranışı üzerinde etkili olduğu bilindiğinden bu faktörlerin araştırılarak kontrol edilmesi ayrıca önemli olacaktır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise faktör göstergelerinde parselleme yönteminden yararlanılmış olmasıdır. Bu yöntemin bazı avantaj ve dezavantajlara sahip olduğu bilinmektedir. Parselleme yönteminin psikometrik özellikleri iyileştirerek model-veri uyumunda sahte iyilik şüphesini doğurduğu, diğer taraftan da tek bir maddenin sağlamayacağı güvenilirliği sağladığı bildirilmektedir (Matsunaga, 2008). Bununla birlikte, parselleme yöntemindeki pozitif yanlılık riskinin açıkça düşük olduğu ve dikkate değer olmadığı da belirtilmektedir (Matsunaga, 2008). Bu bakımdan bu çalışmada da orijinal çalışmanın göstergeleri kullanılarak model-veri uyumu test edilmiştir. Ölçeklerin geliştirildiği orijinal araştırmada maddeler klinik görüşmeler sonucunda belirlenmiş ve istatistiksel yöntemlerle sınanarak karşılaştırılmıştır. En nihayetinde de parselleme yöntemi kullanılarak faktörler doğrulanmıştır. Bu nedenle bu araştırmanın yöntemi orijinal çalışmanın yöntemine sadık kalınarak belirlenmiştir. An-

çak yeni bir örneklem üzerinde açıklayıcı faktör analizlerini yürüterek parsel göstergeler yerine madde göstergelerin elde edilip edilemeyeceğinin sınanması önerilmektedir.

Ölçüm araçlarının yapı geçerliğini sınamak amacıyla bozulmuş yeme davranışlarını değerlendiren veri toplama araçlarından yararlanılmıştır. Ölçümler arasında gözlenen ilişkiler, T-EEI ve T-TREI'nın klinik çalışmalarda kullanımına ilişkin de önemli bir bilgi sağlamıştır. Buna göre, yemeden beklentiler boyutlarından elde edilen puanların yükselmesi ile problemlili yeme davranışlarının da arttığı anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle, yaşamda kalma işlevinin ötesinde yeme ve yiyecekten beklentiler arttıkça yeme bozuklukları da artmaktadır. Benzer şekilde zayıflık ve yiyecek kısıtlamasına ilişkin aşırı iyimser beklentilerin bir biçimde aşırı yemeyi tetikleyerek olumsuz sonuçlandığı görülmektedir. Bu sonuçlar, yemeden ve zayıflıktan beklentiler puanlarının yeme bozukluklarının gelişimi öncesinde bir barometre olarak kullanılabileceğini ve böylece riskli grupların belirlenebileceğini göstermektedir. Ayrıca beklentilerin azaltılması, gücünün zayıflatılması ve değiştirilmesi üzerinde çalışılarak yeme bozukluklarının tedavisinde yol alınabileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda yeme bozukluklarının tedavisinde yemeden ya da yememekten beklentilerin değerlendirilmesi ile bu değişkenlerin tedavi hedeflerine eklenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan bu ölçüm araçlarının hem yeme bozuklukları ile ilişkili değerlendirmeleri sağlaması hem de bu beklentilerin otonomi, duygu düzenleme, farkındalık ve psikopatoloji gibi diğer psikolojik süreçlerle birlikte araştırılmasını mümkün kılması açısından ülkemiz alanyazınındaki önemli bir ihtiyacı karşılayacağı düşünülmektedir.

Yemeden Beklentiler Ölçeği

Aşağıdaki maddeleri okuyunuz ve sizin düşüncenize en yakın yanıt karşılık gelen rakamı işaretleyiniz. Lütfen soruları “**yemek yeme**” kelimesinin sizin için ne ifade ettiğini düşünerek cevaplayınız.

1	2	3	4	5	6	7
Tamamen Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılmıyorum	Ne Katılıyor Ne Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum

	Tamamen Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılmıyorum	Ne Katılıyor Ne Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	1	2	3	4	5	6	7
2	1	2	3	4	5	6	7
3	1	2	3	4	5	6	7
4	1	2	3	4	5	6	7
5	1	2	3	4	5	6	7
6	1	2	3	4	5	6	7
7	1	2	3	4	5	6	7
8	1	2	3	4	5	6	7
9	1	2	3	4	5	6	7
10	1	2	3	4	5	6	7
11	1	2	3	4	5	6	7
12	1	2	3	4	5	6	7
13	1	2	3	4	5	6	7
14	1	2	3	4	5	6	7
15	1	2	3	4	5	6	7
16	1	2	3	4	5	6	7
17	1	2	3	4	5	6	7
18	1	2	3	4	5	6	7
19	1	2	3	4	5	6	7
20	1	2	3	4	5	6	7
21	1	2	3	4	5	6	7

22	Çok çalıştığımda veya bir şeyleri başardığımda, yemek yemek benim için iyi bir ödül olmaz.	1	2	3	4	5	6	7
23	İnsanın canı sıkıldığında yapılacak şeylerden birisi yemek yemekdir.	1	2	3	4	5	6	7
24	Yemek yemek öfkemi göstermenin bir yoludur.	1	2	3	4	5	6	7
25	Yemek yemek rahatsızlık veren sosyal durumlardan kaçınmama yardım eder.	1	2	3	4	5	6	7
26	Anne-babama, eşime veya arkadaşlarıma kızgın olduğumda yemek yemek onlardan hincımı çıkarmama yardım eder	1	2	3	4	5	6	7
27	Zor görevlerle karşılaştığımda, yeme yemek bu görevleri yerine getirmekten kaçınmama yardım edebilir.	1	2	3	4	5	6	7
28	Yemek yemek depresyon, yalnızlık veya korku gibi olumsuz duyguları unutmama ya da zihnimden uzaklaştırmama yardım eder.	1	2	3	4	5	6	7
29	Stresli, kaygılı ya da gergin hissettiğimde, yemek yemek beni sakinleştirir.	1	2	3	4	5	6	7
30	Yemek yemek, hissetmek istemediğim duyguları bastırmama yardımcı olabilir.	1	2	3	4	5	6	7
31	Yemek yemek daha iyi çalışmamı sağlar.	1	2	3	4	5	6	7
32	Yemek yemek olumsuz duygularla baş etmeme yardım eder.	1	2	3	4	5	6	7
33	Yemek yemek bana kontrolden çıkmışım gibi hissettirmez	1	2	3	4	5	6	7
34	Yemek yemek üzüntü veya duygusal acı ile başetmemde bana yardımcı olur.	1	2	3	4	5	6	7

Zayıflıktan ve Yemeyi Kısıtlamaktan Beklentiler Ölçeği

Aşağıda “Zayıf olmak” ve “Yediklerimi sınırlamak” ile ilgili maddeler yer almaktadır.

“Zayıf olmak” ile ilgili maddeleri yanıtlarken kendi bedeninizi zayıf olarak görüp görmediğinize göre değil, genel olarak zayıflığın sizin için tanımına göre cevaplayınız. Eğer şuan zayıf olduğunuzu düşünüyorsanız, maddeleri şuan ki durumunuzdan daha zayıf olmaya göre değil, **zayıf olmak size genel olarak ne ifade ediyorsa** ona göre cevaplayınız.

Maddelerde yer alan “Yediklerimi sınırlamak” ifadesi ise

1) daha fazla yemek yememek amacıyla kendinizi durdurduğunuz herhangi bir durum ya da

2) süresi farketmeksizin yapılan başarılı bir diyet durumu anlamına gelmektedir. Eğer yediklerinizi sınırlamıyorsanız, yanıtlarınızı verirken yediklerinizi sınırlamanız durumunda sahip olabileceğiniz fikirleri gözönüne alınız.

Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Her bir madde için sadece bir cevabı daire içine alınız. Hiçbir maddeyi boş bırakmayınız

1	2	3	4	5	6	7
Tamamen Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılmıyorum	Ne Katılıyor Ne Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum

		Tamamen Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılmıyorum	Ne Katılıyor Ne Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	Zayıf olsaydım bazı şeyleri daha kolay elde edebilmişim gibi hissediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
2	Eğer zayıf olduğumu hissetseydim daha öz-güvenli olurdu ve iyi hissetmek için başkalarına ihtiyaç duymazdım.	1	2	3	4	5	6	7
3	Yediklerimin miktarını sınırladığımda çok iyi hissedirim.	1	2	3	4	5	6	7
4	Zayıf olsaydım daha çekici olurdu.	1	2	3	4	5	6	7
5	Zayıf olsaydım kendimi daha iyi hissedirdim	1	2	3	4	5	6	7
6	Zayıf olsaydım ailem benimle daha fazla gurur duyardı.	1	2	3	4	5	6	7
7	Yediklerimi sınırladığımda çabam ve kararım için başkaları bana saygı duyar.	1	2	3	4	5	6	7
8	Zayıf olsaydım problemlerim bana daha az canımı sıkdardı.	1	2	3	4	5	6	7
9	Yediklerimi sınırladığımda başkaları beni daha çok önemser.	1	2	3	4	5	6	7
10	Yediklerimi kısıtlamak kendimi iyi hissetmemi sağlar.	1	2	3	4	5	6	7
11	Zayıf olsaydım karşı cins için daha çekici olurdu.	1	2	3	4	5	6	7
12	Yediklerimi sınırladığımda istediğimi elde etmekte kendime daha çok güvenirim.	1	2	3	4	5	6	7
13	Zayıf olsaydım daha güçlü hissedirdim.	1	2	3	4	5	6	7
14	Zayıf olsaydım arkadaşlarımın ilgisini daha çok çekerdim.	1	2	3	4	5	6	7
15	Zayıf olsaydım, genel olarak, daha az stresli hissedirdim.	1	2	3	4	5	6	7
16	Yediklerimi sınırladığım zaman daha becerikli ve yeterli hissedirim.	1	2	3	4	5	6	7
17	Zayıf olsaydım mutlu olurdu.	1	2	3	4	5	6	7
18	Zayıf olsaydım sosyal durumlarda kendimi daha iyi idare ederdim.	1	2	3	4	5	6	7
19	Yediklerimi sınırladıktan sonra başka şeyler yapmak konusunda kendimi daha hevesli hissedirim.	1	2	3	4	5	6	7
20	Yediklerimi sınırladığım zaman daha çekiciyimdir	1	2	3	4	5	6	7
21	Zayıf olsaydım kendimi daha becerikli ve yeterli hissedirdim.	1	2	3	4	5	6	7
22	Zayıf olsaydım başkalarına fiziksel olarak daha çekici gelirdim.	1	2	3	4	5	6	7
23	Zayıf olsaydım endişelendiğim şeylerden biri azalmış olurdu.	1	2	3	4	5	6	7
24	Katı bir diyeteye uydugum zaman, hayatımın daha fazla kontrolüm altında olduğunu hissedirim.	1	2	3	4	5	6	7
25	Zayıf olsaydım ailem beni daha çok överdi.	1	2	3	4	5	6	7
26	Zayıf olsaydım disiplinli biri gibi hissedirdim.	1	2	3	4	5	6	7
27	Zayıf olsaydım kendimi daha fazla yetişkin gibi hissedirdim.	1	2	3	4	5	6	7
28	Zayıf olsaydım okulda ya da işimde daha iyi şeyler yapardım.	1	2	3	4	5	6	7
29	Zayıf olsaydım kendimi daha değerli hissedirdim.	1	2	3	4	5	6	7
30	Yediklerimin miktarını sınırlamak moral yükselten bir şeydir.	1	2	3	4	5	6	7
31	Yediklerimi sınırladığım zaman daha az suçluluk hissedirim.	1	2	3	4	5	6	7
32	Zayıf olsaydım başkaları beni daha çok takdir ederdi.	1	2	3	4	5	6	7
33	Zayıf olsaydım istediğim her şeyi yapabilmişim gibi hissediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
34	Zayıf olsaydım işteki ya da okuldaki aksaklıklarla daha iyi başederdim.	1	2	3	4	5	6	7
35	Zayıf olsaydım benlik imajım (kendime ilişkin değerlendirmelerim) daha iyi olurdu.	1	2	3	4	5	6	7

36	Başkaları hayatımı kontrol etmeye çalışsa da yediklerimi sınırlamak, bana kontrolün bende olduğunu hissettiğim bir alan sağlar.	1	2	3	4	5	6	7
37	Zayıf olsaydım kendimi daha çekici hissedirdim.	1	2	3	4	5	6	7
38	Zayıf olsaydım bu anne-babama benim kontrol sahibi biri olduğumu gösterirdi.	1	2	3	4	5	6	7
39	Yediklerimi sınırladığım zaman insanlar beni daha çok taktir eder.	1	2	3	4	5	6	7
40	Zayıf olsaydım ortamlara daha çok uyum sağlardım.	1	2	3	4	5	6	7
41	Yediklerimi sınırlamak benlik saygımı (kendime olan saygımı) artırır.	1	2	3	4	5	6	7
42	Zayıf olsaydım dış görünüşüm daha iyi olurdu.	1	2	3	4	5	6	7
43	Zayıf olmak benlik saygımı (kendime olan saygımı) arttıracak bir şey olurdu.	1	2	3	4	5	6	7
44	Zayıf olmak hayatımdaki her şeyi iyileştirecektir.	1	2	3	4	5	6	7

Etik Komite Onayı: Araştırmacıların çalışmakta olduğu kurum çatısında Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında onaylanmasıyla elde edilmiş ayrıca Etik Kurul Komisyon onayı alınmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- S.S.Y., S.T.S.; Veri Toplama- S.S.Y., Veri Analizi/Yorumlama- S.S.Y., Yazı Taslağı- S.S.Y., İçeriğin Eleştirel S.S.Y., S.T.S.; Son Onay ve Sorumluluk- S.S.Y., S.T.S.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Ege Üniversitesinin Bilimsel Araştırma Projesi tarafından finansal destek sağlanmıştır.

Teşekkür: Ege Üniversitesinin Bilimsel Araştırma Projesi Birimine desteklerinden ötürü teşekkürü bir borç biliriz.

Ethics Committee Approval: It was obtained by the approval of the researchers within the scope of Scientific Research Projects within the framework of the institution where they work, and the approval of the Ethics Committee was not obtained.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- S.S.Y., S.T.S.; Data Acquisition- S.S.Y.; Data Analysis/ Interpretation- S.S.Y.; Drafting Manuscript- S.S.Y.; Critical Revision of Manuscript- S.S.Y., S.T.S.; Final Approval and Accountability- S.S.Y., S.T.S.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: Ege University's Scientific Research Project has been provided to support you.

Acknowledgements: We would like to thank the Scientific Research Project Unit of Ege University for their support.

Kaynakça/References

- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Ruhsal bozuklukların tanıs ve sayımsal elkitabı: Beşinci baskı (DSM-5) tanı ölçütleri başvuru elkitabı* (E. Köroğlu, Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği (Orijinal çalışma basım tarihi 2013).
- And, A., Sylvester, M. D., Turan, B. Irak, D. U., Ray, M. K. ve Boggiano, M. M. (2017). The Turkish Palatable Eating Motives Scale (T-PEMS): Utility in predicting binge-eating eating and obesity risk in university students. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 23(4), 527-531. <https://doi.org/10.1007/s40519-017-0383-z>.
- Annus, A. M., Smith, G. T., Fischer, S., Hendricks, M. ve Williams, S. F. (2007). Associations among family-of-origin food-related experiences, expectancies, and disordered eating. *International Journal of Eating Disorders*, 40(2), 179-186. doi: <https://doi.org/10.1002/eat.20346>
- Annus, A. M., Smith, G. T. ve Masters, K. (2008). Manipulation of thinness and restricting expectancies: Further evidence for a causal role of thinness and restricting expectancies in the etiology of eating disorders. *Psychology of Addictive Behaviors*, 22(2), 278. <https://doi.org/10.1037/0893->

164X.22.2.278

- Arcelus, J., Mitchell, A. J., Wales, J. ve Nielsen, S. (2011). Mortality rates in patients with anorexia nervosa and other eating disorders: A meta-analysis of 36 studies. *Archives of General Psychiatry*, 68(7), 724-731. doi: 10.1001/archgenpsychiatry.2011.74
- Brosos, L. C., Munn-Chernoff, M. A., Bulik, C. M. ve Baker, J. H. (2019). Associations between eating expectancies and Eating disorder symptoms in men and women. *Appetite*, 141. https://doi.org/10.1016/j.appet.2019.06.001
- Burgess, E. E., Turan, B., Lokken, K. L., Morse, A. ve Boggiano, M. M. (2014). Profiling motives behind hedonic eating. Preliminary validation of the Palatable Eating Motives Scale. *Appetite*, 72, 66-72. doi: 10.1016/j.appet.2013.09.016
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı* (4. Baskı). Pegem A Yayıncılık.
- Cattell, R. B. ve Burdsal, C. A. (1975). The radial parcel double factoring design: A solution to the item-vs-parcel controversy. *Multivariate Behavioral Research*, 10(2), 165-179. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr1002_3
- Christiansen, B. A., Goldman, M. S. ve Inn, A. (1982). Development of alcohol-related expectancies in adolescents: Separating pharmacological from social-learning influences. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 50(3), 336-344. https://doi.org/10.1037/0022-006X.50.3.336
- Combs, J. L., Smith, G. T. ve Simmons, J. R. (2011). Distinctions between two expectancies in the prediction of maladaptive eating behavior. *Personality and Individual Differences*, 50(1), 25-30. https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.08.015
- Çapık, C. (2014). Geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3), 196-205. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29691
- Çenesiz, G. Z. (2015). *The relationship between eating attitudes, personality factors, weight perception, self-esteem, appearance esteem, and eating regulation motivations based on self determination theory*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- De Zwaan, M. ve Roerig, J. (2003). Pharmacological treatment of eating disorders. M. Maj, K.A. Halmi, J.J. Lo'pez-Ibor ve Sartorius (Ed), *Eating Disorders* içinde (s. 223 – 285). Wiley.
- Della Longa, N. M. ve De Young, K. P. (2018). Experiential avoidance, eating expectancies, and binge eating: A preliminary test of an adaption of the Acquired Preparedness model of eating disorder risk. *Appetite*, 120, 423-430. https://doi.org/10.1016/j.appet.2017.09.022
- Fairburn, C. G. (2008). *Cognitive behavior therapy and eating disorders*. NY: The Guilford Press.
- Fairburn, C. G. ve Beglin, S. J. (1994). Assessment of eating disorders: Interview or self-report questionnaire?. *International Journal of Eating Disorders*, 16(4), 363-370. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/7866415/
- Fairburn, C. G. ve Harrison, P. J. (2003). Eating disorders. *The Lancet*, 361, 407-416. doi:10.1016/S0140-6736(03)12378-1
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS* (2. Baskı). Sage publications.
- Fischer, S., Peterson, C. M. ve McCarthy, D. (2013). A prospective test of the influence of negative urgency and expectancies on binge eating and purging. *Psychology of Addictive Behaviors*, 27(1), 294. https://doi.org/10.1037/a0029323
- Fitzsimmons-Craft, E. E., Keatts, D. A. ve Bardone-Cone, A. M. (2013). Eating expectancies in relation to eating disorder recovery. *Cognitive Therapy and Research*, 37(5), 1041-1047. https://doi.org/10.1007/s10608-013-9522-7

- Goldman, M. S., Brown, S. A., Christiansen, B. A. ve Smith, G. T. (1991). Alcoholism and memory: Broadening the scope of alcohol-expectancy research. *Psychological Bulletin*, 110(1), 137-146. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.1.137>
- Goldschmidt, A. B., Crosby, R. D., Engel, S. G., Crow, S. J., Cao, L., Peterson, C. B. ve Durkin, N. (2014). Affect and eating behavior in obese adults with and without elevated depression symptoms. *International Journal of Eating Disorders*, 47(3), 281-286. <https://doi.org/10.1002/eat.22188>
- Hayaki, J. (2009). Negative reinforcement eating expectancies, emotion dysregulation, and symptoms of bulimia nervosa. *International Journal of Eating Disorders*, 42(6), 552-556. <https://doi.org/10.1002/eat.20646>
- Henderson, M. ve Freeman, C. P. L. (1987). A self-rating scale for bulimia the 'bite'. *The British Journal of Psychiatry*, 150(1), 18-24. doi: 10.1192/bjp.150.1.18
- Hetherington, M. M. (2000). Eating disorders: Diagnosis, etiology, and prevention. *Nutrition* 16 (7/8), 547-551. doi: 10.1016/s0899-9007(00)00320-8
- Hohlstein, L. A., Smith, G. T. ve Atlas, J. G. (1998). An application of expectancy theory to eating disorders: Development and validation of measures of eating and dieting expectancies. *Psychological Assessment*, 10(1), 49. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.10.1.49>
- Karakuş, S.Ş., Yıldırım, H. ve Büyükoztürk, Ş. (2016) Adaptation of three factor eating questionnaire (TFEQ-R21) into Turkish culture: A validity and reliability study. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(3), 229-237. doi:10.5455/pmb.1-1446540396
- Karlsson, J., Persson, L. O., Sjöström, L. ve Sullivan, M. (2000). Psychometric properties and factor structure of the Three-Factor Eating Questionnaire (TFEQ) in obese men and women. Results from the Swedish Obese Subjects (SOS) study. *International Journal of Obesity*, 24(12), 1715. doi: 10.1038/sj.ijo.0801442
- Kıran, S. G., Ağargün, M.Y., Kara, H. ve Kutaniş, R. (2000, Ekim). *Eating attitudes and dissociative experiences in college students*. 36. Ulusal Psikiyatri Kongresi, Antalya, Turkey.
- Little, T. D. (2013). *Longitudinal structural equation modeling*. Guilford Press.
- Matsunaga, M. (2008). Item parceling in structural equation modeling: A primer. *Communication Methods and Measures*, 2(4), 260-293. <https://doi.org/10.1080/19312450802458935>
- Miller, P. M., Smith, G. T. ve Goldman, M. S. (1990). Emergence of alcohol expectancies in childhood: A possible critical period. *Journal of Studies on Alcohol*, 51(4), 343-349. <https://doi.org/10.15288/jsa.1990.51.343>
- Minuchin, S., Rosman, B. L. ve Baker, L. (1978). *Psychosomatic families: Anorexia nervosa in context*. Harvard University Press.
- Mitchison, D., Mond, J., Slewa, Y. S. ve Hay, P. (2013). Sex differences in health-related quality of life impairment associated with eating disorder features: A general population study. *International Journal of Eating Disorder*, 46, 375-380. doi: 10.1002/eat.22097
- O'Connor, D. B., Jones, F., Conner, M., McMillan, B. ve Ferguson, E. (2008). Effects of daily hassles and eating style on eating behavior. *Health Psychology*, 27(1S), 20-31. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.27.1.S20>
- Ortiz, A. M. L., Davis, H. A. ve Smith, G. T. (2019). Transactions among thinness expectancies, depression, and binge eating in the prediction of adolescent weight control behaviors. *International Journal of Eating Disorders*, 52(2), 142-152. <https://doi.org/10.1002/eat.23001>
- Öğüt-Eker, G. (2018). Farklı görme biçimiyle modern dünya ritüeli olarak yemek kültürü: Sınanma/erginlenme ve intikam alma gizli işlevleri. *Milli Folklor*, 30(120), 170-183. <https://www.millifolklor>

com/PdfViewer.aspx?Sayi=120 &Sayfa=170

- Pearson, C. M., Combs, J. L., Zapolski, T. C. ve Smith, G. T. (2012). A longitudinal transactional risk model for early eating disorder onset. *Journal of Abnormal Psychology, 121*(3), 707. doi:10.1037/a0027567
- Pearson, C. M., Mason, T. B., Cao, L., Goldschmidt, A. B., Lavender, J. M., Crosby, R. D., Crow, S. J., Engel, S. G., Wonderlich, S. A. ve Peterson, C. B. (2018). A test of a state-based, self-control theory of binge eating in adults with obesity. *Eating Disorders, 26*(1), 26-38. <https://doi.org/10.1080/10640266.2018.1418358>
- Schaumberg, K., Schumacher, L. M., Rosenbaum, D. L., Kase, C. A., Piers, A. D., Lowe, M. R., Forman, E. M. ve Butryn, M. L. (2016). The role of negative reinforcement eating expectancies in the relation between experiential avoidance and disinhibition. *Eating Behaviors, 21*, 129-134. <https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2016.01.003>
- Schmidt, U. (2003). Aetiology of eating disorders in the 21st century New answers to old questions. *European Child & Adolescent Psychiatry, 12*, 30-37. doi: 10.1007/s00787-003-1105-9
- Schreiber, J. B., Nora, A., Stage, F. K., Barlow, E. A. ve King, J. (2006). Reporting structural equation modeling and confirmatory factor analysis results: A review. *The Journal of Educational Research, 99*(6), 323-338. doi: 10.3200/JOER.99.6.323-338
- Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2020). *A history of modern psychology* (8. Bs.). (Y. Aslay, Çev). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Simmons, J. R., Smith, G. T. ve Hill, K. K. (2002). Validation of eating and dieting expectancy measures in two adolescent samples. *International Journal of Eating Disorders, 31*(4), 461-473. <https://doi.org/10.1002/eat.10034>
- Smink, F. R., van Hoeken, D. ve Hoek, H. W. (2013). Epidemiology, course, and outcome of eating disorders. *Current Opinion in Psychiatry, 26*(6), 543-548. doi:10.1097/YCO.0b013e328365a24f
- Smith, G. T. ve Goldman, M. S. (1994). Alcohol expectancy theory and the identification of high-risk adolescents. *Journal of Research on Adolescence, 4*(2), 229-247. doi: 10.1207/s15327795jra0402_4
- Smith, G. T., Simmons, J. R., Flory, K., Annus, A. M. ve Hill, K. K. (2007). Thinness and eating expectancies predict subsequent binge-eating and purging behavior among adolescent girls. *Journal of Abnormal Psychology, 116*(1), 188-197. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.116.1.188>
- Smith, K. E., Mason, T. B., Peterson, C. B. ve Pearson, C. M. (2018). Relationships between eating disorder-specific and transdiagnostic risk factors for binge eating: An integrative moderated mediation model of emotion regulation, anticipatory reward, and expectancy. *Eating Behaviors, 31*, 131-136. doi:10.1016/j.eatbeh.2018.10.001
- Stice, E. ve Desjardins, C. D. (2018). Interactions between risk factors in the prediction of onset of eating disorders: Exploratory hypothesis generating analyses. *Behaviour Research and Therapy, 105*, 52-62. doi:10.1016/j.brat.2018.03.005
- Stunkard, A. J. ve Messick, S. (1985). The three-factor eating questionnaire to measure dietary restraint, disinhibition and hunger. *Journal of Psychosomatic Research, 29*(1), 71-83. [https://doi.org/10.1016/0022-3999\(85\)90010-8](https://doi.org/10.1016/0022-3999(85)90010-8)
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. Baskı). MA: Pearson.
- Tolman, E.G. (1932). *Purposive behavior in animals and men*. Appleton-Century-Crofts.
- Van Strien, T., Engels, R. C., Van Leeuwe, J. ve Snoek, H. M. (2005). The Stice model of overeating: Tests in clinical and non-clinical samples. *Appetite, 45*(3), 205-213. doi: 10.1016/j.appet.2005.08.004
- Vince, E.P. ve Walker, I. A. (2008). A set of meta-analytic studies on the factors associated with disordered eating. *The Internet Journal of Mental Health, 5*(1), 1-30. <https://researchportal.bath.ac.uk/en/publications/a-set-of-meta-analytic-studies-on-the-factors-associated-with-dis>

- Williams-Kerver, G. A., Schaefer, L. M., Hawkins, M. A., Crowther, J. H. ve Duncan, J. (2019). Eating expectancies before bariatric surgery: Assessment and associations with weight loss trajectories. *Surgery for Obesity and Related Diseases*, 15(10), 1793-1799. <https://doi.org/10.1016/j.soard.2019.07.028>
- Worthington, R. L. ve Whittaker, T. A. (2006). Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices. *The Counseling Psychologist*, 34(6), 806-838. <https://doi.org/10.1177/0011000006288127>
- Yücel, B., Polat, A., İkiz, T., Düşgor, B. P., Yavuz, A. ve Sertel-Berk, O. (2011). The Turkish version of the eating disorder examination questionnaire: Reliability and validity in adolescents. *European Eating Disorders Review*, 19(6), 509-511. doi: 10.1002/erv.1104

A Helix of Anxiety: A Qualitative Analysis of the Personal Experiences of Individuals with Health Anxiety

Kaygı Sarmalı: Sağlık Kaygısı Olan Bireylerin Kişisel Deneyimlerinin Nitel Bir İncelemesi

Burcu Pınar Bulut¹ , Özlem Bozo²

¹Dr, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Psychology, Ankara-Türkiye
²Prof. Dr, Middle East Technical University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Ankara-Türkiye

ORCID: B.P.B. 0000-0001-8168-0068;
Ö.B. 0000-0002-4480-1876

Corresponding author/Sorumlu yazar:

Burcu Pınar Bulut,
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
Emniyet Mahallesi Abant 1.cad. No:10 06560
Yenimahalle, Ankara-Türkiye
E-mail/E-posta:
burcupinarbulut@gmail.com

Submitted/Başvuru: 09.05.2021

Revision Requested/Revizyon Talebi:
03.12.2021

Last Revision Received/Son Revizyon:
24.02.2022

Accepted/Kabul: 24.02.2022

Published Online/Online Yayın: 04.04.2022

Atıf/Citation: Bulut, B.P., & Bozo, Ö. A helix of anxiety: A qualitative analysis of the personal experiences of individuals with health anxiety. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 42(1): 165–198.
<https://doi.org/10.26650/SP2021-935379>

ABSTRACT

Hypochondria is at the center of debates about the mind-body problem in that those individuals with this symptom experience physical complaints in the absence of 'real' illness. The study examined how individuals with hypochondriac complaints experience their 'illnesses' or anxiety about it. Also, how they establish their interpersonal relationships with the people they get reassurance, especially with physicians, was understood. The sample consisted of 14 individuals with high health anxiety, and their ages were between 19-55 years old. The data were collected through face-to-face semi-structured interviews. The Interpretative Phenomenological Analysis method, which offers a systematic approach to study participants' subjective experiences, was used. As a result, four superordinate themes emerged: 'Causal attributions of health anxiety: Loss at the core as unfinished business,' 'Being drawn into a vortex of symptoms,' 'Endless calls to experts for naming own experiences and eliminating uncertainty,' and 'Every cloud has a silver lining: Benefits of being/feeling ill.' The findings are important for both mental and physical health professionals working with these individuals since the experts' physical-psychological distinction does not correspond with the reality of those people. The prominence of a loss experience that these people associate with the onset of their symptoms also points to the importance of dwelling on the issue of loss while working with these people. In addition, it was observed that the information given to the participants about their health status had a short-term relaxing effect, and they had an ongoing search for "what their illnesses are." For this reason, it was thought that providing information that the physical symptoms do not indicate a serious situation at the focus of the treatments applied would not work. In conclusion, it is possible to say that therapists working with patients with hypochondria should help them understand the continuity of their desire to know what is happening in them after establishing a therapeutic alliance with the patient.

Keywords: Hypochondriasis, health anxiety, somatization, interpretative phenomenological analysis

ÖZ

Hipokondriya bu semptomla sahip bireylerin ‘gerçek’ bir hastalığın yokluğunda fiziksel şikayetler yaşamaları bakımından beden-zihin problemlerine dair tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı da hipokondriyak şikayetleri olan bireylerin ‘hastalıklarımı’ ya da bu konudaki kaygılarını nasıl deneyimlediklerini araştırmaktır. Ayrıca, bu kişilerin özellikle doktorlarla olmak üzere onay arayışında oldukları kişilerle ilişki kurma biçimleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırmanın katılımcıları, 19-55 yaşları arasındaki sağlık kaygıları yüksek olan 14 kişiden oluşmaktadır. Çalışmanın verisi yüz yüze yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcıların öznel deneyimlerini çalışmak için sistematik bir yaklaşım sunan Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak dört üst tema ortaya çıkmıştır ve bu temalar ‘sağlık kaygısına yapılan nedensel atıflar: ‘halledilmemiş bir mesele olarak kayıp’, ‘semptomun girbadına sürüklenmek’, ‘deneyimlerini adlandırması ve belirsizliği ortadan kaldırması için bir uzmana yapılan sonsuz çağrı’ ve ‘her şerde bir hayır vardır: hasta olmanın/hasta hissetmenin faydaları’ şeklindedir. Bu çalışmanın sonuçları hem ruh sağlığı çalışanları hem de diğer sağlık çalışanları için önemlidir çünkü uzmanlar tarafından yapılan fiziksel-psikolojik bozukluk ayırımının sağlık kaygısı olan kişilerin gerçekleriyle uyumadığı görülmektedir. Bu kişilerin semptomlarının başlangıcıyla ilişkilendirdikleri bir kayıp deneyiminin ön plana çıkması da bu kişilerle çalışırken kayıp konusu üzerinde durmanın önemine işaret etmektedir. Ayrıca katılımcıların sağlık durumları ile ilgili kendilerine verilen bilgilerin rahatlatıcı etkisinin kısa vadeli olduğu ve “hastalıklarının ne olduğuna” dair süregiden bir arayışları olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle de uygulanan tedavilerin odağında bedensel belirtilerin ciddi bir duruma işaret etmediği bilgisinin kişilere verilmesinin işe yaramayacağı düşünülmüştür. Sonuç olarak hipokondri hastaları ile çalışan terapistlerin, hasta ile terapötik bir ittifak kurduktan sonra, bu kişilerin kendilerinde ne olduğunu bilme isteklerinin sürekliliğini anlamalarına yardımcı olmaları gerektiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Hipokondriya, sağlık kaygısı, somatizasyon, yorumlayıcı fenomenolojik analiz

The mind-body problem dates to ancient times, and it remains in the scope of both philosophy and modern science. The nature of mental processes and their relations with the body are the main focus of the problem. Psychology as a discipline must also deal with the mind-body problem. In the historical development of psychology, ideas about this problem have changed and become varied. According to the current view, it has been argued that mind and body constitute one unity (See Barrett, 2011; Bishop, 1994). Nevertheless, the attempts to name this unity as ‘psychophysics’ do not meet the needs of a comprehensive construct (Kreitler, 2018). Although the interaction between mind and body has been accepted over time, mental and physical disorders are still differentiated in current classification systems. This kind of differentiation implies that physical illnesses have a different status from mental illnesses, and the emphasis has been made on the presence of ‘real’ illness (Kendell, 2001). At this point, hypochondria challenges this classification system since it appears that individuals with hypochondria have physical complaints in the absence of a ‘real’ illness, and it settles down at the center of the discussions about the psyche-soma relationship (Wintrebert, 2009).

Hypochondria, as a term, came ultimately from the Ancient Greeks. A real and painful disorder of the ‘hypochondrium’ was named hypochondria by one of the students of Hippocrates (Berrios, 2001; Brown, 1936; Grinnell, 2010; Taylor, 2016; Wintrebert, 2009). As a diagnostic category, it has been a long-debated issue. One dimension of this discussion is whether it should be included in somatoform disorders or anxiety disorders (Scarella et al., 2016). The DSM-IV classified hypochondriasis in the first category, but this was omitted from the DSM-5 since it has an old and misleading etymology (Starcevic & Noyes, 2014). In the DSM-5, two categories were added instead: Somatic symptom disorder, which refers to having excessive bodily symptoms, and illness anxiety disorder, for being excessively anxious about the illness without having any significant somatic symptoms (American Psychiatric Association [APA], 2013). Some researchers have also criticized such a distinction for its uncertainty regarding both diagnosis and treatment (Brakoulias, 2014; Ghanizadeh & Firoozabadi, 2012). These new categories are unfamiliar to most clinicians; therefore, the terms ‘hypochondriasis’ and ‘health anxiety’ are used more widely in the literature (Starcevic & Noyes, 2014).

According to the results of the qualitative studies about hypochondriasis, reassurance-seeking emerged as an important feature. In the study about the relation between internet use and health anxiety done by Singh et al. (2016), intolerance for uncertainty

was crucial for health-related web searches. By searching, those individuals felt a sense of control and reassurance. However, short-lived reassurance in those individuals led to further research. Beckett (2009) found that most of the participants had negative ideas about doctors, and if the doctors could not make patients feel that they cared enough, patients considered them incompetent. She also discussed that contrary to the opinion that these individuals have poor insight, hypochondriac individuals accept their excessive health anxiety. Moreover, they had anxious/ambivalent attachment styles in their childhood and they were exposed to an environment in which a family member had an illness, or they lost a loved one. Papis (2015) examined emotional skills and interpersonal tendencies in hypochondriasis. According to the findings, the emotional needs of hypochondriac individuals were not met. Hence, Papis advised therapists working with these individuals to intervene in their emotional and interpersonal insufficiency by developing trust-based therapeutic relationships.

Individuals with hypochondriac symptoms specifically got the attention of researchers of the current study with characteristics like their fixation on their bodily symptoms and their difficulties in being persuaded not to worry about their health (Barsky & Klerman, 1983). Hypochondriac individuals have been well known for their disposition to get reassurance from significant others and health care professionals, and at the same time, for their refusal of the reassurance that they receive (Wearden et al., 2006). Hence, in the current study, the researchers suggested that understanding the transference established with hypochondriac individuals might help psychotherapies in which the relationship between the patient and the therapist occupies a more vital position than all other techniques.

As explained above, hypochondria is a complex issue in terms of its definition and categorization and the mixed emotions that arise in both the sufferer and the observer, such as grandiosity, resentment, irritation, and guilt (Comay, n.d.). Although there have been many quantitative and qualitative studies on health anxiety, the majority of these studies focused on one aspect of health anxiety; for example, searching for physical symptoms on the internet (e.g., te Poel et al., 2016; Singh et al., 2016), reassurance seeking (e.g., Okita et al., 2016; Jones et al., 2020), or the clinical efficacy of one type of treatment (e.g., Hedman et al., 2011; Tyrer et al., 2020). However, through the current qualitative study, hypochondriac individuals' feelings, perceptions, and actions regarding their somatic complaints and the way they interact with health care professionals

were investigated with a more holistic view. Also, qualitative research's person-centered nature enabled the researchers to approach the participants as human beings (Holloway, 2005). Overall, the researchers' interest was an in-depth understanding of those individuals' interpretations of their complaints, their emotions, thoughts, how their symptoms influence them, and how they express themselves. The present researchers also focused on how the participants explained their situation in their own words, which enabled them to elaborate on cultural factors. Before giving more information about the current study, the following section explains how different theories conceptualize hypochondriasis as they would be used as a resource for evaluating the results of the current study.

Conceptualization of Hypochondriasis by Various Theoretical Approaches

The meaning of hypochondria has changed in its historical development. This old dynamic concept does not refer to a particular meaning even today. Each theoretical approach attempts to explain the concept of hypochondriasis and its related qualities from its perspective.

Cognitive-Behavioral Approach

As one of those theoretical approaches, cognitive-behavioral theory explains that hypochondriac individuals regularly misinterpret harmless physical sensations as symptoms of physical disease. Although the physical illnesses that individuals fear vary, they are usually chronic diseases such as cancer or multiple sclerosis (Warwick, 1989). Moreover, from the behavioral point of view, the patient's sick role can provide advantages to the individual (Craig et al., 1994). For example, an individual may get more care and help from their loved ones because they are sick or exempt from some of their responsibilities. Such benefits are called "secondary gain" (Sata & Munday, 2017). Therefore, this approach emphasizes the role of physicians and family members in the persistence of physical complaints and emphasizes the importance of strengthening individuals' independence with positive reinforcement (Barsky & Klerman, 1983).

Attachment Theory

Unlike cognitive-behavioral theory, which emphasizes the importance of how the person with a diagnosis of hypochondria interprets physical symptoms and the effects of behavioral elements on the continuity of these symptoms, attachment theory emphasizes the role of interpersonal relationships in how health behaviors are developed and maintained. According to this theory, childhood experiences with parents (or caregivers)

lead to a set of internalized representations of relationships that persist into adulthood (Bowlby, 1969; Hazan & Shaver, 1987; Wearden et al., 2006). According to Hunter and Maunder (2001), people with an anxious attachment style believe less in their ability to cope with diseases, seek more care and assurance, and tend to be less satisfied with the assurance they receive. Stuart and Noyes (1999) linked bodily complaints and somatization with that attachment style in childhood. According to this view, when the child becomes ill repeatedly and the caregiver does not respond to the child's needs, this may have a consequence of symptom experience and health behaviors in adulthood. That is, in adulthood, somatization could be used to evoke others to receive care indirectly from them as a part of restoring a sense of security.

Psychoanalytic Theory

The psychoanalytic theory is another theory that contributes to the hypochondriasis literature by trying to explain its origin rather than describing its clinical appearance. The 'body' has an essential role in understanding hypochondriasis in this theory. Its importance comes from Freud's encounter with hysteric patients' symptoms and their bodies during his studies with Charcot (Breuer & Freud, 1893-1895; Canellopoulos, 2010). Those studies indicated that biological reasons are not obligatory for physiological symptoms (Burgoyne, 2004), which is different from the medical approach that considers the symptomatic body the biological body (Gessert, 2004). According to Freud, the human has two bodies, one is physiological and the other one is erotogenic, and the latter plays an essential role in hysteria (Freud, 1953; Chapman, 1999).

Freud argued that the anxiety in hypochondriasis originates from the ego libido; a hypochondriac individual withdraws his/her libido investment from external objects and invests it into his/her bodily organs; that is, the erotization of body organs (Freud, 1914; Christogiorgos et al., 2013). It is a narcissistic investment, and paradoxically, it includes pleasure and pain simultaneously (Starcevic & Lipsitt, 2001). The reluctance of those patients to part from their symptoms and the physicians' frustration stemming from an attempt to emancipate patients from their suffering has been associated with this contradictory position (Lipsitt, 2014). Freud also explained that the pleasure experienced by a hypochondriac individual is unconscious. At the conscious level, the subject experiences too much anxiety due to the excitation of a particular organ since there is tension emerging from the ego's effort to get libido under control (Freud, 1914; Chapman, 1999). Despite categorizing hypochondriasis as an 'actual neurosis' and emphasizing its

traumatic and somatic origins, there has been an argument that Freud had difficulty choosing a somatic rather than psychogenic etiology (Jones, 1955 as cited in Richards, 1981).

Klein (1935) tried to broaden the instinctual conflict model with an internal object relations viewpoint using Freud's perspective as a base. Applying this perspective to hypochondriasis, Klein argued that the internal object has been able to turn into an aggressive one by itself, leading to the feeling of being intimidated by the internal body. Also, the target of ambivalence was chosen as the body ego rather than the psychic ego, which is a defense. Thus, hypochondria can be conceptualized both as an increase in narcissistic libido and a struggle against it. The child's early stages of development and aggressive impulses are central in her approach (Klein, 1935). Rosenfeld (1958) agreed with Freud and Klein that there is a regression to the early narcissistic phase. On the other hand, he did not hypothesize it as a pure regressive state since there is no one type of hypochondriasis. Rosenfeld added that hypochondria should be differentiated according to its temporary or chronic characteristics. When early infantile paranoid anxieties are stimulated, temporal hypochondriac anxiety could appear, which may be the reason for the increase of these kinds of anxieties in readjustment phases such as puberty or middle age. However, chronic hypochondriasis is associated with a poor prognosis, and rather than regression, it was thought of as a defense against the confusional state having a schizoprenic nature (Rosenfeld, 1958).

To sum up, considering the place of hypochondriasis in the psychoanalytic literature, it is hard to say that 'hypochondriasis' was placed in the psychoanalytic literature as a 'clear' entity; there is still ambiguity about it.

Method

Participants

A homogeneous sample was established in line with the IPA's purposive sampling method (Smith & Osborn, 2003). Accordingly, participants consisted of 14 individuals (two men and twelve women) between the ages of 19-55, living in Ankara, and having high health concerns based on their scores on the Turkish version of the Short Health Anxiety Inventory (SHAI), and also reporting high health concerns by themselves. Detailed information about the demographic characteristics of participants, current complaints, and event/s associated with the onset of anxiety is given in Table 1.

Table 1.

Demographic Characteristics of the Participants (Contd)

Participant (Gender)	Age	Marital Status	Education	Department of Education, Occupation or Job	Current complaints	Event/s associated with the onset of anxiety
1 (M)	44	Married (having 2 children)	Associate degree	Health technician (Works in the operating room)	Panic attack (diagnosed) Excessive asthenia, headache, stomach-ache	Stomach bleeding (at age 27)
2 (F)	19	Single	Undergraduate student	Faculty of arts and sciences	Anxiety disorder (diagnosed) Fear of cancer (breast and lymph), diseases that can infect him from the outside, insect bites, diseases that will cause disability or deformation, cysts in the ovaries	Aunt's husband died from lung cancer (when she was in 8 th grade) Her mother's surgery due to a cyst exploding in her ovaries and her parents' move to another city due to her father's job change
3 (F)	55	Married (having 2 children)	Primary school graduate	Nursing someone with Alzheimer's disease	Varicose veins, restless leg syndrome, migraine, hernia in the waist and neck, muscle tears in the shoulder, arthritis of the knee joint (diagnosed) Unaccountable headache and dizziness, and panic attack	In 2000, problems with her husband and the start of dizziness
4 (M)	20	Single	Undergraduate student	Faculty of arts and sciences	Abnormalities in the number of neutrophils in his blood value	Physicians suspicion that he has a serious illness due to an abnormality in neutropenia (when he was in 11 th grade)

Table 1.*Demographic Characteristics of the Participants (Contd)*

Participant (Gender)	Age	Marital Status	Education	Department of Education, Occupation or Job	Current complaints	Event/s associated with the onset of anxiety
5 (F)	45	Married (having 2 children)	Primary school graduate	Housewife (but helping her husband who was a hawker)	Anxiety disorder (diagnosed), Panic attack, the wound on her leg that she thought is cancerous, tingling in her hands	Five years ago, a physician said to her that the pimple on her leg should be removed in a big hospital. Also, after the removal, she could not get a straight answer from physicians in terms of whether there is a risk of cancer or not.
6 (F)	20	Single	Undergraduate student	Faculty of management	Generalized anxiety disorder, post-herpetic neuralgia (diagnosed) Panic attack	Being diagnosed as genital herpes (one year ago)
7 (F)	29	Single	Bachelor's degree	Teacher of mentally handicapped	Throat ache (thought that she has throat cancer)	Facial paralysis in 2008
8 (F)	21	Single	Undergraduate student	Faculty of arts and science	Anxiety disorder, obsessive-compulsive disorder, depression (diagnosed) Fear of getting cancer and losing individuals close to her	Death of her cousin (for death anxiety) Recurrent cancer of her aunt (for health anxiety)
9 (F)	21	Single	Undergraduate student	Faculty of management	Anxiety disorder (diagnosed) Fear of cancer	No specific event
10 (F)	28	Single	Graduate student	Faculty of architecture	Hip fracture, femoroacetabular impingement syndrome, varicose veins, kidney gravel, hyperlaxity, Morton's neuroma, uterine fibroids	Health problems after a traffic accident
11 (F)	27	Single	Ph.D. Student	Research Assistant	Panic	Misdiagnosed malignant melanoma in 2015

Table 1.*Demographic Characteristics of the Participants (Contd)*

Participant (Gender)	Age	Marital Status	Education	Department of Education, Occupation or Job	Current complaints	Event/s associated with the onset of anxiety
12 (F)	28	Single	Ph.D. Student	Research Assistant	Illness anxiety disorder, various infections (diagnosed) Panic attack	Minor health problems but “traumatic experiences” such as entering the operating room without sedation
13 (F)	31	Married	Graduate	Instructor	The health obsession, Anxiety Disorder (diagnosed) Fear of cancer, panic, worries about persistent pain, chronic wounds, or menstrual irregularities	Expelling kidney stones and a cyst found in her breast
14 (F)	22	Single	Undergraduate Student	Medical Faculty	Anxiety disorder (diagnosed) Thinking she had a mass in her spinal cord, fear of cancer	Her mother’s difficult pregnancy and the postpartum period, her brother’s falling out of bed while she was cradling him

While determining the sample size in the IPA, various principles were taken into consideration rather than a particular rule. The study’s aim and the richness of the information obtained from the interviews about the phenomenon were the main criteria while specifying the sample size. Since IPA aims to analyze the cases in-depth, it is generally preferred to keep the sample size small (Smith & Osborn, 2003). Thus, considering the adequacy of the sample in explaining the phenomenon, the sample size of this study was suitable for an IPA study.

Measures

The Short Health Anxiety Inventory (SHAI)

The Turkish version of SHAI (Aydemir et al., 2013), initially developed by Salkovskis et al. (2002), was administered to the participants for determining their health anxiety levels. This inventory consisted of 18 items related to worry about health, awareness of bodily sensations or changes, and feared consequences of having an illness.

The 4-point Likert-type scale ranging between 0= No symptoms and 3= Very severe symptoms was used for scoring. The cut-off point for this study was determined as 37.9, which was found by Salkovskis et al. (2002) as the typical mean scores for high health anxiety. Moreover, this score was suggested to capture hypochondriac patients (Sulkowski et al., 2011). Since there was no cut-off point indicated by the Turkish adaptation study, that value was used. The Cronbach's alpha coefficient for the Turkish version was .91, indicating good reliability. Moreover, this inventory showed moderate to high correlation with other related scales such as the Hamilton Depression Scale item evaluating hypochondriasis, illustrating its validity (Aydemir et al., 2013).

The Interviews

The data were obtained through face-to-face semi-structured interviews. Some of the questions were as follows: "*When did your complaints first appear?, What does being sick mean to you?, How do you seek help if you have a complaint about your health?*". While keeping in mind the pre-prepared interview questions, the researcher tried to be open to new issues that emerged during the interviews and provide an environment where the participants could speak freely.

The Demographic Information Form

It included questions about age, marital status, education level, working status, place of residence, perceived income, physical and psychological health status, and if any, the type of treatment being received.

Procedure

Ethical approval was obtained from the Human Subjects Ethics Committee of Middle East Technical University on 6 September 2017, protocol number 2017-SOS-0146. The researchers applied for a clinic affiliated with a psychology department and several hospitals' psychiatric services to find the potential participants. Moreover, first-year psychology students were asked if they knew suitable individuals, and finally, the study was announced on a popular Facebook group. In total, 44 potential participants filled out the questionnaire forms. An informed consent form was given to each potential participant to inform them about the study and ensure confidentiality. These forms were sent to most of the potential participants via e-mail. Questionnaires were given to three participants in hard copies because of practical reasons. After the data were collected from those individuals, the eligible participants for the interview were identified. Each

participant was interviewed only once. The interviews lasted between 50 minutes and 2 hours, and they were recorded with a tape recorder. The participants were given numbers instead of their real names to protect privacy. At the end of the interviews, participants who did not receive any professional support were asked if they would like to be referred to a specialist; those who asked for a referral were informed about the options.

Data Analysis

By emphasizing how participants give meaning, perceive, and experience social phenomena, qualitative research aims to develop concepts that clarify these phenomena (Pope & Mays, 1995). Clinicians and physicians working with individuals having hypochondriacal symptoms have been advised to evaluate the history and course of the symptoms carefully and to pay attention to how those individuals interact with other people, how they use language while describing their symptoms, and how they relate to their body (Lipsitt, 2015). To contribute to practical applications, conducting research that covers these fields seems necessary, and the qualitative method is suitable for this purpose. The interpretative phenomenological analysis (IPA), which was developed by Smith (Smith et al., 1995), was chosen since it focuses on how an individual gives meaning to his or her own experiences (Willig, 2001). Based on Heidegger's hermeneutic phenomenology, in IPA, engagement with those experiences and an interpretation of them by the researcher are necessary processes to access them (Biggerstaff & Thompson, 2008; Smith, 2011; Smith & Osborn, 2003). In other words, there is no reality that is not shaped by the subject's experience and perception and by the interaction between the subject and the researcher. Also, the interpretative part of this methodology is that the researcher explains the subject's personal experiences based on her/his conceptions expressed verbally (Smith & Eatough, 2007). Since IPA focuses on how an individual gives meaning to her/his experiences (Willig, 2001), it provides a systematic approach to study subjective experiences through a very detailed examination of the case (Smith et al., 1995). For the topics related to health, IPA is a frequently used method (Cronin & Lowes, 2016) since it allows healthcare professionals to see illness (a psychological condition having a physiological dimension in this study) from the eyes of the patient (Biggerstaff & Thompson, 2008).

The analyses were performed according to the principles of the IPA (Smith & Osborn, 2003). IPA's philosophy is based on phenomenology and idiography (Smith et al., 2009); therefore, each case should be analyzed and examined in detail before reaching

more general categories. Initially, the audio record of the first interview was transcribed. This transcript was read several times to capture a holistic idea about the participant. While doing this, some notes, including the researcher's comments and thoughts, were taken on the transcripts' left margin. Then, the initial notes were transformed into emergent themes, and these themes were written on the right margin. The themes' connections were examined as a next step, and the related ones were clustered to attain subordinate and superordinate themes. After constituting subordinate and superordinate themes for the first case, the same procedure was repeated for each participant.

The Trustworthiness of the Study and Reflexivity

Bracketing is an essential part of qualitative research, suggesting that the researcher put aside his/her existing beliefs, values, knowledge, and experiences to increase credibility. However, in the IPA approach, it was accepted that the researcher had a preliminary understanding of the examined phenomenon by emphasizing the researcher's evaluation of the participant's interpretation. Thus, the researcher's perspective could not be totally bracketed (Koch, 1995). Nonetheless, with this acceptance, the researcher must recognize and be aware of his/her beliefs, values, knowledge, and experiences to increase the study's credibility because these could affect the whole research process.

This study is a part of the first author's dissertation. Thus, all of the codings were done by the first author. The first author has been working on Lacanian psychoanalysis for four years. Therefore, her perspective on psychological concepts and psychopathology was influenced by this approach. Since she perceives hypochondria as a symptom rather than a diagnosis, the diagnosis was not the primary concern. Participants were asked what kind of psychological disorders they had. Their answers were reported on the demographic information form. However, those comorbid psychiatric conditions were not used as exclusion criteria. That was also because the study's primary focus was not taking individual symptoms one by one but evaluating the person as a whole with all their symptoms. Therefore, participants' other symptoms than health anxiety were not ignored; on the contrary, they were considered as parts of what the individuals told about themselves. Besides, individuals with health concerns were an important part of the researcher's personal life. Health anxiety and anxiety, in general, were common among her family members. For this reason, sometimes, she felt that she was interviewing her family members. From time to time, she noticed that she put herself in the shoes of the children or other family members of the interviewees. Due to the possible

reflection of her feelings into the research process, such as sadness and anger, being familiar with the research subject might be disadvantageous. However, having a personal interest, taking notes about her feelings and their reflection on the research, and considering those notes both in conducting interviews and their analyses could have the advantage of being an insider. During the interviews, she also noticed that she experienced more health problems than usual. For example, she had to postpone the appointment with a participant to the following week due to temporary hoarseness. Also, in another interview, she had to take a short break due to a coughing fit. She thought that while interacting with someone who has health-related complaints, she might be similarly developing somatic complaints to cope with the feelings that awakened in her.

The second author, the major advisor of the first author, supervised the whole process, including coding. The second author, who got her master's degree in clinical psychology with cognitive-behavioral orientation and her doctoral degree in health psychology with behavioral orientation, is thought to influence the themes' naming process and interpretation of the associations among the themes.

In addition to being aware of the possible effects of the researchers' perspective, collecting data through semi-structured face-to-face interviews was another proposed strategy to increase trustworthiness (Chan et al., 2013). That allows the researcher to listen to the participants in a focused manner and talk about the participants' topics without being limited to the questions prepared in advance. Also, during the theme constituting process, the initial evaluations made on the participants' transcripts were discussed with the major advisor of the researcher. The emergent themes with direct quotations were then discussed with a research team to make the research process transparent. Hence, discussions with the advisor and the research team members were considered during the data collection and analysis processes.

Results

As a result of the cross-case comparisons and the interpretative phenomenological analysis of 14 cases, four superordinate themes emerged: '*Causal attributions of health anxiety: Loss at the core as unfinished business,*' '*Being drawn into a vortex of symptoms,*' '*Endless calls to experts for naming own experiences and eliminating uncertainty,*' and '*Every cloud has a silver lining: Benefits of being/feeling ill*'.

Table 2.*Superordinate and Subordinate Themes Emerged as a Result of Interpretative Phenomenological Analysis*

1. Causal attributions of health anxiety: Loss at the core as unfinished business
1.1. Loss related anxiety “running in the family”
1.2. Being already anxious about the loss
1.3. Experiencing/observing/anticipation of a loss
2. Being drawn into a vortex of symptoms
2.1. Health-related career choice
2.2. Preoccupation with precautionary behaviours
2.3. A priori thinking
3. Endless calls to experts for naming own experiences and eliminating uncertainty
4. Every cloud has a silver lining: Benefits of being/feeling ill
4.1. Receiving attention and care
4.2. Health anxiety itself as a coping mechanism with other life difficulties
4.3. Rearrangement of priorities and relief from responsibilities: My health above all else

Causal Attributions of Health Anxiety: Loss at the Core as Unfinished Business***Loss Related Anxiety “Running in the Family”***

All participants were asked when and how their health concerns began and under which conditions their complaints increased to understand which factors contributed to the onset of the health anxiety. Having an anxious parental figure was stated by participants as one of the contributing factors. Their parents, and sometimes their grandparents, were described as anxious in general or specifically anxious about health issues. The transmission of anxiety from one generation to another was mainly related to loss, and it seemed to be unresolved. Participant 12 mentioned her parents’ anxiety and said that her sister also had a similar pattern. As seen in her statements below, her father and mother’s anxiety began after they lost their own mothers. Thus, she attributed the beginning of her parents’ health anxieties to their experiences of loss:

I lost both my grandmothers to cancer, and recently my aunt’s husband also died of cancer. I never met my grandmothers, but I think there’s a familial transfer because my father suffers from panic attacks, and my mother is likewise anxious about illnesses. ... both of their mothers died around the same time. ... My father’s panic attacks began when he lost his mother, and my mother’s panic attacks began when she lost hers. My sister has some small problems like theirs, too. (Participant 12)

“Loss” refers not only to death but also to separation processes. Participant 2, for instance, pointed out the similarity between her mother and herself in terms of fear of

illness, saying: “My mother is also a bit like me, she’s also afraid of sickness and stuff.” More importantly, she explained this similarity between herself and her mother in terms of fear of separation:

Yes [laughing], my mother, my mother, she’s a little like me. She also cries instantly; for example, whenever we talk, she instantly cries. I mean, she’s also emotional. She also fears separation. She lost her father at a young age... (Participant 2)

Being already Anxious about the Loss

Concerning the emergence of health anxiety, some participants indicated their predisposition to anxiety about loss even if not specific to health anxiety. Participant 8 had obsessions when she was in primary school. The extracts below showed that her obsessions were once again centered around death. She was afraid of losing someone close to her:

*I remember having [these thoughts] even in middle school. When someone would come and just touch my desk, I would yell at them, saying, “What are you doing, move your hand!” And I would wipe the whole desk with a wet wipe, wiping the spot they touched last, and afterwards, I wouldn’t use the wet wipe anywhere else, as if it could transfer the germs from their hands. The spreading of germs was an issue, [but] **I was directly afraid of death** rather than illness, and similarly of losing the people closest to me. (Participant 8)*

Experiencing/Observing/Anticipation of a Loss

The participants also associated the emergence of their health anxiety with experiencing, observing, or expecting a loss and the related difficulties that they had faced. Some of the participants had experienced illness themselves, and they related their health anxiety to that illness or illness-related procedures. Participant 12 said that she was already an anxious person, but her anxiety increased more after her friend received a diagnosis of cancer and she herself was misdiagnosed with lymphoma by a doctor.

*About 3 months ago, my lymph nodes were swollen and I was worried about cancer. Cancer is my greatest fear. I had learned that a close friend of mine was diagnosed with cancer. When I went to the doctor after that swelling, the doctor immediately diagnosed me with lymphoma without doing any blood tests or anything particular. **I was already an anxious person.** After that, my anxiety went through the roof. (Participant 12)*

Participant 1 established the association between illness and anxiety, not only considering the possibility of losing his life but also losing his independence, power, and dignity. He stated that his anxiety had begun with gastric bleeding, which he suffered from when he was 27 years old. While he was in the hospital's emergency service waiting to receive treatment, two individuals in the service died, and that triggered his fear of death. He also said that he was afraid of experiencing similar health problems and medical procedures again:

Now I'm sending my children to a private school, for example, and I don't have a second source of income. My wife doesn't work, I have no one. I mean, I'm doing these things with a single salary and people around me are watching me, speculating, like what if I get sick again and fall? [I think] constant illness is like being bedridden all the time. (Participant 1)

Participant 5 said that her psychological condition worsened due to the problems in her nuclear family. Her father did not contribute to the family financially and her mother struggled to run the household. Her father also had alcohol problems and would come home drunk. When the father came home late, he fought with the mother. Their home being small, Participant 5 witnessed all the quarrels between her parents. She said that she worried at night that her mother might harm herself; in fact, had attempted suicide twice after her father became unbearable. The following dialogue revealed that Participant 5's anxiety was connected to her fear of losing her mother:

My father doesn't come, and the anxiety hits me. Then, he comes again at around midnight, and the fighting starts again. Of course, whenever the fighting begins, I start following my mother around because I think she'll hurt herself. Because my mother will leave us... She can't stand him anymore; she doesn't want to deal with him, can't deal with him. ... I worry that my mother will hurt herself. One day I followed her as she's leaving home...

Researcher: So, where was she going?

F: To throw herself into the river. (Participant 5)

Overall, the factors contributing to the onset of health anxiety were described by the participants as loss-related anxiety “running in the family,” already being anxious about loss, and experiencing, observing, and/or anticipating loss. Thus, “loss” hereby refers to the loss of health, life, and/or loved ones due to illness, death, or separation.

Being Drawn into a Vortex of Symptoms

Health-Related Career Choice

During the interviews, participants' expressions revealed how they could not stop themselves from being drawn into the things that they complained about or were afraid of. The pursuit of or desire for a health-related career was verbalized by some participants (See Table 1). For example, Participant 14 was a medical student. She explained that her mother had become pregnant with her brother at an older age, and her mother also had liver problems. At that time, she worried that her mother would die while giving birth. After experiencing her mother's health problems, Participant 14 decided to become a doctor since she did not want to be forced to rely on *second-hand* medical information; she wanted to be able to access correct information herself. She thought that her anxiety would decrease in this process, but it did not:

In fact, I've chosen the wrong area of expertise. ... My parents didn't want me to study medicine because they said I'd be more afraid as I learned more. I said I wouldn't be afraid and that I'd learn the truth about things because all I had then was hearsay. It didn't turn out like that, though. While my mother was sick, we were staring at the doctor expectantly, waiting for something good to be said so that we could relax. It was in that period that I decided. Otherwise, I actually really wanted to study architecture. (Participant 14)

Preoccupation with Precautionary Behaviours

The second salient theme was the preoccupation with precautionary behaviors, including examination of the body for even small changes, searching the internet for information about symptoms and how to control them, frequently going to doctors to monitor their health conditions, and paying exaggerated attention to lifestyle habits such as nutrition. However, these behaviors occasionally had counterproductive results: anxiety levels increased rather than decreased.

Participant 6's health anxiety began after she was diagnosed with genital herpes. She stated that following her recovery, she began to fear a recurrence. She clearly explained how she took care of her health even more after facing that illness; however, her efforts sometimes led to unwelcome outcomes:

This time I made the limits that I set for myself a real necessity and I started to avoid some things... For example, I used to love dried nuts, which turned into "I shouldn't

eat them.” ... when I ate this stuff, my anxiety started increasing so much because my brain was telling me, “You ate this sweet, you consumed sugar, and this will be very bad for you. (Participant 6)

Participant 9 stated that she could not stop searching on the internet even though she knew that all symptoms carry a possibility of cancer according to information online:

It’s always as if I’m going to have cancer, as if I have its symptoms. Whenever I have a problem, I research it first on the internet. They say not to look online, but I still can’t resist, and searching there always leads to some kind of cancer. (Participant 9)

Participant 13, on the other hand, used the internet not only to find out the reasons for her physical symptoms but also to learn about other people’s experiences with cancer. She described the coexistence of fear and enjoyment in this behavior. She felt the need to observe cancer patients’ death processes, and wondered how those patients would describe their pain:

The thing I enjoy doing most during the day is reading many different cancer blogs. I read the blogs of terminal patients who are about to die. And every night before I sleep, I definitely make sure I read these blogs, and I’m not reading them with any anxiety. I’m just continuously imagining and following their process of suffering, how they die, what they experience. (Participant 13)

A Priori Thinking

Finally, some participants said that they were overthinking negative things, such as illness or death, that might happen in the future. Participant 2 described excessively *dreaming* about the things that would happen after her death:

*I think I **dream** too much. I think imagining too much about something, I mean, [it’s unnecessary], like I won’t know what happens in life after I die, so of course, there’s no need to feel upset. But that’s still what I dream about, I dramatize the situation, saying, “I wonder how it’s going to be,” and that has a bad effect on me. (Participant 2)*

The participants’ choices, behaviors, and thoughts seemed to be contradictory. When they were asked questions to understand how they interpreted these situations, they sometimes answered that they did not understand why they acted as they did. However,

according to their statements, the underlying reason was a desire to better grasp the things they felt anxious about by immersing themselves in those things more deeply.

Endless Calls to Experts for Naming Experiences and Eliminating Uncertainty

One purpose of this study was to understand how individuals with health anxiety interact with health care professionals and what they expect from them, since they frequently, and sometimes obsessively, visit them. Accordingly, participants were asked questions about their relationships with and expectations of health care professionals. As seen in their responses, the participants needed physicians to name their experiences to be able to make sense of them and eliminate doubts about their health conditions. However, this need for information and clarity was not independent of the care and attention desired from the physicians.

Participant 11 explained that a physician should be sympathetic and empathetic so that he or she could understand patients. She said she did not want a patient-doctor relationship that would force her to explain her illness in great detail.

I don't like those morose doctors. For example, when I go for ultrasound checkups, I don't like those doctors who just make that "hmm, hmm" face because I'm worried that they see something. These people should be sympathetic, empathetic [laughing]. They should understand; those are the doctors I like. (Participant 11)

Participant 1's following statement supports the finding that the information was not the only thing participants expected from physicians; they also expected care and attention:

*The doctor sitting in front of you should give you confidence. You know, like saying "we'll beat this together," "you'll use this medicine or follow these instructions," or "you can always call me". When you call, you need to **be able to talk like friends**. This is what people with hypochondria are seeking...Your name is P., right? Doctor P. [should say] "**We'll beat this illness together.**", or she should say "that's normal" when I call her. With this disorder, the moment [a doctor says] "normal," the headache goes away. (Participant 1)*

Hence, for these participants, being knowledgeable was not sufficient for being "a good physician." They also expected care and attention from their physicians. However, their expectations were either not met or were met only temporarily because of their

ambiguous expectations or the uncertain nature of illness and mortality. Therefore, most of the participants complained that they were not understood or sufficiently cared for by physicians. For example, Participant 13 explained how she could not feel fully relaxed despite being taken to a physician whom she had wanted to see since she first thought that the health system had failed to detect her problem:

*Do I have cancer? I went to the doctor a few times, I mean, to different doctors, and I was always thinking **they've missed something**. I have cancer but they can't find it. Then I would whine and cry, telling my family to take me to a better doctor; telling them they aren't taking me to the doctor I wanted. But even when I saw the doctor I wanted, I didn't relax much. (Participant 13)*

During the interviews, the styles of expression used by the participants in reflecting on their worries and health problems revealed another critical point. Some participants used expressions such as “rest assured that,” “don't think I am exaggerating,” “really,” and “well, I mean, you know.” or “believe me.” Battologizing or repeating specific words was another communication style that seemed to accompany those expressions. Participant 10 repeated the word “increased” six times in a row while explaining how negatively she was affected by a traffic accident and her subsequent health problems:

*How should I say this? I mean, the stress I suffered over four years gradually **increased, increased, increased, increased, increased, increased**. And while that [stress] increased, I started having some blood pressure problems. (Participant 10)*

Every Cloud Has a Silver Lining: Benefits of Being/Feeling Ill

Receiving Attention and Care

Almost all participants talked about the benefits of being or feeling ill despite the accompanying costs. While some gains were explicitly emphasized by the participants, others were deduced from their accounts. The first observed benefit was receiving attention or care from children, parents, partners, or physicians. Although Participant 3 did not clearly state any positive side of being ill and even emphasized how her husband ignored her, she noted that her children cared for her when she felt unwell:

For example, I feel sick, I have some kind of problem, so I go inside and lie down. [My husband] doesn't even come near me, do you see? He doesn't even come near me. My son is compassionate like me, so he comes ten times and he paces around asking,

“Mommy, what do you need? Should I bring you this or that?” My daughter comes, “Should I do this or that?” (Participant 3)

For Participant 8, the source of attention and care was her parents. When she was born, her father did not want her at home for a reason unknown to her. Therefore, she went to live with her grandparents. After a cyst occurred in her ovaries, she returned to the home where her parents and sister were living. In other words, a health problem contributed to her return to her nuclear family when she was 17 years old.

Health Anxiety itself as a Coping Mechanism with Other Life Difficulties

During the interviews, some participants stated that their health anxiety appeared whenever they had problems with their relationships or jobs. Interestingly, their health improved right after those problems disappeared. For example, when Participant 4 was about 17 years old, he went to a doctor due to his sleep problems; he slept too much and had trouble waking up. The blood test results revealed a significant abnormality indicating a problem with his immune system. The physicians initially suspected several different health problems, including AIDS, leukemia, lymphoma, and myelodysplastic syndrome, but after many examinations, those possibilities were excluded. They could not find a reason for the abnormalities, and they decided that Participant 4 should return for a check-up every six months. According to him, his blood values were affected by his emotional state:

It’s very much related to my emotional state. For example, my girlfriend and I broke up a long time ago, and when we got back together three months ago, my blood values came out normal for the first time in two and a half years. (Participant 4)

Statements such as these made the researcher think about the reasons for and functions of such an increase in health anxiety. In this regard, the following statement from Participant 7 highlights the fact that health anxiety could also be a mechanism for coping with other difficulties in life.

Whenever I’m upset or have a problem, this [health anxiety] shows up. I interpret it like this: I create another problem to survive the initial problem [laughing], to forget about the other problem. (Participant 7)

Rearrangement of Priorities and Relief from Responsibilities: My Health above all else

Another benefit of being or feeling ill that emerged was the rearrangement of duties and priorities and the decision to put health above everything else. Consequently, participants experienced increases in self-care, self-acceptance, and self-worth and decreases in feelings of guilt. Participant 13 noted that she turned into a careless person whenever she felt terrible and she evaluated such moments as “bad holidays.” She explained that she did not feel obliged to do the things that she would normally have to do before her increased health concerns:

I realize it when I'm excessively doing things I don't want to do, or, in fact, it looks like I want to do them, but when I do too many things, they seem like a vacation to me. But a horrible vacation, not a nice one; I just really don't care about anything. I mean, they don't feel like my responsibilities... I may not go to class, not attend meetings, I might hurt someone's feelings, might not answer phone calls... I really become a very indifferent person. (Participant 13)

Similarly, Participant 7 stated that she feels free from any guilt for not fulfilling her responsibilities because her diagnosis legitimizes her lack of effort:

I would say that I could have been more successful. I mean, I could have worked harder and studied in a better department. But later I said, “Okay, I'm dyslexic and I couldn't have done that even if I wanted to.” I was relieved when I got the diagnosis. I escaped my feelings of guilt when I got diagnosed with dyslexia. (Participant 7)

In summary, in the context of this theme, participants stated that receiving attention and care, using health anxiety as a defense mechanism to cope with other problems, gaining the right to be exempt from responsibilities, and deciding to put health above all else were positive sides of being ill or feeling ill despite the negative aspects.

Discussion

In this study, almost all participants stated that they had at least one anxious parental figure at home. This information fits the attachment theory perspective, which suggests children form a set of representations of relationships based upon their experiences with parents (Bowlby, 1969). From a different perspective, identification with parents who spoke too much about physical complaints and illnesses, as Wahl (1963) explained, could be another explanation behind this pattern.

Moreover, participants addressed unresolved loss issues at the center of their health concerns. Losing life was one of the aspects of the loss. A positive association between death anxiety and hypochondriasis was stated in the literature (Stegge et al., 2018). Fear of death was argued as an underlying fear under the development, course, and continuity of the hypochondria by several approaches such as the terror management perspective (Arndt et al., 2005; Strachan et al., 2007) or cognitive-behavioral approach (Furer & Walker, 2008). Some participants' health concerns were focused on the reproductive areas such as the breast, ovary, or genital area. Considering that people are also afraid of dying, their concentration on these body parts can be explained by the concept of "symbolic immortality". It is described by Lifton (1979 as cited in Florian & Mikulincer, 1998) as people having difficulty accepting the fact of death at the level of consciousness tend to suppress it. The knowledge that life is finite creates a need to develop a sense of continuity, a need for a sense of symbolic immortality. One way of achieving it is the biological mode. This mode describes the situation in which a person copes with his/her mortality by ensuring the continuity of his/her generation through reproduction (Lifton, 1979 as cited in Florian & Mikulincer, 1998). Therefore, the focus of participants' anxiety on the breast or genital areas may be related to the difficulty in coping with the idea of death, and at the same time, the idea that the biological mode providing symbolic immortality will be damaged.

The mentioned loss contains not only the loss of life and loss of health but also separation issues. Participants associated losing health with losing power, reputation, independence, life, and loved ones. Fears of illness, death, and separation seem to be intertwined. Studies in the literature showed that illness anxiety feeds death anxiety, and death anxiety increases illness anxiety ((i.e. James & Wells, 2002; Noyes, et al., 2002). Thus, their causality is not clear (Stegge et al., 2018). The participants' statements about fear of losing one's life, health, or the relationship might reflect not knowing how to manage loss, including death, illness, or separation. In other words, hypochondria and the accompanying fear of separation and death reflect the inability to handle the idea of loss. According to Freud, the fear of death stems from the feeling of failure to cope with the danger and the lack of any protective force; therefore, the bodily ego's integrity is under threat (Freud, 1957-1958 as cited in Wilton, 2003).

The participants' health-related career choice and their thoughts and behaviors shaped around their health anxiety indicate the central position of the health anxiety in their lives. Many approaches have emphasized that such preoccupation is a crucial feature of

hypochondria, so this feature has come to the forefront when describing it (e.g., Noyes et al., 2003; Starcevic, 1989; van den Heuvel et al., 2014; Warwick, 1989). The participants' statements showed that the most important reason for getting within the symptom more was an effort to gain control over it. Being knowledgeable about symptoms and treatment of illnesses, taking care of health to prevent illnesses, thinking about bad things that might happen in the future, and getting prepared for them in advance by doing so, and being close to hospitals were important parts of the control. Nevertheless, the participants stated that having more information about their symptoms and controlling their health status had a two-way effect: Anxiety-reducing and anxiety-enhancing. The anxiety-enhancing nature of searching symptoms on the internet was supported by many studies (Baumgartner & Hartmann, 2011; Doherty-Torstrick et al., 2016), but there were also studies showing that this search provides a sense of control in addition to the anxiety-enhancing feature (i.e., Singh et al., 2016) supporting the findings of the current study. One of the reasons people get even more into their symptoms might be their enjoyment from these anxiety symptoms. As clearly stated by Participant 13, it seems that there is a point where the person enjoys the health-related work or health-related routine, whether consciously being aware of it or not.

Wahl (1963) mentioned that individuals with health anxiety give the impression that they are getting pleasure from being sick because they are mostly reactive to medications. Psychological and physiological explanations intensify their anxiety. In the interviews conducted in the current study, participants emphasized their relationship with physicians while explaining how they react to the doctor's explanations and how they adhere to their treatments. If the treatment is given by a doctor whose knowledge was not trusted, they either said that the given treatments had no effect or even had side effects or did not comply with the treatment at all and looked for another doctor. However, if the diagnosis and treatment came from a trusted doctor, they feel relief for a while, but then somatic complaints seem to persist in other ways.

Although the duration of anxiety or relaxation varies, each participant of the current study spoke of a cycle. These participants seek information that will help them make sense of their bodies' experiences, mainly a diagnosis. At that point, it is possible to think of the diagnosis as "object a", which is a notion used by Lacan (1965-66)¹. Even

1 This information is taken from the source indicated as "Gallager, C. (Ed.). (2002). *The object of psychoanalysis: The seminar of Jacques Lacan: Book XIII*. London: Karnac Books." in the bibliography.

though a person believes that when s/he reaches “object a”, s/he will find what s/he is looking for and feel complete, by nature, it is something that continually escapes them (Lacan, 1963-64²; Burgess, 2017). That is, individuals with hypochondriac symptoms look as if they are in search of an answer for their health problem, but when they receive a diagnosis, they do not feel relieved contrary to expectations; diagnosis is just like an “object a” which loses its meaning as soon as it is reached and leads the person to new searches. Therefore, therapists working with health anxious individuals are advised to help them understand the continuity of their *desire* to know “What is wrong with them?” after establishing a therapeutic alliance.

Experiencing enjoyment as a pain indicated the paradoxical situation wherein the subject gets unconscious satisfaction from his symptoms, which was explained as a primary gain by Freud (1959/1896). Anxiety increasing efforts that seem first to reduce anxiety may be related to people’s unconscious pleasure from their symptoms. First of all, the source of pleasure was not to be sick itself, but the things it relates to. However, participants said they associate illnesses with being dependent on others’ care and not becoming self-sufficient while expressing their concerns. On the other hand, they also explained how they receive care and support from the people around them due to their somatic complaints and anxiety. Hence, they may not be able to get back from complaining, and at the same time, maintaining the symptoms involuntarily, since their symptoms simultaneously contain both the fear and the wish to be dependent, or at least protection from loneliness as an unconscious motive. Participants were more concerned about chronic illnesses such as cancer, which will require acute care, and at the same time, they were constantly ‘imagining’ that they have such illnesses. That can be regarded as a sign that such illnesses are both feared and unwittingly desired. These illnesses can be a source of support and attention and a way of escaping from responsibilities. Moreover, most of the participants talked about having someone who takes them to the doctor. Because one of their biggest fears was to be dependent on someone for reasons such as losing functionality and being unable to work, it can be said that having a fear of being dependent and making themselves connected to others through anxiety or somatic symptoms co-occur.

2 This information is taken from the source indicated as “Feldstein, B. Fink and M. Jaanus, (Eds.) (1995), Reading seminar XI: Lacan’s four fundamental concepts of psychoanalysis: The Paris seminars in English. New York: SUNY Press.” in the bibliography.

Expressions of the participants such as ‘rest assured that’, ‘do not suppose that I am exaggerating’, ‘really’ emerged as important points in the interaction with the researcher. Those expressions were considered an effort to call the other person (in that case, the researcher) to their difficulties. The participants’ communication style can be evaluated as a call to physical or mental health care professionals to get them involved.

Stuart and Noyes (1999) explained that since anxiously attached individuals did not get enough attention when they were sick as children, they may be trying to get attention by using somatization in adulthood. However, most participants explained how much their anxious parents fell on them when they became ill. Also, this finding differs from the findings of a qualitative research on hypochondria. Papis (2015) reported that participants of that study said their emotional needs were unmet by their parents, unlike most of the participants in the current study. For this reason, it is possible to think that one of the critical factors for the emergence and continuity of somatization is that somatic complaints bring attention and care. Moreover, although the finding obtained from the present study seems to differ from the literature, the possibility that these people cannot attract attention without health problems and can only attract attention when they are sick remains valid.

As stated in the article of Kirmayer and Young (1998), although some characteristics and prevalence vary from culture to culture, somatization is not unique to a single culture; on the contrary, it is the most common way of expressing emotional distress worldwide. Participants who stated that somatic symptoms increase when they are not feeling well psychologically confirm this information. According to Turkey’s Mental Health Profile Report (Munir et al., 2006), psychogenic pain, defined as a physical pain associated with mental, emotional, and behavioral factors, was the most frequent psychiatric diagnosis. This finding showed that the expression of distress through the body is common in Turkey as well, which was consistent with the results of this study.

As a consequence of experiencing health problems, participants’ statements also showed how their priorities changed, and health has surpassed everything. That is consistent with what Segall (1976) explained. According to him, once people thought they were ill and adopted the sick role, they had the right to be exempt from ordinary activities. Enhancement of self-care, self-acceptance, and self-worth were the consequences of putting health above everything. This is also consistent with the idea that self-centeredness is a shared feature by individuals with hypochondriac symptoms (Fenichel,

2005). According to the literature, attributing distress to somatic reasons instead of emotional difficulties protects the individual from feeling a loss of control and the adverse effects of psychiatric diagnoses on self-esteem (Kirmayer & Young, 1998). That might explain the decrease in guilt feelings found in the present study. Thus, giving efforts for the individuals to understand that the source of their problems is psychological should consider the benefit-loss balance.

The study's findings would be important not only for mental health workers but also for every professional working with health-anxious individuals, such as physicians and surgeons, since they frequently encounter people with hypochondriac complaints. It would not be right to think that medical doctors are only related to those people's physical symptoms. The physical-psychological distinction made by the experts does not correspond with the reality of people with hypochondriac complaints. Even if there is no physiological basis for the illness, they thought they had, these individuals experienced it as if it had that basis. Therefore, it would not help these patients to tell them that they do not have a physiological problem or are physiologically well. Moreover, in the interviews, participants referred to the importance of the doctor's knowledge when explaining what they expect from physicians. However, participants emphasized not only the physicians' knowledge but also how much they understood, whether they were empathetic or put them off. Rather than the information itself, the relationship between the physician and the patient becomes more critical, showing the importance of transference. Many studies in the literature have demonstrated the importance of the alliance between patients and professionals (e.g., Weck et al., 2015; Xiong et al., 2007).

For qualitative studies, particularly those using interpretative phenomenological analysis, establishing rapport is essential (Pietkiewicz & Smith, 2014). For that purpose, in the beginning, the researcher introduced herself and explained the interview's aim explicitly, although the participants had brief information about these before coming to the interviews. Moreover, the researcher used strategies such as genuine listening, adopting an open and attentive body posture, and using open-ended questions to help participants elaborate their stories. As an indicator of established rapport, participants had no difficulty talking about their illnesses or their anxiety about becoming ill. Even when they were asked to introduce themselves, they often started to talk about those issues directly. This situation has been evaluated as people with health anxiety establish a relationship with others by talking about their illnesses, and their transfers develop rapidly in that sense. That supports the idea that imagined, feared, or exaggerated illnesses

could provide a set of signifiers around which the individual is organized and can contact others (Butler-Rees, 2011). The participants were comfortable talking about the research topic, which partially eliminated the disadvantages of interviewing with them only once. Nevertheless, at least a second interview could be conducted to see the impact of the first interview on the participants, elaborate on some issues, if necessary, and observe what participants would like to talk about more after the first interview, mainly focused on illnesses.

Another limitation of the study could be the limited number of male participants compared to female participants. Nevertheless, the ratio represented the prevalence rates in the community. According to Turkey's Mental Health Profile Report, the rate of patients diagnosed with hypochondriasis was 0.8% for women and 0.3% for men (Erol et al., 1998).

As a result, therapists working with patients with hypochondria should help the patient understand the continuity of their desire to know if something is in themselves and what it is after establishing a therapeutic alliance with the patient. In fact, for both groups, hypochondria has been a subject that has been ignored for a while. The reason may be the disappointment experienced by the professionals due to the fact that the information they provide to the patients does not satisfy them.

Ethics Committee Approval: Ethical approval was obtained from the Human Subjects Ethics Committee of Middle East Technical University on 6 September 2017, protocol number 2017-SOS-0146.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- B.P.B., Ö.B.; Data Acquisition- B.P.B.; Data Analysis/ Interpretation- B.P.B., Ö.B.; Drafting Manuscript- B.P.B., Ö.B.; Critical Revision of Manuscript- B.P.B., Ö.B.; Final Approval and Accountability- B.P.B., Ö.B.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Etik Komite Onayı: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İnsan Denekleri Etik Kurulundan 6 Eylül 2017 tarihinde protokol numarası 2017-SOS-0146 olan etik onay alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- B.P.B., Ö.B.; Veri Toplama- B.P.B.; Veri Analizi/Yorumlama- B.P.B., Ö.B.; Yazı Taslağı- B.P.B., Ö.B.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- B.P.B., Ö.B.; Son Onay ve Sorumluluk- B.P.B., Ö.B.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Association.

- Arndt, J., Routledge, C., Cox, C. R., & Goldenberg, J. L. (2005). The worm at the core: A terror management perspective on the roots of psychological dysfunction. *Applied and Preventive Psychology, 11*(3), 191–213. doi:10.1016/j.appsy.2005.07.002
- Aydemir, O., Kırpınar, I., Satı, T., Uykur, B., & Cengisiz, C. (2013). Reliability and validity of the Turkish version of the Health Anxiety Inventory [Sağlık Anksiyetesi Ölçeği'nin Türkçe için güvenilirlik ve geçerlilik çalışması]. *Archives of Neuropsychiatry, 50*(4), 325–332. doi:10.4274/npa.y6383
- Barrett, L. (2011). *Beyond the brain: How body and environment shape animal and human minds*. Princeton University Press.
- Barsky, A. J., & Klerman, G. L. (1983). Overview: Hypochondriasis, bodily complaints, and somatic styles. *The American Journal of Psychiatry, 140*(3), 273–283.
- Baumgartner, S. E., & Hartmann, T. (2011). The role of health anxiety in online health information search. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 14*(10), 613–618. doi:10.1089/cyber.2010.0425
- Beckett, J. J. (2009). *Health anxiety and hypochondriasis: The patient's perspective* (Master's thesis). Massey University, Albany, New Zealand. Retrieved from <https://mro.massey.ac.nz/handle/10179/12724>
- Berrios, G. E. (2001). Hypochondriasis: History of the concept. In V. Starcevic & D. R. Lipsitt (Eds.), *Hypochondriasis: Modern perspectives on an ancient malady* (pp. 3–20). Oxford University Press.
- Bishop, G. D. (1994). *Health psychology: Integrating mind and body*. Allyn & Bacon.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1: Attachment*. London: Hogarth Press.
- Brakoulias, V. (2014). DSM-5 bids farewell to hypochondriasis and welcomes somatic symptom disorder and illness anxiety disorder. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 48*(7), 688–688. doi:10.1177/0004867414525844
- Breuer, J., & Freud, S. (1893–1895). Studies on hysteria. In J. Strachey (Ed. and Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 2, pp. 1–305). London: Hogarth Press.
- Brown, F. (1936). The bodily complaint: A study of hypochondriasis. *Journal of Mental Science, 82*(339), 295–359.
- Burgess, J. P. (2017). For want of not: Lacan's conception of anxiety. In E. Eklundh, A. Zevnik, & E-P. Guittet (Eds.), *Politics of anxiety* (pp. 17–36). London: Rowman & Littlefield Ltd.
- Burgoyne, B. (2004). Editorial - Spring 04. *The Journal of the Centre for Freudian Analysis and Research, 14*, 4–8.
- Butler-Rees, E. (2011). *Body dysmorphic disorder: A psychoanalytic perspective*. Higher Diploma Final Year Project, Dublin Business School.
- Canellopoulos, L. (2010). The bodily event, jouissance and the (post) modern subject. *Recherches en Psychanalyse, 10*(2), 321a–328a. doi:10.3917/rep.010.0141
- Chan, Z. C., Fung, Y. L., & Chien, W. T. (2013). Bracketing in phenomenology: Only undertaken in the data collection and analysis process. *The Qualitative Report, 18*(30), 1–9.
- Chapman L. (1999). Psychosomatic disorders: A psychoanalytic category. Retrieved from <http://www.therapeia.org.uk/documents/Psychosomatics.pdf>
- Christogiorgos, S., Tzikas, D., Widdershoven-Zervaki, M. A., Dimitropoulou, P., Athanassiadou, E., & Giannakopoulos, G. (2013). Hypochondriacal anxieties in adolescence. *Open Psychology Journal, 6*, 6–9.
- Comay, R. (n.d.) Hypochondria and its discontents, or, the geriatric sublime. *Crisis & Critique, 3*(2),

- 41–58. Retrieved from <http://crisiscritique.org/special09/comay.pdf>
- Craig, T., Drake, H., Mills, K. and Boardman, A.P. (1994) The South London Somatisation Study II: Influence of stressful life events, and secondary gain. *British Journal of Psychiatry*, 165(2), 248–258. doi:10.1192/bjp.165.2.248
- Cronin, C., & Lowes, J. (2016). Brief encounters with qualitative methods in health research: Phenomenology and interpretative phenomenological analysis. *The Cumbria Partnership Journal of Research, Practice and Learning*, 5(1), 8–12.
- Doherty-Torstrick, E. R., Walton, K. E., & Fallon, B. A. (2016). Cyberchondria: Parsing health anxiety from online behavior. *Psychosomatics*, 57(4), 390–400. doi:10.1016/j.psych.2016.02.002
- Erol, N., Kılıç, C., Ulusoy, M., Keçeci, M., & Simşek, Z. (1998). *Türkiye ruh sağlığı profili raporu [Mental health profile report of Turkey]*. Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetler Genel Müdürlüğü.
- Feldstein, R. Fink, B. and Jaanus, M. (Eds.). (1995). *Reading seminar XI: Lacan's four fundamental concepts of psychoanalysis: The Paris seminars in English*. New York: SUNY Press.
- Fenichel, O. (2005). *The psychoanalytic theory of neurosis*. Routledge, London. Retrieved from Taylor & Francis e-Library. <https://doi.org/10.4324/9780203754436>
- Florian, V., & Mikulincer, M. (1998). Symbolic immortality and the management of the terror of death: The moderating role of attachment style. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(3), 725–734.
- Freud, S. (1914). On narcissism: An introduction. In J. Strachey and A. Freud (Trans. & Eds.). The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, Volume XIV (1914–1916), pp. 67–102. London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1953). A Case of hysteria: Three essays on the theory of sexuality and other works (1905). In J. Strachey, A. Strachey and A. Tyson (Eds.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*, Volume VII (1901–1905), pp. 123–246). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1959/1896). Further remarks on the defense neuro-psychoses. In E. Jones (Ed.) & J. Riviere (Trans.) *Collected papers* (Vol. 1), pp. 155–182. New York: Basic Books. (Original work published in 1896).
- Furer, P., & Walker, J. R. (2008). Death anxiety: A cognitive-behavioral approach. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 22(2), 167–182. doi:10.1891/0889-8391.22.2.167
- Gallager, C. (Ed.). (2002). *The object of psychoanalysis: The seminar of Jacques Lacan: Book XIII*. London: Karnac Books.
- Gessert, A. (2004). The body in hypochondria - some thoughts. *The Journal of the Centre for Freudian Analysis and Research*, Spring, 14, 11–17.
- Ghanizadeh, A., & Firoozabadi, A. (2012). A review of somatoform disorders in DSM-IV and somatic symptom disorders in proposed DSM-V. *Psychiatria Danubina*, 24(4), 353–358.
- Grinnell, G. (2010). *The age of hypochondria: Interpreting romantic health and illness*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524.
- Hedman, E., Andersson, G., Andersson, E., Ljotsson, B., Ruck, C., Asmundson, G.J., & Lindfors, N. (2011). Internet-based cognitive-behavioural therapy for severe health anxiety: Randomised controlled trial. *British Journal of Psychiatry*, 198, 230–236. doi:10.1192/bjp.bp.110.086843
- Holloway, I. (2005). *Qualitative research in health care*. McGraw-Hill Education (UK).

- Hunter, J. J., & Maunder, R. G. (2001). Using attachment theory to understand illness behavior. *General Hospital Psychiatry*, 23(4), 177–182. doi:10.1016/S0163-8343(01)00141-4
- James, A., & Wells, A. (2002). Death beliefs, superstitious beliefs and health anxiety. *British Journal of Clinical Psychology*, 41(1), 43–53. doi:10.1348/014466502163787
- Jones, S. M., Andersen, M. R., & Litwin, P. (2020). Avoidance and reassurance seeking in response to health anxiety are differentially related to use of healthcare. *Journal of Public Health*. doi:10.1007/s10389-020-01299-8
- Kirmayer, L. J., & Young, A. (1998). Culture and somatization: Clinical, epidemiological, and ethnographic perspectives. *Psychosomatic Medicine*, 60(4), 420–430.
- Klein, M. (1935). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. *International Journal of Psycho-Analysis*, 16, 145–174.
- Koch, T. (1995). Interpretive approaches in nursing research: The influence of Husserl and Heidegger. *Journal of Advanced Nursing*, 21(5), 827–836. doi:10.1046/j.1365-2648.1995.21050827.x
- Lipsitt, D. R. (2014). Psychodynamic models and therapeutic approaches to hypochondriasis. In V. Starcevic & R. Noyes (Eds.), *Hypochondriasis and health anxiety: A guide for clinicians* (pp. 222–240). Oxford University Press.
- Lipsitt, D. R. (2015). Hypochondriasis and somatization disorder: New perspectives. In H. Leigh & J. Streltzer (Eds.), *Handbook of consultation-liasion psychiatry* (2nd ed., pp. 317–334). New York: Springer.
- Munir, K., Ergene, T., Dag, I., Erol, N., & Aker, T. (2006). *The Republic of Turkey National Mental Health Policy*. Ankara: Ministry Health Turkey.
- Noyes, R., Stuart, S. P., Langbehn, D. R., Happel, R. L., Longley, S. L., Muller, B. A., & Yagla, S. J. (2003). Test of an interpersonal model of hypochondriasis. *Psychosomatic Medicine*, 65(2), 292–300.
- Noyes, R., Stuart, S., Longley, S. L., Langbehn, D. R., & Happel, R. L. (2002). Hypochondriasis and fear of death. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 190(8), 503–509. doi:10.1097/01.NMD.0000026619.27653.B4
- Okita, M., Kobori, O., Okita, K., Hasegawa, T., Shiraishi, T., & Iyo, M. (2016). The motivations and characteristics of seeking reassurance in health anxiety: A qualitative study of Japanese samples. *Chiba Medical Journal*, 92(1), 1–9.
- Papis, K. G. (2015). *Emotional intelligence and sociotropy-autonomy in young women with DSM-IV-TR hypochondriasis: A mixed-method study* (Doctoral dissertation). University of Wolverhampton, United Kingdom. Retrieved from <https://wlv.openrepository.com>
- Pope, C., & Mays, N. (1995). Qualitative research: Reaching the parts other methods cannot reach: An introduction to qualitative methods in health and health services research. *British Medical Journal*, 311(6996), 42–45.
- Richards, A. D. (1981). Self theory, conflict theory, and the problem of hypochondriasis. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 36(1), 319–337.
- Rosenfeld, H. A. (1958). Some observations on the psychopathology of hypochondriacal states. *International Journal of Psycho-Analysis*, 39, 121–124.
- Salkovskis, P. M., Rimes, K. A., Warwick, H. M. C., & Clark, D. M. (2002). The Health Anxiety Inventory: Development and validation of scales for the measurement of health anxiety and hypochondriasis. *Psychological Medicine*, 32(05), 843–853. doi:10.1017/S0033291702005822
- Sata, M. J., & Munday, C. C. (2017). Primary and secondary gain. In V. Zeigler-Hill & T. K. Shackelford (Eds.), *Encyclopedia of personality and individual differences* (pp. 1–4). Springer International

- Publishing.
- Scarella, T. M., Laferton, J. A., Ahern, D. K., Fallon, B. A., & Barsky, A. (2016). The relationship of hypochondriasis to anxiety, depressive, and somatoform disorders. *Psychosomatics*, *57*(2), 200–207. doi:10.1016/j.psym.2015.10.006
- Segall, A. (1976). The sick role concept: Understanding illness behavior. *Journal of Health and Social Behavior*, *17*(2), 162–169.
- Singh, K., Fox, J. R., & Brown, R. J. (2016). Health anxiety and internet use: A thematic analysis. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, *10*(2), 98–120. doi:10.5817/CP2016-2-4
- Smith, J. A. (2011). Evaluating the contribution of interpretative phenomenological analysis. *Health Psychology Review*, *5*(1), 9–27. doi:10.1080/17437199.2010.510659
- Smith, J. A., & Eatough, V. (2007). Interpretative phenomenological analysis. In E. Lyons A. Coyle (Eds.), *Analysing qualitative data in psychology* (pp. 35–50). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. London: SAGE.
- Smith, J. A., Harre, R., & Van Langenhove, L. (1995). Idiography and the Case-Study. In J. A. Smith, R. Harre & L. Van Langenhove (Eds), *Rethinking psychology* (pp. 59–69). London: Sage.
- Smith, J. A., & Osborn, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology: A practical guide to research methods* (pp. 51–80). London: Sage.
- Starcevic, V. (1989). Contrasting patterns in the relationship between hypochondriasis and narcissism. *British Journal of Medical Psychology*, *62*(4), 311–323.
- Starcevic, V., & Lipsitt, D. R. (2001). Introduction. *Hypochondriasis: Modern perspectives on an ancient malady* (pp. 11–14). Oxford University Press.
- Starcevic, V., & Noyes, N. (2014). Introduction and key issues. *Hypochondriasis and health anxiety: A guide for clinicians* (pp. 1–7). Oxford: Oxford University Press.
- Stege, B. M., Tak, L. M., Rosmalen, J. G., & Voshaar, R. C. O. (2018). Death anxiety and its association with hypochondriasis and medically unexplained symptoms: A systematic review. *Journal of Psychosomatic Research*, *115*, 58–65. doi:10.1016/j.jpsychores.2018.10.002
- Strachan, E., Schimel, J., Arndt, J., Williams, T., Solomon, S., Pyszczynski, T., & Greenberg, J. (2007). Terror mismanagement: Evidence that mortality salience exacerbates phobic and compulsive behaviors. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *33*(8), 1137–1151. doi:10.1177/0146167207303018
- Stuart, S., & Noyes, R. (1999). Attachment and interpersonal communication in somatization. *Psychosomatics*, *40*, 34–43.
- Sulkowski, M. L., Mariaskin, A., & Storch, E. A. (2011). Obsessive-compulsive spectrum disorder symptoms in college students. *Journal of American College Health*, *59*(5), 342–348.
- Taylor, R. B. (2016). *White coat tales: Medicine's heroes, heritage, and misadventures*. New York, NY: Springer-Verlag.
- te Poel, F., Baumgartner, S. E., Hartmann, T., & Tanis, M. (2016). The curious case of cyberchondria: A longitudinal study on the reciprocal relationship between health anxiety and online health information seeking. *Journal of Anxiety Disorders*, *43*, 32–40. doi:10.1016/j.janxdis.2016.07.009
- Tyrer, P., Wang, D., Crawford, M., Dupont, S., Cooper, S., Nourmand, S., Lazarevic, V., Philip, A., & Tyrer, H. (2020). Sustained benefit of cognitive behaviour therapy for health anxiety in medical patients (CHAMP) over 8 years: A randomised-controlled trial. *Psychological Medicine*, 1–9.

doi:10.1017/S003329172000046X

- van den Heuvel, O. A., Veale, D., & Stein, D. J. (2014). Hypochondriasis: Considerations for ICD-11. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 36, 21–27. doi:10.1590/1516-4446-2013-1218
- Wahl, C. W. (1963). Unconscious factors in the psychodynamics of the hypochondriacal patient. *Psychosomatics*, 4, 9–14.
- Warwick, H. M. (1989). A cognitive-behavioural approach to hypochondriasis and health anxiety. *Journal of Psychosomatic Research*, 33(6), 705–711.
- Wearden, A., Perryman, K., & Ward, V. (2006). Adult attachment, reassurance seeking and hypochondriacal concerns in college students. *Journal of Health Psychology*, 11(6), 877–886. doi:10.1177/1359105306069086
- Weck, F., Richtberg, S., Jakob, M., Neng, J. M., & Höfling, V. (2015). Therapist competence and therapeutic alliance are important in the treatment of health anxiety (hypochondriasis). *Psychiatry Research*, 228(1), 53–58. doi:10.1016/j.psychres.2015.03.042
- Willig, C. (2001). *Introducing qualitative research in psychology. Adventures in theory and method*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Wilton, R. D. (2003). Locating physical disability in Freudian and Lacanian psychoanalysis: Problems and prospects. *Social and Cultural Geography*, 4(3), 369–389. doi: 10.1080/14649360309069
- Wintrebert, D. (2009). Hypochondria between belief and certainty. *L'Information Psychiatrique*, 85(1), 43–49. doi:10.1684/ipe.2009.0427
- Xiong, G. L., Bourgeois, J. A., Chang, C. H., Liu, D., & Hilty, D. M. (2007). Hypochondriasis: Common presentations and treatment strategies in primary care and specialty settings. *Clinical Practice*, 4(3), 323–338. doi:10.2217/14750708.4.3.32

Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeğinin (ÇDCÖ) Yeniden Gözden Geçirilmesi: Korumacı Cinsiyetçiliğin Yapı Geçerliliği ve ÇDCÖ'nün Ölçüm Değişmezliği

Re-visiting Ambivalent Sexism Inventory (ASI): Construct Validity of Benevolent Sexism and Measurement Invariance of ASI

Timuçin Aktan¹ , Bilge Yalçındağ²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Afyonkarahisar-Türkiye

²Dr. Öğr. Üyesi, Abdullah Gül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Kayseri-Türkiye

ORCID: T.A. 0000-0001-8159-9278;
B.Y. 0000-0001-7867-7845

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Timuçin Aktan,
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ahmet Necdet Sezer Kampüsü, Gazlıgöl Yolu, 03200, Afyonkarahisar, Türkiye
E-posta/E-mail:
taktan@aku.edu.tr

Başvuru/Submitted: 03.11.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
11.03.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
14.09.2021

Kabul/Accepted: 05.01.2022

Online Yayın/Published Online: 06.04.2022

Citation/Atf: Aktan, T. ve Yalçındağ, V. (2022). Çelişik duygulu cinsiyetçilik ölçeğinin (ÇDCÖ) yeniden gözden geçirilmesi: Korumacı cinsiyetçiliğin yapı geçerliliği ve ÇDCÖ'nün ölçüm değişmezliği. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 42(1): 199–230.
<https://doi.org/10.26650/SP2022-820401>

ÖZ

Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik kuramında, cinsiyetçiliğin düşmanca ve korumacı inançları içerdiği ve korumacı cinsiyetçiliğin korumacı ataerkillik, cinsiyetler arası tamamlayıcı farklılaştırma ve heteroseksüel yakınlıktan oluşan ikinci sıra faktör olduğu belirtilmektedir. Kadınlara yönelik korumacı cinsiyetçiliğin alt boyutlarına yönelik ilgi ise yakın dönemde bir artış göstermiştir. Yakın dönem alan yazınında göze çarpan bu ilgi, Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği'nin Türkçe versiyonunun yapı geçerliliğini tekrar gözden geçirilmesini önemli kılmaktadır. Bu doğrultuda, mevcut çalışmada, korumacı cinsiyetçiliğin korumacı ataerkillik, cinsiyetler arası tamamlayıcı farklılaştırma ve heteroseksüel yakınlıktan oluşan ikinci sıra faktör olarak tanımlandığı tercih edilen yapısal modeli test etmek amaçlanmıştır. Ayrıca, ölçüm değişmezliği analizi yapılarak ölçeğin yapısının farklı örneklemdeki kararlılığını incelemek de amaçlanmıştır. 2009-2019 yılları arasında farklı çalışmalarda yer almış 1803 katılımcının (1194 kadın, 593 erkek, 16 cinsiyetini belirtmeyen) verileri birleştirilmiştir. Doğrulamalı faktör analizi bulguları, dört faktörlü modelin (düşmanca cinsiyetçilik ve üç korumacılık türü), diğer modellerden (tek faktörlü model, iki faktörlü model ve "tercih edilen yapısal model") daha iyi uyum gösterdiğine işaret etmiştir. Açıklayıcı yapısal eşitlik modellemesi temelinde yapılmış açıklayıcı faktör analizleri, korumacılık ve düşmanlık şeklinde iki faktörlü bir yapıya işaret etmiş, fakat ölçek içindeki iki maddenin psikometrik açıdan zayıf olduğunu göstermiştir. Son olarak, ölçüm değişmezliği analizleri, devlet ve vakıf üniversiteleri örneklemeleri arasında tam bir değişmezlik olduğunu; kadın ve erkek örneklerinde ise ortalama farkları dışında değişmezlik gözlemlendiğini göstermiştir. Kadın ve erkek karşılaştırmasında örneklemeler arasında sadece ortalamalar açısından kuramsal olarak beklendiği şekilde değişkenlik gözlenmiş ve erkeklerin cinsiyetler arası tamamlayıcı farklılaştırma dışındaki bütün alt ölçeklerde daha yüksek puanlara sahip olduğu bulunmuştur. Genel olarak bakıldığında, bulgular, çelişik duygulu cinsiyetçilik ölçeğinin yapı geçerliliği ve ölçüm değişmezliği ile ilgili önemli bir destek sağlamakla birlikte, ölçülen kuramsal yapının ve ölçek maddelerinin yeniden gözden geçirilmesi ile ilgili konulara dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Korumacı cinsiyetçilik, düşmanca cinsiyetçilik, yapı geçerliliği, ölçüm değişmezliği

ABSTRACT

The ambivalent sexism theory states that sexism comprises hostile and benevolent beliefs and that benevolent sexism is a second-order factor consisting of protective paternalism, complementary gender differentiation and heterosexual intimacy. The subdimensions of benevolent sexism toward women have recently piqued people's interest. The Turkish version of the ambivalent sexism inventory's (ASI's) construct validity should be reexamined in light of this apparent interest in contemporary studies. Accordingly, in the current study, the aim is to test the preferred structural model in which protective sexism was defined as a second-order factor consisting of protective patriarchy, complementary differentiation between genders and heterosexual intimacy. Moreover, measurement invariance analysis will be used to test the stability of the scale's structure in different samples. The data of 1803 participants from different studies conducted between 2009 and 2019 (1194 women and 593 men, 16 unidentified) were merged. Findings of the confirmatory factor analyses indicated that the four-factor solution (i.e. hostile sexism and three subfactors of benevolence) fitted the data better than the other models (i.e. one-factor and two-factor models, and the preferred structural model). Explanatory factor analysis via exploratory structural equation modeling revealed a two-factor solution composed of benevolence and hostility, but the findings also underlined two psychometrically weak items. Finally, measurement invariance analyses demonstrated full invariance between private and public university samples, and an invariance between women and men samples except for sample means. Only the means of the samples differed in the women-men comparison, but in a theoretically predicted way, and men had higher scores in all subscales except for complementary gender differentiation. In sum, our findings provided significant support for the construct validity and measurement invariance of ASI while raising questions about the theoretical construct measured and the items needed to be revised.

Keywords: Benevolent sexism, hostile sexism, construct validity, measurement invariance

EXTENDED ABSTRACT

The ambivalent sexism theory contributes to our knowledge of sexism by emphasizing a more indirect form of sexism, benevolent sexism (BS), and its relation to hostility toward women, i.e., hostile sexism (HS, Glick & Fiske, 1996; 2001). Early studies put extensive effort on supporting the multidimensional nature of sexism by showing that BS and HS are distinct but related constructs, and that BS has three subdimensions, namely, protective paternalism (PP), complementary gender differentiation (CGD), and heterosexual intimacy (HI, Glick & Fiske, 1996; Glick et al., 2000). Current studies focused on BS and its relations to system justifying beliefs (Bohner et al., 2010; Jost & Kay, 2005). While these studies emphasize the importance of BS, their focus is limited to BS as a single construct, not its subcomponents. More recently, however, few studies indicated that subcomponents of BS have differing relations to sexist outcomes (Oswald et al., 2019; Salomon et al., 2020).

The limited interest in the subcomponents of BS might stem from incongruent findings regarding the construct validity of the ambivalent sexism inventory (ASI). The "preferred structural model" in which BS was defined as a second-order factor was supported in 16 nations, including Turkey (Glick et al., 2000). In the Portuguese and Basque versions of the scale, a four-factor model fitted the data better than alternatives (Costa et al., 2015; Ibabe et al., 2016). Similarly, Sakallı-Uğurlu (2002) observed a four-factor construct for the Turkish version.

The present study aimed to reevaluate the construct validity of the Turkish version of the ASI and provide further support for the stability of the observed construct by conducting measurement invariance analyses. Thus, answers to the following research questions were sought:

RQ 1. How well is the theoretical construct validity of ASI?

RQ 2. What is the “natural construct” represented in ASI?

RQ 3. Does ASI have a stable construct in different samples?

Method

The data of 1803 participants (1194 women, 593 men and 16 unidentified) from different studies conducted between 2009 and 2019 were arranged. Excluding the participants with missing values on ASI final data set resulted in 1633 participants (see Table 1). Participants were asked to report their gender, major, parents' education level and occupation via a demographic information form. Another scale of the study is the ASI, a 22-item Likert type scale with six response alternatives. Half of the items measure HS. The subcomponents of BS were PP (four items), CGD (three items), and HI (four items). Sakallı-Uğurlu (2002) adapted the scale to Turkish and reported acceptable reliabilities for BC ($\alpha = .78$) and DC ($\alpha = .87$).

For the first question of the study, CFAs were conducted to compare alternative models tested by Glick and Fiske (1996) to reveal whether the preferred structural model fit the present data as it did in the original study. For the second question, ESEM was conducted to examine the natural factor structure of the scale. “Psych” package in R was used for these analyses. Finally, “lavaan” and “semTools” packages were used to run invariance analysis for the third question. Following Putnick and Bornstein (2016), measurement invariance was examined by comparing four models: (a) configural, (b) weak/metric, (c) scalar/strong factorial, and (d) strict, residual invariance uniqueness.

Results

CFA findings indicated that a four-factor model had better fit indices compared to alternatives (see Table 2).

The ESEM analyses revealed a two-factor structure (i.e., BS and HS) and raised questions about two items (See Table 3). Item 5 had loadings higher than .30 on both factors, and item 6 loaded on HS, instead of BS.

Findings supported measurement invariance between public and private university

samples for 2-Factor and 4-Factor models (see Table 4). Comparing women and men samples, partial measurement invariance was supported for both factorial solutions (see Table 5). In line with the previous studies, men were more sexist in all sub-constructs, except for CGD (see Table 6).

Discussion

The findings of CFAs provided sound support for the construct validity of ASI, and specifically for the four-factor model. Therefore, future studies investigating multivariate relations of the subfactors of BS with sexist outcomes should consider not defining benevolence as a second-order variable in their models (Ibabe et al., 2016).

The natural factor structure of ASI was revealed by ESEM to be made up of HS and BS. However, this research raises concerns regarding the psychometric properties of items 5 and 6. Item 5 may be as strongly associated with PP as it is with HS among younger generations. Item 6 may elicit romantic beliefs rather than sexism. As a result, future research should reconsider the meaning conveyed in ASI items to adapt the scale for younger generations.

Findings related to measurement invariance indicated that 2-Factor and 4-Factor solutions were stable between public and private university samples, and between women and men samples. These findings encourage the fact that BS should be considered in detail. Rather than focusing on as a whole, focusing on the different parts of BS may provide a better understanding of its implications.

Türkiye’de kadın cinayetleri, kadına yönelik fiziksel şiddet ve kadınların cinsel istismarı gazete sayfalarında her gün karşılaşılan olaylar olarak gündemi meşgul etmeye devam etmektedir. Kadınlara yönelik bu gibi düşmanca davranışlara karşı toplumda artan bir hassasiyet oluşmuş olsa da bu tür davranışlarda ne yazık ki bir azalma gözlenmemektedir. Bu durumun belki de en önemli sebebi, medyaya yansıyan uç olayların cinsiyetçiliğin tek bir yönünü, yani kadınlara yönelik düşmanlığı resmetmesidir. Günlük yaşamda daha yaygın olarak yaşanan ve iyi niyetli algılanan diğer cinsiyetçi pratikler (örneğin, kadınların erkekler tarafından korunmasının medyada yüceltilmesi ya da kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesini amaçlayan projelerde kadınlara rekabet gücü düşük olan biçki dikiş gibi becerilerin kazandırılması) ise göz ardı edilmektedir. Halbuki, cinsiyetçilik söz konusu olduğunda kadınlara yönelik tek yönlü bir düşmanlık-tan bahsetmek mümkün olmamaktadır (Eckes, 2002).

Alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde de sosyal bilimcilerin geçmiş dönemde cinsiyetçiliğin kadınlara yönelik düşmanlık ile ilişkili yönüne odaklandıkları görülmektedir. Örneğin, Swim (1997) toplumda eşitlikçi tutumların yaygınlaşması ile birlikte kadınlara yönelik olumsuz tutumların örtük hale geldiğini belirtmiş, Twenge (1997) de kadınlara yönelik düşmanca tutumların açık ölçümlerde azaldığına dikkat çekmiştir. Bu tartışmalarla birlikte, alanyazındaki vurgu kadınlara yönelik görünüşte olumlu tutumların kadınlar için olumsuz çıktıklarına yönelmiştir (örn., Eagly ve Mladinic, 1994). Çelişik duygulu cinsiyetçilik kuramı¹ (Glick ve Fiske, 1996) çerçevesinde yakın dönemde yürütülen çalışmalar da bu vurguyu devam ettirmektedir (örn., Moya ve ark., 2007). Görünüşte olumlu olan bu cinsiyetçi tutumları korumacı cinsiyetçilik olarak adlandıran Glick ve Fiske (1996), korumacılığın birbirinden ayrışan üç alt boyutu olduğunu belirtmiştir. Takip eden çalışmalar, bu alt boyutları birbirinden ayırmadan cinsiyetçi çıktılarla ilişkilendirmiş olsa da günümüz çalışmaları korumacı cinsiyetçiliği oluşturan inançların, bu inançlara özgü cinsiyetçi doğurgularına vurgu yapmaktadır (örn., Kuchynka ve ark., 2018). Ancak, Türkiye’de yürütülen çalışmalarda kadınlara yönelik korumacılığı oluşturan alt boyutların genellikle göz ardı edildiği ve hatta korumacılığın tek bir tutum gibi ele alındığı görülmektedir (örn., Glick ve ark., 2002). Halbuki, Sakallı-Uğurlu (2002) Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği’nin (ÇCDCÖ) Türkçeye uyarlama çalışmasında, korumacılığı oluşturan inançların yapı geçerliliğine dair deliller sunmuş bulunmaktadır.

1 “Ambivalent sexism” (Çelişik/çelişkili cinsiyetçilik), Türkçeye Sakallı-Uğurlu (2002) tarafından çelişik duygulu cinsiyetçilik şeklinde çevrilmiştir.

Bu durumda, gelecek çalışmalar için ÇDCÖ'nün yapı geçerliliğinin yeniden irdelenmesi ve ölçeğın ölçtüğü yapının farklı örneklemeler için ne derece geçerli olduğunun incelenmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, ÇDCÖ'nün sıklıkla kullanıldığı kadın-erkek ve devlet-vakıf üniversiteleri örneklemelerinde benzer bir yapı sergileyip sergilemediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ancak, alanyazın incelendiğinde ÇDCÖ için farklı faktör çözümlerinin var olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, ÇDCÖ'nün faktör yapısı geniş bir örneklemede tekrar incelenerek ölçeğın kullanımına dair önerilerde bulunulması amaçlanmıştır. Böylece, korumacı cinsiyetçiliğın alt boyutlarının geçerliliği irdelenerek, kadınlara yönelik korumacılığın oluşturan inançların, bu inançlara özgü çıktılarını incelemeyi amaçlayan gelecek çalışmalar için bir temel oluşturulması hedeflenmiştir.

Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Kuramı

Gruplararası ilişkiler bağlamından bakıldığında, kadınlar ve erkekler arasında karşılıklı bağımlılık içeren bir ilişki olduğu ve bu yüzden cinsiyetçiliğın diğer ayrımcılık türlerinden farklılaştığı dikkat çekmektedir. Bu ilişkide erkekler yapısal (structural power), kadınlar ise ilişkisel (dyadic power) bir güce sahiptir. Söz konusu karşılıklı bağımlılığın, kadınlar ve erkeklerin birbirlerini tamamen dışlayarak tek yönlü düşmanlık içeren bir ayrımcılık sergilemesinin önüne geçtiği belirtilmektedir (Glick ve Fiske, 2001). Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte güç kazanan bu bakış açısı, statü açısından dezavantajlı konumda olan kadınlara yönelik cinsiyetçiliğın sadece düşmanca tutumlarla açıklanamayacağına dikkat çekmektedir. Bu dönemde yürütölen çalışmalar, geleneksel rollerini yerine getiren kadınlara yönelik "kadınlar mükemmeldir" etkisinin (Women are Wonderful Effect, Eagly ve Mladinic, 1994) hem kadınların hem de erkeklerin yaptıkları değerlendirmelerde benzer şekilde gözlemlendiğine işaret etmiştir (Bkz. Glick ve Fiske, 1996; Swim, 1997; Twenge, 1997). Böylece, cinsiyetçiliğın sadece düşmanca tutumlarla açıklanamayacağı düşüncesini destekleyen araştırmalar kadınlara yönelik olumlu tutumlara daha fazla ilgi duyulmasına yol açmıştır.

Kadınlara erkekler arasındaki karşılıklı bağımlılığa dikkat çeken Glick ve Fiske (2001), çelişik duygulu cinsiyetçilik kuramında (Glick ve Fiske, 1996), cinsiyetçiliğın iki formu olan düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliğın birbirinden ayırmaktadır. *Düşmanca cinsiyetçilik* (DC), erkeklerin sahip oldukları statü ve gücü tehdit ettiğine inanılan kadınlara yönelik olumsuz tutumları dile getirmektedir (örn., "Bir kadın bir erkeğın bağımlılığın kazandıktan sonra genellikle o erkeğe sıkı bir yular takmaya çalışır."). Koru-

*macı cinsiyetçilik*² (KC) ise, geleneksel rollerini yerine getirdiği düşünülen kadınlara yönelik korumayı ve yüceltmeyi içeren olumlu tutumlara karşılık gelmektedir (örn., “*İyi bir kadın erkeği tarafından yüceltilmelidir.*”). Bu tutumlar her ne kadar birbirinin zıttı gibi görünse de aynı cinsiyetçi sistemden kaynaklandıkları için birbirini tamamlayıcı olarak kabul edilmektedir. Bu iddia ile uyumlu olarak Glick ve arkadaşları (2000), 19 ülkede yürüttükleri kültürlerarası bir çalışmada cinsiyetçiliğin iki boyutunun birbiriyle pozitif yönde korelasyon gösterdiğini bulmuştur.

Glick ve Fiske (1996; 2001), cinsiyetçi sistemin bütün toplumlarda ortak kabul edilen üç kaynağı olduğunu belirtmektedir. Bunlar; erkeklerin genellikle toplumda daha yüksek bir statüde olmasını ve daha fazla güce sahip olmasını dile getiren ataerkillik (paternalism), kadınlar ve erkeklerin toplumda farklı ama birbirini tamamlayıcı görülen rolleri yerine getirmesine karşılık gelen toplumsal cinsiyetler arası farklılaştırma (gender differentiation) ve kadınlarla erkeklerin cinsellik ve üreme için birbirlerine bağımlı olmasını dile getiren heteroseksüellik (heterosexuality) olarak sıralanmaktadır. Glick ve Fiske (1996), bu kaynakların hem DC hem de KC’yi biçimlendirdiğini belirtmektedir. Yürüttükleri ölçek geliştirme çalışmasında, DC’nin sahip olduğu baskıcı ataerkillik (BA: dominative paternalism), cinsiyetler arası yarışmacı farklılaştırma (CYF: competitive gender differentiation) ve heteroseksüel düşmanlık (HD: heterosexual hostility) alt boyutlarının tek bir boyutta toplandığını bulmuşlardır. Buna karşın, araştırmacılar, KC’nin kuramda belirttikleri şekilde, korumacı ataerkillik (KA: protective paternalism, örn., “*Kadınlar erkekler tarafından el üstünde tutulmalı ve korunmalıdır.*”), cinsiyetler arası tamamlayıcı farklılaştırma (CTF: complementary gender differentiation, örn., “*Kadınlar erkeklerden daha ince bir kültür anlayışına ve zevkine sahiptirler.*”) ve heteroseksüel yakınlık (HY: heterosexual intimacy, örn., “*Erkekler kadınsız eksiktirler.*”) boyutlarını içerdiğini gözlemiştir. Glick ve Fiske (1996), DC’nin alt boyutlarının ayrışmamasının, bu alt boyutların kadınlar üzerinde baskı kurma arzusuyla ilişkili olmasından ve böylece birbirinden ayrılamaz bir inanç sistemi oluşturmasından kaynaklandığını belirtmiştir.

Araştırmacılar, DC’yi tek bir faktör ve KC’yi üç alt boyuttan oluşan bir ikinci sıra faktör (second order factor) olarak tanımladıkları bu modeli, “tercih edilen yapısal model” (the preferred structural model) olarak adlandırmıştır (Glick ve Fiske, 1996). Bu

2 “Benevolent sexism”, iyi niyetli/iyiliksever cinsiyetçilik şeklinde çevrilebilir ancak Türkçeye Sakallı-Uğurlu’nun (2002) önerdiği şekilde korumacı cinsiyetçilik şeklinde geçmiştir.

şekilde geliştirdikleri ÇDCÖ'nün psikometrik özelliklerini kültürlerarası inceledikleri çalışmalarında (Glick ve ark., 2000), Küba, Japonya ve Kolombiya dışında, Türkiye dahil 16 ülkede tercih edilen yapısal modelin diğer alternatif modellere göre veriye daha fazla uyum gösterdiğini, ayrıca içinde Türkiye'nin de bulunduğu dokuz ülkede tercih edilen modelin kadın ve erkek örneklerinde benzer şekilde uyum sergilediğini bulmuşlardır. Genel olarak bakıldığında, çelişik duygulu cinsiyetçiliğın ve tercih edilen yapısal modelin, Glick ve Fiske'in (1996) belirttiği gibi bütün kültürlerde ortak olarak var olan bir olgu olduğu görülmektedir.

KC'nin üç alt boyuttan oluştuğu gösterilmiş olsa da takip eden alanyazında KC genellikle tek bir boyut olarak ele alınmıştır. Örneğın, kültürlerarası çalışmalarında Glick ve arkadaşları (2000), cinsiyetçilik göstergeleri ile çelişik duygulu cinsiyetçi tutumlar arasındaki ilişkileri inceledikleri analizlerinde KC'yi tek bir faktör olarak değerlendirmiştir. Bu eğilimin olası bir nedeni, ÇDCÖ ile yürütülen ilk çalışmalarda DC ile doğrudan ilişkili ve açıkça cinsiyet ayrımcılığı içeren pratiklere odaklanılmasıdır. Bu cinsiyetçi pratiklerin KC ile ilişkilerinin zayıf olması da araştırmacıların KC'nin alt boyutlarına odaklanma ihtiyacı duymamasına yol açmış olabilir. Örneğın, üniversite öğrencilerinin eşi dövmeğe yönelik olumlu tutumlarının (Sakallı, 2001), cinsiyetçi şakaları daha komik ve daha az hakaret içeren şekilde algılamasının (Greenwood ve Isbell, 2002), cinsel tacizi önemsizleştirmenin (Russell ve Trigg, 2004; Wiener ve ark., 1997) ve kadın yönetici adaylarını daha olumsuz değerlendirmenin (Masser ve Abrams, 2004) DC ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Söz konusu çalışmalardaki genel bulgu, DC'nin kadınlara yönelik düşmanca tutum ve davranışlarla doğrudan ilişkili olduğu, KC'nin ise belli koşullarda kadınlara yönelik düşmanlığı yordadığıdır. Örneğın, tecavüze uğrayan kadını suçlama ile ilgili yürüttükleri çalışmalarında Abrams ve arkadaşları (2003), KC'nin yabancı tecavüzünde değil, tanıdık tecavüzünde kadının suçlanması ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Erken dönemdeki bu çalışmalarda KC tek bir boyut olarak ele alınmış olsa da yakın dönemde yapılan az sayıda çalışma, KC'nin alt boyutlarına odaklanılmasının önemli olduğuna işaret etmiştir. Bu çalışmalardan birinde Angelone ve arkadaşları (2018), DC ve HY'deki artışla birlikte tecavüze uğrayan kadını suçlamanın arttığını, tecavüzcüyü suçlamanın ise azaldığını; CTF'deki artışla ise sadece tecavüzcüyü suçlamanın arttığını bulmuştur. Tecavüz ile ilgili mitlerin onaylanması açısından bakıldığında ise Angelone ve arkadaşları (2021), erkeklerin tecavüz mitlerini daha fazla onayladığını ve bu ilişkiye KA'daki artışın ve CTF'deki azalmanın aracılık ettiğini göstermiştir.

Söz konusu bulgular, KC'nin alt faktörleri ve cinsiyetçiliğin çıktıları arasında farklı şekillerde ilişkiler olduğuna işaret etmektedir. Bu konudaki ilginç bir bulgu Paladino ve arkadaşları (2014) tarafından sunulmuştur. Araştırmacılar, İtalyan katılımcıların Berlusconi'nin medyadaki cinsiyetçi davranışlarına karşı çıkan toplumsal eylemlerde yer alma niyetlerini incelemiştir. Çalışmanın bulguları, DC'nin artmasının protestolarda yer alma niyetini azalttığını; bu etkinin kadınlarda öfke, erkeklerde ise küçük düşürülme duygusu aracılığıyla gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Daha da önemlisi, araştırmacılar, kadınların HY'leri arttıkça daha az öfke hissettiklerini ve protestolara katılma niyetlerinin azaldığını; erkeklerin ise CTF'leri arttıkça daha fazla küçük düşürülme duygusu yaşadıklarını ve protestolara katılma niyetlerinin arttığını göstermiştir.

Korumacı Cinsiyetçiliğin Cinsiyet Sistemini Meşrulaştırmayla İlişkisi

Her ne kadar alanyazın KC'nin alt boyutlarının cinsiyetçi sistemin çıktılılarıyla farklılaşan ilişkilere sahip olduğuna işaret etse de KC'ye odaklanan çalışmaların asıl ilgi konusu, cinsiyetçiliğin bu türünün cinsiyetçi sistemi devam ettirmedeki etkisi olagelmıştır. Örneğin, Barreto ve Ellemers (2005), katılımcılarına KC veya DC alt ölçeklerinden maddeler ile oluşturdukları paragraflar sunmuştur. KC paragrafında, korumacılığın üç alt boyutu birer cümleyle temsil edilmiştir. Çalışmanın sonuçları hem kadın hem de erkek katılımcıların korumacı paragrafı daha az cinsiyetçi bulduklarını göstermiştir. Söz konusu bulgu, KC'nin daha az göze çarpan ve böylece cinsiyetçiliğin devam ettirilmesini sağlayan inançlardan oluştuğuna işaret etmiştir. Bu doğrultuda, Jost ve Kay (2005) tarafından yapılan çalışmada, CTF alt boyutundaki ifadelerle maruz bırakıldıklarında katılımcıların sistemi meşrulaştırma eğilimlerinin arttığı gösterilmiştir. Ancak, çalışmanın ikinci deneyinde katılımcılara sunulan dört ifadeden birinin HY, geri kalanların CTF ile ilgili olduğu düşünüldüğünde, araştırmacıların KC'nin alt boyutlarını yeterince ayırtmadığı dikkat çekmektedir.

KC'nin cinsiyet sistemini meşrulaştırma işlevini sağlamasının bir yolu da kadınlara DC'den korunma umudu vermesidir. Örneğin, Glick ve arkadaşları (2000), cinsiyetçi toplumlarda erkeklerin DC'si arttıkça kadınların da KC'sinde bir artış olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde Lee ve arkadaşları (2010), kadınların ideal bir eşte aradıkları kaynak sağlama ya da güvenilir olma gibi özelliklerin, sahip oldukları KC inançlarıyla şekillendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, Bohner ve arkadaşları (2010), üniversite öğrencisi kadınların KC tutumlarına sahip olarak sunulan erkekleri cinsiyetçi olmayan erkeklerden daha fazla beğendiklerini ve KC tutumları yüksek erkeklerin daha nadir

bulduğuna inandıklarını belirtmiştir. Bu gibi bulgular, geleneksel rollere uyan kadınların DC ile karşılaşmayacakları vaadini içerdiği için KC'nin kadınlara cezbedici gelebileceğine dikkat çekmektedir. Ancak, KC her ne kadar olumlu ve cezbedici bir tona sahip olsa da kadınlar için kısıtlamalar koyarak dolaylı yoldan ayrımcılığa yol açtığı için hala bir tür cinsiyetçiliktir.

Yakın dönemde yürütölen çalışmalar, bu iddiayı destekleyen önemli bulgular ortaya koymuştur. Örneğın, Moya ve arkadaşları (2007) kadınların romantik partner tarafından koyulan KA içerikli kısıtlamaları kabul etmeye daha eğilimli olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, iş görüşmesinde CTF ile ilgili ifadelere (örn. *“Herkes bilir ki erkeklerden daha bakımlı ve kültürlü olan kadınların iş yerindeki varlığı, firmanın onların ahlakından ve ince zevklerinden yararlanması sağlar. Bunlar, sadece erkeklerin çalıştıkları iş yerlerinde genellikle eksiktir.”*) maruz kalmanın kadınların yetkinliklerinden şüphe etme ile ilgili düşüncelerini aktive ederek bilişsel görevlerdeki performansını azalttığı (Dumont ve ark., 2010) ve KC'nin üç alt boyutundan maddelerle oluşturulan bir metne maruz kalmanın kadınların kendilerini ilişki yönelimli tanımlamalarına yol açarak kariyer amaçlarını bozduğu gösterilmiştir (Barreto ve ark., 2010).

Bu gibi çalışmaların yöntemleri genel olarak incelendiğinde, KC'nin bir ya da birden fazla alt boyutunun aktive edilmesiyle (activation) elde edilen bulguların, KC tutumlarının tümü ile ilgiliymiş gibi yorumlandığı görölmektedir. Bu nedenle de KC'nin hangi alt boyutunun hangi özgün çıktıyla ilişkili olduğu sorusu cevapsız kalmaktadır.

Korumacı Cinsiyetçiliğın Alt Boyutlarının Özgün Çıktıları

KC'nin alt boyutlarının kadınlar için olumsuz sonuçlarını inceleyen yakın dönem çalışmalar, cinsiyetçiliğe uzun süre maruz kalmanın etkisine odaklanmıştır. Bu bağlamda, Oswald ve arkadaşları (2019), kadınların günlük yaşamlarında korumacı cinsiyetçi davranışlara ne sıklıkla maruz kaldıklarını ölçmek amacıyla Korumacı Cinsiyetçilik Deneyimleri Ölçeği'ni (KCD: Experiences with Benevolent Sexism) geliştirmiştir. Ölçek içindeki maddeler KA, CTF ve HY alt boyutlarıyla ilişkili günlük yaşam olaylarının deneyimlenme sıklığını ölçecek şekilde düzenlenmiştir. Kadınların günlük hayatta yaşadıkları DC deneyimlerini ölçmek için ise “Cinsiyetçi Olaylar Listesi” (The Schedule of Sexist Events, Klonoff ve Landrine, 1995; Matteson ve Moradi, 2005) ölçeği kullanılmıştır. Araştırmacıların bulguları, kadınların DC'yi daha az sıklıkta deneyimlediklerini, ancak DC deneyimlerini daha rahatsız edici ve cinsiyetçi olarak değerlendirdiklerini

göstermiştir. Ayrıca, DC deneyimlerinin psikolojik esenlikte azalma, benlikten daha fazla şüphe etme (self-doubt) ve düşük benlik saygısı ile ilişkili olduğu bulgulanmıştır. KC alt boyutlarını deneyimleme sıklığı açısından ise bir farklılaşma olmadığı, ancak KA'nın en rahatsız edici KC türü olarak algılandığı rapor edilmiştir. Bununla birlikte araştırmacılar, KA deneyimlerinin kadınların kendilerinden daha fazla şüphe etmeleri ve psikolojik esenliklerinin azalması ile ilişkili olduğunu; CTF deneyimlerinin ise kendinden şüphe etmeyi azalttığını, psikolojik esenliği ve otoriteye saygı göstermeyi artırdığını bulmuştur. Çalışmanın ilginç bir bulgusu ise HY'nin benlik kavramı ve psikolojik esenlik ile ilgili değişkenlerle ilişkili olmamasıdır.

Salomon ve arkadaşları (2020) benzer bir yaklaşımla Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Deneyimleri Ölçeği'ni (ÇDCD: Experiences with Ambivalent Sexism Inventory) geliştirerek kadınların günlük yaşamdaki korumacı ve düşmanca cinsiyetçi deneyim sıklıklarını incelemişlerdir. Düşmanca deneyimlerin DC ve HD alt boyutlarından, korumacı deneyimlerin ise KA, CTF ve HY alt boyutlarından oluştuğunu gözleyen araştırmacılar; kadınların en az deneyimledikleri cinsiyetçilik türünün HD olduğunu, en fazla deneyimledikleri cinsiyetçilik türünün ise KA ve CTF olduğunu rapor etmişlerdir. Ayrıca, araştırmacılar, HY dışındaki alt ölçeklerin, benlik saygısındaki azalma ve depresif belirtilerdeki artma ile ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Akademik alandaki cinsiyetçi deneyimlerin ele alındığı bir çalışmada, kadınların Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik derslerinde (STEM dersleri) sınıf içinde deneyimledikleri KC ve DC davranışlarının ders performanslarına etkisi incelenmiştir (Kuchynka ve ark., 2018). Çalışmanın bulguları, bu dersleri alan kadınların sınıf içinde en yüksek sıklıkla KA ve CTF ile ilişkili deneyimler yaşadıklarını ve sınıf arkadaşı erkeklerin en fazla KA tutumlarına sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca, araştırmacılar, KA deneyimi arttıkça kadınların bilim alanında ilerleme niyetlerinin, bilim alanıyla ilgili benlik yeterliliklerinin ve bu derslerdeki not ortalamalarının azaldığını gözlemişlerdir.

Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği'nin Farklı Kültürlere Uyarlanması

ÇDCÖ, alanyazına tanıtıldığı günden bu yana birçok kültüre uyarlanmıştır. Örneğin, ÇDCÖ'nün İspanyolcaya adaptasyon çalışmasında Expósito ve arkadaşları (1998), doğrulayıcı faktör analizlerinde tercih edilen yapısal modelin elde ettikleri veriye daha iyi uyum gösterdiğini rapor etmişlerdir. Bununla birlikte, bazı çalışmalarda tercih edilen yapısal modele alternatif olarak KC'nin ikinci düzey bir faktör olarak tanımlanmadığı

dört faktörlü modelin gözlemlendiği rapor edilmiştir. Örneğın, ÇDCÖ'nün Portekizceye adaptasyon çalışmasında Costa ve arkadaşları (2015), DC ve KC'nin üç alt faktöründen oluşan dört faktörlü modelin veriye daha iyi uyum gösterdiğini belirtmiştir. Benzer bir bulgu, ölçeğın Baskçaya adaptasyon çalışmasında da elde edilmiş, doğrulayıcı faktör analizlerinde dört faktörlü modelin veriye daha iyi uyum gösterdiğini rapor edilmiştir (İbabe ve ark., 2016). Ayrıca, araştırmacılar dört faktörlü modelin İspanyol ve Bask kökenli katılımcılarda benzer şekilde işlediğini ölçüm değışmezliğı analiziyle göstermiştir. Ölçeğın Türkçeye adaptasyon çalışmasında da Sakallı-Uğurlu (2002), yürüttüğü açıklayıcı faktör analizinde özdeğeri 1'den yüksek olan dört faktör gözlemlendiğini ve korumacılığın alt faktörlerinin birbirinden ayrıştığını belirtmiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak, Brezilya kültürüne (Portekizce) adaptasyon çalışmasında, ÇDCÖ'nün açıklayıcı faktör analizinde iki faktörlü bir yapı sergilediğini ve doğrulayıcı faktör analizinde bu yapının veriye iyi uyum gösterdiğini rapor edilmiştir (Formiga ve ark., 2002).

Genel olarak değeriendirildiğinde, ÇDCÖ'nün farklı kültürlerde farklı faktör yapıları sergileyebildiğini görülmektedir. Bu durumda, ölçeğın Türkçe versiyonunun nasıl bir faktör yapısı gösterdiğini sorusu önem kazanmaktadır. Her ne kadar Sakallı-Uğurlu (2002) ÇDCÖ'nün dört faktörlü bir yapı sergilediğini rapor etmiş olsa da tercih edilen yapısal modeli test etmemiş olması ve bu model ile ilgili Türkiye'den elde edilen verilerin sadece Glick ve arkadaşları (2000) tarafından özet şeklinde sunulmuş olması ölçeğın Türkçe versiyonunun yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca, ÇDCÖ'nün Türkçe versiyonunun ölçeğın sıklıkla kullanıldığı kadın-erkek ve devlet-vakıf üniversiteleri örneklemelerinde benzer bir faktör yapısına sahip olup olmadığı sorusu bugüne kadar çalışılmamıştır.

Mevcut çalışmada, Türkiye'de 2002'den beri kullanılmakta olan ÇDCÖ'nün psikometrik özelliklerinin üniversite öğrencilerinden farklı yıllarda toplanmış geniş bir veri seti üzerinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Sl. Ölçeğın teorik yapı geçerliğı nasıldır?

Ölçeğın geliştiricileri tarafından önerilen tercih edilen yapısal modelde, ÇDCÖ'nün teorik yapısının DC ve KC boyutlarından; KC'nin ise ikinci sıra üç alt boyuttan oluştuğı (KA, CTF ve HY) belirtilmiştir (Glick ve Fiske, 1996; Glick ve ark., 2000). Mevcut çalışmada doğrulayıcı faktör analizleri yürütülerek önerilen yapısal model diğer olası modellerle kıyaslanmıştır.

S2. Ölçeğin doğal yapısı nasıldır?

Tercih edilen yapısal model ÇDCÖ için önerilmiş olsa da Sakallı-Uğurlu (2002) Türkçe uyarlama çalışmasında açıklayıcı faktör analiziyle dört faktörlü bir yapı rapor etmiştir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda ise ölçek iki faktörlü olarak kullanılmıştır. Söz konusu durum, açıklayıcı faktör analizlerinde ölçeğin doğal yapısının iki faktörlü olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle, açıklayıcı faktör analizleri yürütülerek ÇDCÖ’nün doğal faktör yapısı da incelenmiştir.

S3. Ölçek farklı örneklemlerde benzer bir yapı mı sergilemektedir?

Alanın en çok kullanılan ölçeklerinden biri olan ÇDCÖ, pek çok farklı özellikteki örnekleme uygulanmaktadır. Ancak, farklı özellikleri olan örneklemlerde çelişik duygulu cinsiyetçiliğin benzer şekilde temsil edilip edilmediği önemli bir sorudur. Glick ve arkadaşları (2000), 19 ülkeden elde ettikleri verilerle yürüttükleri çalışmada, Türkiye’nin de dahil olduğu dokuz ülkede cinsiyetçiliğin kadınlarda ve erkeklerde benzer bir faktör yapısı sergilediğini rapor etmiştir. Bu çalışmada, söz konusu bulguya destek sağlamakla birlikte farklı sosyo-ekonomik arka planları temsil ettiği düşünülebilecek devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında da bir karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca, mevcut çalışmada Glick ve arkadaşlarının (2000) kadın ve erkek örneklemini karşılaştırmak için kullandıkları yöntemden farklı olarak ölçüm değişmezliği analizi yapılmıştır. Böylece, önerilen yapısal modelin farklı örneklemlerde sadece şekilsel uyumu değil birden çok psikometrik ölçüt açısından uyumu incelenmiştir. Sonuç olarak, yürütülen analizler ile ÇDCÖ’nün farklı örneklemlerde karşılaştırılabilir sonuçlar elde etmek için kullanılıp kullanılamayacağı test edilmiştir.

Yöntem

Katılımcılar

Çalışmanın verisini, 2009-2019 yılları arasında çalışmanın birinci yazarı tarafından çeşitli devlet ve vakıf üniversitelerinin öğrencilerinden toplanmış 12 veri seti oluşturmaktadır. Öğrencilere anket soruları kâğıt-kalem testi olarak dağıtılmıştır ve çalışmalara katılımları karşılığında bonus puan verilmiştir.

Veri setleri SPSS’te “merge” fonksiyonu kullanılarak birleştirilmiştir. Demografik bilgilerin sunumunu kolaylaştırmak amacıyla, aynı yıl içinde toplanmış veriler bir “yıl” değişkeni yaratılarak kodlanmış, böylelikle veri beş zaman grubunda özetlenmiştir. Bu beş zaman gruplu verinin örneklem büyüklükleri, cinsiyet dağılımı, üniversite dağılımı

ve ÇDCÖ'den alınan puanlar Tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre, 10 yıllık bir zaman diliminde 1488'i vakıf (%82.53), 315'i devlet (%17.47) üniversitesi olmak üzere toplam 1803 kişiden (1194 kadın, 593 erkek ve 16 cinsiyetini belirtmeyen) veri toplanmıştır. ÇDCÖ'de eksik verisi olan katılımcıların çıkarılmasıyla, analizler 1633 katılımcıdan oluşan veri seti üzerinden devam ettirilmiştir. Devlet üniversitesinde ulaşılan katılımcıların 37'si (%12.90) ve vakıf üniversitelerinden ulaşılan katılımcıların 444'ü (%40.80) psikoloji bölümünde okuduklarını belirtmiştir.

Baba eğitimi lise ve altı düzeyde olan devlet ($N = 181$, %62.20) ve vakıf ($N = 667$, %58.05) üniversitelerinden katılımcıların benzer oranda olduğu görülmüştür. Anne eğitimi lise ve altı düzeyde olan katılımcıların vakıf üniversitesi örnekleminde ($N = 869$, %75.76) devlet üniversitesi örneklemindekenden ($N = 291$, %69.42) görece daha fazla olduğu görülmüştür. Anne ve baba mesleğinin ölçüm formatı çalışmalar arasında farklılaştığı için doğrudan bir karşılaştırma yapılamamıştır. Bununla birlikte, babasının işsiz olduğunu beyan edenlerin oranının devlet üniversitesi örnekleminde ($N = 4$, %1.40) vakıf üniversitesi örneklemindekenden ($N = 4$, %0.70) görece daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca, annesinin "ev hanımı" olduğunu belirten katılımcı oranının devlet üniversitesindekilere ($N = 163$, %56.60) göre vakıf üniversitesindeki katılımcılarda ($N = 410$, %66.10) daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

Tablo 1.

Çalışmada Kullanılan Veri Setleri Hakkında Özet Bilgi

Veri seti yılı	n (K, E, B)	Yaş	Yaş	Korumacı Cinsiyetçilik Ort. (SS)			Düşmanca Cinsiyetçilik Ort. (SS)			Üniversite ^a
		Ort. (SS)	Min - Mak	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	
2009	460 (249, 200, 11)	21.52 (2.60)	18-46	3.96 (.96)	3.69 (.78)	3.84 (.90)	3.62 (.94)	4.22 (.90)	3.88 (.96)	Okan Ü.
2011	229 (167, 62)	21.35 (2.79)	18-48	3.40 (1.03)	3.60 (.81)	3.45 (.98)	3.25 (.89)	3.67 (.93)	3.36 (.92)	ODTÜ
2015	205 (153, 50, 2)	21.11 (3.12)	18-51	3.88 (1.06)	3.81 (1.04)	3.86 (1.05)	3.27 (1.00)	3.86 (.83)	3.42 (.99)	Toros Ü. Mersin Ü.
2018	543 (342, 199, 2)	21.27 (2.11)	18-32	3.57 (1.18)	4.08 (.93)	3.76 (1.12)	3.08 (1.10)	3.93 (1.06)	3.39 (1.16)	NNYÜ
2019	366 (283, 82, 1)	21.56 (2.94)	18-48	3.17 (1.14)	3.84 (.81)	3.32 (1.11)	2.90 (1.09)	3.77 (.77)	3.09 (1.08)	NNYÜ
Toplam	1803 (1194, 593, 16)	21.39 (2.63)	18-51	3.57 (1.13)	3.84 (.88)	3.66 (1.06)	3.20 (1.05)	3.98 (.95)	3.45 (1.08)	Hepsi

Not. K = Kadın; E = Erkek; B = Bilinmeyen. ODTÜ = Orta Doğu Teknik Üniversitesi; NNYÜ = Nuh Naci Yazgan Üniversitesi. 2009 ve 2011 verileri birinci yazarın doktora tezi kapsamında toplanmıştır. Tez çalışması TÜBİTAK 2211 Yurt İçi Doktora Burs Programı kapsamında desteklenmiştir. 2015 yılında Toros Üniversitesinden (Vakıf) 119, Mersin Üniversitesinden (Devlet) 86 katılımcıdan veri toplanmıştır. Bu veriler, farklı kapsamdaki bir çalışmada birinci yazar tarafından yayımlanmıştır. 2018 yılında elde edilen verilerin bir bölümü birinci yazar tarafından farklı kapsamdaki bir çalışma olarak yayımlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği (ÇDCÖ)

Glick ve Fiske (1996) tarafından geliştirilen 22 maddelik ölçek içindeki maddelerin yarısı DC (2, 4, 5, 7, 10, 11, 14, 15, 16, 18, 21 numaralı maddeler) diğer yarısı ise KC boyutunu oluşturmaktadır. BA, CYF ve HD boyutlarını temsil eden maddeler tek bir faktör altında toplanarak DC'yi oluşturmaktadır. İkinci sıra faktör olan KC altında ise KA (3, 9, 17, 20), CTF (8, 19, 22) ve HY (1, 6, 12, 13) faktörleri toplanmaktadır. Ölçekteki bazı maddelerin cümle yapısı Glick ve arkadaşları (2000) tarafından tekrar gözden geçirilmiş ve ölçeğin son hali Sakallı-Uğurlu (2002) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek maddeleri arasında ters kodlanan bir madde yoktur ve 6'lı bir Likert ölçekte kodlanmaktadır (1= "kesinlikle katılmıyorum", 6= "kesinlikle katılıyorum").

Ölçeğin uyarlama çalışmasında DC ($\alpha = .87$, faktör yükleri = .77-.57) ve KC ($\alpha = .78$, faktör yükleri = .81-.57) arasındaki korelasyon .29 olarak rapor edilmiştir ($p < .001$). Erkekler DC ve KA, kadınlar ise CTF alt boyutlarında daha yüksek puan almışlardır (Sakallı-Uğurlu, 2002). Glick ve Fiske (1996) ve Glick ve arkadaşlarının (2000) çalışmalarında da DC ve KC arasında .37 ve .71 arasında değişen pozitif korelasyonlar gözlenmiştir.

Demografik Bilgi Formu

Katılımcılar demografik bilgi formunda cinsiyet, yaş, bölüm, ebeveyn eğitimi ve mesleği ile ilgili soruları yanıtlamışlardır.

Veri Analizi

Analizler, SPSS, Jamovi ve R aracılığı ile yürütülmüştür. Analiz sürecinde izlenen yol, araştırma sorularına uygun olarak aşağıda belirtilmiştir.

SI için ölçeğin geliştiricilerinin (Glick ve Fiske, 1996; Glick ve ark. 2000) analiz yöntemleri takip edilerek doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) yürütülmüş ve "tercih edilen yapısal model" veri setine uyum açısından diğer alternatif modellerle karşılaştırılmıştır. ÇDCÖ'nün yapı geçerliğini test etmek amacıyla, araştırmacıların izlediği yol takip edilerek bir dizi DFA yapılmıştır. Buna göre, şu dört model test edilmiştir: 1) 22 maddenin tek bir cinsiyetçilik faktörünün göstergesi olduğu tek faktörlü model, 2) 11'er maddenin sırasıyla KC ve DC faktörlerinin göstergesi olduğu iki faktörlü model, 3) "tercih edilen yapısal model" olarak adlandırılan, KC ve onun alt faktörleri olan KA, CTF, HY ile DC'den oluşan ikinci sıra faktörlü model ve son olarak, 4) KA, CTF, HY

ve DC'den oluşan dört faktörlü model. Üçüncü modelde, Glick ve Fiske'in (1996) orijinal çalışması takip edilerek KC'nin alt faktörleri DC ile ilişkilendirilmemiştir. Teorik yapı geçerliğine dair analizler R'da "lavaan" paketi (Rosseel, 2012) ile yürütülmüştür.

S2 için ölçeğin doğal yapısı, doğrulayıcı faktör analizinin sağladığı bilgidan faydalanarak, Açıklayıcı Yapısal Eşitlik Modeli (AYEM: Exploratory Structural Equation Modeling-ESEM) ile incelenmiştir. Doğal yapıyı ortaya çıkarmak için geleneksel faktör analizi ya da temel bileşenler gibi analizler yerine AYEM'in seçilmesinin birkaç nedeni vardır. AYEM geleneksel faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizinin özelliklerini birleştirmekte, ölçüm ve yapısal modelleri aynı anda test etmektedir (Asparouhov ve Muthén, 2009). Seçilen çözümün veri ile ne kadar iyi uyduğunu uyum indeksleri vererek göstermekte ve araştırmacının daha güvenle ilerlemesini sağlamaktadır. AYEM, R'da "psych" paketi (Revelle, 2017) ile yürütülmüştür.

S3 için ölçüm değişmezliği analizi, eldeki yapının farklı örneklem gruplarında benzer şekilde ölçülüp ölçülmediğini anlamak amacıyla yürütülmüştür. Analiz, DFA temelinde yapılmaktadır ve dört adımda incelenmektedir (Putnick ve Bornstein, 2016): a) şekilsel model (configural), b) metrik model (weak/ metric), c) ölçek model (scalar/ strong factorial), d) katı model (strict, residual invariance uniqueness). Bu modeller birbiriyle karşılaştırıldıktan sonra, son adımda ortalamalar karşılaştırılır. Şekilsel ölçüm değişmezliğinde, gruplar arasında genel faktör yapısının eşitliği test edilir. Metrik modelde gruplar arasında faktör yüklerinin eşitliği, ölçek modelde gruplar arasında maddelerin sabitlerinin eşitliği, katı modelde maddelerin artık (residual) varyanslarının gruplar arasındaki denkliliği test edilir. Bu dört adım tamamlandıktan sonra ise gizil faktörlerdeki grup ortalamaları karşılaştırılır (Putnick ve Bornstein, 2016). Ölçüm değişmezliğinin varlığından bahsedebilmek için, her bir adımda modelin uyum göstergelerinin hem genel anlamda iyi olması hem de bir önceki modelden farklı olmaması gerekir. Bir önceki modelden farklı olup olmadığına karar vermek için metrik modelde CFI'da $\leq .010$, RMSEA'de $> .015$ veya SRMR'de $\geq .030$ kadar bir farkın değişmezliğin zayıf ihlali; ölçek veya katı modellerde CFI'da $\leq .010$, RMSEA'de $\geq .015$ veya SRMR'de $\geq .010$ şeklindeki ölçütün ise değişmezliğin güçlü ihlali olarak kullanılması önerilmiştir (Chen, 2007). Analiz R'da "lavaan" (Rosseel, 2012) ve "semTools" (Jorgensen ve ark., 2020) paketleri ile yürütülmüştür.

Bu üç analizde de bir dizi uyum indeksine ($\Delta\chi^2$, χ^2/SD , CFI, TLI, RMSEA, SRMR, RMSR, Adj. Gammahat ile AIC, BIC, Adj. BIC) bakılarak, test edilen modellerden han-

gisinin en iyi uyum gösteren model olduğuna karar verilir. Bu karşılaştırmada χ^2 değerlerinde oluşan farklılığın ($\Delta\chi^2$) anlamlı olup olmadığına, değişen serbestlik derecesi (ΔSD) değerleri temel alınarak, χ^2 tablosunda kritik değerle karşılaştırılarak karar verilir. Ayrıca, örneklem büyüklüğüne duyarlı bir istatistik olduğu için, χ^2 yerine χ^2/SD oranı daha önemlidir ve bu oranın 1/3 ya da tercihen 1/5 olması beklenir (Marsh ve Hocevar, 1985; Sümer, 2000). Modelin iyi uyum gösterdiğini söylemek için TLI, CFI ve Gamma-Hat'in kesme değerlerinin .95'e yakın (Hu ve Bentler, 1999), kabul edilebilir olması için ise en az .90 olması (Hooper ve ark., 2008) beklenmektedir. İyi bir uyum için RMSEA ve SRMR'nin (RMSR) sırasıyla .06 ve .08'e yakın değerler alması (Hu ve Bentler, 1999), kabul edilebilir olması içinse .08 ve .10'un altında olması beklenir (Kline 2015; Schermelleh-Engel ve ark., 2003). AIC, BIC (Adj. BIC) değerleri ise modeller arasında karşılaştırılır, karşılaştırılan modellerden daha düşük değerlere sahip olan tercih edilir (Hooper ve ark., 2008; Schermelleh-Engel ve ark., 2003).

Bulgular

Doğrulayıcı Faktör Analizi

Analiz sonuçları tüm modellerde, gizil değişkenlerde yüklenen maddelerin faktör yüklerinin anlamlı olduğunu göstermiştir, ancak modellerin uyum düzeyleri açısından bakıldığında dört faktörlü modelin (dördüncü model) diğerlerinden daha iyi bir uyum sağladığı görülmektedir (Bkz. Tablo 2).

Açıklayıcı Yapısal Eşitlik Modeli (AYEM)

ÇDCÖ'nün doğal yapısını test etmek amacıyla yürütülen AYEM analizinde, paralel analiz 6.16, 1.75, 0.33, 0.22, 0.19 ve 0.12 özdeğerlerine sahip altı faktörlü bir çözüm önermiştir. Birden altıya kadar olan faktör yapıları incelendiğinde, faktör sayısı arttıkça uyum indekslerinin iyileştiği görülmüştür. Ancak aynı maddelerin konfigürasyonu/faktörlerde yüklenmesi için söylemek mümkün olmamıştır. Bu çözümlerde, genel olarak DC'nin belirgin bir yapı olduğunu, KC'nin ise değiştiğini söylemek mümkündür. KC'nin kuramsal alt faktörü olan HY'nin genellikle ayrı bir faktör olarak ortaya çıktığı görülmüştür.

Bu durumda, sadece ilk iki özdeğerin birden büyük olması ve diğerlerinin çok düşük olması, yamaç birikinti grafiğinin (scree plot) bunu desteklemesi ve iki faktörlü çözümün daha yorumlanabilir olması nedeniyle, kuramsal alt yapı da dikkate alınarak iki faktörlü oblimin rotasyonlu bir faktör analizi kabul edilmiştir. Bu analizin uyum indeksleri, TLI faktörleme güvenilirliği = .89, CFI = .91, RMSEA (%90 GA) = .058 (.055-

.061), RMSR = .04, BIC = -170.73 şeklindedir. TLI'nın görece düşüklüğüne rağmen (tercihen > .90), iki faktörlü çözümün uyum indekslerinin iyi olduğu söylenebilir.

Tablo 2.
Doğrultayıcı Faktör Analizlerinde Elde Edilen Uyum İndeksleri

Model	X ²	SS	X ² /SS	Δp ²	ΔSS	CFI	TLI	AIC	BIC	Adj. BIC	RMSEA (90% GA)	SRMR
22 Madde												
(1) 1-faktörlü	3589.287***	209	17.17	-	.709	.678	130888.116	131125.753	130985.972		.100*** (.097- .102)	.088
(2) 2-faktörlü	1616.502***	208	7.77	1972.785***	1	.879	128917.447	129160.366	129017.409		.064*** (.061- .067)	.058
(3) Tercih edilen	1358.466***	205	6.62	258.036***	3	.901	128665.412	128924.524	128772.036		.059*** (.056- .062)	.057
(4) 4-faktörlü	1315.440***	203	6.48	43.026***	2	.904	128626.386	128896.295	128737.453		.058*** (.055- .061)	.054
20 Madde												
(1) 1-faktörlü	3325.472***	170	19.56	-	.698	.662	119225.314	119441.241	119314.168		.107*** (.103- .110)	.095
(2) 2-faktörlü	1147.457***	169	6.79	2178.015***	1	.906	117049.299	117270.624	117140.374		.060*** (.056- .063)	.049
(3) Tercih edilen	900.422***	166	5.42	247.035***	3	.930	116808.264	117045.784	116906.003		.052 (.049- .055)	.046
(4) 4-faktörlü	863.951***	164	5.27	36.471***	2	.933	116775.793	117024.109	116877.974		.051 (.048- .055)	.042

*** p < .001. Not: Bütün modellerde bütün yükler p < .05'te anlamlıdır. Yirmi maddelik ÇDCÖ'de 5 ve 6 numaralı maddeler çıkarılmıştır. En iyi model kalın olarak belirtilmiştir.

Oluşan iki faktör arasındaki korelasyon .47 olarak bulunmuştur. DC maddelerinden oluşan birinci faktörün %20, KC maddelerinden oluşan ikinci faktörün ise %17 oranında

da varyans açıkladığı görülmüştür (Bkz. Tablo 3). Madde yükleri incelendiğinde, bir DC maddesi olan 5. maddenin (“Kadınlar çok çabuk alınırlar”) ve bir KC maddesi olan 6. maddenin (“Karşı cinsten biri ile romantik ilişki olmaksızın insanlar hayatta gerçekten mutlu olamazlar”) en zayıf maddeler olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki olan 5. madde, her iki faktörden de .30’un üzerinde yük alarak çapraz yüklenmiş; 6. madde ise kuramsal olarak kendi faktörü olan KC’den .24, kendi faktörü olmayan DC’den ise .30 yük almıştır.

Faktörlerin iç tutarlılığına bakıldığında her iki faktörün de tatmin edici olduğu görülmüştür. Cronbach alfa değeri DC için .87 olup madde toplam korelasyonları .50 (5. madde) ile .64 arasında değişmiştir. KC faktörü için ise Cronbach alfa .84 olup madde toplam korelasyonları .37 (6. madde) ile .65 arasında değişmiştir.

Tablo 3.

AYEM Sonucunda ÇDCÖ’nün Faktör Yükleri

Maddeler	Faktörler	
	F-1	F-2
15- Bir kadın bir erkeğin bağlılığını kazandıktan sonra genellikle o erkeğe sıkı bir yular takmaya çalışır.	.73	-.05
16- Adaletli bir yarışmada kadınlar erkekler karşı kaybettikleri zaman tipik olarak kendilerinin ayrımcılığa maruz kaldıklarından yakınır.	.70	-.06
14- Kadınlar işyerlerindeki problemleri abartmaktadırlar.	.68	-.02
11- Kadınlar erkekler üzerinde kontrolü sağlayarak güç kazanmak hevesindedir.	.67	.00
21- Feministler erkekler makul olmayan istekler sunmaktadırlar.	.61	.06
2- Gerçekte birçok kadın “eşitlik” arıyoruz maskesi altında işe alınmalarda kendilerinin kayırılması gibi özel muameleler arıyorlar.	.60	-.04
18- Erkekler cinsel yönden yaklaşılabılır olduklarını gösterircesine şakalar yapıp daha sonra erkeklerin tekliflerini reddetmekten zevk alan birçok kadın vardır.	.58	.03
4- Birçok kadın masum söz veya davranışları cinsel ayrımcılık olarak yorumlamaktadır.	.54	.00
7- Feministler gerçekte kadınların erkeklerden daha fazla güce sahip olmalarını istemektedirler.	.53	.11
10- Birçok kadın erkeklerin kendileri için yaptıklarına tamamen minnettar olmamaktadırlar.	.52	.14
5- Kadınlar çok çabuk alınırlar	.37	.31
6- Karşı cinsten biri ile romantik ilişki olmaksızın insanlar hayatta gerçekten mutlu olamazlar.	.30	.24
17- İyi bir kadın erkeği tarafından yüceltilmelidir.	.07	.70
13- Erkekler kadımsız eksiktirler.	.02	.68
9- Kadınlar erkekler tarafından el üstünde tutulmalı ve korunmalıdır.	-.03	.67
12- Her erkeğin hayatında hayran olduğu bir kadın olmalıdır.	.09	.61
22- Kadınlar erkeklerden daha ince bir kültür anlayışına ve zevkine sahiptirler.	-.13	.61
1- Ne kadar başarılı olursa olsun bir kadının sevgisine sahip olmadıkça bir erkek gerçek anlamda bütün bir insan olamaz.	.02	.60
19- Kadınlar erkeklerden daha yüksek ahlaki duyarlılığa sahip olma eğilimindedirler.	-.12	.59
8- Birçok kadın çok az erkekte olan bir saflığa sahiptir.	.00	.47
3- Bir felaket durumunda kadınlar erkeklerden önce kurtarılmalıdır.	.03	.43

20- Erkekler hayatlarındaki kadın için mali yardım sağlamak için kendi rahatlarını gönüllü olarak feda etmelidirler.	.21	.42
--	-----	-----

Not. Ölçek maddeleri Sakallı-Uğurlu'nun (2002) makalesinden alınmıştır. F-1: Düşmanca Cinsiyetçilik, F-2: Korumacı Cinsiyetçilik.

Bu analizde KC'nin alt faktörleri gözlenmemiş olsa da ileriki analizlerde bu alt faktörler de inceleneceği için iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre, KC'nin alt faktörlerine bakıldığında Cronbach alfa değeri KA, CTF ve HY için sırasıyla .70, .60 ve .74'tür. Her iki faktörde de herhangi bir maddenin çıkarılması ile alfa değerinde bir iyileşme elde edilmemiştir.

Faktör yükleri açısından zayıf bulunan 5. ve 6. maddeler çıkarılarak, ÇDCÖ'nün kalan 20 maddesiyle yürütülen AYEM analizi sonuçları, paralel analiz özdeğerleri 5.59, 1.75, .29, .18 ve .14 olan beş faktörlü bir çözüm önermiştir. Özdeğer büyüklüğü, yamaç birikinti grafiği ve teorik yapıdan hareketle yine iki faktörlü bir çözüm kabul edildiğinde TLI faktörlere güvenirliliği = .902, CFI = .922, RMSEA (%90 GA) = .057 (.054-.061), RMSR = .04, BIC = -159.19 şeklinde hesaplanmıştır. Birinci faktör için yükler .51 ile .73 arasında değişmiş ve varyansın %20'sini açıklamıştır; ikinci faktör için .42 ile .69 arasında değişmiş ve varyansın %18'ini açıklamıştır. İki faktörde de .30'dan fazla yük alan çapraz yüklü madde gözlenmemiştir. Faktörler arası korelasyon .46 olarak hesaplanmıştır. Bir başka deyişle, ölçekten 5. ve 6. maddeler çıkarıldığında, ölçeğin faktör yapısında bir miktar iyileşme olduğu görülmüştür. Güvenirlilik analizleri, iç tutarlılığın DC için .87, KC için .84 olduğunu; madde toplam korelasyonlarının sırasıyla .50 ile .65 ve .41 ile .65 arasında değiştiğini göstermiştir. KC'nin alt faktörlerine bakıldığında ise Cronbach alfa değerleri KA, CTF ve HY için sırasıyla .70, .60 ve .76'dır. Yirmi maddelik ölçekte, herhangi bir maddenin çıkarılması ile alfa katsayısında bir yükselme elde edilmemiştir (KC alt faktörü HY hariç). Genel olarak bakıldığında, KC faktöründe ki 6. maddenin en zayıf madde olduğu görülmektedir.

Bu iki maddenin çıkarılmasıyla oluşan 20 maddelik ölçekte DFA analizleri de en iyi modelin yine dört faktörlü model olduğunu göstermiştir (Bkz. Tablo 2). Tablo 2'deki dört faktörlü model sonuçları karşılaştırıldığı zaman ise 20 maddelik ölçeğin 5. ve 6. maddeleri de içeren 22 maddelik haline göre sonuçlarının bir miktar daha iyi olduğu görülmektedir.

Devlet ve Vakıf Üniversitesi Öğrencileri Arasında ÇDCÖ'nün Ölçüm Değişmezliği

Ölçüm değişmezliği analizinde, 291 devlet üniversitesi öğrencisi tutulmuş, ancak 1488 vakıf üniversitesi öğrencisi arasından 293 öğrenci seçkisiz olarak seçilerek iki örneklemden katılımcı sayıları denk hale getirilmiştir. Analiz, 22 maddenin tamamına

Tablo 4.

ÇDCÖ' de Devlet ve Vakıf Üniversiteleri Örneklemeleri Arasında Ölçüm Değişmezliği Analizi

Model	SS	χ^2	$\Delta\chi^2$	ΔSS	AIC	Adj. BIC	CFI	ΔCFI	TLI	Adj. Gamma	SRMR	$\Delta SRMR$	RMSEA (%90 GA)	$\Delta RMSEA$
2-Faktör Bütün Örneklem	208	685.283***			45158.551	45212.338	.895		.883	.916	.057		.063*** (.058-.068)	
Devlet	208	527.444***			21970.711	21993.306	.845		.828	.889	.070		.073*** (.065-.080)	
Vakıf	208	455.870***			23082.552	23105.453	.903		.892	.913	.063		.064** (.056-.072)	
Şekilsel	416	983.314			45141.263	45301.428	.877		.864		.064		.068 (.063-.074)	
Metrik	436	1006.201	22.89	20	45124.149	45260.410	.877	.001	.869		.068		.067 (.062-.072)	
Ölçek	456	1103.983	97.78***	20	45182.932	45294.287	.860	.017	.858		.071	.003	.070 (.065-.075)	.003
Katı	478	1160.910	56.93***	22	45194.859	45280.918	.852	.008	.857		.073	.002	.070 (.065-.075)	.00
Ortalamalar	480	1161.040	0.13	2	45190.988	45274.657	.853	.000	.858		.073	.00	.070 (.065-.075)	.00
4-Faktör Bütün Örneklem	203	541.801***			45025.069	45084.833	.925		.915	.938	.051		.053 (-.048-.059)	
Devlet	203	446.442***			21899.709	21924.815	.882		.866	.912	.067		.064** (.056-.072)	
Vakıf	203	379.537***			23016.219	23041.665	.931		.922	.935	.053		.054 (.046-.063)	
Şekilsel	406	825.979***			45003.928	45176.046	.909		.897		.058		.060** (.054-.065)	
Metrik	424	851.694***	25.7	18	44993.643	45144.246	.907	.002	.899		.063	.005	.059** (.053-.064)	.001
Ölçek	442	912.871***	61.2***	18	45018.819	45147.908	.898	.009	.893		.065	.002	.060** (.055-.066)	.002
Katı	464	977.814***	64.9***	22	45039.763	45142.556	.889	.009	.889		.066	.001	.062** (.056-.067)	.001
Ortalamalar	468	1006.386***	28.6***	4	45060.335	45158.347	.883	.005	.885		.067	.001	.063*** (.057-.068)	.001

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$. Ölçek, iki faktörlü çözümde KC ve DC şeklinde; dört faktör çözümde DC, KA, CTF, HY şeklinde düzenlenmiştir. Analizler 22 maddelik CDCÖ'ne yürütülmüştür. Analiz ölçütünü ihlal eden fark değeri kalın olarak gösterilmiştir.

hem iki faktör çözümü hem de DFA’da daha iyi bir uyum gösteren dört faktör çözümü (Bkz. Tablo 4) için uygulanmıştır³. Her iki çözümde de vakıf üniversitesi öğrencilerinden oluşan örneklem verisi, AIC ve Adj. BIC değerleri hariç, modele daha iyi uyum sağlamıştır. Ayrıca, dört faktörlü çözümün uyum değerlerinin iki faktörlü çözümünkinden daha iyi olduğu görülmüştür.

Ölçüm değişmezliği açısından bakıldığında, iki faktörlü çözümde metrik ve ölçek modeller arasında sadece ΔCFI ihlali meydana gelmiştir, RMSEA ve SRMR’de herhangi bir ihlal meydana gelmemiştir. Dört faktörlü modelde ise herhangi bir ihlal meydana gelmemiştir. Sonuç olarak, ölçeğin devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında hem iki faktörlü hem dört faktörlü modeller için bir ölçüm değişmezliği gözlenmiştir.

Ölçekte, devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri ortalamalar bakımından da bir farklılık göstermemiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, 22 maddelik ÇDCÖ içindeki iki zayıf maddeye rağmen ölçeğin iki farklı üniversite türünde ölçüm değişmezliğinin bulunduğu ve bu zayıf maddelerin kullanılmasının göze çarpan bir sorun yaratmadığı anlaşılmaktadır.

Kadınlar ve Erkekler Arasında ÇDCÖ’nün Ölçüm Değişmezliği

Cinsiyet karşılaştırmasının yapılabilmesi için, örneklemdeki 521 erkek katılımcının verisi tutulmuş, ancak 1194 kişilik kadın katılımcı verisinden, erkek katılımcı sayısı ile denk hale getirmek için, 535 kadın katılımcı seçkisiz olarak seçilmiştir. Ölçüm değişmezliği, devlet-vakıf üniversitesi öğrencileri karşılaştırmasında olduğu gibi hem iki faktörlü hem de dört faktörlü çözümde sınanmıştır (Bkz. Tablo 5). Grupların iki ve dört faktörlü çözümleri karşılaştırıldığında verinin dört faktörlü çözümde daha iyi uyum sağladığı görülmüştür. Bununla beraber uyum indekslerine bakıldığında gruplardan herhangi birinin tutarlı bir biçimde diğerinden daha farklı olduğu gözlenmemiştir.

3 5. ve 6. maddelerin çıkarıldığı 20 maddeli ve iki faktörlü ölçekte de tek ihlal metrik ve güçlü modeller arasında CFI farkında meydana gelmiştir. Chen’nin (2007) ölçütlerine göre ölçüm değişmezliği mevcuttur.

Tablo 5.
Kadın-Erkek Örneklemleri Arasında Ölçüm Değişmezliği Analizi

Model	SS	χ^2	$\Delta\chi^2$	ASS	AIC	Adj. BIC	CFI	ACFI	TLI	Adj. GammaHat	SRMR	ASRM	RMSEA (%90 GA)	ARMSEA
2-Faktör Bütün Örneklemler	208	1065.338***			83351.526	83431.899	.879	.865	.931	.931	.058		.062*** (.059-.066)	
Kadın	208	684.341***			41904.723	41954.580	.885	.873	.908	.908	.057		.065*** (.060-.071)	
Erkek	208	641.438***			41129.788	41178.456	.830	.811	.914	.914	.066		.063*** (.058-.069)	
Şekilsel	416	1325.779***			83122.510	83361.845	.864	-	.849		.059	-	.064 (.060-.068)	
Metrik	436	1361.045***	35.3*	20	83117.776	83321.389	.862	.002	.854		.064	-0.005	.063 (.060-.067)	.001
Ölçek	456	1512.117***	151.1***	20	83228.849	83396.740	.842	.020	.840		.067	-0.003	.066 (.063-.070)	-0.003
Katı	478	1548.313***	36.2*	22	83221.045	83349.643	.840	.002	.846		.068	-0.001	.065 (.062-.069)	.001
Ortalamalar	480	1672.173***	123.9***	2	83340.904	83465.930	.822	.018	.829		.087	-0.019	.069 (.065-.072)	-0.003
4-Faktör Bütün Örneklemler	203	873.609***			83169.797	83259.101	.905	.892	.931	.931	.054		.056** (.052-.060)	
Kadın	203	633.376***			41863.758	41919.155	.896	.882	.915	.915	.056		.063*** (.057-.069)	
Erkek	203	497.171***			40995.520	41049.597	.885	.869	.939	.939	.058		.053 (.047-.059)	
Şekilsel	406	1130.547***			82947.278	83204.474	.892	.877			.054		.058 (.054-.062)	
Metrik	424	1167.071***	36.5**	18	82947.802	83172.848	.889	.003	.879		.059	-0.005	.058 (.054-.062)	.00
Ölçek	442	1262.808***	95.7***	18	83007.539	83200.436	.878	.011	.872		.061	-0.002	.059 (.055-.063)	-0.001
Katı	464	1289.522***	26.7	22	82990.253	83143.856	.877	.001	.877		.062	-0.001	.058 (.054-.062)	.001
Ortalamalar	468	1451.785***	162.3***	4	83144.517	83290.975	.853	.024	.855		.084	-0.022	.063 (.059-.067)	-0.005

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$. Ölçek, iki faktörlü çözümden KC ve DC şeklinde; dört faktörlü çözümden DC, KA, CTF, HV şeklinde düzenlenmiştir. Analizler 22 maddelik ÇDCÖ ile yürütülmüştür. Analiz ölçütünü ihlal eden fark değerleri kalın olarak gösterilmiştir.

Her iki faktör yapısında da metrik ve ölçek modeller arasında sadece ΔCFI ihlali meydana gelmiştir, RMSEA ve SRMR’de herhangi bir ihlal meydana gelmemiştir. Öte yandan, hem iki faktörlü hem de dört faktörlü çözümde son adım olan ortalama karşılaştırmasında ölçüm değişmezliği ölçütleri ihlali olmuştur. Bu durumda ÇDCÖ’de kadın ve erkek ortalamalarının farklılaştığı, ancak ölçüm değişmezliğinin olduğu gözlenmiştir.

Ortalamalar arasındaki farklılaşmalar *t*-testi ile incelenmiştir (Bkz. Tablo 6). Analiz bulguları, CTF alt boyutunda grupların puanlarının anlamlı şekilde farklılaşmadığını, geri kalan cinsiyetçilik türlerinde ise kadınların erkeklerden anlamlı şekilde daha düşük puanlar aldığını göstermiştir. Bu fark en belirgin olarak DC’de ve KA’da gözlenmiştir.

Tablo 6.

Cinsiyet Farkları için t Testi

Değişken	Cinsiyet	Ort. (SS)	<i>t</i> (<i>df</i> = 1054)	Ort. Farkı	%95 GA	Cohen d’si
DC	K	3.26 (1.05)	-11.22***	-.695	[-.818, -.575]	-.69
	E	3.95 (.96)				
KC	K	3.57 (1.14)	-4.05***	-.254	[-.377, -.131]	-.25
	E	3.83 (.88)				
KA	K	3.43 (1.30)	-5.85***	-.439	[-.586, -.292]	-.36
	E	3.87 (1.13)				
CTF	K	3.67 (1.27)	1.91†	.141	[-.003, .287]	.12
	E	3.53 (1.12)				
HY	K	3.65 (1.36)	-4.67***	-.366	[-.519, -.212]	-.29
	E	4.02 (1.18)				

† *p* < .10, * *p* < .05, ** *p* < .01, *** *p* < .001. DC: düşmanca cinsiyetçilik, KC: korumacı cinsiyetçilik, KA: korumacı ataerkillik, CTF: cinsiyetler arası tamamlayıcı farklılaştırma, HY: heteroseksüel yakınlık.

Tartışma

Çelişik duygulu cinsiyetçilik alanyazını incelendiğinde kadınlara yönelik korumacılığın ve bu korumacılığı oluşturan korumacı ataerkillik, cinsiyetler arası tamamlayıcı farklılaştırma ve heteroseksüel yakınlık inançlarının kadınlar için olumsuz çıktılarında artan bir vurgu olduğu görülmektedir (örn. Oswald ve ark., 2019; Salomon ve ark., 2020). Türkiye’de yürütülen çalışmalar da ise kadınlara yönelik korumacılığın alt boyutlarının özgün çıktılarında odaklanılmaması dikkat çekmektedir. Bu durumun olası bir nedeni, ÇDCÖ’nün Türkçe versiyonunun yapı geçerliliğinin yeterince irdelenmemiş olmasıdır. Ölçeği Türkçeye kazandıran Sakallı-Uğurlu (2002), her ne kadar dört faktörlü bir yapı gözlemiş olsa da Glick ve arkadaşları (2002), Türkiye kültüründe ÇDCÖ ile elde edilen verilerin KC’nin ikinci sıra faktör olarak tanımlandığı “tercih edilen yapısal

model'e daha iyi uyum gösterdiğini belirtmiştir. Yürütülen bu çalışmada da Sakallı-Uğurlu'nun (2002) belirttiği şekilde, ÇDCÖ'nün dört faktörlü modeline destek sağlanmıştır. Bununla birlikte, ölçeğin kadın ve erkek örneklemeleri ile devlet ve vakıf üniversitesi örneklemelerinde benzer bir yapı sergilediği gözlenmiştir. Söz konusu bulgu, bu farklı örneklemelerde ÇDCÖ'nün karşılaştırılabilir sonuçlar elde etmek için kullanılabilirliğine işaret etmiştir.

Çelişik duygulu cinsiyetçilik kuramında korumacı cinsiyetçiliğin korumacı ataerkilliğe, cinsiyetler arası tamamlayıcı farklılaştırmaya ve heteroseksüel yakınlığa dair inançları içerdiği belirtilmiş ve bu tercih edilen yapısal modelin geçerliliği gösterilmiştir (Glick ve Fiske, 1996; Glick ve ark., 2000). Ancak ÇDCÖ ile yürütülen pek çok çalışmada korumacılığın tek bir faktör gibi ele alındığı (örn., Barreto ve Ellemers, 2005; Lee ve ark., 2010) ya da KC'nin tek bir alt boyutu ile ilgili bulguların tüm KC'ye genellenerek yorumlandığı (örn., Jost ve Kay, 2005; Moya ve ark., 2007) görülmektedir. KC'nin alt boyutlarının özgün çıktıklarına odaklanan çalışmalarda ise çelişik duygulu cinsiyetçiliğin bir tutum olarak ölçülmediği, bunun yerine kadınların günlük yaşam deneyimleri üzerinden ölçüm yapıldığı görülmektedir (örn., Oswald ve ark., 2019; Salomon ve ark., 2020). Bu durum, ÇDCÖ'nün kuramsal yapısının tekrar ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Glick ve Fiske (1996), ÇDCÖ'yü tanıttıkları çalışmalarında ABD'deki beş örneklemeden elde ettikleri veriye en iyi uyum sağlayan modelin tercih edilen yapısal model olduğunu belirtmiştir. Çeşitli kültürlerde yapılan çalışmalarında da Glick ve arkadaşları (2002), Türkiye'nin de içinde bulunduğu 13 ülkede tercih edilen yapısal modelin en iyi uyum sağlayan model olduğunu rapor etmiştir. Buna karşın, ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmasında Sakallı-Uğurlu (2002) yürüttüğü açıklayıcı faktör analizi sonucunda, ÇDCÖ'nün dört faktörlü bir yapı içerdiğini belirtmiştir. Sakallı-Uğurlu'nun (2002) bulgularıyla benzer bir şekilde, ÇDCÖ'nün Portekizceye ve Baskçaya adaptasyon çalışmalarında da ölçeğin dört faktörlü bir yapı sergilediği rapor edilmiştir (Costa ve ark., 2015; Ibabe ve ark., 2016).

Bu çalışmadan elde edilen bulgular da Sakallı-Uğurlu (2002) ile paralel bir şekilde tercih edilen yapısal modele kıyasla dört faktörlü modelin veriye bir miktar daha iyi uyduğunu göstermiştir. Her ne kadar tercih edilen yapısal model de kabul edilebilir bir uyum göstermiş olsa da bütün uyum indeksleri dört faktörlü modelin veriye daha iyi

uyum sağladığına işaret etmiştir. Bu nedenle, Türkiye kültürü için dört faktörlü yapının daha uygun olduğu savunulabilir.

Tercih edilen yapısal model ile dört faktörlü model arasındaki önemli fark, KC'nin ikinci sıra bir faktör olarak tanımlanıp tanımlanmaması ile ilgilidir. Söz konusu durum, bu çalışmanın kapsamını aşan kuramsal tartışmaları gerektirmektedir. Görgül çalışmalar açısından bakıldığında ise KC'nin alt boyutları üzerinden farklı katılımcı grupların karşılaştırılacağı çalışmalarda KC'nin ikinci sıra bir faktör olarak kabul edilip edilmediği veri analizi açısından önemli bir konu olmayacaktır. Ancak, KA, CTF ve HY'nin birer gösterge, KC'nin ise gizil bir değişken olarak tanımlandığı yapısal eşitlik modeli temelli analizlerde araştırmacıların dört faktörlü modeli de göz önünde bulundurması, tasarlayacakları yol modellerinde daha iyi bir uyum gözlemlerini sağlayabilir.

AYEM bulguları ise ölçeğin doğal yapısının DC ve KC'den oluşan iki faktörlü modeli içerdiğini göstermiştir. AYEM'in önerdiği ikiden fazla faktörlü çözümler incelendiğinde, Glick ve Fiske (1996) ile uyumlu şekilde DC maddelerinin tek bir faktöre yüklendiği, KC maddelerinin ise diğer faktörlere dağıldığı gözlenmiştir. Faktörlerin özdeğerleri ve birikim grafiği dikkate alınarak yürütülen iki faktörlü çözümde ise veriye iyi uyum göstermiştir.

Genel olarak bakıldığında, AYEM bulguları, ÇDCÖ'nün Türkçe versiyonu üzerinden açıklayıcı faktör analizi yürütecek araştırmacıların Sakallı-Uğurlu'dan (2002) farklı olarak iki faktörlü bir yapı gözleyebileceklerine işaret etmektedir. Açıklayıcı faktör analizinden elde edilen önemli bir bulgu ise, ölçek içindeki 5. (KC) ve 6. (DC) maddelerin ölçeğin en zayıf maddeleri olduğudur. Her ne kadar bu maddeler çıkarılarak yürütülen analizlerde kısmen bir iyileşme gözlenmiş olsa da ölçeğin yapı geçerliliği ve güvenilirliği için önemli bir sorun oluşturmadıkları görülmüştür. Söz konusu durum, ÇDCÖ'nün Türkçeye uyarlandığı 2002 yılından bu yana ölçek maddelerine yüklenen anlamların değişmesi ile ilgili olabilir. Glick ve Fiske'in (1996) ve Sakallı-Uğurlu'nun (2002) yürüttükleri faktör analizlerinde bu maddelerin faktör yükleri ile ilgili özel bir sorun dikkati çekmemektedir. Ancak, günümüzde özellikle 6. madde ("*Karşı cinsten biri ile romantik ilişki olmaksızın insanlar hayatta gerçekten mutlu olamazlar*") cinsiyetçilikten çok romantik inançlar ile ilgili algılanıyor olabilir. Beşinci madde ise ("*Kadınlar çok çabuk alınırlar*") günümüz Türkiye'sinde kadınlara yönelik düşmanca tutumların yanı sıra kadınlara karşı korumacı ataerkil tutumlarla (örn., "kadınlar çiçektir", "kadın-

lar narindir”) ilişkilendiriliyor olabilir. Türkiye’de yürütülen pek çok çalışmada ÇDCÖ’nün faktör yapısının tekrar gözden geçirilmediği düşünüldüğünde gelecek çalışmalarda bu iki madde konusunda temkinli olunması önerilebilir.

ÇDCÖ birçok kültüre uyarlanmış ve hem üniversite öğrencileri hem de üniversite dışındaki örneklerde kadınlarla erkekleri karşılaştırmak için kullanılmıştır. Bu nedenle, ölçeğin farklı örneklerde birbiri ile karşılaştırılabilir bulgular sunup sunmadığını incelemek önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda, Glick ve arkadaşlarının (2000) doğrulayıcı faktör analizinde, tercih edilen yapısal modelin kadın ve erkek örneklerinde şekilsel olarak benzer bir uyum gösterdiği rapor edilmiştir. Glick ve arkadaşlarının (2000) çalışması dışındaki bildiğimiz hiçbir çalışmada ÇDCÖ’nün Türkçe versiyonunun farklı örneklerde karşılaştırılabilir bir yapı sergilediği rapor edilmemiştir. Ölçeğin farklı kültürlere uyarlama çalışmalarında da farklı örneklerdeki ölçüm değişmezliği genellikle ele alınmamıştır (örn., Costa ve ark., 2015; Expósito ve ark., 1998; Sakallı-Uğurlu, 2002). Bu çalışmaların aksine, Ibabe ve arkadaşları (2016) ölçüm değişmezliğini değerlendirmiştir. Ölçeğin Baskça ve İspanyolca versiyonlarını karşılaştıran araştırmacılar ölçeğin bu iki versiyonu arasında ölçüm değişmezliği olduğunu göstermişlerdir.

Mevcut çalışmada, ÇDCÖ’nün ölçüm değişmezliği dört adımda incelenmiştir. Ölçüm değişmezliği analizleri kadın ve erkek örneklemleri ile devlet ve vakıf üniversitesi örneklemleri arasında incelenmiştir. Vakıf ve devlet üniversitesi örneklemlerini karşılaştırırken, bu örneklerin farklı sosyo-ekonomik düzeyden bireylere karşılık geldiği varsayılmıştır. Bu varsayımınla yürütülen analizler sonucunda, devlet ve vakıf üniversiteleri arasında şekilsel, metrik, ölçek ve katı modellerde ölçüm değişmezliğinin varlığı hem alanyazında sıklıkla kullanılan iki faktörlü modelde hem de veri setine daha iyi uyum gösteren dört faktörlü modelde gözlenmiştir. Söz konusu durum, ÇDCÖ’nün devlet ve vakıf üniversitelerinden öğrencilerde aynı kuramsal yapıyı benzer şekilde ölçmek için kullanılabilmesine işaret etmiştir. Ancak, bu analiz ile ilgili mevcut çalışmadaki önemli bir sınırlılık iki farklı türden örneklemden katılımcıların farklı sosyo-ekonomik arka plana sahip oldukları ile ilgili varsayımımızda gözlenmiştir. İki farklı türdeki üniversiteden ulaşılan katılımcılar karşılaştırıldığında öğrencilerin baba eğitimi ve çalışma durumu açısından görece benzer olduğu, ancak vakıf üniversitesi öğrencilerinin annelerinin görece daha düşük eğitim seviyesine sahip olup çoğunlukla ev hanımı oldukları görülmüştür. Elbette, bu ölçümler tek başına sosyo-ekonomik düzeyin bir göstergesi değildir.

Ancak, mevcut çalışmada elde edilen bulgular, anne eğitimi ve çalışma durumu açısından farklılaşan bu iki örnekleme de dahi ölçüm değişmezliğinin gözlemlendiğini göstermesi açısından önemlidir.

Kadınlar ve erkekler arasındaki ölçüm değişmezliği incelendiğinde ise Glick ve arkadaşlarının (2000) bulgularının tekrar edildiği görülmüştür. Bununla birlikte, analizler kadın ve erkek örnekleminin, ortalama puanları açısından farklılaştığına işaret etmiştir. Ortalamalar incelendiğinde, alanyazınla uyumlu şekilde, erkeklerin DC ve KA puanlarının kadınların puanlarından yüksek olduğu görülmüştür (Glick ve ark., 2000; Sakallı-Uğurlu, 2002). Benzer şekilde, Sakallı-Uğurlu'nun (2002) bulgularıyla paralel olarak kadınlar CTF'de daha yüksek puan almış, ancak istatistiksel olarak farklılaşmamıştır. Bununla beraber, HY ve KC açısından erkeklerin daha yüksek puanlar almaları beklenmedik bir bulgudur. Sakallı-Uğurlu'nun (2002) çalışmasında kadın ve erkeklerin bu ölçeklerdeki puanlarının anlamlı şekilde farklılaşmadığı rapor edilmiştir. Söz konusu uyumsuzluğun bir nedeni, yakın dönemde toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıkla ilgili farkındalığın artması olabilir. Bununla birlikte, çalışmada faydalanılan örneklemelerin psikoloji bölümü öğrencilerinden veya psikoloji bölümünden ders alan öğrencilerden oluşması, korumacı cinsiyetçilik konusunda daha fazla farkındalık geliştirmiş kadınlara ulaşılmasına yol açmış olabilir.

Genel olarak bulgular ele alındığında, ÇDCÖ'nün iki veya dört faktörlü çözümlenmelerinin gelecek çalışmalarda hem kadın-erkek örneklemelerinde hem de devlet-vakıf üniversitesi öğrencilerinde kullanılmasının uygun olduğu görülmektedir. Alanyazında KC'nin alt boyutlarına giderek artan bir vurgu olduğu göz önüne alındığında, özellikle dört faktörlü çözümlenmenin kullanılmasının gerekli olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada ÇDCÖ'nün yapı geçerliliğini incelemek için yalnızca faktör analitik bir yaklaşım izlenmiş olması önemli bir sınırlılıktır. Gelecek çalışmalarda, özellikle KC'nin alt boyutlarının ayrışma-birleşme geçerliliğinin incelenmesi amacıyla bu alt boyutların özgün cinsiyetçi çıktılarla ilişkisi incelenmelidir. Örneğin, KA'nın kadınların Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik derslerine devam etme konusundaki isteksizlikleriyle (Kuchynka ve ark., 2018); CTF'nin kadınların otorite figürlerine itaat etme eğilimindeki artışla (Oswald ve ark., 2019) ve HY'nin kadınların cinsiyetçi bir partneri tercih etme yönelimleriyle (Barreto ve ark., 2010) ilişkisi bu açıdan incelenebilir. Mevcut çalışmada, farklı amaçlarla toplanmış veri setleri birleştirilerek analizlerin yürütül-

müş olması bir kısıtlılık olduğundan, bu gibi takip eden yapı geçerliliği çalışmalarına ihtiyaç bulunmaktadır.

Tüm bunlar ışığında, bireylerin zihninde DC hali hazırda daha iyi anlaşılabilir ve bütüncül bir kavramken, KC kavramının daha karmaşık bir yapıda olduğu söylenebilir. Öte yandan, mevcut çalışma bulguları, KC'nin daha ayrıntılı ele alınması gerektiğini teşvik etmektedir. KC'ye bir bütün gibi yaklaşmaktansa, KC'nin farklı yönlerine odaklanıldığı takdirde, bu farklı yönlerin doğurgularını anlamak ve nihayetinde bu türdeki cinsiyetçiliğin azalmasını sağlamak da mümkün olacaktır. Mevcut çalışma hem bu bağlamda hem de ÇDCÖ'nün farklı örneklerde testinin tutarlı olduğunu göstermesi bakımından alanyazına katkı sağlamaktadır.

Etik Komite Onayı: Bu araştırmanın verisi 2020 yılı öncesinde toplandığı için Etik Kurul onayına gerek yoktur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- T.A., B.Y.; Veri Toplama- T.A., B.Y.; Veri Analizi/Yorumlama- T.A., B.Y.; Yazı Taslağı- T.A., B.Y.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi T.A., B.Y.; Son Onay ve Sorumluluk- T.A., B.Y.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Çalışmanın veri setlerinin üçtünün toplanmasında emeği geçen Psk. Gülnihal Bilim ve Psk. Handesu Asker'e teşekkür ederiz.

Ethics Committee Approval: Ethics Committee approval is not required as this data is collected for 2020.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- T.A., B.Y.; Data Acquisition- T.A., B.Y.; Data Analysis/ Interpretation- T.A., B.Y.; Drafting Manuscript- T.A., B.Y.; Critical Revision of Manuscript- T.A., B.Y.; Final Approval and Accountability- T.A., B.Y.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Acknowledgements: Psk. Gulnihal Science and Ps. We would like to thank Handesu Asker.

Kaynakça/References

- Abrams, D., Viki, G. T., Masser, B. ve Bohner, G. (2003). Perceptions of stranger and acquaintance rape: The role of benevolent and hostile sexism in victim blame and rape proclivity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(1), 111-125. doi:10.1037/0022-3514.84.1.111
- Angelone, D. J., Cantor, N. Marcantonio, T. ve Joppa, M. (2021). Does sexism mediate the gender and rape myth acceptance relationship? *Violence Against Women*, 27(6-7), 748-765. doi:10.1177/1077801220913632
- Angelone, D. J., Mitchell, D. ve Smith, D. (2018). The influence of gender ideology, victim resistance, and spiking a drink on acquaintance rape attributions. *Journal Interpersonal Violence*, 33(20), 3186-3210. doi:10.1177/0886260516635318.
- Asparouhov, T. ve Muthén, B. (2009). Exploratory structural equation modeling. *Structural Equation Modeling*, 16(3), 397-438. doi:10.1080/10705510903008204
- Barreto, M. ve Ellemers, N. (2005). The burden of benevolent sexism: How it contributes to the

- maintenance of gender inequalities. *European Journal of Social Psychology*, 35(5), 633–642. doi:10.1002/ejsp.270
- Barreto, M., Ellemers, N., Piebinga, L. ve Moya, M. (2010). How nice of us and how dumb of me: The effect of exposure to benevolent sexism on women’s task and relational self-descriptions. *Sex Roles*, 62(7-8), 532–544. doi:10.1007/s11199-009-9699-0
- Bohner, G., Ahlborn, K. ve Steiner, R. (2010). How sexy are sexist men? Women’s perception of male response profiles in the ambivalent sexism inventory, *Sex Roles*, 62(7-8), 568–582. doi:10.1007/s11199-009-9665-x
- Chen, F. F. (2007). Sensitivity of goodness of fit indexes to lack of measurement invariance. *Structural Equation Modeling*, 14(3), 464-504. doi:10.1080/10705510701301834
- Costa, P., Oliveira, R., Pereira, H. ve Leal, I. (2015). Adaptaçao dos inventários de sexismo moderno para portugal: O inventário de sexismo ambivalente e o inventário de ambivalência em relação aos homens. *Psicologia Reflexão e Crítica*, 28(1), 126-135. doi:10.1590/1678-7153.201528114
- Dumont, M., Sarlet, M. ve Dardenne, B. (2010). Be too kind to a woman, she’ll feel incompetent: Benevolent sexism shifts self-construal and autobiographical memories toward incompetence. *Sex Roles*, 62(7-8), 545-553. doi:10.1007/s11199-008-9582-4
- Eagly, A. H. ve Mladinic, A. (1994). Are people prejudiced against women? Some answers from research on attitudes, gender stereotypes, and judgments of competence. *European Review of Social Psychology*, 5(1), 1-35. doi:10.1080/14792779543000002
- Eckes, T. (2002). Paternalistic and envious gender stereotypes: Testing predictions from the stereotype content model. *Sex Roles*, 47(3/4), 99-114. doi:10.1023/A:1021020920715
- Expósito, F., Moya, M. C. ve Glick, P. (1998). Sexismo ambivalente: Medición y correlatos, *Revista de Psicología Social*, 13(2), 159-169. doi: 10.1174/021347498760350641
- Formiga, N. S., Golveia, V. V. ve Santos, M. N. D. (2002). Ambivalent sexism inventory: Its adaptation and correlation with gender. *Psicologia Em Estudo*, 7(1), 103-111. doi: 10.1590/S1413-73722002000100013
- Glick, P. ve Fiske, S. T. (1996). The ambivalent sexism inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491-512. doi: 10.1037/0022-3514.70.3.491
- Glick, P. ve Fiske, S. T. (2001). An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justification. *American Psychologist*, 56(2), 109-118. doi: 10.1037/0003-066X.56.2.109
- Glick, P., Fiske, S. T., Mladinic, A., Saiz, J. L., Abrams, D., Masser, B., Adetoun, B., Osagie, J. E., Akande, A., Alao, A., Brunner, B., Willemsen, T. M., Chipeta, K., Dardenne, B., Dijksterhuis, A., Wigboldus, D., Eckes, T., Six-Materna, I., Expósito, F.,... López, W. L. (2000). Beyond prejudice as simple antipathy: Hostile and benevolent sexism across cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(5), 763-775. doi: 10.1037/0022-3514.79.5.763
- Glick, P., Sakalli-Ugurlu, N., Ferreira, M. C. ve Aguiar de Souza, M. (2002). Ambivalent sexism and attitudes toward wife abuse in Turkey and Brazil. *Psychology of Women Quarterly*, 26(4), 292-297. doi:10.1111/1471-6402.t01-1-00068
- Greenwood, D. ve Isbell, L. M. (2002). Ambivalent sexism and the dumb blonde: Men’s and women’s reactions to sexist jokes. *Psychology of Women Quarterly*, 26(4), 341-350. doi: 10.1111/1471-6402.t01-2-00073
- Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60. doi: 10.21427/D7CF7R
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis:

- Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. doi:10.1080/10705519909540118
- Ibabe, I., Arnosó, A. ve Elgorriaga, E. (2016). Ambivalent sexism inventory: Adaptation to Basque population and sexism as a risk factor of dating violence. *The Spanish Journal of Psychology* 19(E78), 1-9. doi:10.1017/sjp.2016.80
- Jorgensen, T. D., Pornprasertmanit, S., Schoemann, A. M., Rosseel, Y., Miller, P., Quick, C., Garnier-Villarreal, M., Selig, J., Boulton, A., Preacher, K., Coffman, D., Rhemtulla, M., Robitzsch, A., Enders, C., Arslan, R., Clinton, B., Panko, P., Merkle, E., Chesnut, S., ... Johnson, A. R. (2021). semTools: Useful tools for structural equation modeling. <https://cran.r-project.org/web/packages/semTools/semTools.pdf>
- Jost, J. T. ve Kay, A. C. (2005). Exposure to benevolent sexism and complementary gender stereotypes: Consequences for specific and diffuse forms of system justification, *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 498-509. doi: 10.1037/0022-3514.88.3.498
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. The Guildford Press.
- Klonoff, E. A. ve Landrine, H. (1995). The Schedule of Sexist Events: A measure of lifetime and recent sexist discrimination in women's lives. *Psychology of Women Quarterly*, 19(4), 439-472. doi:10.1111/j.1471-6402.1995.tb00086.x.
- Kuchynka, S. L., Salomon, K., Bosson, J. K., El-Hout, M., Kiebel, E., Cooperman, C. ve Toomey, R. (2018). Hostile and benevolent sexism and college women's STEM outcomes. *Psychology of Women Quarterly*, 42(1), 72-87. doi:10.1177/0361684317741889
- Lee, T. L., Fiske, S. T., Glick, P. ve Chen, Z. (2010). Ambivalent Sexism in close relationships: (Hostile) Power and (benevolent) romance shape relationship ideals, *Sex Roles*, 62(7-8), 583-601. doi: 10.1007/s11199-010-9770-x
- Marsh, H. W. ve Hocevar, D. (1985). Application of confirmatory factor analysis to the study of self-concept: First and higher order factor models and their invariance across groups. *Psychological Bulletin*, 97(3), 562-582. doi: 10.1037/0033-2909.97.3.562
- Masser, B. M. ve Abrams, D. (2004). Reinforcing the glass ceiling: The consequences of hostile sexism for female managerial candidates. *Sex Roles*, 51(9/10), 609-615. doi:10.1007/s11199-004-5470-8
- Matteson, A. V. ve Moradi, B. (2005). Examining the structure of the Schedule of Sexist Events: Replication and extension. *Psychology of Women Quarterly*, 29(1), 47-57. doi:10.1111/j.0361-6843.2005.00167.x
- Moya, M., Glick, P., Expósito, F., de Lemus, S. ve Hart, J. (2007). It's for your own good: Benevolent sexism and women's reactions to protectively justified restrictions, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(10), 1421-1434. doi: 10.1177/0146167207304790
- Oswald, D. L., Baalbaki, M. ve Kirkman, M. (2019). Experiences with benevolent sexism: Scale development and associations with women's well-being. *Sex Roles*, 80(5-6), 362-380. doi:10.1007/s11199-018-0933-5
- Paladino, M. P., Zaniboni, S., Fasoli, F., Vaes, J. ve Volpato, C. (2014). Why did Italians protest against Berlusconi's sexist behaviour? The role of sexist beliefs and emotional reactions in explaining women and men's pathways to protest. *British Journal of Social Psychology*, 53(2), 201-216. doi:10.1111/bjso.12023
- Putnick, D. L. ve Bornstein, M. H. (2016). Measurement invariance conventions and reporting: The state of the art and future directions for psychological research. *Developmental Review*, 41, 71-90. doi:10.1016/j.dr.2016.06.004
- Revelle, W. (2017) Using the psych package to generate and test structural models. [Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology Cilt/Volume: 42, Sayı/Issue: 1, 2022](https://personality-</p>
</div>
<div data-bbox=)

- project.org/r/psych_for_sem.pdf
- Rosseel, Y. (2012). lavaan: An R package for structural equation modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1-36. doi:10.18637/jss.v048.i02
- Russell, B. L. ve Trigg, K. Y. (2004). Tolerance of sexual harassment: An examination of gender differences, ambivalent sexism, social dominance, and gender roles. *Sex Roles*, 50(7-8), 565-573. doi:10.1023/B:SERS.0000023075.32252.f0
- Sakallı, N. (2001). Beliefs about wife beating among Turkish college students: The effects of patriarchy, sexism, and sex differences. *Sex Roles*, 44(9-10), 599-610. doi:10.1023/A:1012295109711
- Sakallı-Uğurlu, N. (2002). Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 47-58. doi:10.31828/tpd13004433
- Salomon, K., Bosson, J. K., El-Hout, M., Kiebel, E., Kuchynka, S. L. ve Shepard S. L., (2020). The Experiences with Ambivalent Sexism Inventory (EASI). *Basic and Applied Social Psychology*, 42(4), 235-253. doi:10.1080/01973533.2020.1747467
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Swim, J. K. (1997). Overt, covert, and subtle sexism: A comparison between the Attitudes Toward Women and Modern Sexism scales. *Psychology of Women Quarterly*, 21(1), 103-118. doi:10.1111/j.1471-6402.1997.tb00103.x
- Twenge, J. M. (1997). Attitudes toward women, 1970-1995: A meta-analysis. *Psychology of Women Quarterly*, 21(1), 35-51. doi:10.1111/j.1471-6402.1997.tb00099.x
- Wiener, R. L., Hurt, L., Russell, B., Mannen, K. ve Gasper, C. (1997) Perceptions of sexual harassment: The effects of gender, legal standard, and ambivalent sexism. *Law and Human Behavior*, 21(1), 71-93. doi:10.1023/A:1024818110678

Mizofoni Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Sınama Çalışması

Validity and Reliability Testing Study of the Turkish Version of the Misophonia Scale

Merve Deniz Sakarya¹ , Eda Çakmak²

¹Öğretim Görevlisi, Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Odyoloji Bölümü ve Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Odyoloji ve Konuşma Bozuklukları Doktora Programı, Ankara, Türkiye
²Öğretim Görevlisi, Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Odyoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: M.D.S. 0000-0002-0885-4903;
E.Ç. 0000-0002-1548-4314

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Merve Deniz Sakarya,
Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Odyoloji Bölümü, Bağlıca Kampüsü Fatih Sultan Mahallesi Eskişehir Yolu 18. km 06790 Etimesgut, Ankara-Türkiye
E-posta/E-mail:
mdeniz@baskent.edu.tr

Başvuru/Submitted: 22.12.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
23.02.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
07.01.2022

Kabul/Accepted: 18.01.2022

Citation/Atf: Deniz Sakarya, M ve Çakmak, E. (2022). Mizofoni Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik sınama çalışması.

Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology, 42(1): 231-255.
<https://doi.org/10.26650/SP2020-845239>

ÖZ

Mizofoni, şiddetli duygusal veya fizyolojik tepkileri tetikleyen belirli seslere karşı azalmış bir ses tolerans bozukluğu durumudur. Mizofonisi olan bireyler yemek çiğneme, dudak şapırdatma, nefes alıp verme gibi diğer insanlar tarafından önemsiz olarak bulunan spesifik seslere karşı tikslenme, kaygı, kızgınlık hissedebilmekte ve bazen öfke nöbetleri yaşayabilmektedir. Mizofoninin prevalansı, değerlendirme ve yönetimi konusunda fikir birliği yoktur. Mizofoni araştırmalarının önündeki en büyük engellerden biri psikometrik açıdan güçlü değerlendirme araçlarının azlığıdır. Bu çalışmanın amacı Mizofoni Ölçeği'nin (Misophonia Questionnaire; Wu ve ark., 2014) Türkçe uyarlamasını yaparak mizofoniye yönelik klinik ve popülasyon temelli değerlendirmeler için ölçüm aracı ihtiyacını gidermektir. Araştırma, yaşları 18-26 arasında değişen Başkent Üniversitesinde lisans düzeyinde öğrenim gören 638 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Yapı geçerliği kapsamında açımlayıcı ($N = 420$) ve doğrulayıcı faktör analizi ($N = 218$) uygulanmış, içtutarlılık ve ayırt edici geçerlik sınamaları gerçekleştirilmiştir. Güvenirlik için ise iç tutarlılık, yarıya bölüm ve test-tekrar test yöntemleri kullanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizinde ölçeğin *mizofoni semptomları, mizofoni duygu ve davranışlar – kaçınma ve içselleştirme, mizofoni duygular ve davranışlar – saldırganlık ve dışallaştırma* olmak üzere üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu gözlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde söz konusu üç faktörlü yapı için uyum indeksleri kabul edilebilir sınırlar içinde bulunmuştur. Ayırt edici geçerlik sonucunda, klinik olarak mizofonisi olanların olmayanlara göre tüm faktörlerde daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin bütünü için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının .89 (faktörler için sırasıyla .79, .85 ve .83), yarıya bölüm güvenirlik katsayısının .83 (faktörler için sırasıyla .86, .87 ve .81) ve test-tekrar test güvenirlik katsayısının .78 olduğu bulunmuştur. Bu çalışma ile genel örnekleme mizofoniyi değerlendirme amacı ile kullanılacak Mizofoni Ölçeği Türkçeye kazandırılmıştır. Yapılan psikometrik analizler sonucunda Mizofoni Ölçeği'nin geçerliğini ve güvenilirliğini destekleyen verilere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mizofoni ölçeği, geçerlik, güvenirlik

ABSTRACT

Misophonia is a disorder where individuals experience decreased tolerance to certain sounds that trigger intense emotional or physiological responses in them. People with misophonia can feel disgust, anger, anxiety, and they may experience anger outbursts when exposed to certain sounds that are insignificant to other people, such as chewing, lip-smacking, and breathing. There is no consensus on the prevalence, assessment, and management of misophonia. A major barrier to the research on misophonia is the lack of robust psychometric assessment tools. This study aims to meet the need for a measurement tool for clinical and population-based evaluations intended for misophonia by adapting the Misophonia Questionnaire (Wu et al., 2014) to Turkish. The research was carried out on 638 undergraduate students at Baskent University, from 18 to 26 years of age. Exploratory factor analysis was conducted on 420 participants (73% female, 27% male) and confirmatory factor analysis was conducted on 218 participants (62% female, 38% male). The statistical reliability was evaluated using the internal consistency coefficient, split half, and test-retest methods. In the Misophonia Questionnaire, misophonia was explained by the following three subscale factors: *misophonia symptoms*, *misophonia emotions and behaviors-avoidance and internalization*, and *misophonia emotions and behaviors-aggression and externalization*. These were used in the exploratory factor analysis. The confirmatory factor analysis found that the fit indexes were within acceptable limits. With the discriminant validity, the participants with clinical misophonia were observed to have a higher mean in all factors than those without. The internal consistency coefficient of the scale was calculated at .89, and for the three subscale factors mentioned earlier were .79, .85, and .83, respectively. The calculated test-retest reliability coefficient was .78, which applied to 75 participants. The split-half reliability coefficient was .83 (for each subscale factor, was .86, .87, and .81, respectively). With this study, the Misophonia Questionnaire, which can be used to evaluate misophonia in the general population, was adapted into Turkish. From the psychometric analysis, data supporting the validity and reliability of the Misophonia Scale were obtained.

Keywords: Misophonia Questionnaire, validity, reliability

EXTENDED ABSTRACT

Misophonia, defined as an abnormally strong reaction to a sound with a specific pattern and/or meaning to an individual (Jastreboff & Jastreboff, 2014), is a phenomenon that has not been given enough attention in the literature until recent years. Studies on misophonia consist mostly of case reports; thus, studies with large populations are necessary to understand this phenomenon. Measurement tools have been developed in the international literature in recent years to better understand the nature of misophonia. There are a variety of scales evaluating misophonia, such as the Amsterdam Misophonia Questionnaire (A-MISO-S; Schröder et al., 2013), Misophonia Questionnaire (MQ) (Wu et al., 2014) and MisoQuest (Siepsiak et al., 2020). However, there is no valid and reliable Turkish measurement tool to evaluate the symptoms and effects of misophonia. Therefore, the aim of the current study is to adapt the MQ (Wu et al., 2014) into Turkish.

Method

The items of the MQ were translated into Turkish by a native translator. Whether the items gave the same meaning in different cultures was checked by the researchers. Lastly, the translations were checked by two linguists. After the necessary adjustments were made, the final version of the scale was created. The research was carried out on 638 undergraduate students at Baskent University, from 18 to 26 years of age. Exploratory factor analysis was

conducted on 420 participants (73% female, 27% male) and confirmatory factor analysis was conducted on 218 participants (62% female, 38% male).

The MQ contains 17 items. The original scale consists of three parts: “misophonia symptoms,” “misophonia emotions and behaviors,” and “misophonia severity.” The items are scored from 0 (not at all true) to 4 (always true). The *misophonia symptom* factor consists of seven specific sounds that often cause annoyance in individuals. The *misophonia emotions and behaviors* factor evaluates negative feelings and behaviors developing against misophonia symptoms. *Misophonia severity*, the last part of the scale, gives information about the severity of misophonia and is not included in the factor structure and scoring. In this section, the participant is asked to score sensitive sounds on a scale from 1 (minimal) to 15 (very severe), according to the degree that it affects their daily life. Scores of seven and above indicate clinically significant misophonia (Wu et al., 2014). The 17 items from section 1 and 2 are included in the scoring of the scale.

Results

While the original of the MQ was explained with two factors, based on the results of the exploratory factor analysis, the Turkish adaptation of the scale was explained with three factors—by the number of eigenvalues greater than 1, Horn’s (1965) parallel analysis and screen plot methods. The second original factor, *misophonia emotions and behaviors* is explained with two sub-factors. To discuss and confirm the accuracy of this factor, it was discussed with the author of the original scale, Dr. Wu. The final version of the scale was formed by renaming the factors. The first factor was named as “misophonia symptom,” the second factor “misophonia emotions and behaviors—avoidance and internalization,” the third factor “misophonia emotions and behaviors—aggression and externalization.” The principal component analysis and direct oblimin rotation methods were used to determine the structural validity of the MQ. According to the exploratory factor analysis results, the Bartlett’s test statistic for sphericity was obtained—($\chi^2 = 2948.28$ $df = 136$ $p < .001$)—and the Kaiser-Meyer-Olkin coefficient was .89, so it was found to be sufficient (Alpar, 2017). The percentage of variance for the first, second and third factors were 37.13%, 10.83%, and 7.56%, respectively, with a total variance of 55.2%. According to the confirmatory factor analysis, it was observed that the fit indexes of the model were within acceptable limits: $\chi^2/df = 2.23$, Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) = .07, Comparative Fit Index (CFI) = .91, Goodness of Fit Index (GFI) = .88, and Adjustment Goodness of Fit Index (AGFI) = .84 (Özdamar, 2017). Regarding the discriminant validity, clinical misophonia was observed to have a higher mean in all factors than those without.

Based on the results of the reliability analysis of the MQ, the internal consistency coefficient was calculated as .89, and for each of the three factors was .79, .85, and .83 respectively. The split-half reliability coefficient was calculated as .83 (for each subscale factor, it was .86, .87, and .81, respectively) and the test-retest correlation coefficient as .78.

Discussion

The factor structure of the Turkish version of the MQ is different from the original scale. After reaching a consensus with original scale's author, it was deemed that the construct validity of the scale met the desired criteria in a three-factor structure—using explanatory and confirmatory factor analysis methods. The internal consistency coefficient of the scale was found to be high. Overall, the results of the study indicate that the Turkish version of the MQ has adequate reliability and validity values for a Turkish sample. It is presented as a practical, valid, and reliable measurement tool that can be used in large population studies on misophonia in the Turkish setting.

Mizofoni, belirli özellikte ve/veya birey için anlam ifade eden bir sese karşı geliştiren anormal düzeyde güçlü bir tepkidir (Jastreboff ve Jastreboff, 2014). Mizofoni terimi 2000’li yılların başında, azalmış ses tolerans problemi açısından diğer hastalardan farklı özellik gösteren bir grup hastayı tanımlamak amacıyla Yunanca “miso” (nefret) ve “phonia” (ses) kelimeleri birleştirilerek oluşturulmuştur (Jastreboff ve Jastreboff, 2001; 2014). Mizofonisi olan bireyler sıklıkla insanların çıkardığı sakız patlatma, yemek çiğ-neme ve atırdatma sesleri, nefes alıp verme, ıslık sesi, dudak şapırdatma, kalem tıkırtısı gibi diğer insanlar tarafından önemsiz olarak nitelendirilen seslere karşı hassastırlar (Cavanna ve Seri, 2015). Bireyler seslere karşı geliştirdikleri aşırı hassasiyet sonucunda tikslenme, kaygı ve hafif düzeyde kızgınlık gibi farklı duygular hissedebilmekte ve bazen öfke nöbetleri yaşayabilmektedir. Bu durum tetikleyici sestten kaçınma davranımına neden olmaktadır (Brout ve ark., 2018). Mizofoni şiddeti kişiden kişiye değişkenlik göstermekte ve şiddeti arttıka kişilerin yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir (Jager ve ark., 2020a). Mizofoninin kişilerin sosyal hayatı, okul hayatı, aile ve iş hayatı üzerindeki olumsuz etkileri birçok çalışmada gösterilmiştir (Rouw ve Erfanian, 2018; Sanchez ve da Silva, 2018; Schröder ve ark., 2017).

Son yıllara kadar alanyazında vaka raporu şeklinde değerlendirme ve tedavi raporları yayımlanmış olup, daha yakın zamanda mizofoninin doğasını daha iyi anlamak, mizofoniyi değerlendirmek ve yönetmek amacıyla daha geniş örneklemlerde çalışmalar planlanmıştır (rn., Jager ve ark., 2020a; Rouw ve Erfanian, 2018). Geniş rnekleme yapılacak bu çalışmalar yaşam kalitesini önemli lde etkileyen mizofoninin gelişimini, mizofoni ile ilişkili diğer rahatsızlıkları, belirli faktörlerin mizofonik yanıtın şiddetini nasıl modüle ettiğini daha iyi anlamak ve nihai olarak yönetim/tedavi protokolleri geliştirebilmek adına önemlidir. Bu bilimsel çalışmaların planlanmasında mizofoniyi ölçen standart ölüm araçları gereklidir. Uluslararası literatürde geçerlik ve güvenirliği desteklenen ölüm araçlarının varlığına rağmen mizofoninin araştırılması ve tedavisinin önündeki en büyük engel olarak psikometrik açıdan güçlü değerlendirme araçlarının azlığı gösterilmektedir (Rosenthal ve ark., 2021).

Türkiye’de ise standart bir değerlendirme aracı bulunmamakta, mizofoniye yönelik çalışmalar hala vaka raporu şeklinde yayımlanmaktadır. Standart bir değerlendirme aracı Türkiye’de mizofoniye yönelik araştırmaların yaygınlaşmasına ve ortak alanyazının oluşmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca klinik kullanımda mizofoniyi değerlendirme ve uygulanan müdahalenin etkililiğini ölçmede standart Türkçe bir ölüm aracın kullanıl-

ması kanıta dayalı uygulama açısından da önem arz etmektedir. Bu çalışmanın planlandığı 2018 yılında uluslararası alanyazında psikometrik değerlendirmeleri yapılmış tek ölçüm aracının Mizofoni Ölçeği (Misophonia Questionnaire-MQ; Wu ve ark., 2014) olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada bu ölçeğin dilimize çevrilmesi ve Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin sınanması amaçlanmıştır. Uyarlaması yapılan bu ölçüm aracı ile Türkiye'de mizofoniye değerlendirmek ve mizofoni tedavisinin etkililiğini incelemek isteyen profesyoneller klinik gözlem ve görüşme formlarının yanı sıra standart bir ölçüm aracı olan Mizofoni Ölçeğini kullanabilecek ve bu sayede değerlendirme ve takip için objektif bir araca sahip olacaklardır. Ölçeğin Türkçe'ye adaptasyonu ile ülkemizde mizofoniye yönelik bilimsel çalışmaların da artacağı düşünülmektedir.

Mizofoninin Özellikleri ve Mekanizması

Mizofonide belirli seslere karşı farklı durum ve koşullarda geliştirilen anormal tepkiler, bireylerin işitmesinden ve çoğunlukla sesin şiddeti ile diğer fiziksel özelliklerinden bağımsızdır. Sese verilen tepkiler, daha çok sesin olduğu bağlama, geçmiş deneyimlere ve hastanın psikolojik profiline bağlıdır (Jastreboff ve Jastreboff, 2001; Jastreboff ve Jastreboff, 2003; Schröder ve ark., 2013). Etiyolojisi tam bilinmemekle birlikte alanyazındaki bazı çalışmalarda mizofonisi olan bireylerin ailelerinde de bu şikayetin bildirilmiş olması genetik geçişin olabileceğini düşündürmektedir (Rouw ve Erfanian, 2018; Sanchez ve da Silva, 2018). Alanyazında başlangıç yaşı çocukluk ve ergenlik dönemi olarak gösterilmektedir (Edelstein ve ark., 2013; Sanchez ve da Silva, 2018; Schröder ve ark., 2013).

Sese karşı geliştirilen olumsuz reaksiyonlarda limbik sistem ve otonom sinir sisteminin birincil rol oynadığı, beyindeki diğer sistemlerin ise sürece ikincil olarak dahil olduğu belirtilmektedir. Sese karşı bu tür reaksiyonlar geliştiren bireylerde işitme sisteminin normal çalıştığı, ancak işitme sistemi ile limbik sistem ve otonom sinir sistemi arasındaki fonksiyonel bağlantıların arttığı düşünülmektedir (Jastreboff ve Jastreboff, 2014). Mizofoninin bireyde potansiyel olarak uyarılabilen fizyolojik bir durum mu, altta yatan bir psikiyatrik bozukluğun semptomatik göstergesi mi, yoksa diğer psikiyatrik rahatsızlıklarla bir arada görülebilen ayrı bir semptom mu olduğu halen tartışılmaktadır (Cavanna ve Seri, 2015). DSM-5 ve ICD-10 gibi güncel tanı kriterlerinde yer almamakla birlikte Schröder ve arkadaşları (2013) mizofoninin ayrı bir psikiyatrik hastalık grubu içinde değerlendirilmesi gerektiğini bildirmiş ve bununla ilgili bazı tanı kriterleri sun-

muştur. Türkiye’de öz (2016), mizofoninin ayrı bir psikiyatrik koşul olarak değeriendirilmesi gerektiğini belirterek araştırmasında mizofoniye yönelik çeşitli tanı kriterleri geliştirmiştir. Bununla birlikte bazı psikiyatristler mizofoniye ayrı bir koşuldandır ziyade obsesif kompulsif bozukluk, yaygın anksiyete bozukluğu ya da şizotipal kişilik bozukluğu gibi farklı psikiyatrik problemlerin bir semptomu olarak değeriendirmiştir (Ferreira ve ark., 2013). Jastreboff ve Jastreboff (2014) ise ses tolerans problemi altında inceledikleri mizofonili hastaların çok azında psikiyatrik sorunların mevcut olduğunu, bu hastaların çoğunda ses terapisinin belirli versiyonları ve danışmanlık yaklaşımlarının uygulanması ile psikiyatrik bir müdahaleye gerek kalmadan iyileşme görüldüğünü bildirmişlerdir. Mizofoni yönetiminde Tinnitus Yeniden Eğitim Terapisi (Jastreboff ve Jastreboff, 2014), Karşıt Şartlandırma (Dozier, 2015), Bilişsel Davranışçı Terapi (Jager ve ark., 2020b; Schröder ve ark., 2017) gibi farklı yöntemlerin etkili olduğu bildirilmiş olmakla birlikte ortak karara varılmış standart bir tedavi protokolü bulunmamaktadır.

Mizofoninin Değeriendirilmesi

Mizofoni son dönemlere kadar sıklıkla değeriendirilen bir kavram değildir. Akademik ilginin son yıllara kadar düşük olduğu mizofoninin uluslararası alanyazında yeterince araştırılmamasının nedenlerinden biri olarak tedavi arayışına girmiş bireylerin otoloji, odyoloji, psikiyatri, psikoloji ve nöroloji gibi birçok farklı alana başvurmaları gösterilmektedir (Jastreboff ve Jastreboff, 2014). Türkiye’de ise mizofonik bireylerin mizofonilerini bir problem olarak algılayıp algılamadıkları ve hangi birimlere başvurdukları belirsizdir.

Uluslararası alanda kavrama ilginin artması ile birlikte mizofoniye değeriendirmek üzere bazı ölçüm araçları geliştirilmiştir. Bu araçlar arasında Amsterdam Misophonia Questionnaire (A-MISO-S; Schröder ve ark., 2013), Misophonia Questionnaire (MQ; Wu ve ark., 2014), MisoQuest (Siepsiak ve ark., 2020), The Duke Misophonia Questionnaire (DMQ; Rosenthal ve ark., 2021); Misophonia Response Scale (Dibb ve ark., 2021) bulunmaktadır. A-MISO-S, Yale-Brown Obsesif-Kompulsif Ölçeği (Y-BOCS; Goodman ve ark., 1989) maddelerinin mizofoniye uyarlanmasıyla oluşturulmuş, mizofoniye değeriendirmeye yönelik ilk araçtır. Mevcut araştırma planlandığında Mizofoni Ölçeği (Wu ve ark., 2014) dışında mevcut olan tek ölçüm aracı A-MISO-S (Schröder ve ark., 2013) olup, bu aracın geliştirildiği dönemde psikometrik özellikleri sunulmamış, geçerlik ve güvenilirliği daha sonra sınanmıştır (Naylor ve ark., 2020). Bu ölçeklerin geliştirilmesi araştırmaları yaygınlaştırarak kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Türkiye’de mizofoni belirtilerinin değerlendirilmesi amacıyla ilk olarak psikiyatri alanında yapılan bir tez çalışmasında kapsamlı bir mizofoni belirti listesi oluşturulmuş ve bu liste “Mizofoni Görüşme Ölçeği” olarak adlandırılmıştır (Öz, 2016). Mizofoni ve diğer ses tolerans problemlerinin (hiperakuzi, fonofobi) birbirinden ayırt edilmesine yönelik bir Türkçe tarama ölçeği ise odyoloji bilim dalında yürütülen bir doktora tez çalışmasında hazırlanmıştır (Alluşoğlu, 2020). Ülkemizde mizofoniyi hızlı bir şekilde değerlendiren, geçerliği ve güvenirligi sınanmış bir ölçüm aracının bulunmayışının klinik uygulamalar ve popülasyon temelli araştırmalar için önemli bir eksik olduğu düşünülerek bu araştırmada Wu ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen Mizofoni Ölçeği’nin Türkçeye uyarlanması hedeflenmiştir. Bu ölçek mizofoni semptomlarını ve tetikleyici sese maruziyette ortaya çıkan duygu ve davranışları değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinali *mizofoni semptomları*, *mizofoni duygu ve davranışlar* ve *mizofoni şiddeti* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Mizofoni semptomları bölümünde ağız şapırdatma, kağıt hışırtısı gibi mizofonisi olan bireylerin sıklıkla rahatsız olduğu yedi belirli ses bulunmakta ve kişilerin bu seslere diğer insanlara kıyasla ne kadar hassas oldukları sorgulanmaktadır. Mizofoni duygu ve davranışlar bölümünde mizofoni semptomlarına karşı geliştirilen negatif duygu ve davranışlar değerlendirilmektedir (örn., “şiddet içeren düşünceleriniz olur, endişeli ve sıkıntılı hissedersiniz”). Duygu ve davranış ifadesini içeren 10 sorudan oluşan bu bölümde, kişilere rahatsızlık veren sesle karşılaştıklarında maddelerde tanımlanmış olan duygu ve davranışları ne ölçüde geliştirdikleri sorulmaktadır. Mizofoni şiddeti bölümü Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü Global Obsesif-Kompulsif Ölçeği (National Institute of Mental Health Global Obsessive-Compulsive Scale; Murphy ve ark., 1982; akt., Wu ve ark., 2014) maddelerinin mizofoniyi uyarlanması ile oluşturulmuştur. Bu bölümde kişilerin hassasiyeti olan ses sayısı, derecesi ve bu seslerin günlük yaşamı ne kadar engellediği değerlendirilmektedir.

Wu ve arkadaşları (2014) tarafından ölçeğin faktör yapısını belirlemeye yönelik yürütülen analizlerde *mizofoni semptomlar* ile *mizofoni duygu ve davranışlar* olmak üzere iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Yine yapı geçerliğine yönelik analizlerde ise Mizofoni Ölçeğinin, Yetişkin Duyusal Ölçeği’nin (Adult Sensory Questionnaire-ASQ; Kinnealey ve Oliver, 2002, akt., Wu ve ark., 2014) ses hassasiyetini değerlendiren bölümüyle ilişkisi orta düzeydeyken; görsel hassasiyet, koku hassasiyeti ve dokunsal hassasiyet ile ilişkisinin ise beklendiği gibi düşük olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı mizofoni semptomları ile mizofoni duygu ve davranışlar faktörleri için .86, ölçeğin bütünü için ise .89 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin Türkçe dışındaki tek uyarlama çalışması Çin kültürü uyarlamasıdır (Zhou ve ark., 2017). Uyarlama çalışmasında maddeler İngilizce'den Çince'ye çevrilmiş ve çift dilli kişiler tarafından çeviri ve geri çeviri işlemleri yapılmıştır. İç tutarlılık katsayısı mizofoni semptomları ile mizofoni duygular ve davranışlar faktörü için .89; ölçeğin bütünü için .90 olarak bildirilmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmada ek bir psikometrik sonuç sunulmamıştır. Bu çalışma kapsamında ise Mizofoni Ölçeği'nin Türkçeye uyarlaması amaçlanmıştır.

Yöntem

Katılımcılar

Mizofoni Ölçeği, Başkent Üniversitesinde 18-26 yaş aralığında lisans düzeyinde öğrenim gören 638 öğrenciye uygulanmıştır. Fakültelerdeki öğrenci sayıları eşit olmadığı için ağırlıklandırma yapılmış ve her fakülteden belirlenen sayı doğrultusunda öğrenci çalışmaya katılmıştır. Katılımcıların %15'i ($N = 99$) Hukuk Fakültesi, %6'sı ($N = 39$) Dış Hekimliği Fakültesi, %22'si ($N = 138$) Eğitim Fakültesi, %30'u ($N = 189$) Mühendislik Fakültesi, %27'si ($N = 173$) Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencisidir. Öğrencilerin %26'sı ($N = 165$) 1.sınıfa, %21'i 2.sınıfa ($N = 133$ kişi) %38'si ($N = 244$) 3.sınıfa, %15'i ($N = 96$) 4.sınıfa devam etmektedir.

Bu örneklem içinden açıklayıcı faktör analizi için 420 katılımcının olduğu bir veri seti kullanılmıştır. Bu gruptaki katılımcıların %73'ü ($N = 307$) kadın ve %27'si ($N = 113$) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaşlarının ortalaması 20.9 ve standart sapması 1.6'dır.

Doğrulayıcı faktör analizi için ise 218 öğrenciden oluşan ikinci bir veri kullanılmıştır. Çalışmanın bu kısmına katılanların %62'si ($N = 135$) kadın ve %38'i ($N = 83$) erkek öğrencidir. Öğrencilerin yaşlarının ortalaması 20.6 ve standart sapması 2.4 olarak elde edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Mizofoni Ölçeği

Wu ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen Mizofoni Ölçeği, mizofoni semptomlarını ve tetikleyici sese maruziyette geliştirilen duygu ve davranışları ölçmektedir. Orijinal ölçek toplam iki faktörden oluşmaktadır. Mizofoni semptomlarının varlığının sorgulandığı birinci faktör olan *mizofoni semptomları* yedi ifadeden oluşmaktadır. Maddeler “kesinlikle doğru değil” (0) ile “her zaman doğru” (4) arasında 5'li likert tipindeki

yanıt kategorisine sahiptir. *Mizofoni duygu ve davranışlar* olarak isimlendirilmiş tetikle-yici sese maruziyet sonucunda oluşan duygu ve davranışları ölçen ikinci faktör 10 soru-dan oluşmaktadır. Bu maddeler “hiçbir zaman”dan (0) “her zaman”a (4) uzanan 5’li likert tipindeki yanıt kategorisine sahiptir. Ölçeğin puanlanan kısmı bu iki faktörde bu-lununan toplam 17 ifadeye verilen yanıtlar dikkate alınarak yapılmaktadır. Ölçekte ters madde bulunmamakta ve toplam puan 0-68 arasında değişmektedir. Ölçek puanı arttık-ça mizofoni semptom sıklığı ve kişinin buna karşı geliştirdiği negatif duygu ve davra-nışlarda artış olduğu düşünülmelidir.

Ölçeğin son bölümündeki ifadeler mizofoninin şiddeti hakkında bilgi vermekte olup faktör yapısına da puanlamaya da dahil edilmemektedir. Kişiden hassasiyeti olan sesle-rin sayısını, derecesini ve günlük yaşamını ne kadar engellediğini “1 – 15” arasında de-ğişen skaladan seçmesi istenmektedir. Bu bölümde 7 ve üzerindeki işaretlemeler klinik olarak anlamlı mizofoniyi ifade etmektedir (Wu ve ark., 2014).

İşlem

Mizofoni Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasının yapılabilmesi için 2018 yılında ölçeği geliştiren kişi olan Dr. Monica S. Wu'dan izin alınmıştır. Ölçekteki maddeler bir tercü-man tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve her bir maddenin orijinal dil ile aynı anlamı ver-me durumu araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Çeviri, iki dilbilimci tarafından kontrol edilmiş ve verilen geri bildirimler sonucunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Çeviri işleminin tamamlanmasının ardından bir uzman psikolog ve bir odyoloji uzmanı tarafından maddelerin içeriği değerlendirilmiştir.

Uygulama öncesi maddelerin anlaşılabilirliğinin incelemesi amacıyla Türkçe Mizofoni Ölçeği beş üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Öğrencilerden gelen yanıtlar sonucun-da ölçeğin dördüncü bölümünde yer alan skalada birden fazla işaretleme yapıldığı gö-rülmüştür. Bu nedenle yönerge üzerinde nasıl işaretleme yapılacağı ile ilgili düzeltmeler yapılmış ve ölçeğin son hali oluşturulmuştur (Bkz. Ek 1). Çalışma için belirlenen fakül-telerdeki öğrenci sayısı Öğrenci İşleri Daire Başkanlığından yazılı olarak istenmiştir. Sınıflara gidilerek ölçek kağıt kalem formunda uygulanmıştır.

Bu çalışma Başkent Üniversitesinin Tıp ve Sağlık Bilimleri Araştırma ve Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır (Proje No: KA18/412).

Veri Analizi

Mizofoni Ölçeği'nin madde analizi için madde toplam puan korelasyonları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile incelen-

miştir. Mizofoni leğinde rneklemen açımlayıcı faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) rneklem yeterliği ölçüsü ile test edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizinde temel bileşenler yöntemi ile direkt oblimin döndürme yöntemi kullanılmıştır. Faktör sayısını belirlemede zdeğer kriteri (Kaiser's criterion) ve Horn'un paralel analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Belirlenen faktör yapılarının uygunluğunu test etmede doğrulamayı faktör analizi kullanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizinde ortaya çıkan faktör yapısına dayalı olarak, birinci düzey  faktörlü doğrulamayı faktör analizi modeli oluşturulmuştur. Modelin uyum iyiliğini değerlendirmede ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranı, örneklem ile uyumunu yaklaşık hataların ortalama karekökü (Root Mean Square Error of Approximation - RMSEA), karşılaştırmalı uyum indeksi (Comparative Fit Index - CFI), uyum iyiliği indeksi (Goodness of Fit Index - GFI), düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi (Adjustment Goodness of Fit Index – AGFI) lleri ile test edilmiştir.

İç tutarlılık geçerliğinde ölçeğin toplam puanı ve faktörleri arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Ayırt edici geçerlik analizinde ise öncelikle ölçeğin toplam puanın ve faktörlerinin normal dağılıma uygunluğunu ve varyanslarının homojenliğini incelemeye Kolmogorov-Smirnov testi ve Levene testi kullanılmış olup bağımsız gruplarda *t* testi ile incelenmiştir.

Ölçeğin güvenirlik analizlerinde maddelerin iç tutarlılığının ölçüsü olan Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Bir diğer güvenirlik sınama yöntemi olarak yarıya bölüm yöntemi kapsamında yarıya bölüm güvenirlik katsayısı incelenmiştir. Test-tekrar test güvenirliği için ölçek 14 gün arayla 75 kişiye aynı koşullar altında tekrar uygulanmış ve güvenirliği test-tekrar test güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. İstatistiksel analizler, IBM SPSS sürüm 25.0 ve IBM SPSS AMOS sürüm 25.0 paket programları kullanılarak geerleştirilmiştir.

Bulgular

Madde Analizi

Ölçeğin madde analizleri kapsamında her bir maddenin toplam puanla olan korelasyonları incelenmiştir. Elde edilen korelasyon katsayıları .35 ile .67 arasında değişmektedir. Ayrıca ölçekteki herhangi bir maddenin çıkarılması durumunda elde edilen Cronbach alfa katsayıları .87 ile .89 arasında değişmekte olup, hesaplanan alfa katsayısından küçük olduğu için ölçekten madde çıkarılmamıştır.

Ölçekte yer alan maddelerden “fiziksel olarak saldırganlaşırsınız” maddesi .73 ile en düşük madde ortalamasına sahip iken; “yemek yeme sesleri (örn., çiğneme, yutma, ağız şapırdatma, höpürdetme gibi)” maddesi 2.55 ile en yüksek madde ortalamasına sahiptir.

Geçerlik Analizleri

Açımlayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi için ilk olarak örneklemin yeterliği ve analizin uygunluğu sınanmıştır. Bartlett'in küresellik testi ile (2948.28, $sd=136$, $p < .001$) anlamlı, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısının ise .89 olarak bulunmuş olması örneklemin uygunluğunu göstermiştir. Mizofoni ölçeğinin korelasyon matrisinin tersinin köşegen değerleri incelendiğinde değişkenler arasında çoklu bağlantı gözlenmemiştir.

Temel bileşenler analizi sonucunda özdeğeri 1'den büyük üç faktör elde edilmiştir. Horn'un (1965) paralel analiz yöntemiyle değerlendirildiğinde ölçekte hesaplanan özdeğerlerin, korelasyon matrisine dayalı olarak hesaplanan özdeğerlerin ortalama değerinden büyük olan üç faktör gözlenmiştir. Üç faktör ile ölçeğin toplam varyans açıklama yüzdesi %55.2 olarak hesaplanmıştır.

Direkt oblimin döndürme işlemi uygulandığında ortaya çıkan üç faktör içeriklerine uygun olarak isimlendirilmiştir. Buna göre, birinci faktör mizofoni semptomları olarak bulgulanmıştır. Orijinal ölçeğin faktörlerinden biri olan “mizofoni duygular ve davranışlar” faktörü ise yapılan faktör analizinde kendi içinde ikiye ayrılmış ve böylece Türkçe formda üç faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. İkinci faktör mizofoni duygular ve davranışlar – kaçınma ve içselleştirme, üçüncü faktör ise mizofoni duygular ve davranışlar – saldırganlık ve dışsallaştırma olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörlerin varyans açıklama yüzdeleri sırasıyla %37.13, %10.83 ve %7.56 olarak elde edilmiştir. Tüm faktörlerde maddelerin faktör yüklerinin .32 ile .83 arasında olduğu gözlenmiştir. Faktörlere ilişkin bilgiler ve elde edilen faktör yükleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.

Mizofoni Ölçeği'nin Madde Tanımlayıcı İstatistikleri, Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları ve Maddelerinin Faktör Yükleri Dağılımı

Maddeler	Ort.	SS	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Ortak varyans	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları
Mizofoni Semptomları (Özdeğer: 6.31; Açıklanan varyans: %37.13, Cronbach Alfa= .79)							
1. Yemek yeme sesleri (örneğin: çiğneme, yutma, ağız şapırdatma, höpürdetme gibi).	2.55	1.34	.66			.44	.49
2. Tekrar eden tıkırtılar (örneğin: kalemle masaya vurulması, ayakla yere vurulması gibi).	2.32	1.27	.68			.50	.52
3. Hışırtılar (örneğin: plastik ya da kağıt hışırtısı gibi).	1.88	1.27	.65			.47	.51
4. İnsanların burundan çıkardığı sesler (örneğin: soluk alma, soluk verme, burun çekme gibi).	2.16	1.33	.74			.57	.52
5. İnsanların boğazdan çıkardığı sesler (örneğin: boğazını temizleme, öksürme gibi).	2.18	1.32	.74			.55	.48
6. Bazı sesli ve/veya sessizler (örneğin: "k" sesi gibi).	.94	1.16	.60			.37	.35
7. Ortam sesleri (örneğin: saatin tik tak etmesi, buzdolabı uğultusu gibi).	1.90	1.37	.32			.27	.44
Mizofoni Duygular ve Davranışlar – Kaçınma ve İçselleştirme (Özdeğer: 1.84; Açıklanan varyans: %10.83, Cronbach Alfa= .85)							
1. Rahatsızlık veren sesin/seslerin artık duyulamayacağı bir yere gitmek için bulunduğunuz yeri terk edersiniz?	2.17	1.09		.74		.55	.59
2. Rahatsızlık veren ses/seslerin olabileceği düşüncesiyle o sesle bağlantılı belli durum, yer, nesne ve/veya kişilerden bilinçli olarak kaçınırsınız?	1.96	1.11		.71		.51	.61
3. Kulaklarımızı kapatırsınız?	1.35	1.26		.73		.54	.51

4. Endişeli veya sıkıntılı olursunuz?	1.74	1.29	.76	.59	.61
5. Üzgün veya depresif olursunuz?	1.18	1.21	.74	.57	.61
6. Sınır olursunuz?	2.19	1.24	.58	.41	.64

Mizofoni Duygular ve Davranışlar – Saldırganlık ve Dışsallaştırma (Özdeğer: 1.29; Açıklanan varyans: %7.56, Cronbach Alfa= .83)

1. Şiddet içeren düşünceleriniz olur?	1.20	1.29	.80	.65	.56
2. Öfkelenirsiniz?	2.17	1.25	.54	.42	.67
3. Fiziksel olarak saldırganlaşırsınız?	.73	1.03	.83	.69	.51
4. Sözlü olarak saldırganlaşırsınız?	1.37	1.24	.78	.61	.52

Doğrulamalı Faktör Analizi

Doğrulamalı faktör analizi sonucunda, açımlayıcı faktör analizinde elde edilen üç faktörlü modelin uyum indeksleri incelendiğinde değeri 285.34 (sd=116, $p < .001$) ve yine modelin uyum iyiliğini değerlendirmede kullanılan değerinin serbestlik derecesine bölünümü sonucunda 2.46 sonucu elde edilmiştir. Uyum indeksleri değerleri ise şöyledir: RMSEA=.08, CFI=.89, GFI=.87 ve AGFI=.82. Modelde modifikasyon indeksleri incelendiğinde ikinci faktörde yer alan 4. ve 5. maddelerin hata terimlerinin kovaryanslarında düzeltme yapılmıştır. Bu düzeltme sonrasında modelin uyum indekslerinin daha iyi olduğu gözlenmiştir (sd=2.23, RMSEA=.07, CFI=.91, GFI=.88 ve AGFI=.84).

Doğrulamalı faktör analizi ile ayrıca tek, iki ve üç faktörlü modeller test edilmiş ve ki-kare fark testlerine dayanarak karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur. Sonuçlar incelendiğinde üç faktörlü yapının diğer iki modele göre veriye uyumunun oldukça iyi olduğu bulunmuştur.

Tablo 2.

Doğrulamalı Faktör Analizinde Tek Faktörlü, İki Faktörlü ve Üç Faktörlü Modelin Karşılaştırıldığı Uyum İndeksleri Sonuçları (N= 218)

	χ^2 (sd)	χ^2 /sd	RMSEA	CFI	GFI	AGFI
Birinci Düzey Tek Faktörlü Model*	424.34 (118)	3.60	.11	.80	.79	.73
Birinci Düzey İki Faktörlü Model*	347.81 (117)	2.97	.09	.85	.83	.77
Birinci Düzey Üç Faktörlü Model*	255.94 (115)	2.23	.07	.91	.88	.84

Not. χ^2 /sd: Ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranı, RMSEA: Yaklaşık hataların ortalama karekökü, CFI: Karşılaştırmalı uyum indeksi, GFI: Uyum iyiliği indeksi, AGFI: Düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi. *İkinci faktörde 4. ve 5. maddelerin arasında kovaryans düzeltilmesi

İç Tutarlılık ve Ayırt Edici Geçerliği

İç tutarlılık analizi için Mizofoni Ölçeği'nin toplam puanı ve ölçeğin faktörleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3.

Mizofoni Ölçeği'nin Toplam Puanı ile Faktörlerin Ortalama, Standart Sapma Değerleri ve Aralarındaki İlişki (N= 218)

	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	1	2	3	4
1- Mizofoni Toplam	32.88	13.56	-	.88*	.89*	.79*
2- Mizofoni Semptomları	14.16	6.02		-	.66*	.53*
3- Mizofoni Duygular ve Davranışlar – Kaçınma ve İçselleştirme	12.54	5.56			-	.61*
4- Mizofoni Duygular ve Davranışlar – Saldırganlık ve Dışsallaştırma	6.19	4.17				-

* $p < .001$

Tablo 3'te görüldüğü üzere tüm korelasyon anlamlıdır. Faktörlerin toplam puanla olan ilişkileri .79 ile .89 arasında değişmekte olup, faktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri ise .53 ile .66 arasında değişmektedir.

Ölçeğin puanlamaya dahil edilmeyen, klinik olarak anlamlı mizofoni hakkında bilgi veren dördüncü bölümdeki soruya dair veri analizleri incelendiğinde, 218 kişilik örnekleme 7 ve üzeri işaretleme yapanların oranı %38 ($N = 83$) olarak bulunmuştur. Bu kesme puanına dayanarak mizofonisi olanların olmayanlara göre ölçek toplam puanı ve faktörlerden aldıkları puanlar bağımsız örneklemler t -testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4.

Mizofoni Ölçeği'ne Göre Mizofonisi Olan ve Olmayan Bireylerin Ölçek Toplam Puanı ve Faktörlerine İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Test İstatistiği Değerleri

		<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	<i>t</i>
Mizofoni Toplam	Mizofonisi Olmayan	135	28.07	12.00	-7.49*
	Mizofonisi Olan	83	40.71	12.27	
Mizofoni Semptomları	Mizofonisi Olmayan	135	12.48	5.50	-5.59*
	Mizofonisi Olan	83	16.88	5.86	
Mizofoni Duygular ve Davranışlar – Kaçınma ve İçselleştirme	Mizofonisi Olmayan	135	10.59	5.04	-7.31*
	Mizofonisi Olan	83	15.70	4.95	
Mizofoni Duygular ve Davranışlar – Saldırganlık ve Dışsallaştırma	Mizofonisi Olmayan	135	4.99	3.91	-5.78*
	Mizofonisi Olan	83	8.13	3.87	

* $p < .001$

Tablo 4'te sunulan sonuçlara göre, mizofonisi olanların olmayanlara göre daha yüksek puanlar aldığı görülmektedir. Gruplar arasındaki tüm farklar istatistiksel olarak anlamlıdır.

Güvenirlik Analizleri

Mizofoni Ölçeği için yapılan güvenilirlik analizleri kapsamında ölçümün iç tutarlılığına yönelik Cronbach Alfa katsayısı tüm ölçek için .89, mizofoni semptomları için .79, mizofoni duygular ve davranışlar – kaçınma ve içselleştirme için .85 ve mizofoni duygular ve davranışlar – saldırganlık ve dışsallaştırma için ise .83 olarak hesaplanmıştır. Yarıya bölüm yöntemi kullanıldığında elde edilen güvenilirlik katsayıları ise ölçeğin bütünü için .83 ve her bir faktör için ise .86, .87 ve .81 olarak elde edilmiştir. Son olarak ölçeğin güvenilirlik analizi test-tekrar test yöntemiyle incelenmiştir. 75 kişiye ölçeğin ilk uygulanmasından 14 gün sonra ölçek tekrar uygulanmış ve iki uygulama sonrasında test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .78 olarak hesaplanmıştır.

Tartışma

Bu çalışmada, alanyazında sıklıkla vaka çalışması düzeyinde incelenen ve popülasyon temelli çalışmalar için ölçüm aracına ihtiyaç duyulan mizofoniyi değerlendirebilmek amacıyla Wu ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen Mizofoni Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda Mizofoni Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu destekleyen verilere ulaşılmıştır.

Ölçeğin madde analizi sonucunda madde toplam korelasyon katsayılarının Mizofoni Ölçeği'ne katkısının yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. Öleekten herhangi bir madde çıkarılması ile elde edilen Cronbach alfa katsayıları incelendiğinde ise ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısından küçük sonuçlar elde edilmesi nedeniyle ölçeğin orijinal madde yapısının korunduğu gözlenmiştir.

Yürütülen açımlayıcı faktör analizinde, ölçeğin orijinal yapısından farklı olarak, üç faktörlü yapı ile daha iyi açıklandığı görülmüştür. Wu ve arkadaşları (2014) tarafından orijinal ölçek için yürütülen faktör analizinde, özdeğer ve paralel analiz yöntemi dikkate alındığında üçüncü bir faktörün varlığından söz edilmiştir. Yazarlar, ölçeğin iki faktörlü yapı ile daha iyi açıklanmakla birlikte üç faktörlü yapıya eğilimli olduğunu vurgulamışlardır. Bu çalışmada ortaya çıkan üç faktörlü yapının doğruluğunu tartışmak amacıyla Dr. Wu ile iletişime geçildiğinde, ölçeğin üç faktörlü yapısının uygun olduğunu belirtmiş ve faktörler tekrar isimlendirilerek ölçeğin son hali oluşturulmuştur. Uyar-

laması yapılan ölçeğin ilk faktörü olan mizofoni semptomları faktöründe yer alan yedi madde orijinal çalışma ile aynıdır. Ancak mizofoni duygular ve davranışlar faktöründe yer alan maddeler orijinal ölçekten farklı olarak iki ayrı faktöre yüklenmiştir. Bu faktörde yer alan dört madde ayrı bir faktöre yüklenmiş ve böylece mizofoni duygular ve davranışlar-saldırđanlık ve dışssallaştırma adı altında üçüncü faktörü oluşturmuştur. Orijinal ölçekte mizofoni semptomları için açıklanan varyans %38 iken, bu çalışmada da benzer şekilde %37.13'tür. Orijinal ölçeğin ikili faktör yapısıyla açıklanan varyans oranı %52.50 iken, bu çalışmada %47.96'dır.  faktörlü yapıyla açıklanan varyans ise %55.52'ye yükselmektedir. Bu bulgu uyarlanan ölçeğin üç faktörlü yapıyla yeterli düzeyde açıklandığını göstermektedir.

Ölçeğin Türkçe uyarlaması için yürütülen doğrulayıcı faktör analizi de üç faktörlü yapı için yeterli sonuçlar vermiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde uyum indeksleri kabul edilebilir ve kabul edilebilirle yakın bulunduğu için üç faktörlü yapı doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulanmıştır. Ayrıca üç faktörlü yapı hem tek hem de orijinal ölçekteki iki faktörlü yapı ile karşılaştırıldığında,  faktörlü yapı desteklemiştir.

Mevcut çalışmada tetikleyici ses sonucunda bireylerin saldırđanlık ve dışsallaştırma içeren tepkilerinin (rn., fiziksel olarak saldırđanlařmak, sözel olarak saldırđanlařmak, şiddet içeren düşüncelere sahip olmak) ayrı bir faktör altında daha iyi açıklanmasının kültürel farklılığın bir sonucu olabileceği düşünülmektedir. Öfke duygusu evrensel olmakla birlikte bu duygunun saldırđanlık düzeyindeki ifadesi kültürler arasında farklılık gösterebilmektedir. Örneğin toplumsal uyumun önemli ve atılganlığın düşük olduğu Uzak Doğu toplumlarında, bireyselliğin nde olduğu Batı kültürlerine kıyasla öfkeyi saklama ve daha az açık ifade etme eğilimi görülmektedir (Liu, 2014). Öğrenciler arasında doğrudan fiziksel saldırđanlıđın gösterimine ise daha az izin verilmektedir (Fuji-hara ve ark., 1999). Bu ölçeğin farklı örneklerde inceleneceği çalışmalar ve öfke ifadesine yönelik Türkiye'nin de içinde bulunacağı kültürlerarası çalışmalar bu faktör yapısının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Wu ve arkadaşları (2014), ölçeğin son bölümünde yer alan sorudan 7 ve üzeri puanı klinik olarak anlamlı mizofoni için kesme noktası olarak vermişlerdir. Bu çalışmada da ayırt edici geçerlik için bu kesme puanı kullanılarak, söz konusu puanın altında ve üzerinde olan kişilerin ölçek ve faktör puanları karşılaştırılmıştır. Klinik olarak anlamlı mizofonisi olanların olmayanlara göre mizofoni toplamı ile mizofoni semptomları,

mizofoni duygular ve davranışlar-kaçınma ve içselleştirme, mizofoni duygular ve davranışlar-saldırganlık ve dışsallaştırma faktörlerinin tümünde daha yüksek ortalamaya sahip olması ölçeğin ayırt edici geçerliğine yönelik bir kanıt olarak kabul edilmiştir.

Çalışmada ölçeğin güvenirliliğini incelemek için iç tutarlılık, yarıya bölüm ve test tekrar test yöntemleri kullanılmıştır. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı sayısı .89 bulunmuş olup, sonuçlar orijinal ölçek sonuçları (Wu ve ark., 2014) ve Çince uyarlama çalışması sonuçlarıyla (Zhou ve ark., 2017) uyumludur. Mevcut çalışmada yüksek iç tutarlılık katsayısı ile birlikte yarıya bölüm güvenirlik katsayısının .83 ve test-tekrar test korelasyon katsayısının .78 bulunması, Mizofoni Ölçeği Türkçe Formu'nun güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu desteklemektedir.

Mizofoni semptomları faktöründe orijinal çalışmada (Wu ve ark., 2014), en düşük skor .52 ile, Çindeki çalışmada (Zhou ve ark., 2017) ise .70 ile bu çalışmayla benzer şekilde "bazı sesli veya sessiz sesler" maddesine aittir. İki çalışmada da en sık rahatsız olunan ses tekrarlayan seslerken, ikinci en yüksek skor yemek yeme seslerine aittir. Bu çalışmada ise en yüksek skor önce yemek yeme seslerine sonra tekrarlayan seslere aittir. Vaka çalışmalarında (Edelstein ve ark., 2013; Tunç ve Başbuğ, 2017) ve bazı geniş örneklemlilerde (Jager ve ark., 2020a; Schröder ve ark., 2013) mizofonisi olan bireyler için en büyük tetikleyicilerin yeme, çiğneme, şapırdatma sesi olduğu görülmektedir. Sonuçlar paralellik göstermekle birlikte, bu çalışmada bu iki maddeye yönelik rahatsız olma oranı aynı ölçeği kullanan diğer çalışmalara kıyasla oldukça yüksektir. Bunun olası sebebinin, Türk örnekleminde mizofoninin görülme sıklığı ile ilgili olabileceği tahmin edilmektedir. Alanyazında mizofoni yaygınlığı tam bilinmemekle birlikte, Mizofoni Ölçeği ile değerlendirdiğinde Wu ve arkadaşları (2014) üniversite öğrencilerinde klinik olarak anlamlı mizofoniyi %19.9, Zhou ve arkadaşları (2017) %16.6 olarak ifade ederken; mevcut çalışmada aynı ölçek ile bu oran %38 olarak bulunmuştur. Jastreboff ve Jastreboff (2014) ses tolerans problemi olan kişilerin verilerinden yordadıkları klinik olarak anlamlı mizofoni oranını yaklaşık %3.2 olarak tahmin etmektedir. Mizofoni Ölçek skorlamasına dahil edilmeyen son bölümdeki bu tekli değerlendirme daha yüksek sonuçlar veriyor gibi gözükse de her koşulda mizofoni Türk örnekleminde alanyazında sunulandan daha yüksek oranda saptanmıştır. Mizofoni Ölçeği ile saptanan daha yüksek semptom oranları Türk örnekleminde mizofonisi olan birey sayısının daha fazla olmasına bağlı olabilir. Bir diğer açıklama bireylerin rahatsız olma durumlarını ifade etme şekillerinin kültürel olarak daha farklı olması olabilir. Öz (2016) Türk örnek-

leminde yaptığı çalışmada mizofoni oranını 7.7 bulmuş olmakla birlikte, mizofoni araştırmacının kendi geliştirdiği tanı kriterlerine göre değerlendirilmiştir. Mizofoni ile ilgili çalışmalardaki artışa karşın mizofoniye değerlendirmedeki farklılıktan ötürü araştırma sonuçları arasında genelleme ve karşılaştırma sorunu olduğu belirtilmektedir (Siepsiak ve ark., 2020). Bu sebeple sonuçları doğrulamak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Orijinal makalede (Wu ve ark., 2014), klinik olarak anlamlı mizofoni kesme noktası Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü Global Obsesif-Kompulsif Ölçeği referans alınarak konulmuş olup, klinik tanı kriterlerine göre etkinliği incelenmemiştir. Mizofoni için hem uluslararası alanyazında (Schröder ve ark., 2013) hem Türkiye’de (Öz, 2016) yapılan çalışmalarda tanı kriteri geliştirilmiştir. Bundan sonraki çalışmalarda klinik tanı kriterlerine göre mizofoni tanısı konmuş bireylerde ölçeğin uygulanarak kesme noktasının etkinliğinin incelenmesi önerilebilir. Ayrıca bu çalışmada mizofoni tanısı almış bireyler bulunmadığı için gelecek çalışmalarda bir uzman tarafından klinik olarak mizofoni tanısı alan kişiler üzerinden ölçüt bağlantılı geçerliliği incelenebilir.

Araştırmanın bazı kısıtlılıkları mevcuttur. Bu ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik sınaması orijinal versiyonunda olduğu gibi (Wu ve ark., 2014) sadece üniversite öğrencileri ile yapılmış olup genellenebilirliği sınırlıdır. Sonraki çalışmalarda tüm yaş ve eğitim düzeylerinden daha geniş bir örnekleme ölçeğin sınanmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Mizofoniye ölçen başka bir Türkçe ölçüm aracı bulunmadığı için bu çalışmada yakınsak geçerliğine dair bir inceleme yapılamamıştır. Bu çalışmada Mizofoni Ölçeği ile mizofoni ile ilişkili yapıları değerlendiren diğer ölçüm araçları ile ilişkinin değerlendirilmemiş olması da kısıtlılıklar arasındadır. Daha sonraki çalışmalarda Mizofoni Ölçeği’nin mizofoniye ya da mizofoniyle ilişkili problemleri ölçen ölçüm araçlarıyla ilişkisine bakılarak geçerlik adına ek bulgular elde edilebilir.

Sonuç olarak, Mizofoni Ölçeği’nin, mizofoniye değerlendirmede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Bu ölçek ülkemizde mizofoninin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak popülasyon temelli çalışmaların yaygınlaşmasına ve klinik ortamda mizofoninin değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- M.D.S., E.Ç.; Veri Toplama- M.D.S., E.Ç.; Veri Analizi/Yorumlama- M.D.S., E.Ç.; Yazı Taslağı- M.D.S., E.Ç.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- M.D.S., E.Ç.; Son Onay ve Sorumluluk- M.D.S., E.Ç.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma Başkent Üniversitesi'nin Tıp ve Sağlık Bilimleri Araştırma ve Etik Kurulu tarafından onaylanmış (Proje No: KA18/412) ve Başkent Üniversitesi Araştırma Fonunca desteklenmiştir.

Teşekkür: Odyolog Beyza Nur Kurt, Odyolog Damla Uçar ve Arş. Gör. Gamze Nas'a veri toplama sürecinde çalışmaya sundukları değerli katkılardan dolayı teşekkür ederiz.

Author Contributions: Conception/Design of Study- M.D.S., E.Ç.; Data Acquisition- M.D.S., E.Ç.; Data Analysis/ Interpretation- M.D.S., E.Ç.; Drafting Manuscript- M.D.S., E.Ç.; Critical Revision of Manuscript- M.D.S., E.Ç.; Final Approval and Accountability- M.D.S., E.Ç.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study was approved by Baskent University Institutional Review Board (Project no: KA18/412) and supported by Baskent University Research Fund.

Acknowledgements: We thank Audiologist Beyza Nur Kurt, Audiologist Damla Uçar and Research Assistant Gamze Nas for their valuable contributions to the study during the data collection process.

Kaynakça/References

- Alluşoğlu, S. (2020). *Azalmış ses toleransı bozukluklarının ayırt edilmesinde kullanılacak ölçek geliştirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler* (5. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Brou, J. J., Edelstein, M., Erfanian, M., Mannino, M., Miller, L. J., Rouw, R., Kumar ve Rosenthal, M. Z. (2018). Investigating misophonia: A review of the empirical literature, clinical implications, and a research agenda. *Frontiers in Neuroscience*, 12(36), 1-13. <https://doi.org/10.3389/fnins.2018.00036>
- Cavanna, A. E. ve Seri, S. (2015). Misophonia: Current perspectives. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 11, 2117-2123. <https://doi.org/10.2147/NDT.S81438>
- Dibb, B., Golding, S. E. ve Dozier, T. H. (2021). The development and validation of the Misophonia Response Scale. *Journal of Psychosomatic Research*, 149, Article 110587. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2021.110587>
- Dozier, T. H. (2015). Counterconditioning treatment for misophonia. *Clinical Case Studies*, 14(5), 374-387. <https://doi.org/10.1177/1534650114566924>
- Edelstein, M., Brang, D., Rouw, R. ve Ramachandran, V.S. (2013). Misophonia: Physiological investigations and case descriptions. *Frontiers in Human Neuroscience*, 7, 296-307. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2013.00296>.
- Ferreira, G. M., Harrison, B. J. ve Fontenelle, L. F. (2013). Hatred of sounds: Misophonic disorder or just an underreported psychiatric symptom? *Annals of Clinical Psychiatry*, 25(4), 271-274.
- Fujihara, T., Kohyama, T., Andreu, J. M. ve Ramirez, J. M. (1999). Justification of interpersonal aggression in Japanese, American, and Spanish students. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 25(3), 185-195. <https://doi.org/10.1002>
- Goodman, W. K., Price, L. H., Rasmussen S. A., Mazure, C., Fleischmann, R. L., Hill, C. L., Heninger, R. ve Charney D. S. (1989). The Yale-Brown Obsessive Compulsive Scale. I. Development, use, and reliability. *Arch Gen Psychiatry* 46(11), 1006-1011. doi:10.1001/archpsyc.1989.01810110048007
- Horn, J. L. (1965). A rationale and test for the number of factors in factor analysis. *Psychometrika*, 30,

179–185.

- Jager, I., Koning, P., Bost, T., Denys, D. ve Vulink, N. (2020a). Misophonia: Phenomenology, comorbidity and demographics in a large sample. *PLoS One*, 15(4), Article e0231390. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231390>
- Jager, I. J., Vulink, N. C., Bergfeld, I. O., van Loon, A. J. ve Denys, D. A. (2020b). Cognitive behavioral therapy for misophonia: A randomized clinical trial. *Depression and Anxiety*, 38(7), 708-718. <https://doi.org/10.1002/da.23127>
- Jastreboff, M. M. ve Jastreboff, P. J. (2001). Components of decreased sound tolerance: Hyperacusis, misophonia, phonophobia. *ITHS News Lett*, 2, 5-7.
- Jastreboff, P. J. ve Jastreboff, M. M. (2003). Tinnitus retraining therapy for patients with tinnitus and decreased sound tolerance. *Otolaryngologic Clinics of North America*, 36(2), 321-336. [https://doi.org/10.1016/S0030-6665\(02\)00172-X](https://doi.org/10.1016/S0030-6665(02)00172-X)
- Jastreboff, P. J. ve Jastreboff, M. M. (2014). Treatments for decreased sound tolerance (hyperacusis and misophonia). *Seminars in Hearing*, 35(2), 105-120. <http://dx.doi.org/10.1055/s-0034-1372527>
- Liu, C. (2014). Chinese, why don't you show your anger?: A comparative study between Chinese and Americans in expressing anger. *International Journal of Social Science and Humanity*, 4(3), 206-209. DOI: 10.7763/IJSSH.2014.V4.347
- Naylor, J., Caimino, C., Scutt, P., Hoare, D. J. ve Baguley, D. M. (2020). The prevalence and severity of misophonia in a UK undergraduate medical student population and validation of the Amsterdam Misophonia Scale. *Psychiatric Quarterly*, 92(2), 609-619. <https://doi.org/10.1007/s11126-020-09825-3>
- Öz, G. (2016). *Ankara'da mizofoni belirtilerinin yaygınlığı, sosyodemografik özellikler ve ruhsal belirtilerle ilişkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özdamar, K. (2017). *Ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi IBM SPSS, IBM SPSS AMOS ve MINITAB uygulamalı* (1. Baskı). Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Rosenthal, M. Z., Anand, D., Cassiello-Robbins, C., Williams, Z. J., Guetta, R., Trumbull, J. ve Kelley, L. (2021). Development and initial validation of the Duke Misophonia Questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 12, Article e709928. doi:10.3389/fpsyg.2021.709928
- Rouw, R. ve Erfanian, M. (2018). A Large-Scale study of misophonia. *Journal of Clinical Psychology*, 74(3), 453-479. <https://doi.org/10.1002/jclp.22500>
- Sanchez, T. G. ve da Silva, F. E. D. (2018). Familial misophonia or selective sound sensitivity syndrome: Evidence for autosomal dominant inheritance? *Brazilian Journal of Otorhinolaryngology*, 84 (5), 553- 559. <https://doi.org/10.1016/j.bjorl.2017.06.014>
- Schröder, A., Vulink, N. ve Denys, D. (2013). Misophonia: Diagnostic criteria for a new psychiatric disorder. *PLoS One*, 8(1), 54706. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0054706>
- Schröder, A. E., Vulink, N. C., van Loon, A. J. ve Denys, D. A. (2017). Cognitive behavioral therapy is effective in misophonia: An open trial. *Journal of Affective Disorders*, 217, 289-294. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jad.2017.04.017>
- Siepsiak, M., Śliwierski, A., ve Łukasz-Dragan, W. (2020). Development and psychometric properties of misoquest—a new self-report questionnaire for misophonia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1797. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051797>
- Tunç, S. ve Başbuğ, H. S. (2017). An extreme physical reaction in misophonia: Stop smacking your mouth!. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, 27(4), 416-418. <https://doi.org/10.1080/24750573.2017.1354656>
- Wu, M. S., Lewin, A. B., Murphy, T. K. ve Storch, E. A. (2014). Misophonia: Incidence,

- phenomenology and clinical correlates in an undergraduate student sample. *Journal of Clinical Psychology*, 70(10), 994-1007. <https://doi.org/10.1002/jclp.22098>
- Zhou, X., Wu, M. S. ve Storch, E. A. (2017). Misophonia symptoms among Chinese university students: Incidence, associated impairment, and clinical correlates. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 14, 7-12. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2017.05.001>

EK 1

MİZOFONİ ÖLÇEĞİ

Yönerge: Lütfen aşağıdaki ifadelerden size uyanı, 0 ile 4 arasında, 0 “Kesinlikle doğru değil” ve 4 “Her zaman doğru” olacak şekilde puanlayınız.

0	1	2	3	4
Kesinlikle doğru değil	Nadiren doğru	Bazen doğru	Sıklıkla doğru	Her zaman doğru

1. Diğer insanlara kıyasla, aşağıdaki seslere karşı hassasiyetim var:

1	Yemek yeme sesleri (örneğin: çiğneme, yutma, ağız şapırdatma, höpürdetme gibi).	0	1	2	3	4
2	Tekrar eden tıkırtılar (örneğin: kalemle masaya vurulması, ayakla yere vurulması gibi).	0	1	2	3	4
3	Hışırtılar (örneğin: plastik ya da kağıt hışırtısı gibi).	0	1	2	3	4
4	İnsanların burundan çıkardığı sesler (örneğin: soluk alma, soluk verme, burun çekme gibi).	0	1	2	3	4
5	İnsanların boğazdan çıkardığı sesler (örneğin: boğazını temizleme, öksürme gibi).	0	1	2	3	4
6	Bazı sesli ve/veya sessizler (örneğin: “k” sesi gibi).	0	1	2	3	4
7	Ortam sesleri (örneğin: saatin tik tak etmesi, buzdolabı uğultusu gibi).	0	1	2	3	4
8	Diğer: _____					

Yönerge: Eğer yukarıdaki ifadelerden herhangi biri için “1-Nadiren doğru” veya daha yüksek bir puan verdiyseniz, lütfen aşağıdaki bölüme devam ediniz ve aşağıdaki ifadeleri, 0 “Hiçbir zaman”, 4 “Her zaman” arasında olacak şekilde puanlayınız.

0	1	2	3	4
Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her zaman

2. Rahatsızlık veren sesin farkına vardığınızda, o ses yüzünden, ne sıklıkla;

1	Rahatsızlık veren sesin/seslerin artık duyulamayacağı bir yere gitmek için bulunduğunuz yeri terk edersiniz?	0	1	2	3	4
2	Rahatsızlık veren ses/seslerin olabileceği düşüncesiyle o sesle bağlantılı belli durum, yer, nesne ve/veya kişilerden bilinçli olarak kaçınırsınız?	0	1	2	3	4
3	Kulaklarınızı kapatırsınız?	0	1	2	3	4
4	Endişeli veya sıkıntılı olursunuz?	0	1	2	3	4
5	Üzgün veya depresif olursunuz?	0	1	2	3	4
6	Sinir olursunuz?	0	1	2	3	4

3. Rahatsızlık veren sesin farkına vardığımızda, o ses yüzünden, ne sıklıkla;

1	Şiddet içeren düşünceleriniz olur?	0	1	2	3	4
2	Öfkelenirsiniz?	0	1	2	3	4
3	Fiziksel olarak saldırganlaşırsınız?	0	1	2	3	4
4	Sözlü olarak saldırganlaşırsınız?	0	1	2	3	4
5	Diğer: _____					

Yönerge: Lütfen ses hassasiyetinizin derecesini aşağıda 1 (en az) ile 15 (çok şiddetli) arasında verilen skaladan yalnızca birini işaretleyerek belirleyiniz. İşaretlerken lütfen hassasiyetinizin olduğu seslerin sayısını, derecesini ve günlük yaşamınızı ne kadar engellediğini düşünerek cevaplayınız.

4. Eğer herhangi bir ses hassasiyetiniz yoksa lütfen burayı işaretleyiniz.

-
1. **Normal aralık içinde minimum veya çok hafif ses hassasiyeti.** Ses hassasiyetimden etkilenmeye ve onunla baş etmeye az bir zaman harcarım. Günlük aktiviterimi
 2. hiç ya da neredeyse hiç etkilemez.

4. **Hafif derece ses hassasiyeti.** Ben ve bir başkası tarafından fark edilen, hayatımı hafif
5. düzeyde etkileyen, baş edebileceğim veya kısa bir süre için etkilenebileceğim ses
6. hassasiyetidir. Başkaları tarafından kolayca tolere edilir.

7. **Orta derece ses hassasiyeti.** Hayatımı ciddi derecede etkileyen ve bununla baş etmek
8. ya da bundan etkilenmemek için bilinçli olarak oldukça fazla enerji sarf ettiğim ses
9. hassasiyetidir. Günlük aktivitelerimde başkalarının biraz yardımı gerekir.

10. **İleri derece ses hassasiyeti.** Beni engelleyen, günlük aktivitelerimi “aktif bir
11. mücadele” ye çeviren ses hassasiyetidir. Tüm zamanımı ses hassasiyetiyle baş
12. ederek ya da ondan etkilenerек geçirebilirim. Günlük aktivitelerimde başkalarının çok fazla yardımı gerekir.

13. **Çok ileri derece ses hassasiyeti.** Beni tümüyle engelleyen ve yemek yeme,
14. uyuma gibi aktivitelerim için yakın gözetim gerektiren ses hassasiyetidir. Bu
15. yüzden günlük aktivitelerimi yerine getirmekte zorlanırım.

TANIM

Psikoloji Çalışmaları-Studies in Psychology, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü tarafından, açık erişimli, hakemli, yılda üç kere, Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yayınlanan, 1956 yılından beri çıkarılan, uluslararası, bilimsel bir dergidir. Web of Science - Emerging Sources Citation Index (ESCI), TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin ve Türk Psikiyatri Dizini'nde yer almaktadır. Dergiye yayınlanması için gönderilen bilimsel makaleler Türkçe ya da İngilizce olmalıdır.

AMAÇ VE KAPSAM

Psikoloji Çalışmaları-Studies in Psychology, temel ve uygulamalı alanların ürettiği bilgilerin birbirini beslemesine izin veren bir yayın platformu olma amacını taşımaktadır. Bu çerçevede gerek psikolojinin bütün alt alanlarındaki araştırmalara; gerekse Bilişsel Bilimler, Sinir Bilim, Genetik, Psikiyatri, Geriatri, Eğitim Bilimleri, İletişim Bilimleri, Antropoloji gibi alanları kapsayan disiplinler arası çalışmalara açıktır.

Derginin hedef kitlesini akademisyenler, araştırmacılar, profesyoneller, öğrenciler ve ilgili mesleki, akademik kurum ve kuruluşları oluşturur.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergi niceliksel ya da niteliksel yöntem kullanan görgül araştırmalara öncelik verir. Bunun yanında derleme makaleler ile kitap değerlendirmelerine de yer verir. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği, derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır.

YAYIN DİLİ

Psikoloji Çalışmaları-Studies in Psychology'nin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Genel İlkeler

- 1- Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.
- 2- Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.
- 3- Makale Dergiye gönderildikten sonra tüm yazarların yazılı izni olmaksızın yazarlardan hiçbirinin ismi yazar listesinden silinemez; yeni bir isim yazar olarak eklenemez; yazar sırası değiştirilemez.

- 4- Gönderilen makale genel olarak bilimsel standartlara ve biçimsel esaslara uygun ise hakem değerlendirmesine gönderilir. Uygun görülmeyen çalışmalar yazar(lar)a geri gönderilerek yeniden düzenlenmesi istenir ve yazar(lar)ın makaleyi yeniden göndermesi durumunda eğer gerekli düzenlemeler yapılmışsa hakem değerlendirme süreci başlatılır. Bu konularda karar hakkı editör(ler)e veya editör tarafından gerekli görülen durumlarda yayın kuruluna aittir.
- 5- Hakem süreçlerinde çift taraflı kör değerlendirme sistemi kullanılır.
- 6- Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.
- 7- Eğer gönderilen çalışma, daha önce bir kongrede sunulmuş ya da yüksek lisans veya doktora tezinden üretilmiş ise yazar tarafından dipnot olarak bildirilmelidir. Makalede kullanılan veriler daha önce yayınlanan başka bir makalede kullanılmışsa bu bilgi de belirtilmelidir.
- 8- Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.
- 9- **Telif Hakkında** Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası ("<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>" CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır. CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

Yazar(ların) Sorumlulukları

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazar(ların) sorumluluğundadır. Yazar(lar) makaleyi gönderdikleri zaman orijinal olduğu; daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı; başka bir yer veya bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmadığı konusunda teminat vermiş sayılırlar.

Telif gerektiren materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Gerekli izinlerin alınıp alınmadığından yazar(lar) sorumludur. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir.

"Yazar" yayınlanan bir araştırmanın fikri çerçevesini ortaya koyan, çalışmayı planlayan, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan; yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan kimse(ler)dir. Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır veya yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir.

Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun yöneticiliği tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan kişilere (teknik destek, materyal veya finansman sağlama, genel rehberlik vb.) istenirse dipnotta yer alacak şekilde teşekkür edilir.

Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını temliknamede imzalı olarak belirtmek zorundadırlar. Belirtilmediği durumda soyadına göre alfabetik sıra kullanılır. Bütün yazarlar araştırma sonucunu ya da bilimsel kararı etkileyebilecek finansal ilişkileri ve çıkar çatışmasını açıklamalıdır.

Yazar(lar) editör tarafından gönderilen hakem raporları doğrultusunda gereken düzenlemeleri incelemek ve dikkate almak ile yükümlüdür. Yeniden düzenlenmiş makaleyi ve yapılan/yapılmayan düzenlemeleri gerekçelerini de yazarak bir liste halinde editöre göndermelidir.

Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyuğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında

YAZARLARA BİLGİ

geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

AÇIK ERİŞİM İLKESİ

Dergi açık erişimlidir ve derginin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Bu "<https://www.budapestopenaccessinitiative.org/translations/turkish-translation>" BOAI açık erişim tanımıyla uyumludur.

Derginin açık erişimli makaleleri Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası ("<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>" CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

ETİK

Yayın Etiği

Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Ayrıca Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği de dikkate alınır. Türk Psikologlar Derneği üyesi olan yazarlar aynı zamanda Türk Psikologlar Derneği Etik Kuruluna karşı da sorumludur.

Araştırma Etiği

Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- İnsan denekler ile yapılan deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, "yöntem" bölümünde katılımcılardan "bilgilendirilmiş onam" alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığının belirtilmesi gerekir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Makale gönderimi online olarak ve <http://sp.istanbul.edu.tr> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, yazının yayınlanmak üzere gönderildiğini ifade eden, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili bilgileri içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) bir mektup; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı [Telif Hakkı Anlaşması Formu](#) eklenerek gönderilmelidir.

1. Web sayfası üzerinden başvuruyu gerçekleştiren yazar, değerlendirme ve yayın süreci boyunca iletişim kurulacak kişidir.
2. Makale taslağının hazırlanışı için MS Office Word programı ve .doc ya da .docx dosya formatı kullanılmalıdır. Tüm taslak; A4 sayfa boyutlarında, kenar boşlukları 3'er cm, yazı tipi 12 punto büyüklüğünde Times New Roman ve çift satır aralığı olacak şekilde düzenlenmelidir.
3. Makale taslağı -yazar(lar)a dair hiçbir kişisel bilgi bulunmamasına özen gösterilerek- şu sırayla hazırlanmalıdır:
 - 3.1. İlk sayfada en fazla 200-300 kelimelik bir makale özeti ve özetin altında 3-6 adet anahtar kelime olmalıdır.
 - 3.2. İkinci sayfada İngilizce özet ve anahtar kelimeler yer almalıdır.

- 3.3. Üçüncü sayfada 650-850 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. İngilizce genişletilmiş özet Türkçe makaleler için zorunludur. İngilizce makaleler için genişletilmiş özet istenmez.
- 3.4. Geniş özeti takiben yeni sayfadan itibaren makalenin ana metni, makalenin başlığıyla başlamalıdır. Başlığın altına parantez içinde kısa başlık yazılmalıdır.
- 3.5. Araştırma makaleleri giriş, yöntem, bulgular ve tartışma bölümlerini içermelidir. Giriş bölümüne ayrıca giriş başlığı yazılmasına gerek bulunmamaktadır.
- 3.6. Derleme makalelerde konunun çerçevesini çizen bir giriş bölümü (giriş başlığı yazılmaksızın) ve bir tartışma bölümü yer almalıdır.
- 3.7. Bunların dışında yazar(lar), metnin akışında uygun gördükleri gibi başlık ve alt başlıklar oluşturabilir. Başlıklandırmada numara ya da harf sistemi kullanılmamalı, bunun yerine APA 6 versiyonundaki başlıklandırma sisteminden yararlanılmalıdır.
- 3.8. Ana metin içinde şekil ve tabloların yer alması gereken yerler, şekil ve tablo numaraları belirtilerek işaretlenmelidir ("Şekil 3. Buraya Yerleştirilmelidir" gibi). Tablolar APA 6 formatına göre hazırlanmalıdır.
- 3.9. Ana metinden sonra kaynakça kısmı ayrı bir sayfada başlamalıdır. Kaynakça, APA 6 formatı uyarınca düzenlenmeli ve dikkatlice kontrol edilmelidir. Kaynaklar, yazar soy ismine göre alfabetik sırayla sıralanmalıdır. Kaynakçada geçen her kaynak ana metinde, ana metinde geçen her atıf kaynakçada yer almalıdır.
- 3.10. Kaynakçadan sonra her biri ayrı bir sayfada olmak üzere sırasıyla şekil ve tablolar -başlıkları ve varsa açıklamalarıyla birlikte- yer almalıdır.
4. Makale taslağında Word programının "yazım denetimi" dışında -özellikle otomatik numaralandırma gibi- hiçbir otomatik metin düzenleme özelliği kullanılmamalıdır.
5. Makalelerin hakem sürecinden geçtikten sonraki nihai hali yayınlanmak üzere yukarıda açıklandığı gibi düzenlenmelidir. Özetten önce, bir kapak sayfasına makalenin başlığı, yazar(lar) ın ismi(isimleri), unvanları, kurum bilgileri, telefon, faks numaraları, e-mail adresleri eklenmelidir. Yazarların var ise teşekkür gibi notları dipnot olarak eklenerek Word belgesi şeklinde doğrudan baş editöre gönderilmelidir.
6. Yayın evinden gelen yayın öncesi onay kopyası, iletilen yazarla paylaşılr ve belirtilen süre içinde kontrol edilip dizgi hataları varsa rapor edilmesi istenir. Yazar(lar)ın kontrol ettiği bu kopya, dizgi hataları varsa düzeltildikten sonra editoryal ekibin son onayından geçerek yayınlanır.
7. Psikolojide ya da yakın alanlarda akademik çalışmalar yapmış tüm öğretim üyeleri Psikoloji Çalışmaları'nın hakemi olabilir. Hakemlik başvurusu için akademik özgeçmişinizi, baş editöre (sp@istanbul.edu.tr) gönderebilirsiniz.

Referans Stili ve Formatı

Psikoloji Çalışmaları-Studies in Pscyhology, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için APA (American Psychological Association) kaynak sitilinin 6. edisyonunu benimser. APA 6. Edisyon hakkında bilgi için:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (7th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org/>

Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar aşağıdaki örneklerdeki gibi gösterilmelidir.

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar metinde parantez içinde yazarların soyadı ve yayın tarihi yazılarak belirtilmelidir. Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Örnekler:

Birden fazla kaynak;

(Esin ve ark., 2002; Karasar 1995)

Tek yazarlı kaynak;

(Akyolcu, 2007)

İki yazarlı kaynak;

(Sayiner ve Demirci, 2007, s. 72)

İkiden çok yazarlı kaynak;

Metin içinde ilk defa da dahil olmak üzere tüm kullanımlarda: (Ailen ve ark., 2000)

Kaynaklar Bölümünde Kaynak Gösterme

Kullanılan tüm kaynaklar metnin sonunda ayrı bir bölüm halinde yazar soyadlarına göre alfabetik olarak numaralandırılmadan verilmelidir.

Kaynak yazımı ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Kitap

a) Gönderilecek makalenin dili Türkçe ise

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8.bs). Ankara: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Türkçeye Çevrilmiş Kitap

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* (A. Kotil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

c) Editörlü Kitap

Ören, T., Üney, T. ve Çolkesen, R. (Ed.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

d) Çok Yazarlı Kitap

Tonta, Y., Bitirim, Y. ve Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme*. Ankara: Total Bilişim.

e) Gönderilecek makalenin dili İngilizce ise

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) Gönderilecek makalenin dili İngilizce ise

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Gönderilecek makalenin dili Türkçe ise

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi. M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi kitabı* içinde (s. 233–263). Bursa: Dora Basım Yayın.

h) Yayımcının ve Yazarın Kurum Olduğu Yayın

Türk Standartları Enstitüsü. (1974). *Adlandırma ilkeleri*. Ankara: Yazar.

Makale**a) Gönderilecek makalenin dili Türkçe ise**

Mutlu, B. ve Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 15(60), 179–182.

b) Gönderilecek makalenin dili İngilizce ise

de Cillia, R., Reisinger, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) 20'den Fazla Yazarlı Makale

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Al, U. ve Doğan, G. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tezlerinin atf analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26, 349–369. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

e) DOI'si Olan Makale

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Olarak Yayımlanmış Makale

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Popüler Dergi Makalesi

Semerçioğlu, C. (2015, Haziran). Sıradanlığın rayihası. *Sabit Fikir*, 52, 38–39.

Tez, Sunum, Bildiri**a) Tezler**

Sarı, E. (2008). *Kültür kimlik ve politika: Mardin'de kültürlerarasılık*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

b) Ticari Veritabanında Yer Alan Yüksek Lisans Ya da Doktora Tezi

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (UMI No. 9943436)

c) Kurumsal Veritabanında Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the political, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from: Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

d) Web’de Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

e) Dissertations Abstracts International’da Yer Alan Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

f) Sempozyum Katkısı

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer’s disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at American Psychological Association meeting, Orlando, FL.

g) Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Çınar, M., Doğan, D. ve Seferoğlu, S. S. (2015, Şubat). *Eğitimde dijital araçlar: Google sınıf uygulaması üzerine bir değerlendirme* [Öz]. Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: [http://ab2015.anadolu.edu.tr /index.php?menu=5&submenu=27](http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27)

h) Düzenli Olarak Online Yayımlanan Bildiriler

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593-12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

i) Kitap Şeklinde Yayımlanan Bildiriler

Schneider, R. (2013). Research data literacy. S. Kurbanoglu ve ark. (Ed.), *Communications in Computer and Information Science: Vol. 397. Worldwide Communalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice* içinde (s. 134-140). Cham, İsviçre: Springer. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-03919-0>

j) Kongre Bildirisi

Çepni, S., Bacanak A. ve Özsevgeç T. (2001, Haziran). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi*. X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi’nde sunulan bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Diğer Kaynaklar

a) Gazete Yazısı

Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). 'Unutma' notları. *Cumhuriyet*, s. 13.

b) Online Gazete Yazısı

Tamer, M. (2015, 26 Haziran). E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr>

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Ansiklopedi/Sözlük

Bilgi mimarisi. (2014, 20 Aralık). Vikipedi içinde. Erişim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Radyo ODTÜ (Yapımcı). (2015, 13 Nisan). *Modern sabahlar* [Podcast]. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm

Shore, D. (Senarist), Jackson, M. (Senarist) ve Bookstaver, S. (Yönetmen). (2012). Runaways [Televizyon dizisi bölümü]. D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Müzik Kaydı

Say, F. (2009). Galata Kulesi. *İstanbul senfonisi* [CD] içinde. İstanbul: Ak Müzik.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Editöre mektup
 - Makalenin türü
 - Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu bilgisi
 - Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi (varsa belirtiniz)
 - İstatistik kontrolünün yapıldığı (araştırma makaleleri için)
 - İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
 - Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
 - Kaynakların APA6'ya göre belirtildiği
- Telif Hakkı Devir Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Makale kapak sayfası:
 - Makalenin kategorisi
 - Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı

YAZARLARA BİLGİ

- Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağılı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
- Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
- Tüm yazarların ORCID'leri
- Makale ana metni dosyasında olması gerekenler:
 - Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı
 - Özetler 200-300 kelime Türkçe ve 200-300 kelime İngilizce
 - Anahtar Kelimeler: 3-6 adet Türkçe ve 3-6 adet İngilizce
 - Makale Türkçe ise, İngilizce genişletilmiş Özet (Extended Abstract) 650-850 kelime
 - Makale ana metin bölümleri
 - Finansal Destek (varsa belirtiniz)
 - Çıkar Çatışması (varsa belirtiniz)
 - Teşekkür (varsa belirtiniz)
 - Kaynaklar
 - Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

İLETİŞİM İÇİN:

Baş Editör : Doç. Dr. İlknur Özalp Türetgen
ilknuroz@istanbul.edu.tr
sp@istanbul.edu.tr

Yönetici Editörler : Esin Temeloğlu Şen
esin.sen@istanbul.edu.tr
Gül Deniz Derin
gul.derin@istanbul.edu.tr
Canan Çelikadam
canan.celikadam@istanbul.edu.tr

Tel : + 90 212 455 57 00

Adres : İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü
İstanbul Üniversitesi
Ordu Cad. No. 196,
34459 Laleli
İstanbul - Türkiye

DESCRIPTION

Studies in Psychology – Psikoloji Çalışmaları is an open access, peer-reviewed, scholarly, international journal published triannually in April, August and December. It has been an official publication of by Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Pscyhology since 1956.The journal is covered in Web of Science - Emerging Sources Citation Index (ESCI), TÜBİTAK-ULAKBİM TR Index and Türk Psikiyatri Dizini (Turkish Psychiatry Index). The manuscripts submitted for publication in the journal must be scientific and original work in Turkish or English.

AIM AND SCOPE

Studies in Pscyhology-Psikoloji Çalışmaları aims to be a platform that enables knowledge generated within the fundamental and applied fields of psychology support each other. Within this frame, it welcomes both research articles from all sub fields of psychology and inter disciplinary studies covering fields such as cognitive sciences, neurology, genetics, psychiatry, geriatry, educationinal sciences, communication sciences and antropology.

The target group of the journal consists of academicians, researchers, professionals, students, related professional and academic bodies and institutions.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The journal gives priority to empirical research articles using quantitative or qualitative methods. Besides, it includes review articles and book reviews. The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the journal.

LANGUAGE

The language of the journal is both Turkish and British English.

General Principles

- 1- Only those manuscripts that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation. Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.
- 2- Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

- 3- Changing the name of an author (omission, addition or order) in manuscript submitted to the Journal requires written permission of all declared authors.
- 4- Submitted manuscript which is conformed with the scientific standards and principles of formatting is sent to peer review. Manuscript considered non-conforming is returned to the author(s) and revision is requested. In case that the author(s) resubmits the manuscript having done all the required revisions, peer review process starts once again. Decision regarding all these editorial processes belong to the editor(s) or editorial board when regarded necessary.
- 5- Double blind peer review is used.
- 6- Rejected manuscripts, pictures and photos are not returned to author(s).
- 7- In case that the submitted manuscript was presented as a conference proceeding or produced from a master thesis or doctoral dissertation, it should be indicated in the footnote by the author. If the data in the manuscript was used in a previously published article, it must be indicated as well.
- 8- All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.
- 9- **Copyright Notice** Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license ("<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>" CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the manuscript is in accordance with scientific and ethical standards and rules. Submitting their manuscripts, authors are deemed to ensure that submitted work is original and certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language.

Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. It is authors' responsibility to get necessary permissions. Applicable copyright laws and conventions must be followed.

The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) must meet all these criteria described above.

INFORMATION FOR AUTHORS

Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the signed [Copyright Agreement Form](#). If not indicated, alphabetical order according to surnames is used. All authors must disclose all issues concerning financial relationship and conflict of interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

Author(s) are to take into consideration the required revisions in accordance with the review reports sent by the editor. Author(s) must send the rearranged article to the editor together with the list of done/undone revisions writing the reasons.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor-in-Chief to provide retractions or corrections of mistakes.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by editor-in-chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor in chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

INFORMATION FOR AUTHORS

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

OPEN ACCESS STATEMENT

The journal is an open access journal and all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the "<https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>" BOAI definition of open access.

The open access articles in the journal are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International ("<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>" CC BY-NC 4.0) license.

ETHICS

Standards and Principles of Publication Ethics

Studies in Psychology - Psikoloji Çalışmaları is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

INFORMATION FOR AUTHORS

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Additionally, Ethics Codes of Turkish Psychological Association is taken into consideration. Authors who are members of Turkish Psychological Association are accountable to the Ethical Committee of Turkish Psychological Association.

Research Ethics

Studies in Psychology - Psikoloji Çalışmaları adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

MANUSCRIPT ORGANIZATION AND FORMAT

Manuscript is to be submitted online via <http://sp.istanbul.edu.tr> and it must be accompanied by a cover letter indicating that the manuscript is intended for publication, specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). In addition, [Copyright Agreement Form](#) that has to be signed by all authors must be submitted.

1. The author who submitted the manuscript online becomes the corresponding author for the evaluation and publication process.
2. MS Office Word in either .doc or .docx file formats should be used for the manuscript preparation. Entire manuscript should be A4 paper sized with 3 cm page margins, 12 pt. Times New Roman and double spaced.
3. Manuscript that does not include any author information should be prepared as follows:
 - 3.1. The first page should include a summary (200-300 words) and 3-6 keywords beneath it.
 - 3.2. The second page should be composed of the English translation of abstract and keywords.
 - 3.3. The third page should include an extended abstract in English (650-850 words). Extended abstract in English is mandatory for the manuscripts in Turkish. It is not required for the manuscript is in English.
 - 3.4. The main text with title of the manuscript should start on the page following the abstracts/ extended abstract. Running head, in parentheses, should be written under title.
 - 3.5. Research articles should be composed of introduction, method, results and discussion sections. It is not necessary to put "introduction" heading in introduction section.
 - 3.6. Review papers should include an introduction section framing the issue (without an "introduction" heading) and a discussion section.
 - 3.7. The author(s) may create additional sub/headings that they found useful. Letters or numbers must not be used for heading. APA Style 6th edition's heading system should be utilized.
 - 3.8. The placement of tables and figures should be stated in main text with specific mention to its number (For instance, "Figure 3 should be placed here."). Tables should be prepared in line with the APA 6th edition guideline.
 - 3.9. References section must start on a separate page following main text. References must be in line with APA 6th edition guidelines and must be carefully checked. References must be ordered alphabetically by the author last names. Any reference in references section must have been mentioned in main text and any citation in main text must be mentioned in references section.
 - 3.10. Figures and tables, respectively, should be placed on separate pages following references section with any titles and explanations if it exists.
4. Any text editing except MS Word auto-check must not be used throughout the manuscript preparation (especially automatic numbering must not be used).
5. The final edition of the manuscript after peer-review process must be organized for publication as explained above. A cover page having the fully descriptive title of the manuscript and, affiliation,

title, e-mail address, postal address, phone and fax number of the author(s) must be added before abstract section. The note(s) of the author(s), such as acknowledgements, if any, should be added as a footnote as well. The resulting Word document should be directly sent to the editor-in-chief.

6. The pre-publish confirmation copy that was sent from the publisher is shared with the corresponding author. It is requested to be checked by author(s) within the highlighted timespan. Any possible typesetting errors should be reported. This latest copy that was checked by the author(s) is published after the correction of typesetting errors, if any, following the final confirmation of the editorial team.
7. Every academician who has studied in psychology or related fields may be a reviewer of the Studies in Psychology. You may send your academic CV to editor-in-chief (sp@istanbul.edu.tr) to apply to be a reviewer.

Reference Style and Format

Studies in Psychology- Psikoloji Çalışmaları complies with APA (American Psychological Association) style 6th Edition for referencing and quoting. For more information:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (7th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org>

Citations in the Text

Citations must be indicated with the author surname and publication year within the parenthesis.

If more than one citation is made within the same parenthesis, separate them with (;).

Samples:

More than one citation;

(Esin et al., 2002; Karasar, 1995)

Citation with one author;

(Akyolcu, 2007)

Citation with two authors;

(Sayıner & Demirci, 2007)

Citations with more than two authors;

(Çavdar et al., 2003)

Citations in the Reference

All the citations done in the text should be listed in the References section in alphabetical order of author surname without numbering. Below given examples should be considered in citing the references.

Basic Reference Types

Book

a) Turkish Book

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8th ed.) [Preparing research reports]. Ankara, Turkey: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Book Translated into Turkish

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* [Mindsets] (A. Kotil, Trans.). İstanbul, Turkey: İletişim Yayınları.

c) Edited Book

Ören, T., Üney, T., & Çölkesen, R. (Eds.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi* [Turkish Encyclopedia of Informatics]. İstanbul, Turkey: Papatya Yayıncılık.

d) Turkish Book with Multiple Authors

Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme* [Performance evaluation in Turkish search engines]. Ankara, Turkey: Total Bilişim.

e) Book in English

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) Chapter in an Edited Book

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Chapter in an Edited Book in Turkish

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi [Organization culture: Its functions, elements and importance in leadership and business management]. In M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi* [Organization sociology] (pp. 233–263). Bursa, Turkey: Dora Basım Yayın.

h) Book with the same organization as author and publisher

American Psychological Association. (2009). *Publication manual of the American psychological association* (6th ed.). Washington, DC: Author.

Article

a) Turkish Article

Mutlu, B., & Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri [Source and intervention reduction of stress for parents whose children are in intensive care unit after surgery]. *Istanbul University Florence Nightingale Journal of Nursing*, 15(60), 179–182.

b) English Article

de Cillia, R., Reissigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Journal Article with DOI and More Than 20 Authors

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) Journal Article from Web, without DOI

Sidani, S. (2003). Enhancing the evaluation of nursing care effectiveness. *Canadian Journal of Nursing Research*, 35(3), 26-38. Retrieved from <http://cjr.mcgill.ca>

e) Journal Article with DOI

Turner, S.J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Publication

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Article in a Magazine

Henry, W. A., III. (1990, April 9). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28–31.

Doctoral Dissertation, Master's Thesis, Presentation, Proceeding

a) Dissertation/Thesis from a Commercial Database

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 9943436)

b) Dissertation/Thesis from an Institutional Database

Yaylali-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the political, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from Retrieved from: <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

c) Dissertation/Thesis from Web

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

d) Dissertation/Thesis abstracted in Dissertations Abstracts International

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

e) Symposium Contribution

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

f) Conference Paper Abstract Retrieved Online

Liu, S. (2005, May). *Defending against business crises with the help of intelligent agent based early warning solutions*. Paper presented at the Seventh International Conference on Enterprise

INFORMATION FOR AUTHORS

Information Systems, Miami, FL. Abstract retrieved from http://www.iceis.org/iceis2005/abstracts_2005.htm

g) Conference Paper - In Regularly Published Proceedings and Retrieved Online

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *105*, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

h) Proceeding in Book Form

Parsons, O. A., Pryzwansky, W. B., Weinstein, D. J., & Wiens, A. N. (1995). Taxonomy for psychology. In J. N. Reich, H. Sands, & A. N. Wiens (Eds.), *Education and training beyond the doctoral degree: Proceedings of the American Psychological Association National Conference on Postdoctoral Education and Training in Psychology* (pp. 45–50). Washington, DC: American Psychological Association.

i) Paper Presentation

Nguyen, C. A. (2012, August). *Humor and deception in advertising: When laughter may not be the best medicine*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

Other Sources

a) Newspaper Article

Browne, R. (2010, March 21). This brainless patient is no dummy. *Sydney Morning Herald*, *45*.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

Ignition. (1989). In *Oxford English online dictionary* (2nd ed.). Retrieved from <http://dictionary.oed.com>

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). *inFact: Conspiracy theories* [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

Egan, D. (Writer), & Alexander, J. (Director). (2005). Failure to communicate. [Television series episode]. In D. Shore (Executive producer), *House*; New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fuchs, G. (2004). Light the menorah. On *Eight nights of Hanukkah* [CD]. Brick, NJ: Kid Kosher.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Cover letter to the editor

INFORMATION FOR AUTHORS

- The category of the manuscript
- Confirming that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
- Including disclosure of any commercial or financial involvement.
- Confirming that the statistical design of the research article is reviewed.
- Confirming that last control for fluent English was done.
- Confirming that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- Confirming that the references cited in the text and listed in the references section are in line with APA 6.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previous published material if used in the present manuscript
- Title page
 - The category of the manuscript
 - The title of the manuscript both in Turkish and in English
 - All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ORCID’s of all authors.
- Main Manuscript Document:
 - The title of the manuscript both in Turkish and in English
 - Abstracts (200-300 words) both in Turkish and in English
 - Key words: 3 to 6 words both in Turkish and in English
 - Extended Abstract (650-850 words) in English (only for Turkish articles)
 - Main article sections
 - Grant support (if exists)
 - Conflict of interest (if exists)
 - Acknowledgement (if exists)
 - References
 - All tables, illustrations (figures) (including title, description, footnotes)

CONTACT INFO

Editor : Assoc. Prof. Dr. İlknur Özalp Türetgen
ilknuroz@istanbul.edu.tr
sp@istanbul.edu.tr

Managing Editors: Esin Temeloğlu Şen
esin.sen@istanbul.edu.tr
Gül Deniz Derin
gul.derin@istanbul.edu.tr
Canan Çelikadam
canan.celikadam@istanbul.edu.tr

Phone : + 90 212 455 57 00
Address : Istanbul University
Faculty of Letters
Department of Psychology
Ordu Cad. No. 196,
34459 Laleli
Istanbul - Turkey

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Studies in Psychology
Dergi Adı: Litera: Psikoloji Çalışmaları

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author Sorumlu Yazar	
Title of Manuscript Makalenin Başlığı	
Acceptance date Kabul Tarihi	
List of authors Yazarların Listesi	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, etc.) Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.)	
---	--

Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar:	
--	--

University/company/institution	Çalıştığı kurum	
Address	Posta adresi	
E-mail	E-posta	
Phone; mobile phone	Telefon no; GSM no	

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılrken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar;	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....

